

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3(31)

Чернігів 2022

УДК 330(066)

П78

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)

Друкується за рішенням вченої ради Національного університету «Чернігівська політехніка» (протокол № 6 від 26.09.2022). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612 (зі змінами від 09.02.21 № 157), відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Національний університет «Чернігівська політехніка». – Чернігів : Національний університет «Чернігівська політехніка», 2022. – № 3(31). – 250 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 330(066)

Головний редактор:

М. В. Дубина, доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

М. П. Бутко, доктор економічних наук, професор;

Н. М. Вдовенко, доктор економічних наук, професор;

Т. А. Гоголь, доктор економічних наук, професор;

О. І. Гонга, доктор економічних наук, професор;

Ж. В. Дерій, доктор економічних наук, професор;

А. В. Жаворонок, кандидат економічних наук, доцент;

М. М. Забаштанський, доктор економічних наук, професор;

В. П. Ільчук, доктор економічних наук, професор;

В. Г. Маргасова, доктор економічних наук, професор;

Є. А. Поліщук, доктор економічних наук, професор;

О. В. Попело, доктор економічних наук, доцент;

М. П. Сагайдак, доктор економічних наук, професор;

Н. В. Ткаленко, доктор економічних наук, професор;

Н. І. Холявко, доктор економічних наук, доцент;

К. С. Шапошников, доктор економічних наук, професор;

І. Г. Брітченко, доктор економічних наук, професор, Державний вищий навчальний заклад імені професора Станіслава Тарновського (м. Тарнобжег, Польща);

Гросу Вероніка, доктор економічних наук, професор, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Солонюк Маріан, кандидат економічних наук, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

К. Г. Космулес, кандидат економічних наук, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Густаво Барресі, професор Мессінського університету (м. Мессіна, Італія);

Стефано Аццалі, Університет Парми (м. Парма, Італія).

Відповідальний секретар:

Дубина Максим Вікторович

мобільний телефон: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV POLYTECHNIC NATIONAL UNIVERSITY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS
AND MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 3(31)

Chernihiv 2022

UDC 330(066)

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv Polytechnic National University (protocol № 6 від 26.09.2022). Scientific journal «Problems and prospects of economics and management» is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 07, 2019 № 612 (as amended from 09.02.21 № 157), according to which magazine is assigned a category «B».

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv Polytechnic National University. – Chernihiv : Chernihiv Polytechnic National University, 2022. – № 3(31). – 250 p.

The articles on theoretical problems of the national economy development, sectorial aspect development of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region have been published in this issue of the scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

«Problems and prospects of economics and management» will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)

Chief Editor:

Dubyna M.V., Doctor of Economics, Associate Professor.

Members of the Editorial Board:

Butko M.P., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S.M., Doctor of Economics, Professor;

Hohol T.A., Doctor of Economics, Professor;

Honta O.I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh.V., Doctor of Economics, Professor;

Zhavoronok A.V., PhD in Economics, Associate Profesor;

Zabashtanskyi M.M., Doctor of Economics, Professor;

Ilchuk V.P., Doctor of Economics, Professor;

Marhasova V.G., Doctor of Economics, Professor;

Polishchuk Ye.A., Doctor of Economics, Professor;

Popelo O.V., Doctor of Economics, Associate Profesor;

Sahaidak M.P., Doctor of Economics, Professor;

Tkalenko N.V., Doctor of Economics, Professor;

Kholiavko N.I., Doctor of Economics, Professor;

Shaposhnykov K.S., Doctor of Economics, Associate Profesor;

Britchenko I.G., Doctor of Economics, Professor, State Higher Educational Institution named prof. Stanislaus Tarnowski (Tarnobrzeg, Poland);

Grosu Veronica, Doctor of Economics, Professor; Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Socoliuc Marian, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Cosmulese Cristina Gabriela, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Gustavo Barresi, Professor, Università degli Studi di Messina (Messina, Italia);

Stefano Azzali, Università degli Studi di Parma (Parma PR, Italia).

Responsible Secretary:

Dubyna Maksym

cellphone: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Кичко І., Забайтанський М.</i> Новітні підходи до залучення персоналу бізнес-структур в умовах цифрової економіки: економічна та соціальна ефективність.....	7
<i>Полковниченко С., Салай І.</i> Вплив української міграції на розвиток економіки України та Польщі.....	19
<i>Якушко І.</i> Роль фіскальної політики в системі державного регулювання економіки	36

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Забайтанська Т., Ремньова Л., Мурай А.</i> Особливості застосування маркетингових інструментів у сфері розважальних послуг на початкових стадіях реалізації проєкту в умовах цифровізації.....	48
<i>Коновалов Р.</i> Методи та важелі державного регулювання розвитку рибного господарства в умовах надзвичайних викликів.....	58

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Дубина М.</i> Сучасні тенденції цифровізації регіональних економічних систем	69
<i>Перепелюкова О.</i> Особливості цифровізації регіональних економічних систем в умовах креативної економіки	80
<i>Попело О., Олифіренко І.</i> Теоретичні засади формування інноваційної стратегії розвитку підприємств в епоху цифрових технологій.....	91
<i>Popelo O., Samoilo v ych A.</i> Methodological principles of assessing the level of regional economic systems' digitalization	101
<i>Kropelnytska S., Shchur R., Goshylyk V.</i> Institutional component of the project management of the territorial communities' development	113

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Льчук В., Шпомер Т., Шпомер А.</i> Інвестиційний потенціал небанківських фінансових установ.....	127
<i>Ткаченко Н.</i> Державне регулювання страхової діяльності: новації в сучасному вимірі	139
<i>Швабій К., Чирва О.</i> Новітні тенденції розвитку системи непрямого оподаткування в Україні	150
<i>Шишкіна О.</i> Інноваційні ризики високотехнологічних промислових підприємств	163
<i>Ланішко М., Винник А.</i> Проблеми ринку кредитування України в умовах воєнного стану	180
<i>Садчикова І., Садчиков В.</i> Державне регулювання кредитного ринку в умовах військового стану в Україні.....	190
<i>Сидоренко О., Клименко Т., Гливенко В.</i> Окремі аспекти обліку дебіторської заборгованості та резерву сумнівних боргів.....	201
<i>Лека Т.</i> Ризиковість функціонування страховиків та довіра страховальників у сучасному вимірі	213
<i>Іванова Н., Коваль К., Коваль В.</i> Роль соціального підприємництва в умовах сьогодення України.....	224

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	235
---	------------

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT
OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Kychko I., Zabashkanskyi M.</i> Business structure in the conditions of the digital economy: economic and social efficiency	7
<i>Polkovnychenko S., Salai I.</i> The impact of Ukrainian migration on the economic development of Ukraine and Poland.....	19
<i>Yakushko I.</i> The role of fiscal policy in the system of state regulation of the economy.....	36

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Zabashkanska T., Remnova L., Murai A.</i> Features of the application of marketing tools in the sphere of entertainment services at the initial stages of project implementation under the conditions of digitalization.....	48
<i>Kononov R.</i> Methods and levers of the state regulation of the development of fisheries in the conditions of extraordinary challenges	58

PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT
OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION

<i>Dubyna M.</i> Current trends of digitalization of regional economic systems	69
<i>Perepeliukova O.</i> Features of the digitalization of regional economic systems in the conditions of the creative economy	80
<i>Popelo O., Olyfirenko I.</i> Theoretical aspects of the innovative strategy formation for the enterprises' development under the digital technologies' era.....	91
<i>Popelo O., Samoilovych A.</i> Methodological principles of assessing the level of regional economic systems' digitalization	101
<i>Kropelnytska S., Shchur R., Goshlyk V.</i> Institutional component of the project management of the territorial communities' development	113

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Ilchuk V., Shpomer T., Shpomer A.</i> Investment potential of non-banking financial institutions	127
<i>Tkachenko N.</i> State regulation of insurance activities: innovations in current conditions	139
<i>Shvabii K., Chyrva O.</i> The actual development trends of indirect taxation' system in Ukraine.....	150
<i>Shyshkina O.</i> Innovation risks of high-tech industrial enterprises.....	163
<i>Lapishko M., Vynnyk A.</i> Problems of the lending market of Ukraine under the conditions of marital state	180
<i>Sadchykova I., Sadchykov V.</i> Government regulation of the credit market in terms of the martial law in Ukraine.....	190
<i>Sidorenko O., Klymenko T., Glivenko V.</i> Separate aspects of accounting of the receivables and doubtful debts reserve	201
<i>Lieka T.</i> The risk of the functioning of insurers and the trust of insurers in the current measure	213
<i>Ivanova N., Koval K., Koval V.</i> The role of social entrepreneurship in today's conditions of Ukraine	224

BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES	235
--	------------

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-7-18

УДК 005.95/96

JEL Classification: M5

Ірина Кичко

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри управління персоналом та бізнес-технологій
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: ira41215@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1110-4177>

Максим Забаштанський

доктор економічних наук, професор,
директор ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: mazani@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9417-0163>

**НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО ЗАЛУЧЕННЯ ПЕРСОНАЛУ
БІЗНЕС-СТРУКТУР В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ:
ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ**

Досліджено питання підвищення економічної та соціальної ефективності залучення персоналу в умовах цифрової економіки. Доведено, що критеріями ефективності підбору персоналу може бути загальна ефективність діяльності фірми, ефективність власне залучення персоналу, соціальна ефективність прийнятих рішень щодо управління персоналом. Обґрунтовано доцільність використання при залученні персоналу внутрішніх та зовнішніх джерел, зокрема, скринінгу, рекрутингу, прелімінарінгу, аутсорсингу та інших новітніх методів залучення персоналу. Наголошується також, що використання новітніх методів залучення персоналу може як підвищувати прибуток фірм, так і блокування можливості просування по кар'єрних сходах штатних працівників, зростання плинності кадрів, погіршення соціально-психологічного клімату, можливість виникнення конфліктів тощо.

Ключові слова: залучення персоналу; скринінг; рекрутинг; прелімінарінг; аутсорсинг; аутплейсмент; краудсорсинг соціальна та економічна ефективність залучення персоналу.

Рис.: 2. Бібл.: 15.

Постановка проблеми. Залежно від розмірів фірм, специфіки їхньої діяльності, численних факторів впливу питання залучення працівників має свої особливості. Для ефективною діяльності підприємства необхідно створити таку систему найму персоналу, яка б враховувала фактори ринку праці, міграційної політики, макроекономічні, політичні чинники. Усі перераховані чинники нині динамічно змінюється. За розрахунками Мінекономіки, що збігаються з міжнародними експертними оцінками, через війну з України виїхало приблизно 6,4 млн українців та понад 7,7 млн осіб отримали статус внутрішньо переміщених (5 млн внутрішньо переміщених осіб втратили робочі місця) [1]. Нині та в найближчій перспективі буде важко як знайти роботу працівникам, так і бізнесу заповнити вакансії бажаної кваліфікації. Для успішного ж функціонування фірми необхідно не просто заповнити вакансії, а дуже важливим є залучення високоефективних працівників, стимулювання їх до праці, підвищення мотивації наявного персоналу.

Раціональне укомплектування персоналом підприємств сприяє зростанню ефективності діяльності, високій конкурентоспроможності та прибутковості, досягненню тактичних і стратегічних цілей. Недоліки в доборі кадрів на підприємствах і в організаціях зумовлюють плінність кадрів, виникнення конфліктних ситуацій тощо. Від того, наскільки ефективно організований цей процес, залежить результативність подальшої роботи і можливість реалізації здібностей як самого співробітника, його мотивація, так і ефективність роботи всієї фірми [2, с. 21].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання пошуку та залучення персоналу досліджували А. Г. Бабенко, В. М. Данюк, О. О. Герасименко, О. А. Грішнова, А. М. Колот, С. О. Цимбалюк, В. М. Петюх [3], О. І. Кравчук, Н. С. Данилевич, Л. В. Щетініна, Т. В. Вонберг [4], О. В. Харитонова, К. П. Осадча, В. В. Осадчий [5] та інші. Ученими сформовано підґрунтя для дослідження залучення персоналу в умовах цифрової економіки, автоматизації підбору персоналу. Саме тому у статті ми, орієнтуючись на теоретико-методичний здобуток названих авторів, прагнемо визначити критерії ефективності методів добору персону. Попри глибокий аналіз науковцями суті та характерних рис управління персоналом, потребує уточнення ефективність залучення персоналу в умовах цифрової економіки.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Потребують уточнення питання специфіки набору, відбору, прийому персоналу в умовах цифрової економіки із суттєвим збільшенням нестандартної, віддаленої зайнятості.

Мета статті полягає у визначенні доцільності впровадження інноваційних технологій залучення персоналу в умовах цифрової економіки з врахуванням критеріїв економічної і соціальної ефективності.

Виклад основного матеріалу. Управління персоналу в частині добору, навчання, оцінки є важливою складовою діяльності кожного підприємства, адже допускаючи при HR менеджменті системні помилки, бізнес починає зазнавати втрат: прямих фінансових, зокрема, пов'язаних із низькою продуктивністю працюючих, а також додаткових витрат на навчання, адаптацію, звільненням невідповідних працівників, додатковий пошук, відбір і навчання нових працівників; репутаційних через низьку якість виробленої продукції чи наданих послуг, зниження конкурентоспроможності товарів і послуг, зменшення прибутку; непрямих, пов'язаних із впливом високої плінності кадрів на моральний клімат, мотивацію і задоволення персоналу в праці, і рівень ефективності фірми, можливого невдоволення клієнтів частішою зміною кадрів [6, с. 410].

Для запобігання зазначених помилок дедалі більше уваги приділяється залученню персоналу. Традиційні методи добору персоналу при цьому частіше доповнюються хедхантингом, рекрутингом та скринінгом тощо. В умовах нестабільності пропозиції, попиту на ринку праці актуальним та

важливим є не тільки технології добору кадрів, але й технології звільнення, зокрема аутплейсмент, тобто звільнення з подальшим працевлаштуванням робітника, що полегшує процедуру звільнення для працівника та покращує репутацію підприємства [7].

Професійний добір кадрів – це один з елементів управління персоналом, що здійснюється як логічне продовження планування потреби в персоналі, систематизації вимог для претендентів, організації пошуку кандидатів на вакантну посаду, аналізу з метою оцінювання резюме, анкетних даних, проведення співбесіди, інтерв'ю, тестування, вибір кандидата, затвердження на посаді. Від правильності професійного підбору кадрів залежить продуктивність функціонування всього підприємства, його конкурентоспроможність [8].

Критеріями ефективності залучення персоналу за рахунок зовнішніх та внутрішніх джерел може бути ефективність власне залучення персоналу, загальна ефективність діяльності фірми (економічність виробничих процесів, якість виготовленої продукції та наданих послуг, продуктивність праці найманих працівників, готовність персоналу до нововведень, прибутковість діяльності), соціальна ефективність. Критеріями залучення персоналу є такі показники, як час пошуку, час найму, джерело найму, кількість кандидатів на вакансію, відтік у перший рік найму (контракт може бути розірваний за ініціативою роботодавця як наслідок низької якості роботи нового співробітника в перший рік або конфлікту з іншими співробітниками, чи за власним бажанням співробітника через невикористані очікування).

Соціальна ефективність передбачає, що в результаті залучення персоналу до роботи на фірмі відбувається забезпечення персоналу достойною заробітною платою, необхідними соціальними послугами, відбувається реалізація та розвиток індивідуальних здібностей працівників, дотримується безризиковий для організму працівників графік та рівень інтенсивності роботи, підтримується сприятливий соціально-психологічний клімат.

Так, внутрішній добір персоналу має свої переваги, передбачає досить високий рівень економічної та соціальної ефективності (можливість просування по службі, низькі затрати на заповнення вакансій, швидке заміщення вакансій, вдале використання цільового підвищення кваліфікації працівників, покращення соціально-психологічного клімату, запобігання плинності кадрів, підвищення продуктивності, мотивації праці) та недоліки (обмежені можливості вибору кадрів, виникнення суперництва між претендентами на посаду, можливість конфлікту інтересів тощо) (рис. 1).

Зовнішні джерела професійного набору мають такі переваги: широкі можливості вибору кандидатів; нові імпульси розвитку організації; зниження загальної потреби в персоналі. Для зовнішніх джерел характерним є необхідність певного часу та коштів для пошуку працівників, адаптації працівника через незнання організації. При цьому нівелюється мотиваційний чинник кар'єрного зростання для наявних працівників, зростає плинність кадрів та погіршення соціально-психологічного клімату через ймові-

рність конфліктів. При залученні персоналу з використанням зовнішніх джерел фірма витрачає також кошти і час на адаптацію працівника, що загалом знижує рівень економічної ефективності.

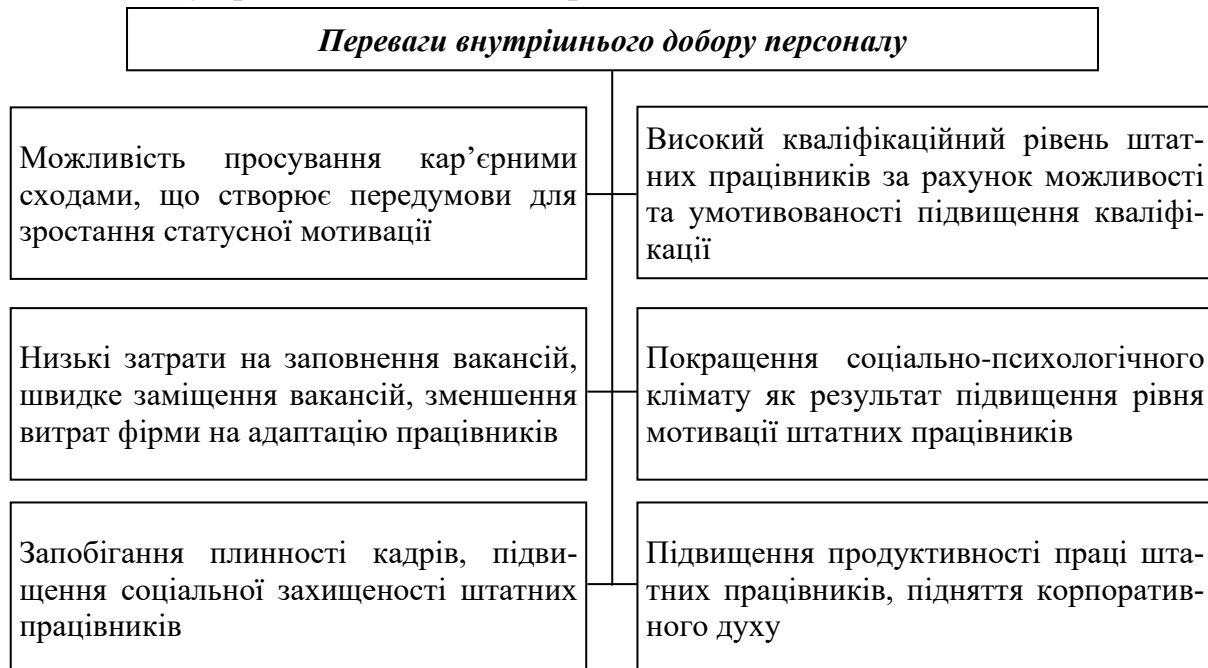

Рис. 1. Переваги внутрішнього набору персоналу

Джерело: розроблено авторами.

Нині активно практикуються новітні автоматизовані методи залучення персоналу, зокрема, АТ-системи (Applicant Tracking Systems), онлайн-бесіди, CRM-системи (Odoo, BambooHR, Sympra HR, BizMerlinHR, Bitrix24, Atomic Hire, CakeHR, Zoho Recruitment CRM) [5]. Сучасне програмне забезпечення дає змогу: автоматизувати процеси залучення персоналу; проводити адаптацію нових співробітників, створювати індивідуальні плани розвитку, вести облік відпусток, лікарняних тощо.

Серед численних методів добору персоналу, що активно практикуються в умовах цифрової економіки доцільно виділити такі, як скринінг, прямий пошук високо кваліфікованих фахівців, рекрутинг, прелімінарінг, нетворкінг, аутсорсинг, краудсорсинг, лізинг персоналу тощо.

Економічний ефект у процесі залучення персоналу можна досягти за рахунок зниження трудомісткості читання анкет, їх відбору, аналізу внаслідок позбавлення від зайвих функцій, паперової документації шляхом використання скринінгу. Скринінг практикується за умови пошуку персоналу за чітко визначеними параметрами (освіта, вік, стать, приблизний досвід роботи) без врахування особистісних характеристик претендентів на вакантні посади, використовується з метою значного зниження витрат та підвищенню ефективності при пошуку персоналу власними силами, підходить для масового підбору персоналу (оператори кол-центрів, продавці – консультанти, водії бухгалтери, секретарі тощо) (рис. 2).

11

Рис. 2. Модель стимулювання підвищення ефективності залучення персоналу бізнес-структур

Джерело: розроблено авторами.

Скринінг передбачає опрацювання великої кількості скринінг-анкет здобувачів, які шукають роботу. Для цього в скринінг-анкеті проставляються, вимоги, конкретизуються запитання до претендентів. Кожному варіанту відповідей присвоюється конкретний бал. Найкращим вважається кандидат, який набрав найбільшу суму балів [9]. При скринінгу претендентів на вакантні посади часто залучають комунікаційних роботів (чат-боти), що дає можливість автоматизувати добір персоналу та взаємодіяти з претендентами на вакантні посади в режимі 24/7, планувати співбесіди з відібраними претендентами, опрацьовувати вхідні резюме, генерувати та надсилати відгуки при спілкуванні з кандидатом тощо [10].

Економічна ефективність скринінгу висока, але соціальна ефективність у перспективі може зменшуватись через автоматизацію живої праці, створення передумов для скорочення частини HR відділу.

Підбір вищого керівного складу, фахівців з ексклюзивною спеціалізацією і в умовах поширення процесів автоматизації, цифровізації здійснюється через прямий пошук (Executive Search). Здійснюють прямий пошук кандидатів («хедхантинг» або «полювання за головами») як шляхом переманювання сильного кандидата з іншого місця роботи, так і запрошують тимчасово непрацевлаштованих претендентів із необхідною кваліфікацією та відповідним послужним списком.

Процеси цифровізації спрощують процес рекрутингу за рахунок автоматизованого пошуку претендентів, розміщення резюме в базі даних, відправки листів усім кандидатам, розміщення інформації про вакансію на всіх порталах вакансій, відстежувати подані заявки, слідкувати за кожним заявником, проводити автоматичну індексацію резюме кандидата, надсилати пропозиції онлайн для вибраних кандидатів [11]. Із цією метою можуть вдало використовувати модуль рекрутингу в CRM-системі Odoo.

До появи цифрових технологій для економії робочого часу співробітників компанії, забезпечення конфіденційності пошуку, підвищення ймовірності успішної адаптації кандидатів у компанії за рахунок проходження останніми оцінки і відбору в агентстві, можливості виконати пошуку кандидатів в інших регіонах фірми звертались з приводу пошуку кандидатів на вакантні посади до спеціалізованих фірм. Нині більшість із перерахованих завдань із пошуку кандидатів можна здійснити самостійно, зокрема з використанням цифрового рекрутингу.

За допомогою цифрових технологій, відповідного програмного забезпечення відбувається поєднання класичного рекрутингу та прямого пошуку, за якого рекрутер публікує вакансію, відвідує спеціалізовані сайти, відбирає схожі резюме, використовуючи технічні засоби пошукових систем для автоматизації фільтрації вибірки вакансій за визначеними параметрами, відеоінтерв'ю, онлайн-тестування. Наприклад, використання рекрутингової системи Хантфлоу дає змогу листування з претендентом на вакантну поса-

ду, розпізнавання резюме в різних форматах, збереження резюме, призначення співбесід у календарі, використовувати наявні в системі шаблони листів до кандидатів.

За цифрового (digital) рекрутингу здійснюється використанням соціальних мереж (Facebook, Instagram), інформації про вакансії в акаунтах компанії або на особистих сторінках, відбувається формування мережі для поширення інформації щодо вакансій шляхом створення загальнодоступних або напівпублічних профілів на різних платформах тощо [10].

Не втратили своєї актуальності за цифрової економіки такі бюджетні методи пошуку персоналу, як прелімінарінг (пошук талантів серед студентів і випускників вузів і бізнес-шкіл) та рекомендаційний рекрутинг, тобто добір персоналу з використанням рекомендацій співробітників компанії, які зменшують витрати часу, коштів на пошук персоналу, а також кількість претендентів, що не пройшли випробувальний термін. Ефективність економічного й соціального прелімінарінгу та рекомендаційного рекрутингу досить висока через дешевизну пошуку, надання першого робочого місця випускникам ЗВО, зменшення потенційного відтоку кадрів за кордон.

Позитивним наслідком використання аутсорсингу (передача функцій, які не є основою її діяльності, зовнішньому підряднику, наприклад, юридичний, бухгалтерський супровід), краудсорсингу, за якого для вирішення поставлених завдань залучаються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій велика кількість осіб з усього світу, може бути залучення додаткових трудових ресурсів; скорочення виплат на утримання штатного персоналу, залучення при необхідності тимчасової робочої сили, високий рівень мотивації на досягнення успіху й самореалізації; додаткові можливості отримання високої винагороди [12]. При цьому негативним наслідком зазначених форм добору персоналу може бути зменшення постійного штату співробітників, високий рівень відповідальності працівників за результати роботи і терміни виконання, ризики залишитися без оплати за надану послугу через низький рівень правового регулювання цього сегменту ринку праці, складності при пошуку замовлень, відсутності соціального захисту. В умовах диджиталізації краудсорсинг дає змогу залучити працівників, незалежно від географічного розташування компанії, а також фрилансерів. Крім того, при краудсорсингу роботодавці не несуть великих витрат, пов'язаних з оплатою праці, оскільки їм платять лише за виконане завдання. Краудсорсинг та фриланс передбачають тимчасову зайнятість, класичними характеристиками якої завжди були низький рівень стабільності, соціального захисту, висока інтенсивність праці.

Лізинг персоналу (оформлення рекрутинговими агентствами договорів із фахівцями, направлення їх на роботу до замовника на тривалий період), тимчасове чи спільне використання працівників, особливо з тривалим графіком роботи призводить до підвищення інтенсивності праці.

Тимчасовий персонал дозволяє закривати потреби в додатковому персоналі на період від 1 дня до 3 місяців, зменшувати витрати на персонал. Спільне використання працівників (смастстафінг) передбачає тих самих співробітників різними роботодавцями через спеціальні інтернет-біржі. Роботодавець виставляє на біржі невикористаний робочий час своїх співробітників і пропонує іншим компаніям задіяти його на оплатній основі. Співробітники зберігають робоче місце, заробітну плату й соціальні гарантії у свого наймача. Роботодавець отримує плату за тимчасове використання своїх співробітників, а співробітники мають можливість розширення досвіду й отримання додаткового доходу.

Оптимізація процесів управління набором персоналу як елементу HR менеджменту здійснюється з врахуванням витрат на утримання персоналу, індивідуальної корисності працівників та збільшення продуктивності праці працівників фірми загалом. Як витрати на персонал використовуємо:

- x_1 – витрати, пов'язані з виплатою премій та винагороди;
- x_2 – витрати на підвищення зарплати;
- x_3 – витрати, пов'язані з доплатами та надбавками;
- x_4 – заохочувальні та компенсаційні виплати.

Як критерій використаємо такий набір:

1. Суб'єктивний критерій індивідуальної корисності співробітників:

$$z_1 = z_1(x_1, \dots, x_7) = \sum_{i=1}^7 \alpha_i x_i \rightarrow \max,$$

де параметри $\alpha_i, i = 1, \dots, 7$ визначаються в процесі анкетування співробітників.

2. Суб'єктивний критерій групової корисності менеджерів:

$$z_2 = z_2(x_1, \dots, x_7) = \sum_{i=1}^7 \beta_i x_i \rightarrow \max,$$

де параметри $\beta_i, i = 1, \dots, 7$ визначаються в ході анкетування менеджерів.

3. Інтенсивний критерій впливу на продуктивність:

$$z_3 = z_3(x_1, x_2, x_3, x_6, x_7) = \sum_{i=\{1,2,3,6,7\}} \gamma_i x_i \rightarrow \max,$$

де параметри $\gamma_i, i = \{1, 2, 3, 6, 7\}$ визначаються експертним шляхом.

4. Екстенсивний критерій формування витрат:

$$z_4 = z_4(x_1, x_2) = \sum_{i=\{1,2\}} \delta_i x_i \rightarrow \min,$$

де параметри $\delta_i, i = \{1, 2\}$ визначаються експертним шляхом [13].

Одним із індикаторів ефективності процесу залучення персоналу можна вважати кількість наданих резюме на кожну вакансію. Зазначений індикатор є показником якості роботи формування позитивного іміджу роботодавця на ринку праці. Критерієм ефективності при цьому є позитивна динаміка кількості резюме та задоволення кадрових потреб фірми [14].

Оскільки набір працівників відбувається з урахуванням тактичних і стратегічних завдань фірми, зокрема, таких як ефективність, необхідно, щоб витрати, пов'язані із залученням нових співробітників, були незначними щодо результатів. Так, проведення співбесіди онлайн, використання ботів для прийому резюме зменшує вартість співбесіди та час керівника, працівників кадрової служби. Критерієм ефективності роботи служби персоналу є зниження вартості проведення співбесіди (порівнюється за аналогічний період). Має значення для аналізу ефективності реалізації стратегії (рішень).

Від ефективності набору персоналу залежить продуктивність функціонування підприємства його успішність та конкурентоспроможність [8]. Для використання внутрішніх джерел залучення персоналу та підвищення при цьому рівня економічної і соціальної ефективності необхідно проводити: тестування кандидатів на посади на стресостійкість та психологічну стабільність, проводити тематичні тренінги з працівниками; анонімне анкетування працівників, що дозволить проаналізувати задоволеність працівників своїми посадовими обов'язками, рівномірністю навантаження, умовами праці та психологічним кліматом у колективі; з фахівцям з HR менеджменту при управлінні персоналом онлайн комунікаційні технології, які дають можливість комунікувати в режимі поточного часу, знаходити форми та методи управління персоналом поза межами робочого місця, вирішуючи проблему управління віддаленою робочою силою [15].

Висновки та пропозиції. Дослідження переваг, недоліків внутрішніх, зовнішніх методів залучення персоналу дозволяє зробити висновок, що становлення та розвиток цифрової економіки вимагають від бізнес-структур упровадження інноваційних методів залучення персоналу. Нині триває процес впровадження в практику скринінгу, рекрутингу, прелімінарінгу, аутсорсингу, лізингу персоналу. При цьому удосконалюються як методи залучення персоналу, так і інструменти, програмне забезпечення, що використовуються. При подальшій інтенсифікації цифровізації, автоматизації бізнес-процесів відбуватиметься подальша модифікація інноваційних технологій у HR менеджменті. Економічна ефективність новітніх методів залучення персоналу висока, але соціальна ефективність у перспективі може зменшуватись через автоматизацію живої праці, створення передумов для скорочення частини HR відділу, зменшення кількості робочих місць загалом.

Список використаних джерел

1. Мінекономіки: 2,75 млн Українців, які виїхали за межі України, – працездатного віку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://finbalance.com.ua/news/minekonomiki-275-mln-ukrantsiv-yaki-vikhali-za-mezhi-ukrani---pratsezdathnoho-viku>.
2. Підвищення ефективності використання персоналу та його розвиток : монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук А. Г. Бабенка. – Дніпропетровськ : УМСФ, 2016. – 328 с.
3. Петюх В. М. Психологічні компетенції рекрутера як фактор забезпечення його гідної зайнятості [Електронний ресурс] / В. М. Петюх, І. О. Ткачук, Л. С. Шкрибнюк // Со-

ціально-трудова відносина: теорія та практика. – 2017. – № 1. – С. 37-48. – Режим доступу: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/21600/37-48.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

4. Вонберг Т. В. HR-аналітика як підґрунтя функціонування сучасної організації [Електронний ресурс] / Т. В. Вонберг // Економічна аналітика: сучасні реалії та прогностичні можливості : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (19 квітня 2019 р.). – К. : КНЕУ, 2019. – С. 59–61. – Режим доступу: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2018/30855/Ek_an_19-20.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

5. Kharytonova O. Recruitment using automated systems [Electronic resource] / O. Kharytonova, K. Osadcha, V. Osadchyi // Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology. – 2021. – Vol. 9, Issue 2. – Pp. 1-19. – doi:10.32919/uesit.2021.02.01.

6. Управлінська, фінансова та маркетингова діяльність підприємств в умовах нестійкої економіки : монографія / за заг. ред. К. Ф. Ковальчука. – Дніпропетровськ : Пороги, 2016. – 516 с.

7. Парубець О. М. Напрями використання технологій HR-менеджменту у транспортному секторі України / О. М. Парубець, І. І. Кичко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2020. – № 4(24). – С. 34-42.

8. Кичко І. І. Інноваційні методи підбору та оцінки персоналу / І. І. Кичко, О. Ю. Горбачова // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2017. – № 2. – С. 7-14.

9. Гончарова С. Ю. Скринінг як технологія швидкого добору персоналу підприємства / С. Ю. Гончарова // Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика. – 2020. – 4 березня. – С. 1-3.

10. Кравчук О. І. Цифрові технології менеджменту персоналу: тенденції та виклики в умовах пандемії COVID-19 [Електронний ресурс] / О. І. Кравчук, І. О. Варіс, К. В. Заривних // Економіка та суспільство. – 2021. – Вип. 26. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/400/387>.

11. Варіс І. Цифровізація бізнес-процесів менеджменту персоналу: можливості hrm-систем [Електронний ресурс] / І. Варіс, О. Кравчук, Є. Паращук // Галицький економічний вісник. 2022. – № 1(74). – С. 90-102. – Режим доступу: chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/38690/2/GEV_2022v74n1_Varis_I-Hr_management_business_processes_90-102.pdf.

12. Підбір персоналу в цифрову епоху: вектор змін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://grc.ua/article/22316>.

13. Кичко І. І. Концептуальні основи управління мотивацією персоналу / І. І. Кичко, І. М. Зеленьк // Економічний простір регіону в інтеграційній стратегії розвитку : монографія / за заг. ред. МП Бутка. – К. : Кондор, 2016. – С. 88-96.

14. Іванісов О. В. Актуальні проблеми пошуку і підбору персоналу та шляхи їх вирішення / О. В. Іванісов, О. С. Лебединська, В. М. Лугова // Актуальные научные исследования в современном мире : сб. научных трудов. – Переяслав-Хмельницький, 2020. Вип. 4 (60), ч. 8. С. 10–17

15. Іляш О. І. Майбутнє HR менеджменту: тенденції, ризики, мотивація [Електронний ресурс] / О. І. Іляш, П. В. Блохін // Ефективна економіка. – 2018. – № 10. – Режим доступу: <http://ojs.dsau.dp.ua/index.php/efektyvna-ekonomika/article/view/1484>.

References

1. Minekonomiky: 2,75 mln Ukrayintziv, yaki vuyikhaly za mezhi Ukrayiny, - pratsezdatnoho viku [Ministry of Economy: 2.75 million Ukrainians who left Ukraine are of working age]. <https://finbalance.com.ua/news/minekonomiki-275-mln-ukrantsiv-yaki-vikhali-za-mezhi-ukrani---pratsezdatnoho-viku>.

2. Babenko, A.H. (Ed.) (2016). *Pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia personalu ta yoho rozvytok [Increasing the efficiency of the use of personnel and its development]*. UMSF.
3. Petyukh, V.M., Tkachuk, I.O., & Shkrybnyuk, L.S. (2017). Psykholohichni kompetentsii rekrutera yak faktor zabezpechennia yoho hidnoi zainiatosti [Psychological competencies of the recruiter as a factor in ensuring his decent employment]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka – Social and labor relations: theory and practice*, 1, 37–48. <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/21600/37-48.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
4. Vonberh, T.V. (2019). HR-analytika yak pidgruntya funktsionuvannya suchasnoyi orhanizatsiyi [HR-analytics as a basis for the functioning of a modern organization]. *Ekonomichna analityka: suchasni realii ta prohnostychni mozhlyvosti – Economic analytics: modern realities and prognostic possibilities* (pp. 59–61). KNEU. https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2018/30855/Ek_an_19-20.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
5. Kharytonova, O., Osadcha, K., & Osadchyi, V. (2021). Recruitment using automated systems. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*, 9(2), 1-19. doi:10.32919/uesit.2021.02.01.
6. Kovalchuk, K.F. (Ed.). (2016). *Upravlinska, finansova ta marketynhova diialnist pidpriemstv v umovakh nestiikoi ekonomiky [Management, financial and marketing activities of enterprises in conditions of unstable economy]*. Porohy.
7. Parubets, O.M., & Kychko, I.I. (2020). Napryamy vykorystannia tekhnolohiy HR-menedzhmentu u transportnomu sektori Ukrayiny [Directions of using HR management technologies in the transport sector of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, (4(24)), 34-42.
8. Kychko, I.I., & Horbachova, O.Yu. (2017). Innovatsiyini metody pidboru ta otsinky personal [Innovative methods of personnel selection and evaluation]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, (2), 7-14.
9. Honcharova, S.Yu. (March 4, 2020). Skryninh yak tekhnolohiya shvydkoho doboru personalu pidpryyemstva [Screening as a technology for rapid selection of company personnel]. *Suchasni problemy upravlinnya pidpryyemstvamy: teoriya ta praktyka – Modern problems of enterprise management: theory and practice*, 1-3.
10. Kravchuk, O.I., Varis, I.O., & Zaryvnykh, K.V. (2021). Tsyfrovi tekhnolohiyi menedzhmentu personalu: tendentsiyi ta vyklyky v umovakh pandemiyi COVID-19 [Digital technology of personnel management: trends and challenges in a covid-19 pandemic]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 26. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/400/387>.
11. Varis, I., Kravchuk, O., & Parashchuk, Ye. (2022). Tsyfrovizatsiya biznes-protseviv menedzhmentu personalu: mozhlyvosti hrm-system [Digitization of personnel management business processes: possibilities of hrm-systems]. *Halyts'kyi ekonomichnyy visnyk – Galician Economic Bulletin*, (1(74)), 90-102. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/38690/2/GEB_2022v74n1_Varis_I-Hr_management_business_processes_90-102.pdf.
12. Pidbir personalu v tsyfrovu epokhu: vektor zmin [Recruitment in the digital age: vector of changes]. <https://grc.ua/article/22316>.
13. Kychko, I.I., Zelenyak, I.M. (2016). Kontseptualni osnovy upravlinnia motyvatsiyeyu personal [Conceptual foundations of personnel motivation management]. In M.P. Butko (Ed.), *Ekonomichniy prostir rehionu v intehratsiinii stratehii rozvytku – The economic space of the region in the integration strategy of development* (pp. 88-96). Kondor.
14. Ivanisov, O.V., Lebedynska, O.S., & Luhova, V.M. (2020). Aktualni problemy poshuku i pidboru personalu ta shliakhy yikh vyrishennia [Actual problems of finding and recruiting personnel and ways to solve them]. *Aktualnye nauchnye issledovaniia v sovremennom mire – Actual scientific research in the modern world*, 4(60)(8), 10–17.

15. Pyash, O.I., & Blokhin, P.V. (2018). *Maybutnye HR menedzhmentu: tendentsii, ryzyky, motyvatsiya* [The future of HR management: trends, risks, motivation]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 10. <http://ojs.dsau.dp.ua/index.php/efektivna-ekonomika/article/view/1484>.

Отримано 11.08.2022

UDC 005.95/.96

Iryna Kychko

Doctor of Economics, Professor,
Professor of Personnel Management and Labor Economics Department
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: ira41215@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1110-4177>

Maksym Zabashtanskyi

Doctor of Economics, Professor, Director of the Educational Scientific Institute of Business,
Environmental Management and Tourism
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: mazani@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9417-0163>

BUSINESS STRUCTURE IN THE CONDITIONS OF THE DIGITAL ECONOMY: ECONOMIC AND SOCIAL EFFICIENCY

The latest methods of attracting personnel were studied, they include: screening, recruitment, preliminary training, outsourcing, outplacement, and leasing. It is stated that the newest methods of attracting personnel make it possible to form a database of potential candidates, close vacancies; attract additional labor resources; reduce the fee for maintaining full-time staff, attract, if necessary, temporary labor force, form a high motivation level to achieve success and self-realization; find additional opportunities to receive a high reward. Employers do not incur large costs related to labor costs, as they are only paid for the work performed. It is also emphasized that the use of the latest methods of attracting personnel has its drawbacks, namely: blocking possible promotion on the career ladder of full-time employees; increase in personnel turnover, deterioration of social and psychological climate, possible conflicts arise; reduction in the permanent staff of employees, a high level of responsibility for results and deadlines, risks of not being paid for the service provided due to the low level of legal regulation of this segment of the labor market, difficulties in finding orders, lack of social protection, decrease in the remuneration level of employees.

It is determined that the criteria for the effectiveness of the personnel protection can be the overall efficiency of the company's activities, namely: quality of produced goods and services provided, labor productivity of employees, readiness of personnel for innovations, profitable activity. It is noted that it is advisable to use such indicators as a criterion for actual recruitment of personnel: search time, hiring time, source of hiring, number of candidates for the vacancy, attrition in the first year of hiring. It is determined that social efficiency assumes that as a result of attracting personnel to work at the company, the personnel is provided with a decent salary, necessary social services, implementation and development of individual abilities of employees take place, the schedule and level of the work intensity without risks for the employees' bodies is observed, and a favorable social-psychological environment is maintained.

Keywords: *personnel attracting; screening; recruitment; preliminaring; outsourcing; outplacement; crowdsourcing; social and economic efficiency of personnel attracting.*

Table: 2. References: 15.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-19-35

УДК 331.556.4

JEL Classification: F22

Світлана Полковниченко

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу,
PR-технологій та логістики

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: svetlana.polkovnichenko@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-6177-1325>

ResearcherID: [H-4091-2014](https://orcid.org/0000-0001-6177-1325)

Іван Салай

здобувач вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: salay.ivan1221@gmail.com

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ МІГРАЦІЇ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

Стаття присвячена дослідженню впливу міграційних процесів українців до Польщі на розвиток двох країн. На основі опрацювання наукових джерел та власних досліджень авторів узагальнено причини української міграції на польському векторі у вигляді причинно-наслідкової діаграми Ісікави. Проаналізовано сучасний стан міграції українців до Польщі з використанням даних офіційної статистики Польщі, соціологічних досліджень, а також опитування українських мігрантів, здійсненого авторами. Проведено оцінювання впливу міграційних процесів на економічний розвиток України та Польщі. Виокремлено як позитивні, так і негативні наслідки для обох країн. Обґрунтовано заходи, направлені на вдосконалення регулювання міграційних процесів щодо стримування еміграції та повернення мігрантів, які об'єднано за напрямками змін у країні, стимулювання бізнесу, стимулювання працівників.

Ключові слова: міграція; трудова міграція; освітня міграція; еміграція українців; розвиток економіки; Україна; Польща; міграційна політика.

Рис.: 3. Табл.: 2. Бібл.: 27.

Постановка проблеми. Однією з основних тенденцій і проблем розвитку України останніх років є еміграція населення, яка суттєво актуалізувалася зі зростанням відкритості суспільства та погіршенням умов життя. Нестабільність політичної та економічної ситуації, відсутність віри в краще майбутнє країни змушують українців шукати кращого життя за кордоном. Причому, якщо раніше домінував вплив інтелекту, то до початку повномасштабної війни посилилась еміграція представників робітничих професій. Серед країн, до яких від'їжджають громадяни України, особливе місце посідає Польща, яка вирішує внутрішні економічні проблеми за рахунок іммігрантів. У результаті зовнішньої міграції Україна втрачає трудовий потенціал, а разом із ним можливості економічного зростання. Водночас Польща отримує трудові ресурси для розвитку власної економіки. У зв'язку з цим виникає потреба оцінки масштабів української міграції та дослідження її впливу на розвиток економіки обох країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений огляд української наукової літератури показав, що проблемам української міграції взагалі присвячено дуже багато робіт, а от конкретно українсько-польському напрямку – не так багато досліджень. Проте практично кожен автор, який досліджує напрямки міграції українців загалом, акцентує увагу, що польський вектор міграції українців став пріоритетним у сучасних умовах [1-3].

На наш погляд, дослідження міграційних процесів на українсько-польському векторі в українській науковій літературі можна поділити на два періоди: до 2016 р. і після. До 2016 р. автори здебільшого зосереджували увагу на особливостях українсько-польської міграції, метою якої були торгівля або працевлаштування, а міграція носила тимчасовий, зворотний, циркулярний характер, стосувалася переважно західних областей; виділяли проблеми, які стосувались неформального працевлаштування, соціального страхування тощо [4]; аналізували показники трудової міграції, характеризували конкурентні переваги українських трудових мігрантів у Польщі [5].

З посиленням міграційних процесів українців до Польщі після запровадження ЄС безвізового режиму дослідження науковців активізувались. Так, наприклад, Р. Лупак та В. Поліщук звертають увагу на ключові зміни у якісно-структурних характеристиках міграції українців до Польщі, зростанні масштабів міграції з України в Польщу та її проблемні аспекти [6].

Переважна частина напрацювань учених присвячена динаміці та активізації міграційних потоків, виявленню причин, основних тенденцій та проблем міграції в сучасних умовах, дослідженню нових рис та змін структурного складу мігрантів [7-9]. При цьому науковці підходять з різних позицій до висвітлення цієї проблеми. Зокрема, Т. Нагорняк та Ю. Пачос, виявляючи причини та визначаючи важливі тенденції, розглядають міграцію українського населення до Польщі як результат реалізації державної політики [10]. Я. Турчин, досліджуючи сучасний стан українсько-польського вектора міграції, проаналізувала вплив пандемії коронавірусу на зайнятість українських трудових мігрантів у Польщі [11].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри посилення уваги до дослідження міграційних процесів, науковці розглядають міграцію українців до Польщі переважно в контексті загального огляду міграційних процесів. Водночас питання впливу міграційних процесів на економічний розвиток України та Польщі залишається і до сьогодні недостатньо вивченим.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати процеси міграції українців до Польщі, дати оцінку їхньому впливу на розвиток економіки України та Польщі й обґрунтувати напрями вдосконалення регулювання міграційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Згідно з даними Звіту про міжнародну міграцію (World Migration Report 2022) Україна у 2020 р. опинилась серед країн-лідерів еміграції, посівши восьме місце, поступившись Індії, Мекси-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ці, Російській Федерації, Китаю, Сирії, Бангладеш і Пакистану. За оцінками, відображеними в цьому звіті, 5,5-6 мільйонів громадян України емігрувало за кордон. Одним із найбільш популярних напрямів, куди від'їжджають українці, є Польща. До початку повномасштабної російської агресії там працювало 1,5 млн осіб – приблизно 25 % від загальної чисельності українських емігрантів [12].

Серед причин, які спонукали українців до еміграції ще до початку повномасштабної російської агресії, – низький рівень життя та заробітної плати, неможливість знайти роботу, військовий конфлікт на Сході України, розчарування економічною політикою держави, відсутність відчуття безпеки та невпевненість у завтрашньому дні, бажання забезпечити краще майбутнє своїм дітям, висока залежність від зовнішніх геополітичних гравців, корупція тощо. Втручання російської армії на територію нашої країни лише посилює міграційні процеси українців. Основні причини, які змушують українських громадян емігрувати, відображено на рис. 1.

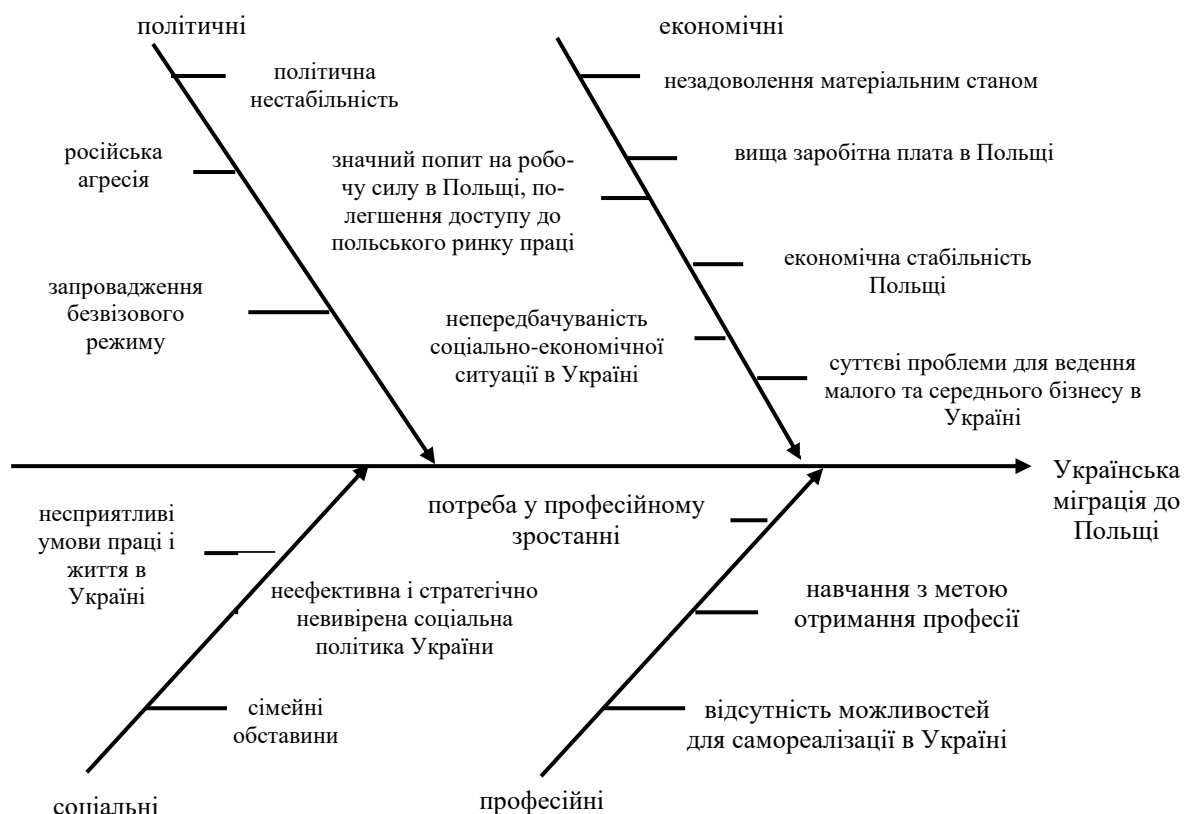

Рис. 1. Причини міграції українців до Польщі

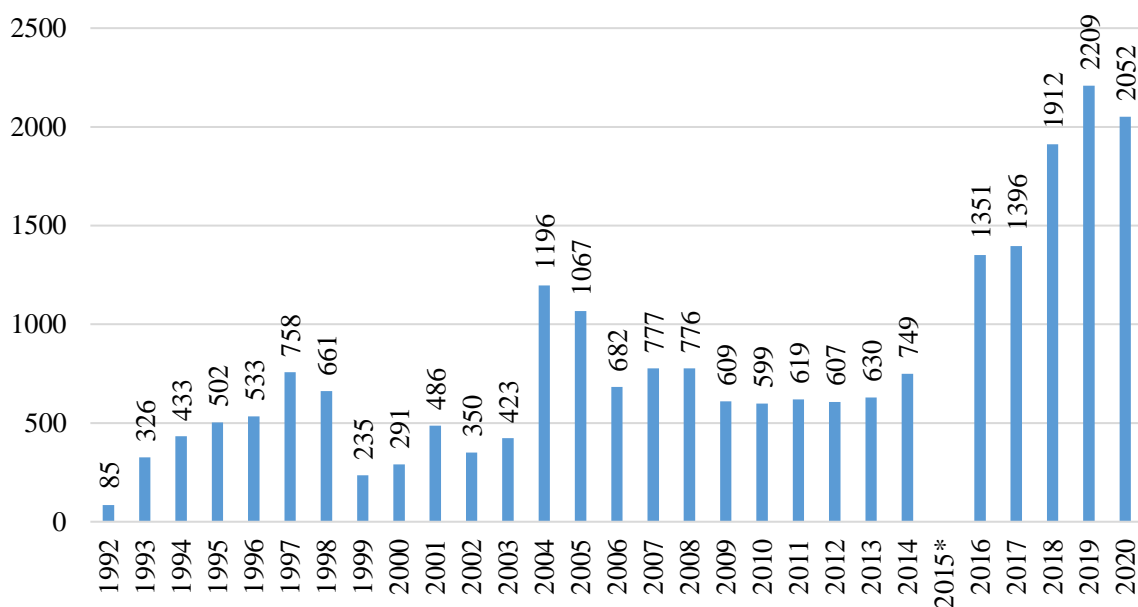
Джерело: побудовано авторами за літературними джерелами та власними дослідженнями.

Сучасна Польща, на відміну від України, є країною, яка характеризується загальною стабільністю, вищим рівнем життя, більшою заробітною платою, умовами праці, які відповідають європейським стандартам, розвиненим ринком, значними можливостями працевлаштування, кращою якіс-

тю освіти тощо. Крім того, Польща є членом Європейського Союзу, запровадження безвізового режиму для українців яким посилило їх еміграцію в цьому напрямку. Зручне географічне розташування, спільний кордон, спільне історичне минуле, близька культура, схожа мова – усе це впливає на вибір напрямку еміграції громадян України.

Значний попит на робочу силу з боку роботодавців Польщі дозволяє українцям легко знайти короткострокову роботу, швидко отримати дозволи на проживання та на сезонну роботу.

За даними офіційної польської статистики за 1992-2020 рр. у Польщу емігрувало 22229 українців, з них 40 % – за 2016-2020 рр. (рис. 2).

2015* – відсутні дані.

Рис. 2. Міграція населення на постійне проживання до Польщі з України в 1992-2020 рр.

Джерело: [13].

Наприкінці 2021 р. кількість громадян України, які мають чинний дозвіл на проживання в Польщі, перевищила 300 тисяч осіб. Близько 60 % з них – це люди віком від 18 до 40 років; діти та підлітки віком до 18 років – приблизно 12 %, а люди старше за 40 років – близько 28 %. Українці становлять майже 57 % усіх іноземців, які оселилися в Польщі [14].

У межах дослідження авторами проведено опитування українських мігрантів на основі розробленої анкети, поширеної через соціальні мережі, яке не є репрезентативним. В опитуванні взяли участь 88 осіб, з яких 36 осіб чоловічої статі (40,9 %) та 52 (59,1 %) – жіночої. Найактивнішими в опитуванні були респонденти віком від 19 до 25 років (64,7 %). Особи віком 26-35 років та 36-45 років становили по 14,7 %, 46-60 років – 5,9 %. Мають вищу освіту 35,3 % осіб; 44,1 % – незакінчену вищу, 17,6 % – професійно-технічну, 2,9 % – повну загальну середню. Більшість опитаних

здобули освіту в Україні – 61,4 %; 39,6 % – у Польщі. З-поміж опитаних 61,3 % причиною міграції до Польщі назвали отримання освіти, решта приїхали з метою заробити гроші. Причому тільки навчаються 23,5 % опитаних, навчаються і працюють – 37,8 %. На питання «Що не влаштувало вас в Україні?» відповіді (можна було обрати декілька) розділились таким чином: а) заробітна плата (65,7 %); б) відсутність роботи (34,3 %); в) освіта (48,6 %); г) якість життя (71,4 %); д) культура (17,1 %); е) політичне становище (57,1 %); є) особисті проблеми (14,3 %).

Аналізуючи стан міграційних процесів українсько-польського спрямування, важливо звернути увагу на два аспекти: міграцію з метою працевлаштування та освітню міграцію.

З 2014 року спостерігається значна активізація української міграції, яка здебільшого пов'язана з бажанням працювати в Польщі. Майже 84 % громадян України мають тимчасовий дозвіл на проживання, термін дії якого може становити не більше ніж 3 роки. Переважна більшість їх видається у зв'язку з прийомом на роботу – 77 % випадків. Наступними за поширеністю цілями перебування в Польщі є сімейні питання – 12 % та освіта – 2 % [14].

Як правило, українці в Польщі працюють у тих сферах, які є не надто привабливими для польського працівника, зокрема: в аграрному секторі, сфері послуг, промисловості, готельно-ресторанному бізнесі, де рівень зарплат є не дуже високим [15]. Близько 50 % українських трудових мігрантів працюють на виробництві, 17-18 % – у сфері послуг чи будівництві, 10 % – зайняті в сільському господарстві [16].

Серед опитаних нами респондентів, які приїхали з метою працевлаштування, 60 % мають постійну роботу, 20 % працюють за контрактом з фіксованим терміном, 4 % є сезонними робітниками; 8 % працюють від випадку до випадку і 8 % на момент опитування були без роботи. 45,8 % осіб працюють за спеціальністю, 50 % – ні; 4,2 % – шукають роботу за спеціальністю. Менше року працює 32 % респондентів; 1-3 роки – 48 %; 3-5 років – 16 % і 5-10 років – 4 %. 60% отримують заробітну плату таку ж, як і місцеві працівники; 60 % відчують конкуренцію з боку місцевих працівників; інші відповіли, що місцеві працівники не працюють на такій роботі. 68 % відчують себе стабільно на роботі, не відчують загрози звільнення. 52 % задоволені роботою в Польщі, 28 % – частково задоволені, інші або не задоволені або чекали на краще. 68 % опитаних порадили б своїм співвітчизникам приїжджати працювати до Польщі.

Українська міграція значно помолодшала – середній вік заробітчанина складає 34,5 роки [16]. За дослідженням польської компанії з працевлаштування іноземців EastWestLink (EWL SA), найбільшою часткою трудових мігрантів з України є вікова група 26-35 років, але динамічно зростає наймолодша вікова група 18-25 років [17].

Серед українських мігрантів у Польщі домінують чоловіки (60 %), проте останнім часом зросла частка жінок (до 40 %). 36 % заробітчан мають вищу освіту, ще 41 % – професійно-технічну чи середньоспеціальну. Кожен п'ятий українець обіймав керівну посаду в себе на Батьківщині [16].

Найбільше мігрантів – 60 % їдуть із центральних та східних регіонів, коли ще декілька років тому до Польщі переважно їхали українці із західних областей [16].

Крім трудової, значно активізувалася також освітня міграція українців до Польщі. Майже половина всіх іноземців, які навчаються в Польщі, – це вихідці з України [18]. Цьому сприяє територіальна близькість, низький мовний бар'єр, невисока вартість навчання, наявність пільгових освітніх програм, визнання польських дипломів у Європі тощо. Це також результат тих зусиль, які Польща докладает для розвитку системи надання освітніх послуг іноземцям. У 2020 р. у Польщі навчалися 38 261 український студент, що на 8 % більше, ніж у 2016 р. (35 584 осіб), але дещо менше, ніж у 2018 і 2019 рр. (39 203 і 39 017 осіб відповідно). Найбільше першокурсників за досліджуваний період припало на 2019 р. (12 846 осіб) [19].

Серед наших респондентів вибір Польщі для отримання освіти був зумовлений різними причинами (можна було обрати декілька варіантів). 47,4 % поїхали на навчання за порадою батьків; 26,3 % – друзів; 15,8 % – мають польське коріння; 10,5 % – зацікавила реклама польського університету; 68,4% – мають бажання отримати диплом, який визнається Європою; 57,9% – сподіваються на більшу перспективу для працевлаштування в Європі. 45% опитаних задоволені якістю освіти в польських університетах, 25% – частково. Проте 57 % порадили своїм співвітчизникам приїжджати до Польщі навчатись.

За результатами досліджень, лише від 2 до 16 % українських студентів, які навчаються в Польщі, планують повернення в Україну [20]. Серед наших респондентів таких виявилось більше – 28,6 %. Ще 22,9 % відповіли, що повернуться, якщо ситуація в Україні покращиться. Проте загалом перетворення освітньої міграції на постійну є значною загрозою для України.

Повномасштабна російська агресія змусила ще більше українців виїхати з країни, насамперед до Польщі. Станом на 31 серпня 2022 р. 1,3 млн українців отримали рішення про надання тимчасового захисту в Польщі [21].

Міграція населення має значний вплив на всі аспекти розвитку суспільства: економіку, соціальну сферу, політику, демографічні процеси тощо. Розглянемо наслідки впливу української еміграції на економіку як України, так і Польщі.

Україна є донором розвитку польської економіки, але її економіка зазнає гострих негативних наслідків, оскільки внаслідок міграції втрачається не лише зайва робоча сила, а й та, яка потрібна для ефективного розвитку економіки. Зокрема, виїзд робочої сили відповідної кваліфікації спричиняє дефіцит працівників у деяких галузях та регіонах, є перешкодою для створення нових робочих місць в Україні. Так, вже сьогодні Україні потрібні

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

кваліфіковані робітники з інструментом, робітники з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин тощо. Найбільше, на думку експертів НБУ, від відтоку трудових ресурсів страждають будівництво, промисловість, сільське господарство, транспорт та зв'язок [22].

Втрати для розвитку економіки мають як прямий характер – недоотримані податки та внески на соціальне страхування, так і опосередкований – неефективне використання коштів державного та місцевого бюджетів (витрачених на підготовку фахівців), зниження якості послуг, які надаються населенню України [8].

Зберігається висока імовірність неповернення на батьківщину висококваліфікованих мігрантів, молодих фахівців. Це негативно позначається на віковій та освітньо-кваліфікаційній структурі робочої сили й гальмує економічне зростання. Зароблені кошти мігрантів, спрямовані на споживання, провокують підвищення цін, інфляцію, зростання імпорту. Крім того, трудова міграція негативно позначається на сімейних стосунках, вихованні дітей, рівні народжуваності, що також негативно впливає на розвиток економіки країни.

Значні проблеми від освітньої міграції до Польщі відчувають українські заклади вищої освіти, які втрачають потенційних студентів.

Водночас зовнішня міграція має не лише негативні наслідки. Насамперед трудова міграція сприяє підвищенню добробуту багатьох сімей, забезпечує додаткові валютні надходження в державу, є джерелом отримання нових знань та досвіду, які можуть сприяти розвитку країни.

Найбільше грошей в останні роки трудові мігранти переказали в Україну саме з Польщі (рис. 3).

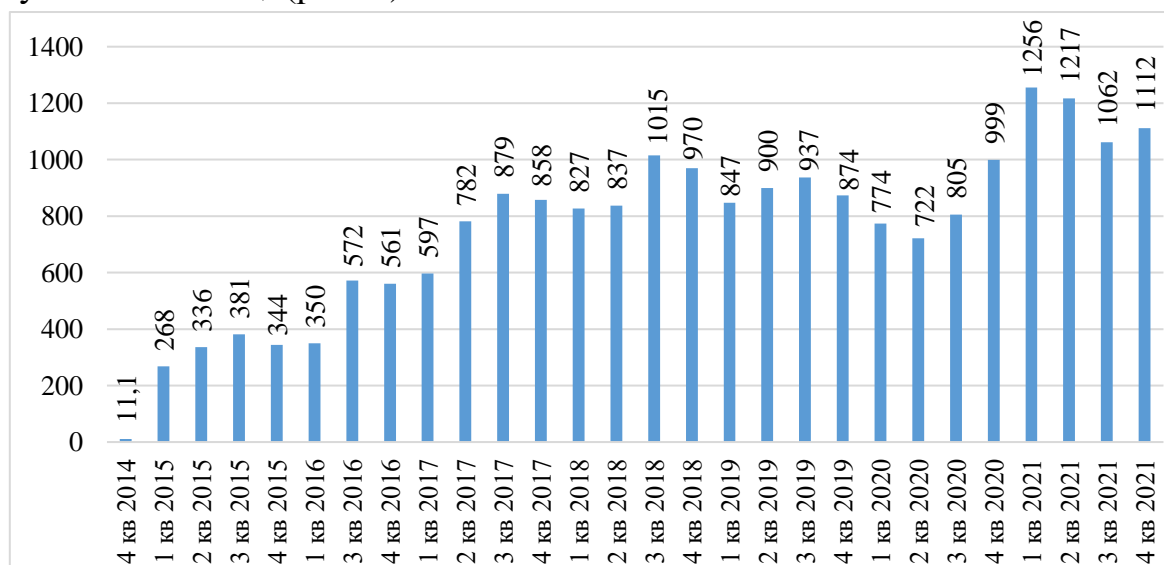

Рис. 3. Динаміка грошових переказів із Польщі в Україну у 2014-2021 рр., млн дол.

Джерело: побудовано авторами на основі [23].

Як свідчать дані рис. 3, починаючи з 2017 р. щорічне перерахування коштів із Польщі в Україну перевищує 3 млрд дол., а за 2021 р. становило 4,647 млрд дол. (33,1 % від загальної суми) [23].

Серед опитаних нами респондентів 32 % також надсилають гроші в Україну. 50 % з них надсилають від 100 до 300 дол. щомісяця; 20 % – від 350 до 700 дол.; 10 % – від 750 до 1000 дол. і ще 10 % – понад 1000 дол.

Грошові надходження мігрантів позитивно впливають на макроекономічну стабільність, на готівковий валютний ринок та розвиток фінансово-банківської системи, створюють стимули для підтримання стану економіки. Зокрема, грошові перекази надходять у валюті, яка продається, а це зміцнює національну валюту. Крім того, витрата коштів від переказів в Україні стимулює внутрішнє споживання, а відповідно, і виробництво, що, у свою чергу, сприяє створенню нових робочих місць. А куплені за рахунок переказів товари та послуги сприяють зростанню надходжень від ПДВ, акцизів та мита.

Трудова міграція також послаблює напругу на ринку праці, зменшує рівень безробіття, оскільки частина громадян покидає країну, а частина живе за рахунок накопичених коштів трудових мігрантів. За відсутності зовнішньої трудової міграції рівень безробіття в Україні в різні роки у 1,5-2 рази перевищував би фактичні показники [24].

Щодо впливу на розвиток економіки Польщі, варто зазначити, що саме завдяки українцям економіка Польщі задовольняє попит у робочій силі. Українська міграція виступає ресурсом вирівнювання трудодефіцитної кон'юнктури на ринку праці Польщі.

Згідно з даними Центрального статистичного офісу Польщі, до 2014 р. вплив імміграції на зростання ВВП Польської Республіки залишався незначним (нижче 0,1 %), проте вже протягом 2014-2019 рр. українські трудові мігранти підвищували ВВП Польщі в середньому на 0,3–0,9 % щорічно [11].

За підрахунками економістів із Національного банку Польщі, 11 % зростання польського ВВП за 2014-2018 рр. – це заслуга саме працівників із-за кордону, здебільшого з України [8]. За умови інтеграції українських біженців у польське суспільство ВВП Польщі може збільшитись від 0,2 до 3,5 % [25].

Розвиток таких сфер, як промисловість, готельно-ресторанне господарство, адміністрування, охорона здоров'я, соціальна допомога, будівництво, сільське господарство тощо підтримується значною мірою за рахунок українських мігрантів.

Українські мігранти не тільки створюють ВВП Польщі, але і сплачують податки, купують товари й послуги на польському ринку, що сприяє розвитку економіки. Наприклад, від початку повномасштабної війни українські біженці сплатили податків на 2 млрд євро, що втричі перевищує витрати на допомогу українцям (750 млн євро) [25]. Крім того, українці створюють і розвивають власний бізнес на території Польщі.

Завдяки залученню українців до навчання в польських університетах підтримується розвиток освітніх закладів, зберігається і розвивається система вищої освіти, яка відчувала дефіцит абітурієнтів унаслідок демографічної кризи та виїзду молоді за кордон. Завдяки українським випускникам польських закладів вищої освіти країна має можливості поповнювати трудові та інтелектуальні ресурси країни, оскільки після завершення навчання вони упродовж року можуть залишатися в країні для пошуків роботи.

Пандемія коронавірусу та локдаун у березні-квітні 2020 року створили певні проблеми польським працедавцям, а отже, і розвитку економіки країни. Проте завдяки взаємодії бізнесу з урядом проблему вдалося швидко врегулювати.

Звичайно ж, імміграція українців до Польщі чинить не лише позитивний вплив. Оскільки українські робітники згодні працювати за меншу заробітну плату, ніж поляки, це спричиняє стагнацію її рівня та збільшує вірогідність безробіття.

Вплив міграції українців на економіку України та Польщі відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Вплив міграції українців на економіку України та Польщі

Україна		Польща	
Позитивний вплив	Негативний вплив	Позитивний вплив	Негативний вплив
- збільшення грошових переказів від трудових мігрантів; - скорочення безробіття на внутрішньому ринку; - повернення частини робочої сили з новими знаннями та досвідом	- зниження темпів виробництва у країні; «подорожчання» внутрішнього ринку праці; - галузеві асиметрії ринку праці, зміна балансу висококваліфікованих і низькокваліфікованих кадрів; - додаткові витрати держави на підготовку нових фахівців; відсутність наповнення пенсійних і соціальних фондів; - відбувається «старіння» нації; - необхідність імпорту трудових ресурсів з-за кордону	- зростання ВВП, пришвидшення розвитку економіки; - заповнення вільних робочих місць; мігранти не потребують навчання; - зниження середньоринкової вартості оплати праці; - стимулювання споживчого попиту	- посилюється конкуренція з місцевим населенням; - збільшується вірогідність зростання безробіття; - можуть виникати конфлікти, кроскультурні непорозуміння; - наростає ризик нелегальної міграції; - місцева робоча сила починає шукати роботу в іншій країні, виникають асиметрії ринку

Джерело: сформовано авторами.

Посилення міграційних процесів останніми роками потребує особливої уваги уряду України та його структур. Необхідно формувати політику у сфері міграції таким чином, щоб знання і досвід громадян сприяли розвитку насамперед своєї країни.

Незважаючи на наявність Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року [26] та плану заходів щодо її реалізації, відчутних зрушень у покращенні ситуації не відбулось. Окремі фрагментарні ініціативи уряду (наприклад, можливість отримання від держави 5000 євро на заснування бізнесу, тими особами, які повернуться в Україну) прогнозованого ефекту не дали [27]. Обсяги трудової міграції у 2021 р., згідно з офіційними статистичними даними, швидко відновилися та перевершили доковідні показники. За перше півріччя 2021 року до Польщі видано понад 400 тисяч робочих віз, а за весь 2020 рік – лише 500 тисяч [26].

Оскільки найбільше українців виїздить до Польщі, українській владі насамперед необхідно звернути увагу на цей напрямок руху.

Для розробки та ухвалення комплексних рішень, спрямованих на усунення та запобігання причин міграції, потрібно об'єднати зусилля всіх професійних осіб з урядових інституцій, громадських організацій, органів самоврядування, науковців, які працюють у цій сфері, займаються міграцією, підтримують контакти з мігрантами тощо.

На наш погляд, важливо сформувати дієву систему мотивації, спрямовану, з одного боку, на стримування міграції українців, а з іншого – на повернення мігрантів в Україну. Проте така система може запрацювати тільки за умови потужного соціально-економічного розвитку країни. Тому на сьогодні необхідно за можливості зберегти циркулярну модель міграції в надії на повернення мігрантів.

У табл. 2 представлено основні шляхи стримування міграційних процесів та повернення мігрантів, застосувати які стане можливим лише після закінчення війни.

За пасивності української влади Польща на основі продуманої політики активно працювала над залученням українських мігрантів. Навіть у період карантину не відбулось масового відтоку українських працівників додому. Польська влада швидко реагувала на звернення бізнесу, продовжуючи терміни легальності віз. Звільнені працівники із промислового виробництва та ресторанно-готельного бізнесу швидко залучались до логістики та е-комерції [15].

Наприкінці 2021 року польський сейм вніс поправки до законів та спростив трудовим мігрантам перебування та працевлаштування у країні, змінивши характер і терміни перебування з короткострокового на середньота довгостроковий.

Таблиця 2

Основні шляхи вдосконалення політики стримування міграційних процесів та повернення мігрантів

Напрямок вдосконалення	Шляхи вдосконалення
зміни в державі	<ul style="list-style-type: none"> – стабілізація ситуації в країні, повернення до мирного життя; – зменшення рівня корумпованості державних органів влади; – реальне реформування економіки, проведення її реструктуризації; – стимулювання переходу до високотехнологічного виробництва шляхом підтримки відповідних галузей та підготовки необхідних кадрів; – підвищення рівня інвестиційної привабливості України; – забезпечення високих темпів економічного зростання та стимулювання підвищення заробітної плати згідно з темпами економічного зростання, – створення цільових програм розвитку країни та бізнесу; – створення додаткових робочих місць; – створення місткого і привабливого внутрішнього ринку праці; – зростання рівня життя населення; – впровадження ефективної системи моніторингу мігрантів, які працюють у Польщі офіційно та неофіційно; – припинення діяльності фірм, які сприяють нелегальному працевлаштуванню; – підтримка українських закладів вищої освіти для збереження науковців та контингенту студентів; – розробка законодавства щодо механізму виплат пенсійних накопичень трудових мігрантів
стимулювання розвитку бізнесу	<ul style="list-style-type: none"> – зменшення податкового тягара для малого й середнього бізнесу; – покращення умов ведення підприємницької діяльності через формування сприятливих умов для інвестицій; – створення стимулів для відкриття власного бізнесу в Україні; – подальше впровадження практик корпоративної соціальної відповідальності, – зниження розміру сплати соціальних внесків роботодавців; – збільшення частки праці у вартості продукції; – створення привабливих умов роботи та оплати праці; – надання пільг підприємцям для розвитку бізнесу; – залучення мігрантів вкладати кошти у створення власного бізнесу через надання пільг
стимулювання працівників	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення «білих» заробітних плат, соціальних пакетів; – підвищення рівня добробуту громадян; – підвищення рівня працевлаштування; – формування культури самозайнятості; – підвищення фінансової грамотності; – покращення соціального забезпечення населення; – дотримання роботодавцями чинного законодавства щодо соціального захисту працівників; – надання соціальних гарантій для працівників-мігрантів

Джерело: сформовано авторами.

Крім того, у Польщі ще до повномасштабної війни розроблено спеціальні програми підтримки відкриття бізнесу українцями, придбання та будівництва ними житла в Польщі, стимулювання сімейної зайнятості. Така політика становить загрозу для національної безпеки України, що вимагає від держави переглянути її власну державну політику.

На наш погляд, Польщі потрібно працювати не лише в напрямку залучення іноземних працівників, а й задля збереження власного людського капіталу, створюючи умови зменшення відтоку трудових ресурсів в інші країни.

Висновки та пропозиції. Причини міграції українців до Польщі можна класифікувати за економічними, політичними, соціальними та професійними аспектами. Незадоволення економічною та політичною ситуацією в країні, рівнем матеріального забезпечення, соціальної захищеності, відсутність сприятливих умов та можливостей для особистого розвитку та самореалізації змушують багатьох громадян України мігрувати до Польщі. Польща ж, навпаки, маючи значно вищі стандарти життя, стабільну політичну та економічну ситуацію, створює всі умови для залучення українців.

На основі аналізу сучасного стану міграційних процесів українсько-польського спрямування виділено два основних аспекти міграції: з метою працевлаштування та освітню. Щороку зростає кількість українців, які отримують дозвіл на роботу в Польщі. Українські мігранти працюють у різних сферах польського господарства. Українська міграція значно помолодшала. Зростає популярність польських університетів серед українських випускників. Збільшується частка осіб, які бажають інтегруватись у польське суспільство.

Українська міграція до Польщі впливає неоднозначно на економіку обох країн. З погляду позитивного впливу, для України – це збільшення грошових переказів, скорочення безробіття, повернення частини робочої сили з новими знаннями та досвідом; для Польщі – зростання ВВП, пришвидшення розвитку економіки; заповнення вільних робочих місць, стимулювання споживчого попиту, зниження середньоринкової вартості оплати праці, підтримання розвитку освітніх закладів. Негативного впливу економіка України зазнає у вигляді уповільнення темпів економічного розвитку, втрати цінного трудового потенціалу, галузевих асиметрій на ринку праці, додаткових витрат держави на підготовку нових фахівців тощо; а в економіці Польщі збільшується вірогідність зростання безробіття, посилюється конкуренція мігрантів із місцевим населенням, яке починає шукати роботу в іншій країні, можуть виникати конфлікти тощо.

Міграція українців до Польщі є комплексною проблемою, яка потребує нагального вирішення. Важливо за рахунок об'єднання зусиль усіх професійних осіб з урядових інституцій, громадських організацій, органів самоврядування, науковців, які працюють у цій сфері, сформуванню важелі

для стримування потоку міграції, а особливо молоді, та повернення мігрантів на батьківщину після закінчення війни. Вирішити ці проблеми можна тільки за рахунок високих стандартів життя та гідних умов праці на підприємствах, забезпеченню яких сприятимуть активні економічні реформи, підтримка малого та середнього бізнесу, підвищення стимулів для працевлаштування на батьківщині тощо.

Список використаних джерел

1. Лагодієнко В. В. Причинно-наслідковий базис розвитку трудової міграції в Україні / В. В. Лагодієнко, О. В. Швець // Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки». – 2020. – № 2. – С. 221-234. – DOI: <https://doi.org/10.31359/2312-3427-2020-2-221>.
2. Лібанова Е. М. Зовнішня трудова міграція з України: вплив Covid-19 / Е. М. Лібанова, О. В. Позняк // Демографія та соціальна економіка. – 2020. – № 4. – С. 25-40. – DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2020.04.025>.
3. Цимбал Л. І. Міграційний капітал України: ресурсний вимір та можливості управління / Л. І. Цимбал, Ю. В. Біла // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2020. – Випуск 4 (27). – С. 16-22. – DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.27-3>.
4. Малиновська О. А. Українсько-польський міграційний коридор: особливості та значення / О. А. Малиновська // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 2. – С. 31-40.
5. Зубик А. І. Сучасна трудова міграція українського населення в Польщу / А. І. Зубик // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. – 2014. – № 1. – С. 107-113.
6. Лупак Р. Л. Селективні підходи до державної політики регулювання міграційних процесів (на прикладі українсько-польської системи) / Р. Л. Лупак, В. В. Поліщук // Підприємництво та інновації. – 2019. – Вип. 8. – С. 7-13.
7. Карпенко А. В. Сучасні реалії трудової міграції українців до Польщі / А. В. Карпенко, Г. В. Засоріна // Центральноросійський науковий вісник. Економічні науки. – 2018. – Вип. 1. – С. 106-114.
8. Кулицький С. Українська робоча сила на ринку праці Польщі на сучасному етапі економічного розвитку [Електронний ресурс] / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2020. – № 15. – С. 46–58. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2020/ukr15.pdf>.
9. Малиновська О. А. Україна – Польща: до питання сучасних міграцій українців до Польщі / О. А. Малиновська // Стратегічні пріоритети. – 2018. – № 3-4. – С. 65-72.
10. Нагорняк Т. Л. Міграція українців до Польщі як наслідок державної політики / Т. Л. Нагорняк, Ю. В. Пачос // Політичне життя. – 2018. – № 3. – С. 27-35.
11. Турчин Я. Пандемія COVID-19 як виклик українським трудовим мігрантам у Польщі / Я. Турчин, О. Івасечко // Гуманітарні візії. – 2020. – Т. 6, № 2. – С. 28-33.
12. World Migration Report 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>.
13. Główny Urząd Statystyczny [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://stat.gov.pl>.
14. Кількість українців із дозволами на проживання в Польщі перевищила 300 тисяч осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/12/12/7131467>.

15. Останні тренди трудової міграції: Польща – лідер в ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3150437-ostanni-trendi-trudovoi-migracii-polsa-lider-v-es.html>.

16. З України до Польщі виїжджають освічені, молоді й працездатні – дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pon.org.ua/novyny/7677-z-ukrayini-do-polsch-viyizhdzhayut-osvchen-molod-y-pracezdatn-ukrayinc-doslzhennya.html>.

17. Українська трудова міграція до Польщі молодшає [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2842744-ukrainska-trudova-migracia-do-polsi-molodsae.html>.

18. Рекордна кількість іноземних студентів в польських вишах: чи багато серед них українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakordon.24tv.ua/rekordna-kilkist-inozemnih-studentiv-polskih-vishah-bagato-sered_n1744252.

19. Demographic Yearbook of Poland. (2017, 2018, 2019, 2020, 2021). Warszawa [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://stat.gov.pl/en/topics/statistical-yearbooks/statistical-yearbooks>.

20. Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів ХХІ століття / наук. ред. У. Я. Садова. – Львів, 2019. – 110 с.

21. Скільки українців виїхало до Польщі від початку війни? Польські прикордонники назвали нову цифру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrayina.pl/ukrayina/7,183830,29009211,1057-1082-1110-1083-1100-1082-1080-1091-1082-1088-1072-1111-1085-1094-1110-1074.html>.

22. Люди на експорт. Як трудова міграція впливає на українську економіку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/люди-на-експорт-як-трудова-міграція-впливає-на-українську-економіку/a-47365362>.

23. Грошові перекази в Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer>.

24. Українське суспільство: міграційний вимір: нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України [Електронний ресурс]. – К., 2018. – 396 с. – Режим доступу: https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine_migration.pdf.

25. Вигідні для економіки. У Польщі порахували доходи від українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/rus/travel/vigidni-ekonomiki-polshchiorahovali-dohodi-1667471607.html>.

26. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250149647>.

27. Трудова міграція: чи побільшає українських заробітчан у 2022 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eba.com.ua/trudova-migratsiya-chy-pobilshaye-ukrayinskyh-zarobitchan-u-2022-rotsi>.

References

1. Lagodienko, V.V., & Shvets, O.V. (2020). Prychynno-naslidkovyi bazys rozvytku trudovoi mihratsii v Ukraini [The cause-and-effect basis for the development of labor migration in Ukraine]. *Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva. Seriya «Ekonomiczni nauky» – The Bulletin of the Kharkiv national agricultural university of V.V. Dokuchaieva: Economic Sciences Series*, 2, 221-234. <https://doi.org/10.31359/2312-3427-2020-2-221>.

2. Libanova, E.M., & Pozniak, O.V. (2020). Zovnishnia trudova mihratsiia z Ukrainy: vplyv Covid-19 [External labor migration from Ukraine: the impact of Covid-19]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy*, 4, 25-40. <https://doi.org/10.15407/dse2020.04.025>.

3. Tsymbal, L., & Bila Yu. (2020). Mihratsiinyi kapital Ukrainy: resursnyi vymir ta mozhlyvosti upravlinnia [Migration capital of Ukraine: resource dimension and management capabilities]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: economy, business and management*, 4(27), 16-22. <https://doi.org/10.32782/easterneurope.27-3>.

4. Malinovska, O.A. (2015). Ukrainsko-polskyi mihratsiinyi korydor: osoblyvosti ta znachennia [Ukrainian-Polish Migration Corridor: Features and Importance]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy*, 2, 31-40. <https://doi.org/10.15407/dse2015.02.031>.

5. Zubyk, A. (2014). Suchasna trudova mihratsiia ukrainskoho naseleння v Polshchu [Modern labour migration Ukrainian population to Poland]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Heohrafiia – The scientific issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk national pedagogical university. Series: geography*, 1, 107-113. http://catalog.library.tnpu.edu.ua/naukovi_zapysky/geograph/2014/2014_1.pdf.

6. Lupak, R., & Polishchuk, V. (2019). Selektivni pidkhody do derzhavnoi polityky rehuliuвання mihratsiinykh protsesiv (na prykladi ukrainsko-polskoi systemy) [Selective approaches to state policy for regulation of migration processes (using the Ukrainian-Polish system)]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii – Entrepreneurship and innovation*, 8, 7-13. <https://doi.org/10.37320/2415-3583/8.1>.

7. Karpenko, A., & Zazorina, H. (2018). Suchasni realii trudovoi mihratsii ukrainsiv do Polshchi [Modern Realities of Ukrainians Labor Migration to Poland]. *Tsentralkoukrainskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky – Central Ukrainian Scientific Bulletin. Economic sciences*, 1, 106-114. [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2018.1\(34\).106-114](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2018.1(34).106-114).

8. Kulitsky, S. (2020). Ukrainska robocha syła na rynku pratsi Polshchi na suchasnomu etapi ekonomichnoho rozvytku [Ukrainian labor force in the Polish labor market at the current stage of economic development]. *Ukraina: podii, fakty, komentari – Ukraine: events, facts, comments*, 15, 46–58. <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2020/ukr15.pdf>.

9. Malynovska, O. (2018). Ukraina – Polshcha: do pytannia suchasnykh mihratsii ukrainsiv do Polshchi [Ukraine – Poland: to the issue of modern migrations of Ukrainians to Poland]. *Stratehichni priorytety – Strategic Priorities*, 3-4, 65-72. <https://niss-priority.com/index.php/journal/issue/view/13/3-4-2018-pdf>.

10. Nagornyak, T. L., & Pachos, Iu. V. (2018). Mihratsiia ukrainsiv do Polshchi yak naslidok derzhavnoi polityky [Migration of Ukrainians to Poland as the consequence of state policy]. *Politychne zhyttia – Political life*, 3, 27-35. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2018.3.5>.

11. Turchyn, Y., & Ivasechko, O. (2020). Pandemiia COVID-19 yak vyklyk ukrainskym trudovym mihrantam u Polshchi [The Pandemic of COVID-19 as the Challenge to Ukrainian Migrant Workers in Poland]. *Humanitarni vizii – Humanitarian vision*, 6-2, 28-33. <https://doi.org/10.23939/shv2020.02.028>.

12. World Migration Report 2022. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>.

13. Główny Urząd Statystyczny. <https://stat.gov.pl>.

14. Kilkist ukrainsiv iz dozvolamy na prozhyvannia v Polshchi perevyschyla 300 tysiach osib [The number of Ukrainians with residence permits in Poland exceeded 300,000]. <https://www.euointegration.com.ua/news/2021/12/12/7131467>.

15. Ostanni trendy trudovoi mihratsii: Polshcha – lider v YeS [Recent trends in labor migration: Poland is the leader in the EU]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3150437-ostanni-trendi-trudovoi-migracii-polsa-lider-v-es.html>.

16. Z Ukrainy do Polshchi vyizhdzhaiut osvicheni, molodi y pratsezdadni – doslidzhennia [Educated, young and able-bodied people leave Ukraine for Poland]. <https://pon.org.ua/novyny/7677-z-ukrayini-do-polsch-viyizhdzhayut-osvchen-molod-y-pracezdatn-ukrayinc-doslidzhennya.html>.

17. Ukrainska trudova mihratsiia do Polshchi molodshaie [Ukrainian labor migration to Poland is getting younger]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2842744-ukrainska-trudova-migracia-do-polsi-molodsae.html>.

18. Rekordna kilkist inozemnykh studentiv v polskykh vyshakh: chy bahato sered nykh ukraintsiv [Record number of foreign students in Polish universities: whether many of them are Ukrainians]. https://zakordon.24tv.ua/rekordna-kilkist-inozemnih-studentiv-polskih-vishah-bagato-sered_n1744252.

19. Demographic Yearbook of Poland. (2017, 2018, 2019, 2020, 2021). Warszawa. <https://stat.gov.pl/en/topics/statistical-yearbooks/statistical-yearbooks>.

20. Sadova, U.Y. (ed.). (2019). *Ukrainska mihratsiia v umovakh hlobalnykh i natsionalnykh vyklykiv XXI stolittia: naukove vydannia [Ukrainian migration in the context of global and national challenges of the XXI century: a scientific publication]*.

21. Skilky ukraintsiv vyikhalo do Polshchi vid pochatku viiny? Polski prykordonnyky nazvaly novu tsyfru [How many Ukrainians left for Poland since the beginning of the war? Polish border guards gave a new number]. <https://ukrayina.pl/ukrayina/7,183830,29009211,1057-1082-1110-1083-1100-1082-1080-1091-1082-1088-1072-1111-1085-1094-1110-1074.html>.

22. Liudy na eksport. Yak trudova mihratsiia vplyvaie na ukrainsku ekonomiku [People for export. How labor migration affects the Ukrainian economy]. <https://www.dw.com/uk/люди-на-експорт-як-трудова-міграція-впливає-на-українську-економіку/a-47365362>.

23. Hroshovi perekazy v Ukrainu [Money transfers to Ukraine]. <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer>.

24. Ukrainske suspilstvo: mihratsiinyi vymir: nats. dopovid [Ukrainian society: the migration dimension. National report]. https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine_migration.pdf

25. Vyhidni dlia ekonomiky. U Polshchi porakhuvaly dokhody vid ukraintsiv [Beneficial for the economy. Income from Ukrainians was calculated in Poland] <https://www.rbc.ua/rus/travel/vigidni-ekonomiki-polshchi-porahuvali-dohodi-1667471607.html>.

26. Stratehiia derzhavnoi mihratsiinoi polityky Ukrainy na period do 2025 roku [Strategy of the state migration policy of Ukraine for the period up to 2025]. <https://www.kmu.gov.ua/npas/250149647>.

27. Trudova mihratsiia: chy pobilshaie ukrainskykh zarobitchan u 2022 rotsi [Labor migration: whether there will be increase in the number of Ukrainian migrant workers in 2022]. <https://eba.com.ua/trudova-migratsiya-chy-pobilshaye-ukrayinskyh-zarobitchan-u-2022-rotsi>.

Отримано 15.07.2022

UDC 331.556.4

Svitlana Polkovnychenko

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of marketing, PR technologies and logistics,

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: svetlana.polkovnichenko@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-6177-1325>**ResearcherID:** [H-4091-2014](https://orcid.org/H-4091-2014)***Ivan Salai***

Student

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: salay.ivan1221@gmail.com**THE IMPACT OF UKRAINIAN MIGRATION
ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE AND POLAND**

The work is devoted to the study of the impact of migration processes of Ukrainians to Poland on the development of the two countries. Based on the study of scientific sources and the authors' own research, the reasons of Ukrainian migration on the Polish vector are summarized in the form of Ishikawa diagram. The reasons for the migration of Ukrainians to Poland are classified by economic, political, social and professional aspects. The current state of migration of Ukrainians to Poland is analyzed using official Polish statistics, sociological research, as well as a survey of Ukrainian migrants conducted by the authors. Two main aspects of migration processes in the Ukrainian-Polish direction are identified: migration with the purpose of employment and education. An annual growth of the number of Ukrainians obtaining a work permit in Poland; employment of Ukrainian migrants in various spheres of the Polish economy; rejuvenation of Ukrainian migration; increasing popularity of Polish universities among Ukrainian graduates; increasing share of people who want to integrate into Polish society was detected. The impact of migration processes on the economic development of Ukraine and Poland has been assessed. Both positive and negative consequences for both countries are highlighted. Positive impact for Ukraine is an increase in money transfers, reduction of unemployment, return of part of the labor force with new knowledge and experience; while positive income for Poland is GDP growth, acceleration of economic development, filling vacancies, stimulation of consumer demand, reduction of the average market rates of wages, supporting the development of educational institutions. Ukrainian economy is negatively affected in the form of a slowdown in economic development, loss of valuable labor potential, sectoral asymmetries in the labor market, additional government spending on training new professionals, etc.; while in the Polish economy, the probability of unemployment rate growth increases, competition increases between migrants and the local population, who start looking for work in another country, conflicts may arise, etc. Measures aimed at improving the regulation of migration processes to deter emigration and return of migrants, which are consolidated by the areas of change in the country, stimulating business, stimulating workers, are justified.

Keywords: migration; labor migration; educational migration; emigration of Ukrainians; economic development; Ukraine; Poland; migration policy.

Fig.: 3. Table: 2. References: 27.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-36-47

УДК 336.22:338.23

JEL Classification: O23

Інна Якушко

кандидат економічних наук, здобувач

Міжнародний науково-технічний університет

імені академіка Юрія Бугая (Київ, Україна)

E-mail: yakushko_i@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1161-7383>

РОЛЬ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

У статті проведено аналіз теоретичних положень ролі фіскальної політики в забезпеченні функціонування системи державного регулювання економіки. У межах дослідження особлива увага приділена опису сутності фіскальної політики. Також розглянуто базову мету такої політики, її завдання, функції. Поглиблено розуміння сутності окремих видів фіскальної політики, їхнього змісту та особливостей використання в різних умовах економічного розвитку. Вагома увага приділена опису ролі фіскальної політики в процесі реалізації національної економічної політики та її значення для забезпечення ефективного функціонування системи державного регулювання розвитку національного господарства.

Ключові слова: фіскальна політика; державне регулювання економіки; національна економіка; економічна політика; дискреційна фіскальна політика; суб'єкт господарювання.

Рис.: 2. Бібл.: 16.

Постановка проблеми. Важливу роль у забезпеченні розвитку національного господарства відіграє сьогодні якість реалізації державного регулювання економічних відносин. Усі розвинуті країни намагаються побудувати ефективну систему такого регулювання, оскільки завдяки їй органи державної влади, місцевого самоврядування мають здатність впливати на економічні процеси в країні, формувати сприятливі умови для поступового розвитку економічних суб'єктів.

Важливість системи державного регулювання економіки сьогодні серед науковців не викликає жодних сумнівів. Проте окреслена система є надзвичайно складним економічним об'єктом для дослідження, оскільки держава має в розпорядженні досить значний комплекс можливих заходів, методів, інструментів, завдяки яким може відбуватися вплив на функціонування та розвиток економічних систем різної природи й масштабу. Фіскальні інструменти серед усієї системи державного регулювання економіки в сучасних умовах відіграють ключову роль. Насамперед завдяки використанню таких інструментів органи державної влади та місцевого самоврядування мають здатність підтримувати окремі галузі, сфери національної економіки, регулювати регіональний розвиток країни.

Використання фіскальних інструментів, особливості їх застосування для регулювання економічних процесів є важливими питаннями при теоретичному та методичному обґрунтуванні базових принципів і особливостей функціонування системи державного регулювання економіки. Відповідно, враховуючи важливість таких інструментів, у країнах почали впроваджува-

ти цілісний підхід до їх застосування, розробляти та реалізовувати фіскальну політику. Сьогодні така політика є невід'ємною складовою економічної політики держави. Зазначене окреслює важливість дослідження сутності, особливостей цієї політики, базових засад її реалізації в сучасних умовах економічного розвитку країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні положення формування та реалізації фіскальної політики держави на сьогодні розглядаються в наукових роботах Є. Дуліба, А. Жаворонка, Д. Крилова, А. Крисоватого, А. Луцик, Ю. Петленко, Ю. Сафонова, Л. Сідельникової, Ю. Турянського, К. Шапошникова.

У наукових працях Н. Гончаренко, Н. Атамась, С. Оперенко, В. Ільшешенко також увага приділена розгляду ролі фіскальної політики у функціонуванні системи державного регулювання економічних систем.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри численні наукові роботи у сфері вивчення та обґрунтування базових положень формування та реалізації фіскальної політики, актуальними залишаються питання розгляду змісту такої політики, її ролі в системі державного регулювання економіки, враховуючи сучасні тенденції економічного розвитку країн, їхній розвиток в умовах становлення цифрової економіки, впровадження моделі сталого розвитку суспільства, забезпечення конкурентоспроможності національного господарства та його розвиток у глобалізованому економічному світі.

Метою статті є поглиблення теоретичних положень формування та реалізації фіскальної політики держави як невід'ємної складової системи державного регулювання економіки.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо дослідження з конкретизації сутності фіскальної політики. У науковій літературі сьогодні трапляється значна кількість наукових концепцій розгляду змісту такої політики. Представимо декілька підходів до обґрунтування її сутності, а саме:

1) фіскальна політика – складна система економічних відносин між державою, підприємствами, організаціями, установами, закладами та громадянами щодо розподілу та перерозподілу суспільного продукту, створення централізованого фонду фінансових ресурсів і його використання для досягнення цілей макрофінансового регулювання економіки [13, с. 138];

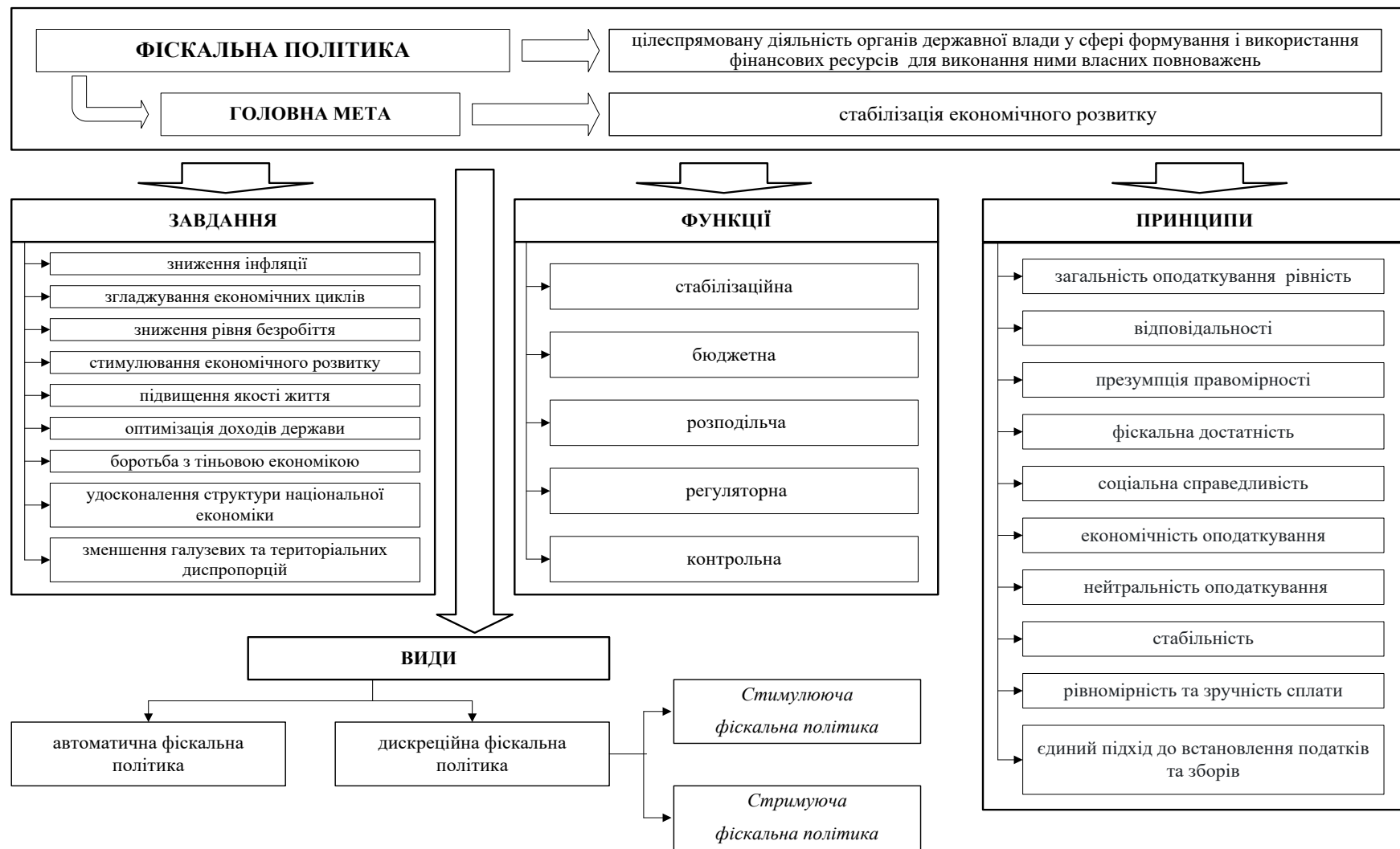
2) фіскальна політика – комплекс заходів, за допомогою яких держава впливає на економіку через структуру податкових надходжень до державного бюджету, напрями здійснення державних видатків та способи залучення позикових коштів, з метою максимального використання можливостей податкового забезпечення функціонування держави та потенційного фіскального ефекту економічно виправданого державного запозичення для ефективного фінансування суспільно необхідних видатків, спрямованих на підвищення ефективності економіки та стимулювання економічного зростання [12, с. 13];

3) фіскальна політика – комплекс заходів, за допомогою яких держава впливає на економіку через структуру джерел державних доходів і напрямів державних витрат шляхом зміни виду і ставок податків, зборів, відрахувань та інших обов'язкових внесків до бюджету, державні позабюджетні фонди, а також за рахунок вибору розмірів і складу обов'язкових державних витрат у вигляді утримання, виплат, дотацій, трансфертів та субсидій на всіх рівнях державного управління, спрямованих на підвищення ефективності національної економіки та стимулювання економічного зростання країни в системі світового господарства [3, с. 91]. Таким чином, пропонуємо фіскальну політику розглядати як цілеспрямовану діяльність органів державної влади у сфері формування і використання фінансових ресурсів для виконання ними власних повноважень [14; 15].

Безпосередньо фіскальна політика пов'язана з питаннями формування фінансових ресурсів саме держави з подальшим їх використанням відповідно до основних положень впроваджуваної в державі економічної політики. Фіскальна політика без органів державної влади та місцевого самоврядування існувати не може, оскільки відображає концептуальні, сформовані положення в певний період часу, певний підхід зазначених органів до регулювання поведінки економічних суб'єктів, насамперед домогосподарств та суб'єктів підприємницької діяльності [6; 10].

За своєю природою фіскальна політика відіграє ключову роль у побудові ефективної системи впливу органів державної влади на розвиток економічних відносин і повинна адаптуватися під умови сформованих у суспільстві в певний період умов економічного розвитку. Саме цей вид політики найбільш активно використовують для формування цілісного підходу до стимулювання економічної діяльності на різних стадіях економічного циклу розвитку національного господарства. Отже, цьому виду політики притаманний значний рівень регуляторного потенціалу. Теоретичні положення здійснення фіскальної політики представлені на рис. 1. Розглянемо окремі з них більш детально.

Відповідно, враховуючи дані рис. 1, можна конкретизувати, що базові завдання фіскальної політики пов'язані безпосередньо з процесами економічного розвитку країни й полягають у стимулюванні економічної активності господарюючих суб'єктів і, що найважливіше, забезпечення стабільності такого розвитку в довгостроковій перспективі. Саме використання всього інструментарію цього виду політики для формування в країні стабільних умов здійснення господарської діяльності є одним із найскладніших завдань для органів державної влади, враховуючи як циклічність розвитку економічних систем, так і значний рівень впливу соціальних, політичних та інституціональних чинників на їх функціонування.

39

Рис. 1. Теоретичні положення формування і реалізації фіскальної політики держави
Джерело: складено авторкою на основі [4; 11; 9].

Аналізуючи основні функції фіскальної політики варто визначити, що значна їх кількість безпосередньо визначена основними її інструментами, передусім податковою, бюджетною політикою, в основі яких використовуються методи регулювання потоків фінансових ресурсів між державою та іншими економічними суб'єктами. Безумовно, враховуючи досить всеохопний характер фіскальної політики з позиції впливу на господарські відносини, перелік її функцій є досить значним, проте серед усіх їх варто виокремити стабілізаційну функцію та бюджету функцію.

Стабілізаційна функція – найбільш важлива функція фіскальної політики, сутність якої полягає у використанні фіскальних інструментів для здійснення впливу на діяльність економічних суб'єктів з метою забезпечення стабільного, поступового розвитку національного господарства. Особливого значення ця функція фіскальної політики набуває в періоди піднесення та спаду економічного розвитку в країні. Для господарства країни ці два процеси формують як конструктивні, так і деструктивні наслідки. Саме їх запобігання та підтримка здійснюється за рахунок фіскального механізму.

Бюджетна функція – формування фінансових ресурсів у органів державної влади, які можуть у майбутньому використовуватися для забезпечення стабільного економічного розвитку. При цьому на етапі зростання національного господарства в бюджеті може виникати профіцит фінансових ресурсів. На етапі спаду – дефіцит. Саме для забезпечення стабільності функціонування національної економіки важливим елементом є наявність доступних фінансових ресурсів у необхідному обсязі для її забезпечення. Це можливо реалізувати через використання фіскальних інструментів для регулювання акумульованих до бюджетів усіх рівнів обсягів фінансових ресурсів від економічних суб'єктів.

Розглянемо види фіскальної політики, які сформувалися еволюційно відповідно до різних умов економічного розвитку країн. Загалом такі види пов'язані з різними етапами економічного циклу функціонування національного господарства.

Науковцями прийнято виокремлювати автоматичну та дискреційну фіскальну політику.

Автоматична фіскальна політика – вид політики, в межах якого держава не здійснює суттєвого втручання в економічні процеси, а регулювання економічних циклів відбувається під дією ринкових механізмів та на основі використання вмонтованих стабілізаторів. При цьому важливою складовою забезпечення можливості реалізації автоматичної фіскальної політики є наявність якісного та ефективного законодавства, яке дає змогу нормалізувати економічні відносини в турбулентних умовах без одномоментного втручання держави. Отже, недискреційна (автоматична) фіскальна політика – це така політика, яка, встановлюючи певну систему податків та трансфертів, забезпечує їм можливість виконувати стабілізаційну функцію в економіці автоматично [7].

Дискреційна фіскальна політика – вид політики, за якої органи державної влади втручаються в економічний розвиток, використовуючи систему державного регулювання господарських відносин, враховуючи фіскальні інструменти. Дискреційна фіскальна політика – це цілеспрямоване регулювання парламентом податків та державних видатків для впливу на реальний ВВП і зайнятість, контролю за інфляцією та сприяння економічному зростанню [7].

При дискреційній фіскальній політиці свідомо використовуються всі важелі, які належать до фіскальних інструментів (податкові, бюджетні) з метою впливу на діяльність економічних суб'єктів. Використання фінансових ресурсів відбувається з метою поживлення економічної активності суб'єктів господарювання, боротьби з безробіттям, підтримки рівня інфляції на допустимому рівні. Це супроводжується зміною податкових ставок, запровадженням податкових пільг, реалізацією державних програм. Однак у межах зазначеного виду політики також прийнято виокремлювати два основних типи: стимулюючу та стримуючу. Кожна з них використовується в різних умовах функціонування національної економіки. Розглянемо їхню сутність детальніше.

Стримуюча фіскальна політика – тип дискреційної фіскальної політики, яка полягає у використанні заходів для поступового зниження темпів економічного розвитку шляхом підвищення податків, зменшення обсягів державної підтримки економічних суб'єктів. Цей вид політики використовується для попередження швидкого економічного розвитку, що може супроводжуватися значним зростанням рівня інфляції. Це деструктивно починає впливати на інші макроекономічні показники й у підсумку негативно може вплинути на подальший економічний розвиток.

Стимулююча фіскальна політика – тип дискреційної фіскальної політики, який використовують для активізації економічного розвитку в країні шляхом зниження податків, розширення державних програм підтримки бізнесу, впровадження нових механізмів соціальної підтримки населення. Стимулюючу фіскальну політику прийнято використовувати з метою виходу зі складного економічного становища, формуючи нові імпульси до відновлення господарської діяльності, зростання фінансових ресурсів у домогосподарств та суб'єктів підприємницької діяльності. Це своєю чергою стимулює попит та пропозицію товарів, послуг. З іншого боку, впровадження в довгостроковій перспективі стимулюючої фіскальної політики призводить до значних державних витрат, виникнення бюджетного дефіциту, що в підсумку також може негативно впливати на економічний розвиток.

Таким чином, варто зауважити, що впровадження дискреційної фіскальної політики вимагає від органів державної влади досить зваженого підходу. З одного боку, впроваджувати в довгостроковій перспективі стримуючу, або стимулюючу фіскальну політику є недоцільним, оскільки у підсумку в будь-якому випадку будуть сформовані несприятливі умови для господарської діяльності, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Також складність реалізації дискреційної фіскальної політики полягає в тому, що для суб'єктів господарювання зміни такої політики не повинні постійно супроводжуватися умовами для ведення бізнесу, здійснення зовнішньоекономічної діяльності в країні, оскільки це негативно впливає на інвестиційну привабливість країни та рівень сприятливого бізнес-клімату. Відповідно фіскальна політика за своїм змістом є складним комплексом заходів, які необхідно використовувати досить обережно та доречно, аналізуючи при цьому як поточні показники функціонування національної економіки, так і очікувані від використання фіскальних інструментів результати. Зважений підхід дозволяє забезпечити формування сприятливої для економічного розвитку країни фіскальної політики в довгостроковій перспективі та створити умови для поступового, більш рівномірного функціонування національного господарства.

Роль фіскальної політики безпосередньо є однією з визначальних у системі державного регулювання економіки. При цьому фіскальна політика є невід'ємною складовою впроваджуваної в державі в певний період економічної політики. Саме поєднання та узгодженість окреслених типів політик є важливою умовою забезпечення ефективного економічного розвитку країни.

Як уже зазначалося, фіскальна політика без органів державної влади та місцевого самоврядування існувати не може. Саме тому, враховуючи досить потужні інструменти регулюючого впливу, які складають її основу, має здатність впливати на формування економічної поведінки всіх без винятку суб'єктів господарювання. Це у свою чергу аргументовано актуалізує важливість виокремлення місця фіскальної політики в загальній системі окремих типів економічної політики держави (рис. 2).

Отже, дані рис. 2 засвідчують, що фіскальна політика на рівні з монетарною та регуляторною політиками відіграє ключову роль у процесі реалізації національної економічної політики шляхом активної участі у процесах регулювання господарської діяльності економічних суб'єктів, використовуючи значний спектр фіскальних інструментів [2; 16].

Висновки та пропозиції. У статті проведено аналіз теоретичних положень ролі фіскальної політики у забезпеченні функціонування системи державного регулювання економіки. Встановлено, що окреслений вид політики відіграє одну із ключових ролей у реалізації економічної політики, а фіскальні інструменти складають основу регуляторного впливу органів державної влади та місцевого самоврядування на економічну поведінку суб'єктів господарювання.

У межах дослідження особлива увага приділена опису сутності фіскальної політики, яку запропоновано розглядати як цілеспрямовану діяльність органів державної влади у сфері формування і використання фінансових ресурсів для виконання ними власних повноважень. При цьому виокремлено базову мету цього виду політики - стабілізація економічного

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

розвитку. Також зазначено, що забезпечення досягнення окресленої мети можливе лише за рахунок виконання низки завдань, які сформульовані та конкретизовані у статті.

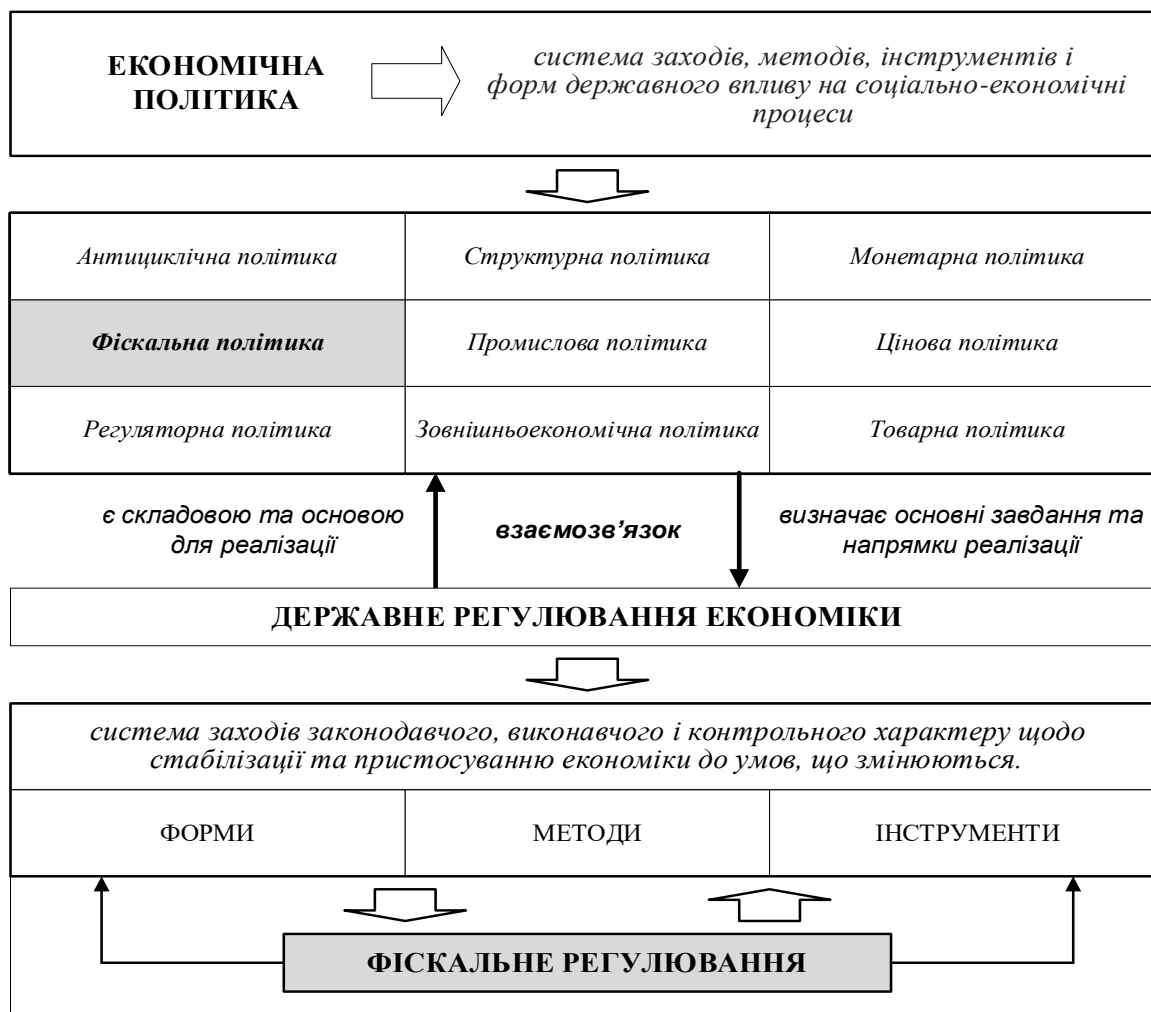

Рис. 2. Концептуальна модель ролі фіскальної політики в системі державного регулювання економіки

Джерело: складено авторкою на основі [5; 1; 8; 2].

Аналіз функцій фіскальної політики, її базових видів, сутність яких було описано та конкретизовано особливості їх використання, дозволило поглибити розуміння ролі фіскальної політики в загальній системі базових компонентів економічної політики, її місця в системі державного регулювання економіки. У результаті встановлено, що фіскальна політика відіграє поряд з монетарною та регуляторною політикою одну з найбільших ключових ролей у процесах забезпечення економічного розвитку країн, формування умов саме для стабільного функціонування економічних суб'єктів у довгостроковій перспективі, механізмах впливу органів державної влади та місцевого самоврядування на розвиток господарських систем різних типів в межах національної економіки.

Список використаних джерел

1. Атамась, Н. Монетарна і фіскальна політика в системі державного регулювання економіки [Електронний ресурс] / Н. Атамась // Світ фінансів. – 2007. – № 4. – С. 58-68. – Режим доступу: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/26280/1/%D0%90%D0%A2%D0%90%D0%9C%D0%90%D0%A1%D0%AC.pdf>.
2. Гонта О. І. Формування комплементарної інвестиційної політики України: виклики глобалізації та вимоги економічної безпеки : монографія / О. І. Гонта, М. В. Дубина, Д. С. Пілевич. – Чернігів, 2013. – 184 с.
3. Гончаренко Н. І. Фіскальний інструментарій як ключовий елемент системи регулювання економічного розвитку держави на макrorівні / Н. І. Гончаренко, Р. М. Доля, Д. В. Сурін // Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2016. – Вип. 5. – С. 90-93.
4. Дуліба Є. Фіскальна політика України в контексті реалізації фіскальної функції держави [Електронний ресурс] / Є. Дуліба // Evropský politický a právní diskurz. – 2018. – Sv. 5, Vyd. 3. – С. 68-74. – Режим доступу: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2018/2018-5-3/11.pdf>.
5. Жаворонок А. В. Вплив податкової політики на формування доходності бюджету / А. В. Жаворонок, В. В. Юзишин, О. О. Гордійчук // Кримський економічний вісник: науковий журнал. – 2014. – № 3(10). – С. 168–170.
6. Ільяшенко В. А. Податкова політика в системі регулювання соціально-економічного розвитку держави [Електронний ресурс] / В. А. Ільяшенко // Економіка та держава. – 2013. – № 8. – С. 22-24. – Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2013/7.pdf.
7. Крисоватий А. І. Податки і фіскальна політика [Електронний ресурс] : навчальний посібник / А. І. Крисоватий, А. І. Луцик. – Тернопіль, 2003. – 312 с. – Режим доступу: <http://surl.li/eurew>.
8. Оперенко С. Г. Теоретичні засади податкового регулювання в системі державного регулювання економічного зростання [Електронний ресурс] / С. Г. Оперенко // Інфраструктура ринку. – 2017. – Вип. 6. – С. 265-271. – Режим доступу: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/6_2017_ukr/56.pdf.
9. Островська Н. С. Науково-методичні основи формування податкової складової бюджету / Н. С. Островська, О. М. Урікова, А. В. Жаворонок // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки : збірник наукових праць. – 2015. – Вип. 29. – С. 45-55.
10. Петленко Ю. В. Теоретичні та методологічні аспекти фіскальної політики держави / Ю. В. Петленко, К. І. Милованова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2017. – Вип. 1. – С. 28-35. – Режим доступу: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/03/190-28-35.pdf>.
11. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : від 02.12.2010 № 2755-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
12. Сідельникова Л. П. Податкові та позичкові фінанси: фіскальна філософія вибору : монографія / Сідельникова Л. П. – Херсон : Грінь Д.С., 2010. 436 с.
13. Турянський Ю. І. Використання інструментів фіскальної політики / Ю. І. Турянський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2017. – Т. 27, № 7. – С. 138-142.
14. Шапошников К. С. Сутність та види фіскальних інструментів / К. С. Шапошников, Д. В. Крилов, І. В. Якушко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2021. – № 2(26). – С. 164-171. – DOI: [http://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-2\(26\)-164-171](http://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-2(26)-164-171).

15. Якушко І. В. Фіскальна політика: сутність та особливості впливу на розвиток національної економіки / І. В. Якушко // Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. – 2022. – № 6. – DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-6-03-04>.

16. Regulatory Policy: Bibliometric Analysis Using the VOSviewer Program / A. Zhavoronok, A. Chub, I. Yakushko, D. Kotelevets, O. Lozychenko, O. Kupchyshyna // International Journal of Computer Science and Network Security. – 2022. – № 22(1). – Pp. 39-48. – DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.1.7>.

References

1. Atamas, N. (2007). Monetarna i fiskalna polityka v systemi derzhavnoho rehulivannia ekonomiky [Monetary and fiscal policy in the state regulation system of economy]. *Svit finansiv – World of Finances*, (4), 58-68. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/26280/1/%D0%90%D0%A2%D0%90%D0%9C%D0%90%D0%A1%D0%AC.pdf>.

2. Honta, O.I., Dubyna, M.V., & Pilevych, D.S. (2013). *Formuvannia komplementarnoi investytsiinoi polityky Ukrainy: vyklyky hlobalizatsii ta vymohy ekonomichnoi bezpeky [Formation of the complementary investment policy of Ukraine: challenges of globalization and requirements of economic security]*.

3. Honcharenko, N.I., Dolia, R.M., & Surin, D.V. (2016). Fiskalni instrumentarii yak kliuchovi elementy systemy rehulivannia ekonomichnoho rozvytku derzhavy na makrorivni [Fiscal toolkit as a key element of the regulation system of economic development of the state at the macro level]. *Visnyk kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina – Bulletin of the Kharkiv National University named after V. N. Karazin*, 5, 90-93.

4. Duliba, Ye. (2018). Fiskalna polityka Ukrainy v konteksti realizatsii fiskalnoi funktsii derzhavy [Fiscal policy of Ukraine in the context of the fiscal function implementation of the state]. *Evropský politický a právní diskurz*, 5(3), 68-74. <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2018/2018-5-3/11.pdf>.

5. Zhavoronok, A.V., Yuzyshyn, V.V., & Hordiichuk O.O. (2014). Vplyv podatkovoi polityky na formuvannia dokhidnosti biudzhetu [The impact of the tax policy on the formation of budget revenue]. *Krymskyi ekonomichni visnyk: naukovyi zhurnal – Crimean Economic Bulletin: scientific journal*, (3(10)), 168–170.

6. Piashenko, V. A. (2013). Podatkova polityka v systemi rehulivannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku derzhavy [Tax policy in the regulation system of social and economic development of the state]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and the state*, (8), 22-24. http://www.economy.in.ua/pdf/8_2013/7.pdf.

7. Krysovati, A.I., & Lutsyk, A.I. (2003). *Podatky i fiskalna polityka [Taxes and fiscal policy]*. <http://surl.li/eypew>.

8. Operenko, S.H. (2017). Teoretychni zasady podatkovoho rehulivannia v systemi derzhavnoho rehulivannia ekonomichnoho zrostantia [Theoretical principles of tax regulation in the state regulation system of economic growth]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, 6, 265-271. http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/6_2017_ukr/56.pdf.

9. Ostrovska, N.S., Urikova, O.M., & Zhavoronok, A.V. (2015). Naukovo-metodychni osnovy formuvannia podatkovoi skladovoi biudzhetu [Scientific and methodological basis of the tax component formation of the budget]. *Naukovyi visnyk Bukovynskoho derzhavnoho finansovo-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of the Bukovyna State Financial and Economic University. Economic sciences*, 29, 45-55.

10. Petlenko, Yu.V., & Mylovanova, K.I. (2017). Teoretychni ta metodolohichni aspekty fiskalnoi polityky derzhavy [Theoretical and methodological aspects of the fiscal policy of the state]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Economy*, 1, 28-35. <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2017/03/190-28-35.pdf>.

11. Podatkovi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine], Code of Ukraine on December 2, 2010 № 2755-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

12. Sidelnykova, L.P. (2010). *Podatkovi ta pozychkovi finansy: fiskalna filozofia vboru [Tax and loan finance: fiscal philosophy of choice]*. Hrin D.S.

13. Turianskyi, Yu.I. (2017). Vykorystannia instrumentiv fiskalnoi polityky [The use of tools of the fiscal policy]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of National Technical University of Ukraine*, 27(7), 138-142.

14. Shaposhnykov, K.S., Krylov, D.V., & Yakushko, I.V. (2021). Sutnist ta vydy fiskalnykh instrumentiv [Essence and types of fiscal instruments]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2(26)), 164-171. doi: [http://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-2\(26\)-164-171](http://doi.org/10.25140/2411-5215-2021-2(26)-164-171).

15. Yakushko, I.V. (2022). Fiskalna polityka: sutnist ta osoblyvosti vplyvu na rozvytok natsionalnoi ekonomiky [Fiscal policy: the essence and features of influence on the national economy development]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia – Problems of modern transformations. Series: Economics and Management*, (6). doi: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-6-03-04>.

16. Zhavoronok, A., Chub, A., Yakushko, I., Kotelevets, D., Lozychenko, O., & Kupchyshyna, O. (2022). Regulatory Policy: Bibliometric Analysis Using the VOSviewer Program. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 22(1), 39-48. doi: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.1.7>.

Отримано 31.08.2022

UDC 336.22:338.23

Inna Yakushko

PhD in Economics, Doctoral Student (Economics)

IHE «Academician Yuriy Bugay

International Scientific and Technical University» (Kyiv, Ukraine)

E-mail: yakushko_i@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-1161-7383>

THE ROLE OF FISCAL POLICY IN THE SYSTEM OF STATE REGULATION OF THE ECONOMY

In the article, theoretical provisions of the fiscal policy role by supporting the functioning of the system of the economy state regulation are analyzed. Within research, special attention is paid to the description of the essence of the fiscal policy. It is proposed to consider this type of policy as a purposeful activity of the bodies of state authorities in the formation and use of financial resources to fulfill their own responsibilities by them. It is established that the defined type of the policy plays one of the key roles in the economic policy implementation, and fiscal tools compile the basis of the regulatory impact of the bodies of state authorities and local self-regulation on economic behavior of economic entities.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

The purpose of the fiscal policy, its tasks, and functions are considered. Functions, in first turn, include the following ones: stabilizing, budget, distributing, regulatory, control. As well, principles of the fiscal policy are specified.

To deepen the understanding of the fiscal policy nature within the article, the analysis of its individual types is carried out. They include as follows: automatic and discretion fiscal policies, their content is considered. Moreover, the essence of the restrictive and stimulating policies are researched, peculiarities of their application in various conditions of economic development of the country are determined.

Serious attention is paid to the description of the fiscal policy role in the implementation of the national economic policy and its meaning to provide effective functioning of the state regulation system of the national economy development. In particular, the main components of the structure of the economic policy are researched and it is established that the fiscal policy plays one of the key roles in line with the monetary and regulatory policies by providing economic development of the countries, formation of the conditions namely for stable functioning of economic entities in long-term perspective, mechanisms of the influence of the bodies of state authorities and local self-regulation on the development of economic systems of various types within the national economy.

Keywords: *fiscal policy; state regulation of economy; national economy; economic policy; discretion fiscal policy; economic entity.*

Fig: 2. References: 16.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-48-57

УДК 658.8

JEL Classification: M31; L82

Тетяна Забаштанська

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: tetiana.zabashanska@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5086-3651>
ResearcherID: [M-4471-2014](https://orcid.org/0000-0002-5086-3651)

Людмила Ремньова

кандидат економічних наук, професор,
завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: remneva1962@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5973-5912>
ResearcherID: [F-5075-2016](https://orcid.org/0000-0002-5973-5912)

Альона Мурай

магістрант спеціальності «Маркетинг»
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: alyona.murai@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-7155-8779>

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МАРКЕТИНГОВИХ
ІНСТРУМЕНТІВ У СФЕРІ РОЗВАЖАЛЬНИХ ПОСЛУГ
НА ПОЧАТКОВИХ СТАДІЯХ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТУ
В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ**

У статті було розглянуто особливості застосування деяких маркетингових інструментів у сфері розважальних послуг в умовах цифровізації на початкових стадіях реалізації проєкту на прикладі клубу віртуальної реальності «Dive VR». Було розглянуто роль та основні види рекламних інструментів при реалізації розважальних проєктів. Проаналізовано сучасні маркетингові інструменти, що доцільно використовувати для рекламування послуг в умовах цифровізації. Досліджено тенденції інтернет-реклами в Україні та проаналізовано її динаміку. Виявлено, що в Україні зростає обсяг реклами в Інтернеті, як одного із ключових напрямків реклами. Визначено особливості реалізації проєктів у сфері розважальних послуг на прикладі клубу віртуальної реальності «Dive VR» та внесено пропозиції щодо успішної промоції.

Ключові слова: рекламні інструменти; інтернет-реклама; сфера розважальних послуг; клуб віртуальної реальності; реалізація проєкту.

Рис: 3. Табл.: 1. Бібл.: 9.

Постановка проблеми. Реклама як засіб маркетингових комунікацій здавна вважається одним із основних засобів інформування суспільства про певні події в різних сферах. Інтернет-технології в умовах цифровізації набули значного поширення в сучасному світі та разом з ними набуває дедалі більшого значення розвиток використання маркетингових інструментів у мережі Інтернет. Такий підхід дає можливість перейти на якісно новий рівень забезпечення зв'язків між бізнесовими структурами і споживачами. Водночас підвищується рівень потреб в ознайомленні споживачів з можливостями через Інтернет та наданні їм різної інформації про

події. Сфера розважальних послуг є однією з перших, якій необхідні якісні рекламні засоби для популяризації подій серед потенційних споживачів. Саме тому дослідження особливостей застосування маркетингових інструментів у сфері розважальних послуг в умовах цифровізації є актуальною темою для дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання про використання маркетингових інструментів у сфері розважальних послуг були висвітлені багатьма закордонними та вітчизняними науковцями, зокрема такими, як О. Красовська [1], І. Мунтян [2], Л. Романенко [3], Л. Турчин, В. Островерхов [4], С. Тратнер [5], М. Мальчик [7], О. Крайнюченко [9].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Оцінивши напрацювання вчених-економістів у питанні застосування маркетингових інструментів на початкових стадіях реалізації проекту варто зазначити, що авторами ще недостатньо розкриті способи застосування маркетингових інструментів саме у сфері розваг, не приділено належної уваги вивченню особливостей реклами у сфері розважальних послуг. Варто зазначити, що не повною мірою розкрито новітні способи реклами саме у сфері розваг та особливості їх використання в умовах цифровізації.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є теоретичний та практичний аналіз особливостей застосування маркетингових інструментів у сфері розважальних послуг на початкових стадіях реалізації проекту на прикладі клубу віртуальної реальності «Dive VR» в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Сучасний рівень цифровізації суспільства з усією очевидністю диктує нові правила ведення бізнесу. Особливим чином дана обставина актуальна для сфери розважальних послуг, зокрема для маркетингової діяльності. Зокрема, рекламна діяльність є, по суті, запорукою конкурентоспроможності, впровадження інноваційних форм реклами в діяльність підприємницьких структур, виступає необхідним елементом їхньої політики розвитку [1].

Розвиток інтернет-простору в умовах цифровізації сприяв формуванню різноманітних видів рекламних інструментів, які можна застосувати при реалізації проектів. Рекламні інструменти – це засоби, що використовуються для доведення реклами до її споживача в будь-якій формі та в будь-який спосіб. Найактуальнішими рекламними інструментами є:

1. Контекстна реклама – найпопулярніший, відносно недорогий і ефективний маркетинговий інструмент в інтернет-середовищі, при якому оголошення показується відповідно до змісту вебсторінки [2]. На практиці цей вид реклами – це невелике текстове повідомлення, яке розміщується в пошукових системах.

2. Банерна реклама (медійна) – це розміщення на тематичних сайтах та пошукових системах графічних або анімаційних зображень, натискаючи на які споживач переходить на сайт рекламодавця. Останнім часом популярними стали так звані інтерактивні банери, які характеризуються тим, що споживачеві необхідно вирішити логічну або арифметичну задачу [3].

3. SEO (Search Engine Optimization) або пошукова оптимізація – це комплекс заходів, спрямованих на виведення сайту на перші позиції пошукових систем за певними ключовими фразами. Принцип роботи цього типу реклами полягає в тому, що зацікавлений у товарі чи послугі споживач заходить у пошукову систему і вводить запит у рядок пошуку, а потім отримує список сайтів, відсортованих за релевантністю.

4. E-mail-реклама передає інформацію про товари і послуги до цільової аудиторії через електронну пошту. Здебільшого рекламні повідомлення можуть доставлятися як до поточних, так і до потенційних споживачів.

5. Реклама в соціальних мережах – це поширення інформації про товар або послугу в соціальних мережах, різних блогах та на форумах. Основна особливість такого способу просування товарів і послуг зумовлена популярністю таких сервісів. Близько 90 % інтернет-аудиторії має акаунти в Facebook, Twitter, Instagram та інших соціальних мережах;

6. Реклама в мобільних додатках – це порівняно новий спосіб інтернет-реклами, що взаємодіє з операційними системами на базі IOS і Android. На сьогодні комунікаційними пристроями з виходом в Інтернет користується більшість дорослого населення.

7. Відеорекламу нині популярно поширювати через відеохостинг YouTube – це найбільше місце для розміщення відеофайлів усього Інтернету. Саме тому до нього проявляють такий великий інтерес багато рекламодавців [4].

Таким чином, реклама має на меті комплекс різноманітних способів просування, кожен з яких має унікальний набір підходів до передачі інформації споживачеві. Щорічне створення нових видів реклами в мережі свідчить про позитивну тенденцію її розвитку [5].

Згідно з даними експертів Всеукраїнської Рекламної Коаліції у 2022 році зростання ринку інтернет-реклами продовжилася і ключовими факторами такого зростання стали Facebook для Social Media Marketing (SMM) реклами, та YouTube для онлайн-відео й пошуку. У 2023 році прогнозується також подальше зростання частки мобільного трафіку, що пов'язано з позитивною динамікою збільшенням мобільного споживання Інтернету населенням України.

Дані щодо споживання інтернет-реклами за 2021-2022 роки та прогноз на 2023 рік наведено на рис. 1.

Відповідно до рис. 1, ринок інтернет-реклами зріс у порівнянні з 2021 роком, у якому через пандемію COVID-19 був пік росту попиту на онлайн-рекламу не тільки в Україні, але й у всьому світі. Очікується, що в 2023 році український інтернет-медіаринок виросте в середньому на 8 % у зв'язку з активізацією попиту на онлайн-рекламні засоби в умовах цифровізації.

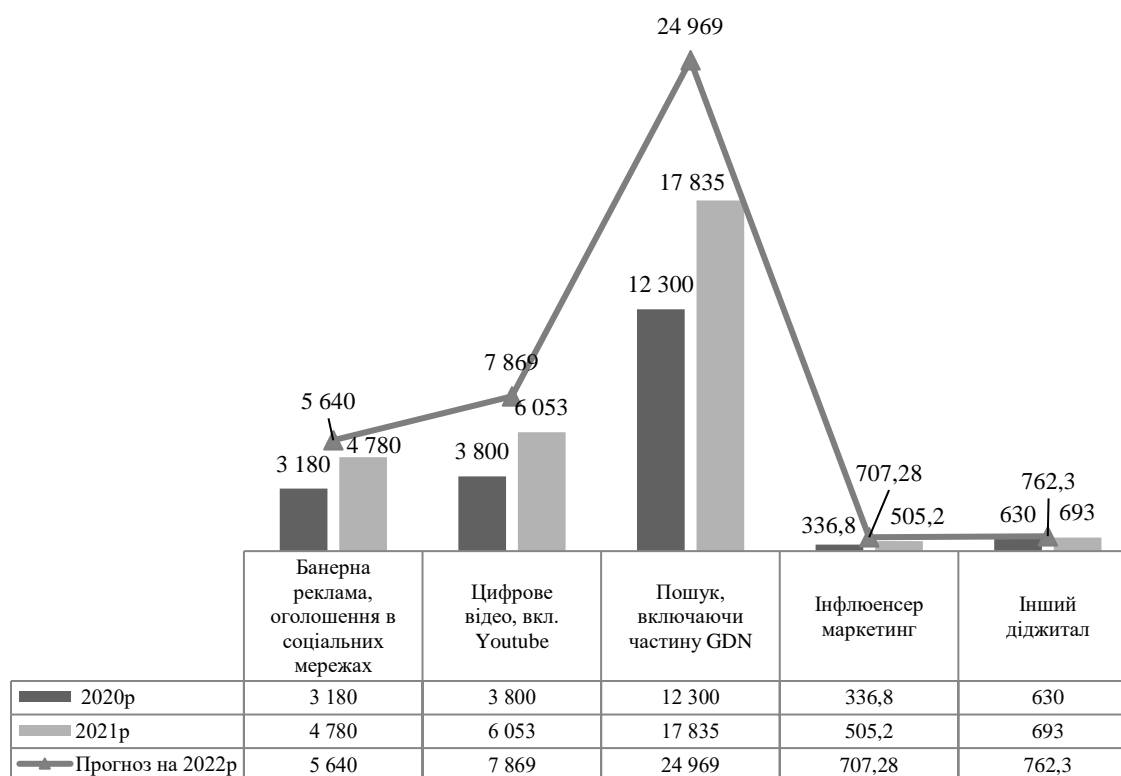

Рис. 1. Динаміка інтернет-реклами в Україні за 2021-2022 рр. та прогноз на 2023 рік, млн грн [6]

Інтернет-простір відіграє важливу роль як у сфері організації дозвілля споживачів, так і для здійснення ділових контактів. Цей факт змушує підприємства підлаштовуватися під нові способи ведення бізнесу, засновані на реалізації маркетингових заходів шляхом завоювання цільової аудиторії, використовуючи рекламу в Інтернеті [7].

На початкових стадіях реалізації проєкту у сфері розважальних послуг доцільно проаналізувати використання маркетингових інструментів на прикладі клубу віртуальної реальності «Dive VR», заснований у вересні 2021 року. Цей клуб один із небагатьох у місті Чернігові надає можливість відвідувачам поринути у світ іншої реальності.

Оскільки функціонування клубу віртуальної реальності «Dive VR» є недостатньо відомим серед жителів міста Чернігова та Чернігівської області, то на початкових стадіях надання послуг варто почати рекламу із соціальних мереж, яка нині є одним із найбільш ефективних маркетингових інструментів. Цільовою аудиторією клубу віртуальної реальності «Dive VR» є молодь, яка майже весь свій вільний час проводить у соціальних мережах.

На початкових стадіях популяризації діяльності клубу віртуальної реальності «Dive VR» доцільно використовувати SMM-маркетинг і найняти SMM-маркетолога, який буде цим займатися.

SMM – це сукупність заходів, спрямованих на використання соціальних медіа як каналів просування і вирішення інших бізнес-завдань [8]. Також SMM можна розглядати як процес залучення трафіку чи уваги до бренду та/або послуги через соціальні платформи [9].

Одна з основних переваг SMM полягає в тому, що при його використанні з'являється можливість точково впливати на цільову аудиторію найоптимальнішими способами комунікації, вибирати платформи й сервіси, де потрібний контингент, представлений найбільшою мірою. При цьому не зацікавлені в певній рекламі споживачі зачіпаються мінімальним чином.

SMM передбачає значну кількість різних методів діяльності, серед яких найбільш популярними є:

- побудова спільнот бренду в різних соціальних медіа;
- робота з блогами;
- персональний брендинг;
- репутаційний менеджмент.

Ще однією перевагою SMM є порівняно низькі фінансові витрати. У майбутньому планується просування клубу віртуальної реальності «Dive VR» за рахунок значної кількості підписників (лояльних клієнтів, що стежать за клубом через соціальні мережі).

Тому необхідно дослідити процес впровадження посади SMM-маркетолога в діяльність клубу віртуальної реальності «Dive VR» та визначити економічну ефективність запропонованих заходів.

Основні роботи, які буде виконувати SMM-маркетолог для того, щоб бренд «Dive VR» став відомішим серед жителів міста Чернігова:

1. Регулярно наповнювати сторінки бренду контентом – тобто щоденно розміщувати нові пости на сторінках у Facebook та Instagram з цікавими статтями та фото, які будуть стосуватися діяльності клубу.

2. Демонструвати переваги послуги – тобто користь, яку може отримати споживач. Можна продемонструвати переваги втечі від зовнішнього світу у віртуальну реальність.

3. Розширювати цільову аудиторію – пошук ключових клієнтів, які стануть постійними відвідувачами клубу віртуальної реальності «Dive VR».

4. Популяризувати бренд «Dive VR» – систематично наголошувати про переваги, які надає віртуальна реальність і емоції, які можна отримати.

5. Спілкуватися зі споживачами та робити їх своїми клієнтами – SMM-маркетолог має знати все про клуб віртуальної реальності та вміти переконати потенційних відвідувачів завітати в його стіни.

6. Управляти репутацією бренду – клуб віртуальної реальності «Dive VR» є новим проектом у сфері розважальних послуг і тому маловідомим. Основне завдання SMM-маркетолога – промоція діяльності клубу серед споживачів з метою втечі від проблем зовнішнього світу.

Основними витратами на впровадження посади SMM-маркетолога клубом віртуальної реальності «Dive VR» є заробітна плата, яка в середньому на ринку праці коливається від 8 до 12 тис. грн. Детально робота SMM-маркетолога клубу віртуальної реальності «Dive VR» наведена на рис. 2.

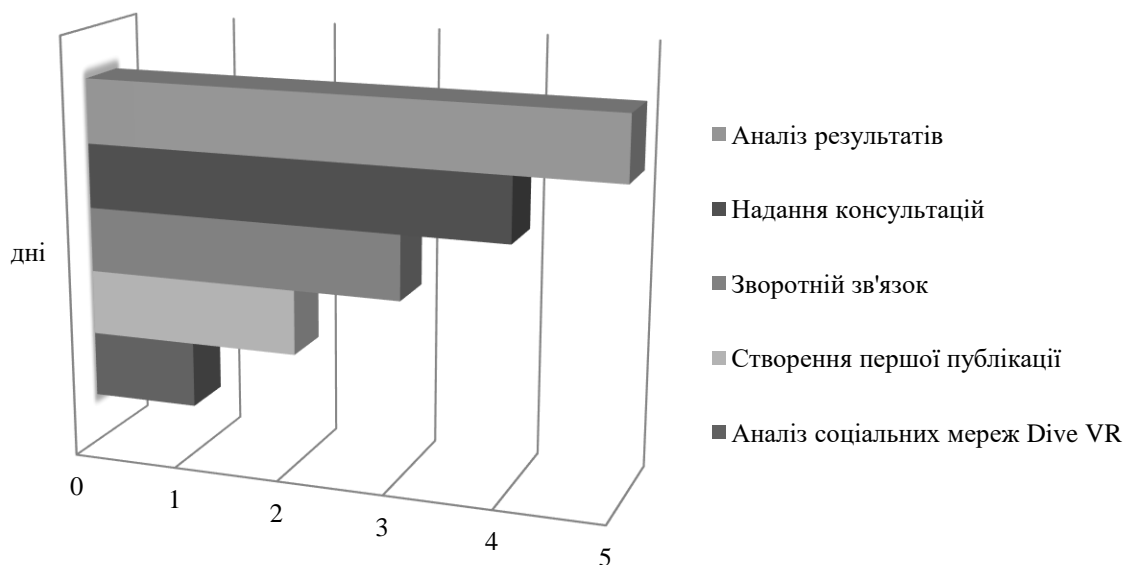

Рис. 2. Тижневий план роботи SMM-маркетолога клубу віртуальної реальності «Dive VR»

Джерело: запропоновано авторами.

Посада SMM-маркетолога необхідна для розбудови бренду клубу віртуальної реальності «Dive VR» на ринку міста Чернігова, популяризації через соціальні мережі, що своєю чергою вплине на зміцнення позитивного іміджу «Dive VR» та підвищення його конкурентоспроможності.

Впровадження посади SMM-маркетолога клубом віртуальної реальності «Dive VR» матиме такі переваги:

1. Збільшення кількості продажів через соціальні мережі за рахунок ефективної комунікації зі споживачами.

2. Популяризація бренду «Dive VR», оскільки переважна більшість споживачів отримує інформацію через мережу Інтернет, у тому числі через соціальні медіа.

3. Нарощення кількості підписників та відповідно споживачів, які можуть безкоштовно рекламувати послуги клубу віртуальної реальності «Dive VR» серед своїх друзів та знайомих.

4. Збільшення прибутку клубу віртуальної реальності «Dive VR» можна досягти за рахунок зростання продажів послуг шляхом системного розміщення контенту в соціальних мережах та відповідно залучення більшої кількості підписників.

Економічна ефективність від провадження посади SMM-маркетолога в клубі віртуальної реальності «Dive VR» та прогноз обсягів продажів з урахуванням реалізації пропозицій наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Очікувана економічна ефективність від впровадження посади SMM-маркетолога клубом віртуальної реальності «Dive VR»

Показник	Січ.23	Лют.23	Бер.23	Кві.23	Тра.23	Чер.23	Лип.23	Сер.23	Вер.23	Жов.23
Витрати на оплату праці SMM-маркетолога, грн	9000	9000	9000	9000	9000	9000	9000	9000	9000	9000
Кількість відвідувачів соціальних мереж, осіб	50	70	150	250	500	700	1100	1700	2500	3000
Кількість відвідувачів, які придбали послугу, осіб	5	7	15	25	50	70	110	170	250	300
Середня ціна покупки 1 відвідувача, грн	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200
Обсяг реалізації, грн	1000	1400	3000	5000	10000	14000	22000	34000	50000	60000
Дохід/збиток, грн	-8000	-7600	-6000	-4000	1000	5000	13000	25000	41000	51000

Джерело: розраховано авторами.

Детальніше економічну ефективність від впровадження посади SMM-маркетолога показано на рис. 3.

Аналізуючи економічну ефективність, яку отримає клуб віртуальної реальності «Dive VR» від впровадження посади SMM-маркетолога, бачимо, що пропозиція почне окупатися вже в липні 2023 року, збільшивши на 4000 грн дохід клубу, і вже наприкінці жовтня 2023 року прибутки «Dive VR» від роботи SMM-маркетолога зростуть у 5,3 раза, окупляться витрати на зарплату спеціаліста, надійде додатковий дохід у розмірі 32 500 грн. Отже, впровадження посади SMM-маркетолога клубом є доцільною пропозицією, яка покращить імідж клубу віртуальної реальності «Dive VR» та збільшить його дохід.

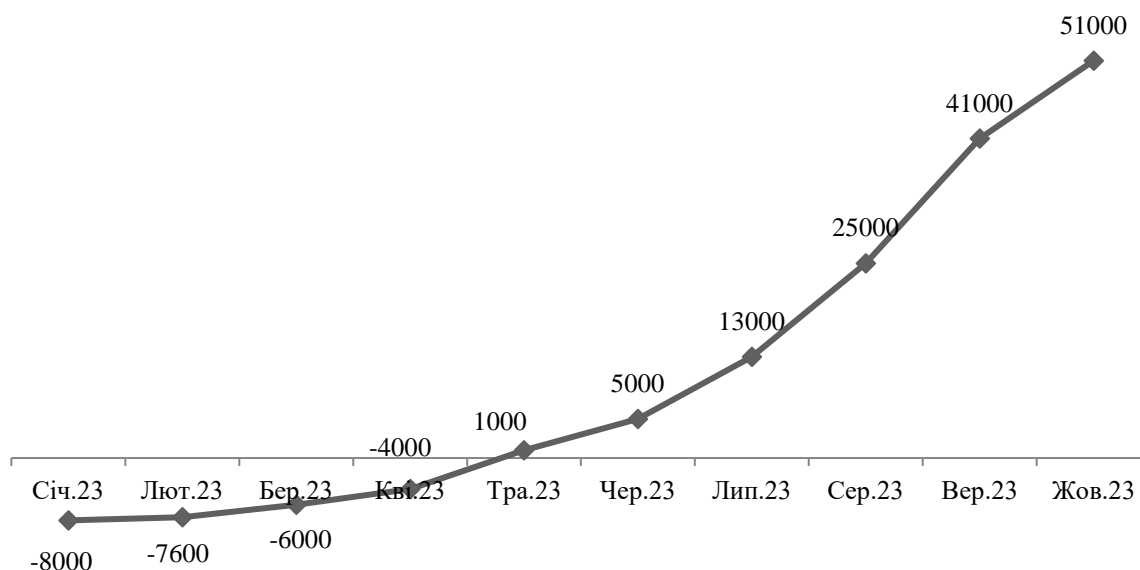

Рис. 3. Очікувані обсяги доходів/збитків від впровадження посади SMM-маркетолога клубом віртуальної реальності «Dive VR», грн
Джерело: розраховано авторами.

Отже, можна стверджувати, що пропозиція щодо впровадження посади SMM-маркетолога клубом віртуальної реальності «Dive VR» є ефективною та може принести клубу не лише популярність у соціальних мережах, але й суттєво підвищить прибутки.

Висновки і пропозиції. Маркетинг у соціальних мережах є одним із найефективніших способів інтернет-реклами в сучасному світі, адже більша частина українців є активними споживачами соціальних медіа, які прямо пропорційно впливають і на їхній вибір щодо послуг, розваг чи продуктів. Кожен ефективно організований проєкт робить внесок у забезпечення стабільності функціонування сфери розважальних послуг. Пропозиція щодо впровадження посади SMM-маркетолога клубом віртуальної реальності «Dive VR», як одного з маркетингових інструментів, має принести збільшення очікуваного прибутку та покращення загальних результатів діяльності.

Список використаних джерел

1. Красовська О. Ю. Інтернет-маркетинг як сучасний інструмент комунікації підприємства / О. Ю. Красовська // Проблеми системного підходу в економіці. – 2018. – С. 67-71.
2. Мунтян І. В. Особливості та перспективи розвитку ринку реклами в Україні / І. В. Мунтян // Економіка харчової промисловості. – 2019. – № 11. – С. 89-92.
3. Романенко Л. Ф. Інтернет-реклама: її види та інструменти / Л. Ф. Романенко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2017. – № 1. – С. 71-73.
4. Турчин Л. Сучасні тренди Інтернет-маркетингу / Л. Турчин, В. Островерхов // Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. – 2019. – № 24. – С. 75-85.

5. Trattner C. Social Stream Marketing on Facebook: A Case Study / C. Trattner, F. Kappe // *International Journal of Social and Humanistic Computing (IJSHC)*. – 2012. – Pp. 86-103.

6. Об'єм рекламно-комунікаційного ринку України 2022. Всеукраїнська Рекламна Коаліція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vrk.org.ua/ad-market/>.

7. Шиндировський І. М. Використання глобальної мережі Інтернет у бізнесі / І. М. Шиндировський // *Підприємництво і торгівля: збірник наук. праць*. – 2018. – Вип. 22. – С. 132-135.

8. Мальчик М. М. Реклама в інтернеті: теоретичний аналіз та особливості / М. М. Мальчик, І. П. Адасюк // *Journal of Lviv Polytechnic National University Series of Economics and Management Issues*. – 2021. – Т. 5, № 1. – С. 75-85.

9. Крайнюченко О. Ф., Полтавцев В. О. Використання оптимальної системи інтернет-маркетингу в діяльності підприємства / О. Ф. Крайнюченко, В. О. Полтавцев // *Молодий вчений*. – 2018. – № 6(58). – С. 203-207.

References

1. Krasovska, O.J. (2018). Internet-marketynh yak suchasnyy instrument komunikatsiyi pidpryyemstva. [Internet marketing as a modern tool of the enterprise communication]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of systemic approach in the economy*, 1(63), 67-71.

2. Muntyan, I.V. (2019). Osoblyvosti ta perspektyvy rozvytku rynku reklamy v Ukrayini. [The features and perspectives of development of the advertising market in Ukraine]. *Ekonomika kharchovoyi promyslovosti – Food Industry Economics*, 11, 89-92.

3. Romanenko, L.F. (2017). Internet-reklama: yiyi vydy ta instrumenty. [Internet advertising: types and its tools]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny. – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 1, 71-73.

4. Turchyn, L., & Ostroverkhov, V. (2019). Suchasni trendy Internet-marketynhu. [Current internet marketing trends]. *Rehional'ni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrayiny – Regional aspects of the development of productive forces of Ukraine*, 24, 75-85.

5. Trattner, C., & Kappe, F. (2012). Social Stream Marketing on Facebook: A Case Study. *International Journal of Social and Humanistic Computing (IJSHC)*, 86-103.

6. Obiem reklamno-komunikatsiinoho rynku Ukrainy 2022 [Volume of advertising and communication market of Ukraine in 2022]. *Ukrainian Advertising Coalition*. <https://vrk.org.ua/ad-market/>.

7. Shyndyrovskiy, I. M. (2018). Vykorystannya hlobal'noyi merezhi Internet u biznesi. [The use of globalinternet networkin business]. *Pidpryyemnytstvo i torhivlia – Entrepreneurship and trade*, 22, 132-135.

8. Malchuk, M.M., & Adasyuk, I.P. (2021). *Reklama i interneti: teoretychnyy analiz ta osoblyvosti*. [Advertising in the internet: theoretical analysis and features]. *Journal of Lviv Polytechnic National University Series of Economics and Management Issues*, 1, 75-85.

9. Krainyuchenko, O.F., Poltavtsev, V.O. (2018). Vykorystannya optymal'noyi systemy internet-marketynhu v diyal'nosti pidpryyemstva. [Use of the optimal system of internet marketing in the enterprise]. *Molodyy vchenyy – Young Scientist*, 6(58), 203-207.

Отримано 10.07.2022

UDC 658.8

Tatiana Zabashtanska

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Marketing, PR-Technologies and Logistics
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: tetiana.zabashtanska@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5086-3651>

ResearcherID: [M-4471-2014](https://orcid.org/0000-0002-5086-3651)

Lyudmyla Remnova

PhD in Economics, Professor,
Head of Department of Human Resources Management and Labor Economics,
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: remneva1962@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5973-5912>

ResearcherID: [F-5075-2016](https://orcid.org/0000-0002-5973-5912)

Alyona Murai

master's degree in «Marketing»

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: alyona.murai@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-7155-8779>

FEATURES OF THE APPLICATION OF MARKETING TOOLS IN THE SPHERE OF ENTERTAINMENT SERVICES AT THE INITIAL STAGES OF PROJECT IMPLEMENTATION UNDER THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

In the article, using the example of the virtual reality club «Dive VR», the peculiarities of the use of marketing tools at the initial stages of the project in the field of entertainment services in the conditions of digitalization are considered. The role and types of advertising means in the implementation of entertainment projects are considered. It was determined that advertising is a complex of all types of promotion methods, each of which has a unique set of approaches to delivering information to the consumer. Modern marketing tools that can be used to advertise services are analyzed. Internet advertising trends in Ukraine were studied and their dynamics were analyzed. It has been studied that the volume of promotion of advertising on the Internet, as one of the key directions of its placement, is growing in Ukraine. It has been studied that in general, the online advertising market has been growing since 2021, when due to the COVID-19 pandemic, the peak of the demand for online advertising fell not only in Ukraine, but also in the whole world. In 2023, the Ukrainian online media market is expected to grow by an average of 8 % due to increased demand for online media advertising in the context of digitalization.

The peculiarities of the implementation of projects in the field of entertainment services were determined using the example of the virtual reality club «Dive VR» and the introduction of the SMM-marketer position was proposed as the basis for successful promotion of the club in the city of Chernihiv. The economic efficiency of this project has been analyzed and the key benefits that «Dive VR» club can get by hiring an SMM-marketer have been identified: «Dive VR» club's image will improve and its revenue will increase.

Marketing in social networks is one of the most effective ways of online advertising in the modern world, because most Ukrainians are active participants in social networks, which directly proportionally influence their choice of services, entertainment or goods.

At the same time, each effectively organized project contributes to ensuring the stability of the functioning of the sphere of entertainment services

Keywords: advertising tools; Internet advertising; entertainment services; virtual reality club; project implementation.

Fig.: 3. Table: 1. References: 9.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-58-68

УДК 351.82:639.3.363(072)

JEL Classification: A13, B21, D23, D20

Роман Коновалов

аспірант кафедри глобальної економіки

Національний університет біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

E-mail: globeco@nubip.edu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2610-8453>

МЕТОДИ ТА ВАЖЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ВИКЛИКІВ

У статті доведено, що на розвиток рибного господарства мають безпосередній вплив як заходи регулювання, так і адаптація базових методів і регуляторних принципів, важелів. Запропоновано заходи для адаптації процедури проведення аукціонів у досягненні питань вирішення продовольчої та національної безпеки. Обґрунтовано, що запровадження у практику прозорих елементів механізму розподілу загальнодержавного ресурсу та створення умов для конкуренції серед господарств сприятимуть розробленню пропозиції стосовно проведення аукціонів із продажу права на укладення договорів на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водоймах в умовах надзвичайних викликів.

Ключові слова: методи регулювання; важелі регулювання; механізм; аукціон; механізм; національна економіка; галузь; рибне господарство; ресурс; електронні торги; лот; розвиток.

Рис.: 1. Бібл.: 18.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку галузей національної економіки орієнтують увагу вчених на виокремлення базових заходів, принципів, засобів і механізмів регулювання шляхом запровадження новітнього інструментарію, щоб мати успіх у досягненні питань вирішення продовольчої безпеки. Нині розвиток провідних суб'єктів господарювання в рибному господарстві України базується на реалізації трьох складових господарської діяльності: економічній, соціальній та екологічному впливу на довкілля. Вказане має відношення і до рибного господарства, як галузі, що є перспективною в питанні розвитку національної економіки та безпосередньо пов'язаною з продовольчою та національною безпекою країни в умовах трансформаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання регулювання функціонування галузей національної економіки загалом та рибного господарства зокрема, як базової складової реалізації регуляторної політики держави й забезпечення розвитку суб'єктів, активно обговорюються провідними науковцями-економістами. Значну увагу вказаним питанням приділено шляхом аналізу основних важелів та інструментів структурного регулювання економіки як на національному, так і регіональному рівнях у розробках І. Б. Назаркевича [1]. Удосконаленню методів і важелів державного регулювання соціально-економічних процесів саме в агропромисловій сфері здійснено вченою-дослідницею О. В. Гелюх [2]. Практичні пропозиції стосовно поліпшення методів державного регулювання аграрного сектору в умовах

орієнтації економіки на стандарти безпеки та якості надані в наукових працях Н. М. Вдовенко, Н. М. Коробової [4; 10; 14]. При цьому в межах дослідження важелів і методів державного регулювання вчений С. С. Шепелєв викристалізовує основні положення та засади еволюції теоретичних концепцій щодо забезпечення конкурентоспроможності галузей національної економіки та звертає увагу на позиціонування вітчизняного рибного господарства у світовому конкурентному просторі в аспекті Рациональне використання водних біоресурсів у рамках Спільної рибної політики Європейського Союзу [6; 8; 9]. Поглиблені аналітичні підходи щодо еволюції структурних трансформацій у світовій економіці з урахуванням досвіду для галузей національної економіки України відображено й досліджено в наукових працях О. В. Кривень [17], А. М. Ревко [17]. Питання вивчення та дослідження особливостей структурних змін в економіці України та адаптація сучасного інструментарію та методів галузевого регулювання, наукові засади державного регулювання розвитку аквакультури штучних водойм відображено в роботах С. М. Кваші [11], К. В. Наконечної [12]. Базові засади розвитку рибальства та аквакультури в умовах трансформаційних процесів відображено у працях М. О. Федоренко, Н. М. Вдовенко, С. С. Павлюка, О. А. Дюдяєвої [12], С. Хікса, П. Кохена, Н. Грехема [15] та інших учених-економістів.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Базові дослідження відомих як закордонних, так і вітчизняних учених-економістів присвячено актуальним аспектам і етапам удосконалення методів та важелів регулювання розвитку галузі рибного господарства й забезпечення сталого розвитку рибницьких господарств при адаптації новітніх механізмів державного регулювання. І нині ми можемо констатувати ситуацію, де для досягнення забезпечення національних складових сталого розвитку саме галузей національної економіки, держави, громадянського суспільства здійснено урахування впливу проведених заходів для груп економічних інтересів і досягнення зростання рівня та якості й безпеки життя населення України та світу загалом. Звертаючи увагу на проголошені резолюцією глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року та результати їх адаптації Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25.09.2015 № 70/1 та з урахуванням елементів і специфічних особливостей розвитку країни та унаочнено викладені в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» доцільно дотриматись визначених в Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» пункту 6 про забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією та пункту 14 про збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку. Тому важливого й першочергового значення мають підходи до виокремлення досить дієвих методів і пошук важелів державного регулювання для реалізації заходів щодо реалізації прогресивних прозорих і конструктивних елементів меха-

нізму розподілу наявного нині в Україні загальнодержавного ресурсу та проведення аукціонів із продажу права на укладення договорів для підтвердження права спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водоймах, об'єктах або ж їхніх частинах.

Мета статті. Науково обґрунтувати та запропонувати до практичного застосування результати проведених досліджень для виокремлення важелів й удосконалення методів регулювання щодо забезпечення сталого розвитку галузі рибного господарства України.

Виклад основного матеріалу. Проведені дослідження підтверджують думку про те, що в Україні завжди традиційно виловлювали значні обсяги риби, а також інших водних ресурсів. Водночас вказана група продовольчих товарів слугує підґрунтям для отримання основної сировини при виробництві рибної продукції. Звернувшись до історичного досвіду функціонування рибного господарства, бачимо, що в попередні періоди в Україні також максимально звертали увагу на функціонування сфери переробки рибної сировини, а також водойм, де була виловлена риба. Отже, у багатьох регіонах країни функціонували і великі, і середні рибопереробні заводи, а також цехи, де зберігалась виловлена риба.

Варто зауважити, що державне регулювання галузей національної економіки зазначити цілеспрямовані різноманітні процеси, які забезпечують підтримку та зміну економічних явищ та їхніх зв'язків. При цьому регулювання є базовою функцією системи управління галузями народного господарства на всіх його етапах розвитку та рівнях. Державне регулювання зумовлено дією різнопланових законів економічного розвитку, де базою слугує саме законодавча база, взаємоузгоджені відносини суб'єктів господарювання з бюджетом, процесом ціноутворення, а також застосування різних заохочувальних стимулів і реальних економічних санкцій. За визначеннями та зважаючи на думку вченого-економіста Н. М. Коробової, нині нам треба спробувати реалізувати потенціал системи методології з одночасними змінами в процесах галузевої стандартизації для того, щоб на цій основі узгоджувати стратегію соціально-економічного розвитку рибного господарства України, а також прийняти відповідні програми соціально-економічного розвитку з урахуванням вимог інвестиційно-інноваційної моделі функціонування галузевої вітчизняної економіки загалом та окремо її одиниць. Крім того, важливо, щоб відбувалася координація державного регулювання галузей сільського господарства за секторами й за рівнями «центр – регіон – територія». На цих основоположних принципах у перспективі дійсно буде можливо досягти прямих і зворотних зв'язків між рибальством, аквакультурою та системою державного регулювання галузей національної економіки. Так, пропозиції стануть важливою очевидною передумовою оптимального поєднання сильних сторін ринкових і адміністративних важелів [4].

Тут варто прислухатися до думки науковців І. Б. Назаркевича, О. В. Кривень, А. М. Ревко, які стверджують, що цілеспрямовано структурні трансформації приводять для досягнення належного рівня як економічного зростання в середньо- і довгостроковій перспективі, так і економічного розвитку. Маємо всі підстави погодитись з думкою вчених-економістів, що економічний розвиток є комплексним процесом як кількісних, так і якісних змін саме в системі галузей національної економіки. При цьому він передбачає очевидний перехід до найвищої форми суспільної та економічної організації господарських відносин, досягнення сталих темпів економічного зростання і особливо зростання виробничого потенціалу. Водночас під економічним зростанням вчені показують зростання обсягів суспільного виробництва, а також матеріального добробуту населення країни та, безперечно, розширення можливостей національної економіки до задоволення постійно зростаючих потреб населення у харчових продуктах і наданих послугах. Маємо сконцентрувати увагу на тому, що вчені саме під виробничим потенціалом розуміють спроможність виробничої бази будь-якої країни організувати і трансформувати виробничо-господарську діяльність відповідно до зміни кон'юнктури агропродовольчого ринку та національних продовольчих та економічних інтересів [17, с. 33-40].

У зв'язку з надзвичайними викликами для України, нині потрібно поліпшення важелів і інструментів державного регулювання та удосконалення системи управління галуззю рибного господарства. Неабиякий вплив має і зниження обсягів промислового вилову водних біологічних ресурсів у водних об'єктах України саме у 2022 році внаслідок надзвичайної ситуації та воєнних дій. Вказане, очевидно, має безпосередній вплив на рівень та умови дотримання економічної конкуренції для промислових рибалок. Таким чином, важливим у сучасних умовах галузевого розвитку є проведення аукціонів. Безперечно, з метою впровадження у практичну діяльність цілком прозорих елементів механізму розподілу всього загальнодержавного ресурсу, а також безпосереднє створення базових і рівних умов для економічної конкуренції з-поміж суб'єктів господарювання в галузі рибного господарства важливо й надалі розробляти пропозиції щодо проведення аукціонів із продажу права на укладення договорів на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водоймах або ж їхніх частинах. При цьому треба констатувати, що для цього можемо взяти до уваги інструментарій застосування електронних торгів, а також затвердження відповідної форми типового договору на підтвердження права спеціального використання водних біологічних ресурсів у рибогосподарських водних об'єктах або в їхніх частинах. Щоб такі припущення мали затребуваність і були реалізовані, важливо удосконалити адміністративно-правовий метод регулювання та прийняти постанову Кабінету Міністрів України, яка б і надала право на допуск нових господарських суб'єктів до усіх можливостей з отримання прав

саме на спеціальне використання водних біологічних ресурсів. При цьому ми можемо передбачити як покращення нинішніх умов праці для рибалок, так і розширення та поглиблення процесів конкуренції на ринку. Водночас важливим у цьому аспекті стане ефективне використання всіх загальнодержавних водних, рибних ресурсів у системі забезпечення продовольчої безпеки та економічної та національної безпеки нашої країни.

У випадку коли звернутися саме до передового досвіду з вибору й обґрунтування напрямів, принципів, інструментів і методів державного регулювання безпосередньо в розвинутих країнах світу, то особливу увагу бажано було б звернути на порядок укладення Договорів на право спеціального використання водних біологічних ресурсів у рибогосподарських водоймах або їхніх частинах. Для цього доцільно передбачити їхню дію з моменту їх укладання та строком у середньому не більше як один рік. Також треба взяти до уваги, що важливо не тільки здійснити регуляторну політику, але й удосконалити економічний механізм, важелі та адміністративно-правовий метод регулювання.

Важливим є такий висновок, що суб'єкти галузі рибного господарства в результаті проведення основних електронних торгів дійсно отримують безперешкодне право на спеціальне використання водних біологічних ресурсів у вітчизняних рибогосподарських водоймах або їхніх частинах. Крім того, вони можуть отримати дозвіл на спеціальне використання водних біологічних ресурсів. При цьому порядок отримання дозволів на вилов водних біоресурсів саме в рибогосподарських водних об'єктах або їхніх частинах раніше встановлений постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку видачі дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) або відмови в його видачі, переоформлення та анулювання зазначеного дозволу» від 30.10.2013 № 801 [3].

Зокрема, варто скористатися розробленим і запропонованим механізмом регулювання економічних відносин, де користувачі вносять плату безпосередньо за спеціальне використання водних біологічних ресурсів. Ці елементи механізму прописані в порядку, встановленому Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку справляння плати за спеціальне використання водних біоресурсів і розмірів плати за їх використання» від 12.02.2020 № 125 [18]. Звісно, доцільно було б дані заходи проводити і здійснювати в межах видатків за КПКВК 2804010 «Керівництво та управління у сфері меліорації та рибного господарства» та відповідно до чисельності працівників апарату Держрибагентства України та його територіальних органів на визначений базовий рік.

Визначений механізм запровадження процедури для продажу на аукціоні через проведення електронних торгів права на можливість укладання договорів на право спеціального використання водних біологічних ресурсів є прик-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ладним, зважаючи на дотримання мети щодо реалізації лімітів спецвикористання водних біологічних ресурсів, а також прогнозів допустимого вилову та визначення стартової ціни лота водних біологічних ресурсів (рис. 1).

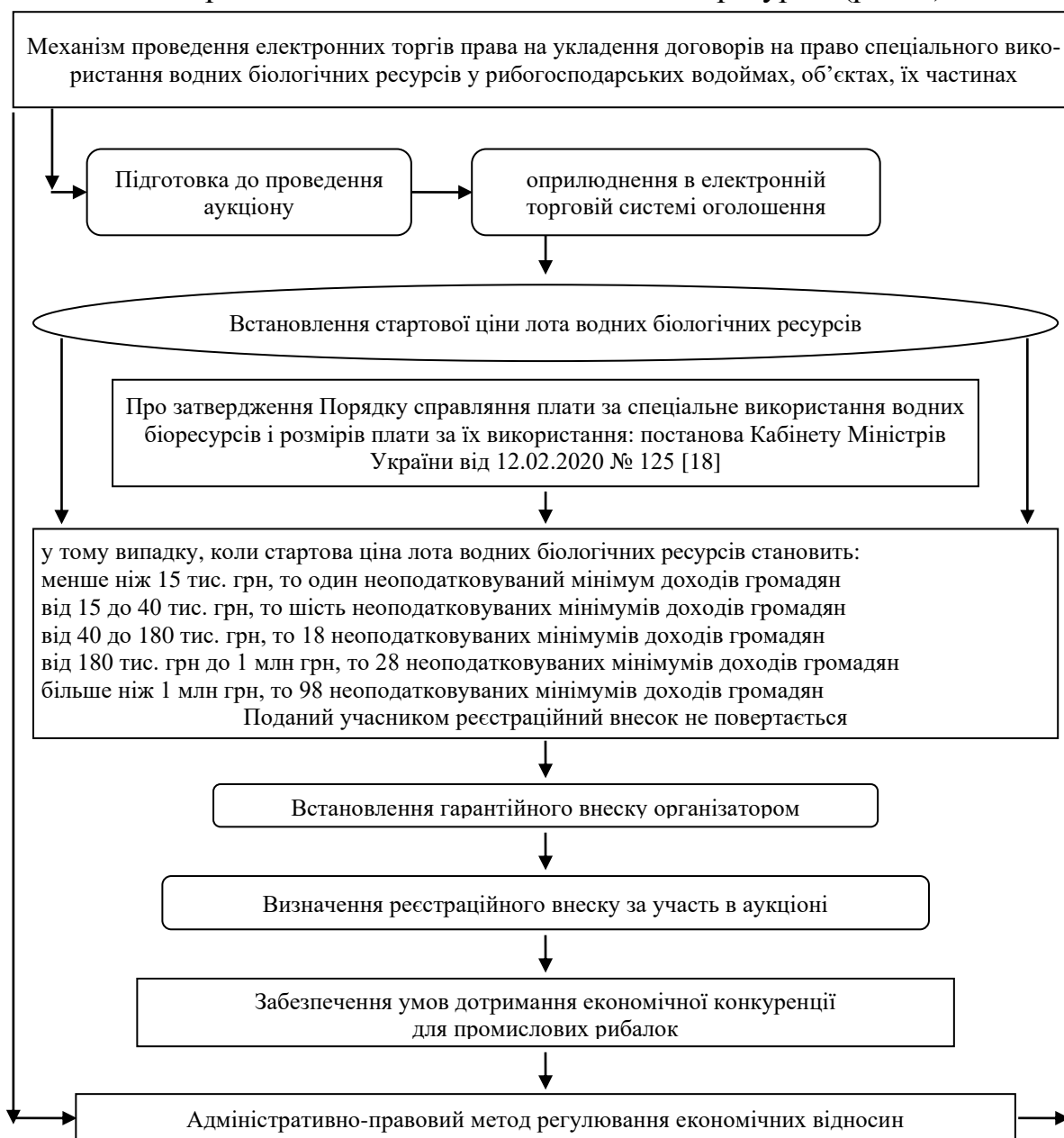

Рис. 1. Модернізація адміністративно-правового методу регулювання через механізм проведення аукціонів з продажу права на спеціальне використання водних біоресурсів та визначення стартової ціни лота водних біологічних ресурсів

При цьому стартова ціна лота складається із суми цін на кожний вид водних біологічних ресурсів, а також їх обсягів, враховуючи встановлені ліміти спеціального їх використання, включаючи та визначаючи прогноз допустимого вилову, внесених до відповідного лоту. Є всі підстави їхню вартість обчислити за формулою (1):

$$СТ_{цл} = R_{п} \cdot OB, \quad (1)$$

де $СТ_{цл}$ – стартова ціна лота водних біологічних ресурсів; $R_{п}$ – розмір плати за спеціальне використання виду водного біологічного ресурсу (цей розмір встановлено згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 12.02.2020 № 125 [18]); OB – обсяг видів водних біологічних ресурсів, включених саме до проєкту договору, який і розраховується відповідно до співвідношення середньостатистичного обсягу добутих або виловлених водних біологічних ресурсів користувачами таких ресурсів у попередньому календарному році на відповідному рибогосподарській водоймі чи її частині, кількості таких користувачів водних біоресурсів та допустимого для добування (вилову) обсягу водних біоресурсів на визначений поточний календарний рік, встановленого відповідно до наукового обґрунтування щодо установа лімітів, визначення прогнозу допустимих виловів і нелімітованих водних біологічних ресурсів.

При цьому враховується співвідношення цього обсягу з узгодженням із кількістю дозволених для застосування під час здійснення спеціального використання саме водних біологічних ресурсів суден флоту рибного господарства, а також знарядь лову. Знаряддя лову розраховують згідно з науковим обґрунтуванням режимів промислу, які також включаються до проєкту цього договору.

Водночас слід мати на увазі, що кількість користувачів водних біологічних ресурсів, які здійснювали попередньо спеціальне використання водних біологічних ресурсів у календарному році, що передує поточному року й застосовується з коефіцієнтом у 1,4. У разі й зокрема у випадку, коли до лота включені лише види водних біоресурсів, які визначені як нелімітовані водні біоресурси, стартова ціна лота становить один неоподатковуваний мінімум доходів громадян щодо кожного з таких представлених видів водних біологічних ресурсів. Також треба врахувати, що гарантійний внесок буде встановлений організатором торгів у середньому не менше ніж 10 % від стартової ціни лота водних біологічних ресурсів. Водночас є рекомендації, що такий розмір має бути не меншим від розміру як мінімум трьох мінімальних заробітних плат.

Таким чином, цей механізм проведення аукціонів дозволить загалом покращити наявні умови праці для самих рибалок шляхом поширення дієвих умов і створення конкуренції на цьому ринку. Також будуть допущені до участі через прозорий механізм розподілу загальнодержавного ресурсу нові суб'єкти господарювання, які безперешкодно зможуть отримати права на спеціальне використання водних біологічних ресурсів, використовуючи власні конкурентні переваги. Наслідком запровадження таких важелів державного регулювання стане ефективність і доцільність використання такого загальнодержавного ресурсу для забезпечення як національної, так і продовольчої безпеки в Україні. При цьому слід зауважити, що запропоно-

ваний до практичного впровадження механізм реалізації та дотримання дійсно рівних умов економічної конкуренції для промислових рибалок через проведення аукціонів стане досить вагомим важелем державного регулювання в системі галузевого управління рибним господарством України.

Висновки і пропозиції. Таким чином, нині наявні всі базові аргументи, щоб зробити аналітичні висновки, що при обґрунтуванні пропозицій державного регулювання розвитку рибного господарства України, основне місце має посідати захист суб'єктів господарювання в галузі рибного господарства, а також стрімкий розвиток внутрішнього агропродовольчого ринку та забезпечення умов дотримання економічної конкуренції саме для промислових рибалок. Також треба враховувати, що реалізація таких заходів передбачає модернізацію інструментів, важелів, заходів системи державного регулювання шляхом впровадження у практичну діяльність цілком прозорих і конструктивних елементів механізму розподілу всього загальнодержавного ресурсу та проведення аукціонів із продажу права на укладення договорів на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водоймах, об'єктах або ж їхніх частинах. Також важливо в такому випадку передбачити, що вказані заходи регулювання сприятимуть удосконаленню адміністративно-правового методу регулювання і прийняттю відповідної постанови Кабінету Міністрів України шляхом запровадження електронних торгів в умовах надзвичайних викликів і глобальних трансформаційних процесів.

Список використаних джерел

1. Назаркевич І. Б. Державне регулювання структурних змін в економіці України: проблеми та перспективи : монографія / І. Б. Назаркевич. – Львів, 2020. – 356 с.
2. Гелюх О. В. Методи та важелі державного регулювання соціально-економічних процесів в агропромисловій сфері / О. В. Гелюх // Економіка: реалії часу. – 2011. – № 1 (1). – С. 135–138.
3. Про затвердження Порядку видачі дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) або відмови в його видачі, переоформлення та анулювання зазначеного дозволу : постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 № 801 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 87. – С. 3214.
4. Vdovenko N. M. Methods of state regulation of agricultural sector in terms of the orientation of the economy to safety and quality standards / N. M. Vdovenko, N. M. Korobova // Wspolraca Europejska. – 2015. – № 3 (3), Vol. 3. – С. 68–80.
5. Вдовенко Н. М. Державне регулювання розвитку аквакультури в Україні : [монографія] / Н. М. Вдовенко. – К. : Вітас ЛТД, 2013. – 464 с.
6. Шепелєв С. С. Позиціонування вітчизняного рибного господарства у світовому конкурентному просторі: глобальні перспективи [Електронний ресурс] / С. С. Шепелєв // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – № 15. – С. 148–151. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/15-2017/28.pdf>.
7. Базові засади розвитку рибальства та аквакультури в умовах трансформаційних процесів / М. О. Федоренко, Н. М. Вдовенко, С. С. Павлюк, О. А. Дюдєєва // Водні біоресурси та аквакультура. – 2020. – Вип. 2. – С. 47–57.

8. Вдовенко Н. М. Еволюція теоретичних концепцій щодо забезпечення конкурентоспроможності галузей національної економіки / Н. М. Вдовенко, С. С. Шепелєв // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2017. – Т. 22, вип. 11 (64). – С. 49–54.
9. Шепелєв С. С. Раціональне використання водних біоресурсів у рамках Спільної рибпромислової політики ЄС / С. С. Шепелєв // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2015. – № 11. – С. 89–92.
10. Вдовенко Н. М. Сучасний стан та напрями розвитку рибного господарства в Україні / Н. М. Вдовенко // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 15–20.
11. Кваша С. М., Вдовенко Н. М. Наукові засади державного регулювання розвитку аквакультури штучних водойм / С. М. Кваша, Н. М. Вдовенко // Економіка та держава. – 2011. – № 11. – С. 12–16.
12. Вдовенко Н. М., Наконечна К. В. Особливості структурних змін в економіці України / Н. М. Вдовенко // Економіка АПК. – 2018. – № 9. – С. 56–61.
13. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019 // Офіційний вісник України. – 2019. – № 79. – С. 7.
14. Вдовенко Н. М. Методологізація галузевого державного управління на шляху адаптації економіки до умов та вимог Європейського Союзу / Н. М. Вдовенко // ScienceRise. – 2015. – № 5/3 (10). – С. 39–44.
15. Harnessing global fisheries to tackle micronutrient efficiencies / С. С. Hicks, P. J. Cohen, N. A. J. Graham et al. // Nature 574. – 2019. – P. 95–98.
16. The State of World Fisheries and Aquaculture 2020: Sustainability in Action (FAO, 2020) [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://doi.org/10.4060/ca9229en>.
17. Назаркевич І. Б. Еволюція структурних трансформацій в світовій економіці: досвід для України / І. Б. Назаркевич, О. В. Кривень, А. М. Ревко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 1 (17). – С. 33–40.
18. Про затвердження Порядку справляння плати за спеціальне використання водних біоресурсів і розмірів плати за їх використання : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.02.2020 № 125 // Офіційний вісник України. – 2020. – № 19. – С. 742.

References

1. Nazarkevych, I.B. (2020). *Derzhavne rehulyuvannya strukturnykh zmin v ekonomitsi Ukrainy: problemy ta perspektyvy [State regulation of structural changes in the economy of Ukraine: problems and prospects]*.
2. Helyukh, O.V. (2011). *Metody ta vazheli derzhavnoho rehulivuvannya sotsialno-ekonomichnykh protsesiv v ahropromyslovyi sferi [Methods and levers of state regulation of socio-economic processes in the agro-industrial sphere]. Ekonomika: realiyi chasu – Economics: realities of time, (1(1), 135–138.*
3. *Pro zatverdzhennia Poriadku vydachi dozvolu na spetsialne vykorystannia vodnykh bioresursiv u rybohospodarskykh vodnykh ob'ekтах (yikh chastynakh) abo vidmovy v yoho vydachi, pereoformlennia ta anulyuvannia zaznachenoho dozvolu [On the approval of the Procedure for Issuing a Permit for the Special Use of Aquatic Bioresources in Fisheries Aquatic Objects (parts thereof) or Refusal to Issue, Reissue and Cancellation of the Specified Permit], Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated № 801 (30.10.2013).*
4. Vdovenko, N.M., & Korobova, N.M. (2015). *Methods of state regulation of agricultural sector in terms of the orientation of the economy to safety and quality standards. Wspol-raca Europejska, 3(3(3)), 68–80.*
5. Vdovenko, N.M. (2013). *Derzhavne rehulivuvannya rozvytku akvakultury v Ukraini [State regulation of the aquaculture development in Ukraine]. Vitas LTD.*

6. Shepelyev, S.S. (2017). Pozytysiuvannya vitchyznyanoho rybnoho hospodarstva u svitovomu konkurentnomu prostori: hlobal'ni perspektyvy [Positioning of the domestic fishery in the world competitive space: global perspectives]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy*, (15), 148–151. <http://global-national.in.ua/archive/15-2017/28.pdf>.

7. Fedorenko, M.O., Vdovenko, N.M., Pavlyuk, S.S., & Dyudyayeva, O.A. (2020). Bazovi zasady rozvytku rybalstva ta akvakultury v umovakh transformatsiinykh protsesiv [Basic principles of the development of fisheries and aquaculture in the conditions of transformational processes]. *Vodni bioresursy ta akvakultura – Water bioresources and aquaculture*, 2, 47–57.

8. Vdovenko, N.M., & Shepelyev, S.S. (2017). Evolyutsiia teoretychnykh kontseptsii shchodo zabezpechennia konkurentospromozhnosti haluzei natsionalnoi ekonomiky [Evolution of theoretical concepts regarding ensuring the competitiveness of branches of the national economy]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomika – Bulletin of Odessa National University. Series: Economy*, 22(11(64)), 49–54.

9. Shepelyev, S.S. (2015). Ratsionalne vykorystannia vodnykh bioresursiv u ramkakh Spilnoi rybopromyslovoi polityky YeS [Rational use of aquatic biological resources within the framework of the EU Common Fisheries Policy]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and management*, (11), 89–92.

10. Vdovenko, N.M. (2010). Suchasnyy stan ta napryamy rozvytku rybnoho hospodarstva v Ukraini [Current state and directions of the fish farming development in Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy of the agricultural sector*, (3), 15–20.

11. Kvasha, S.M., & Vdovenko, N.M. (2011). Naukovi zasady derzhavnoho rehulyuvannya rozvytku akvakul'tury shtuchnykh vodoym [Scientific principles of state regulation of the aquaculture development in artificial ponds]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and the state*, (11), 12–16.

12. Vdovenko, N.M., & Nakonechna, K.V. (2018). Osoblyvosti strukturnykh zmin v ekonomitsi Ukrainy [Peculiarities of structural changes in economy of Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy of the agricultural sector*, (9), 56–61.

13. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku [On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030], Decree of the President of Ukraine dated September 30, 2019 № 722/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/722/2019>.

14. Vdovenko, N.M. (2015). Metodolohizatsiia haluzevoho derzhavnoho upravlinnia na shliakhu adaptatsii ekonomiky do umov ta vymoh Yevropeiskoho Soyuzu [Methodology of sectoral public administration on the path of the economy adaptation to the conditions and requirements of the European Union]. *ScienceRise*, (5/3(10)), 39–44.

15. Hicks, C.C., Cohen, P.J., Graham, N. A. J. et al. (2019). Harnessing global fisheries to tackle micronutrient deficiencies. *Nature* 574, 95–98.

16. The State of World Fisheries and Aquaculture 2020: Sustainability in Action (FAO, 2020). <https://doi.org/10.4060/ca9229en>.

17. Nazarkevych, I.B., Kryven, O.V., & Revko, A.M. (2019). Evolyutsiia strukturnykh transformatsiy v svitoviy ekonomitsi: dosvid dlya Ukrainy [Evolution of structural transformations in the world economy: experience for Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya – Problems and perspectives of economics and management*, (1(17)), 33–40.

18. Pro zatverdzhennia Poriadku spravlyannia platy za spetsialne vykorystannia vodnykh bioresursiv i rozmiriv platy za yikh vykorystannia [On the approval of the Procedure for issuing fees for special use of aquatic biological resources and the amounts of fees for their use] Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 12, 2020 № 125.

Отримано 27.08.2022

UDC 351.82:639.3.363(072)

Roman KonovalovPhD Student of the Department of Global Economics
National University of life and environmental sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)**METHODS AND LEVERS OF THE STATE REGULATION
OF THE DEVELOPMENT OF FISHERIES IN THE CONDITIONS
OF EXTRAORDINARY CHALLENGES**

In this article substantiates and discloses the mechanisms for regulating the development of fisheries and the tools at the progressive development of the business entities involved in the industry are aimed. Regulatory measures and adaptation of basic methods and regulatory principles, levers and measures have a direct impact on the development of fisheries in order to be successful in achieving solutions to food and national security issues in conditions of extraordinary challenges it is substantiated. The article proposes levers and measures for fisheries with the aim of providing methodical assistance in implementing the adaptation of the auction procedure. It was concluded that the introduction into practice of transparent elements of the very mechanism of distribution of the available national resource, as well as the creation of basic conditions for economic competition among business entities in the field of fishing industry, is an important step in the direction of providing and developing proposals for conducting auctions for the sale of the right to contract contracts for the right to special use of aquatic biological resources in fishery reservoirs or their parts. In the work, an in-depth constant analysis is made and it is suggested to take into account the tools for the use of electronic trading. It has been proven that approval of the appropriate form of a standard contract is also required in order to confirm the right to special use of aquatic biological resources in fishery water bodies or their parts. The proposed tools in order for the assumptions proposed in the article to be in demand and be actually implemented, it is important to improve the administrative and legal method of state regulation and to adopt, in particular, the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine based on the results of the discussed recommendations. It is indicated that this document would contribute to the granting of the right to admit new entities of economic activity to obtain almost all opportunities and rights for the special use of aquatic biological resources. Ways to modernize the administrative and legal method of regulation through the mechanism of conducting auctions for the sale of the right to special use of aquatic biological resources and determining the starting price of a lot of aquatic biological resources are proposed. It was concluded that Ukraine currently has all the basic arguments to provide analytical data for the justification of proposals for state regulation of the development of the fishery industry in Ukraine, where the main place should be the protection of economic entities in the field of fisheries, as well as the rapid development of the domestic agro-food market and ensuring conditions for compliance with economic competition specifically for industrial fishermen in conditions of extraordinary challenges and global transformational processes.

Keywords: *methods of regulation; levers of regulation; mechanism; auction; mechanism; national economy; industry; fisheries; resource; electronic auction; lot; development.*

Fig.: 1. References: 18.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-69-79

УДК 332.12:004

JEL Classification: R10; R58

Максим Дубина

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: maksim-32@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5305-7815>
ResearcherID: [F-3291-2014](https://orcid.org/F-3291-2014)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Стаття присвячена дослідженню сучасних тенденцій цифровізації регіональних економічних систем. Визначено основні цілі, з'ясовано прояви та переваги цифровізації регіональних економічних систем. Виявлено ризики та проблеми, що пов'язані зі становленням, функціонуванням та розвитком цифровізації регіонів. Окреслено чинники інституціонально-цифрових змін та проаналізовано тенденції цифровізації регіональних економічних систем. Доведено, що впровадження процесів цифровізації надасть можливість вирішення численних соціальних проблем, які своєю чергою призведуть до підвищення економічного, інноваційного та соціального розвитку регіональних економічних систем. Визначено, що провідною перевагою цифровізації регіональних економічних систем є автоматизація управлінських процесів, що дозволить суттєво підвищити рівень ефективності управління регіональним розвитком.

Ключові слова: цифровізація; цифрова економіка; регіональна економічна система; цифрові технології; інформаційні технології; регіон.

Рис.: 5. Бібл.: 16.

Постановка завдання. У сучасних умовах суспільно-економічного розвитку дедалі більшої популярності набуває процес цифровізації, який стосується різних сфер діяльності. Досвід успішних країн доводить, що конкурентоспроможність регіональних економічних систем залежить від спроможності генерувати, запроваджувати, а також результативно й успішно застосовувати цифрові технології в усіх сферах діяльності. Наразі цифровізація регіональних економічних систем є однією з головних складових стратегічного розвитку регіонів нашої країни.

Перехід до застосування цифрових технологій і глобальна трансформація суспільно-економічних відносин доводять необхідність регіонів адекватно та оперативно реагувати на новітні явища й реалії. Цифровізація надала нового змісту всім формам регіональних відносин. Застосування цифрових технологій приводить до ґрунтовних змін характеру регіональної діяльності на напрямів розвитку регіональних економічних систем, які є підтримуючим елементом трансформаційних процесів нової економіки загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітним аспектам становлення, функціонування та розвитку цифровізації присвятили свої праці такі закордонні та вітчизняні вчені, як В. Апопій, Т. Васильців, Б. Ван Арк,

В. Геєць, О. Дяченко, Д. Енгельбарт, І. Карчева, М. Кастельс, К. Кларк, Н. Краус, С. Коляденко, П. Куцик, Дж. Ліклайдер, Р. Ліпсі, Р. Лупак, В. Ляшенко, Л. Матвейчук, Н. Міценко, Н. Негропonte, М. Руденко, Д. Тапскотт, В. Фіщук, М. Флейчук, Ж. Фурастьє, К. Шваб, І. Яненкова тощо.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наявних публікацій у напрямку цифровізації економічних систем, впливу інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток економічних відносин, питання щодо сучасних тенденцій цифровізації регіональних економічних систем недостатньо залишаються вивченими і потребують подальшого вивчення та аналізу. Зазначене актуалізує тему та мету роботи.

Мета статті. Метою дослідження є дослідження сучасних тенденцій цифровізації регіональних економічних систем на основі з'ясування цілей, переваг, проявів, ризиків, проблем функціонування та розвитку.

Виклад основного матеріалу. Нинішній етап сучасного цивілізаційного розвитку характеризується швидким просуванням та розвитком цифровізаційних процесів, які пронизують дедалі більшу кількість видів діяльності регіональних економічних систем.

До основних цілей цифровізації регіональних економічних систем належать такі [1-3]:

- перебудова сфер та секторів регіональної економіки в результативні та успішні;
- пришвидшення розвитку регіональної економіки та залучення інвестицій;
- цифрове та технологічне оновлення промислового сектору регіону, а також створення і запровадження високотехнологічних виробництв;
- розвиток цифрового сектору, цифрового підприємництва та бізнесу;
- надання можливості отримання населенням регіону доступних, транспарентних послуг та переваг у цифровому просторі.

При цьому треба зазначити, що в тих сферах економіки регіону, які застосовують цифрові технології, зростання відбувається зазвичай оперативніше, якісніше та з меншими витратами. Сектори регіональної економіки, які зазнають впливу та змінюються під дією цифровізації, на кшталт медичної, освітянської сфери тощо, характеризуються зростанням показників конкурентоспроможності, ефективності, якості, успішності та результативності.

Отже, однією з головних цілей застосування цифровізації регіональних економічних систем є їхнє економічне зростання, покращення, підвищення рівня їхнього розвитку. Значна кількість учених, які досліджують тематику цифровізації загалом та цифровізацію регіональних економічних

систем зокрема, передбачають позитивні наслідки її впливу як на економіку регіону, так і на рівень розвитку його населення. Серед таких проявів впливу перед усім потрібно зазначити такі [4-6]:

- відчутне підвищення рівня довіри та безпеки при застосуванні комп'ютерних та цифрових технологій через надійне забезпечення цифрової безпеки, захист та охорона персональної інформації, дотримання її конфіденційності, недоторканість та непорушність приватного життя та прав громадян – користувачів технологій, які є базовими умовами для розвитку цифровізації;

- формування переваг, забезпечення розвитку та підвищення якості функціонування в таких напрямках життєдіяльності населення регіону, як транспортна система, бізнес, аграрно-промисловий сектор, освіта, медицина, культура, охорона навколишнього середовища тощо, що безпосередньо впливає на появу нових робочих місць, зниження рівня бідності та корупції та підвищення якості життя населення;

- забезпечення однакових можливостей щодо доступності інформації та даних, а також отримання послуг, які базуються на застосуванні цифрових технологій.

Таким чином, відповідно до вищезазначеного можна виділити такі переваги цифровізації регіональних економічних систем [7-9]:

- поява та генерування новітніх управлінських підходів та методів щодо регіонального управління, а також бізнес-процесів господарюючих суб'єктів регіону на основі цифрових технологій та штучного інтелекту;

- формування різноманітних інформаційних платформ та порталів із різних напрямів, у тому числі й навчальних, та застосування штучного інтелекту як способу здійснення контролю за отриманими знаннями з метою досягнення об'єктивності при їх оцінюванні.

Нині серед науковців, які проводять дослідження у сфері цифровізації, панує думка, що для формування та отримання нових конкурентних переваг та їхнього розвитку необхідно спиратися на цифрові технології і здійснювати їх впровадження у процеси функціонування регіональних економічних систем. Отже, провідним чинником розвитку регіональних економічних систем сьогодні є цифровізація, яка потребує вивчення та врахування особливостей таких її елементів, як методи, способи обробки інформації та її передачі, обладнання, інструменти тощо.

Однак при цьому вчені виділяють і недоліки, ризики та негативні аспекти цифровізації. Серед основних треба зазначити такі [9-11]:

- значні зміни на ринку праці, скорочення кількості робочих місць у певних сферах зайнятості населення;

- підвищення рівня конкуренції;

- зміни в бізнес-процесах, що вплине на зміну функціонування як виробників товарів та продукції, так і її споживачів і клієнтів;

- можливість настання цифрової небезпеки як регіонально-економічних систем, так і держави загалом;

- порушення демократичних основ держави та суспільства через недотримання приватності особистого життя громадян.

Цифровізація приводить до трансформації регіональних економічних систем та відносин суспільного відтворення та постає водночас і інструментарієм, і оточенням плинності економічних процесів, вона перебудовує відносини суб'єктів господарювання, пришвидшує та віртуалізує.

Крім цього, потрібно виділити і певні проблеми, які супроводжують процес формування та розвитку цифровізації регіональних економічних систем і які потребують вирішення [3; 7-11]:

- по-перше, інфраструктурні, до яких належать: існування нерівних можливостей доступності громадян до інформаційних та комп'ютерних технологій та пристроїв та тих новітніх можливостей, які вони надають;

- по-друге, екосистемні (нестача професійного та висококваліфікованого персоналу для розвитку та забезпечення ефективного функціонування цифровізації регіональних економічних систем; низький рівень інноваційності регіональної економіки та недостатня її державна підтримка; відставання освітньої сфери, застосування в її межах застарілих та неактуальних методик і інструментаріїв навчання та викладання);

- по-третє, проблеми у сфері електронного урядування (недостатній рівень автоматизації адміністративних послуг через не усвідомлення отримання переваг від цифровізації як регіональними, так і державними установами);

- по-четверте, інституційні (низький рівень застосування як регіональними, так і державними установами цифрових технологій; невідповідність нормативно-правової бази та стратегій, у тому числі регіональних, цифровим викликам та можливостям).

На наше переконання, зазначені проблеми потребують першочергового вирішення з метою успішної реалізації процесів цифровізації регіональних економічних систем.

Доцільно зазначити, що за останні роки більшість регіонів нашої держави розпочали активне впровадження цифрових технологій. Так, частка домогосподарств, які мають доступ до послуг Інтернету вдома за останнє десятиріччя в цілому по Україні збільшилася з 22,9 % у 2010 році до 82,7 % у 2021 році. У регіональному розрізі найвищих показників у 2021 році досягли такі регіони як: Дніпропетровська – 90,5 %, Закарпатська – 89,6 %, Одеська – 88,5 %, Харківська – 90,6 % та м. Київ – 90,9 % (рис. 1).

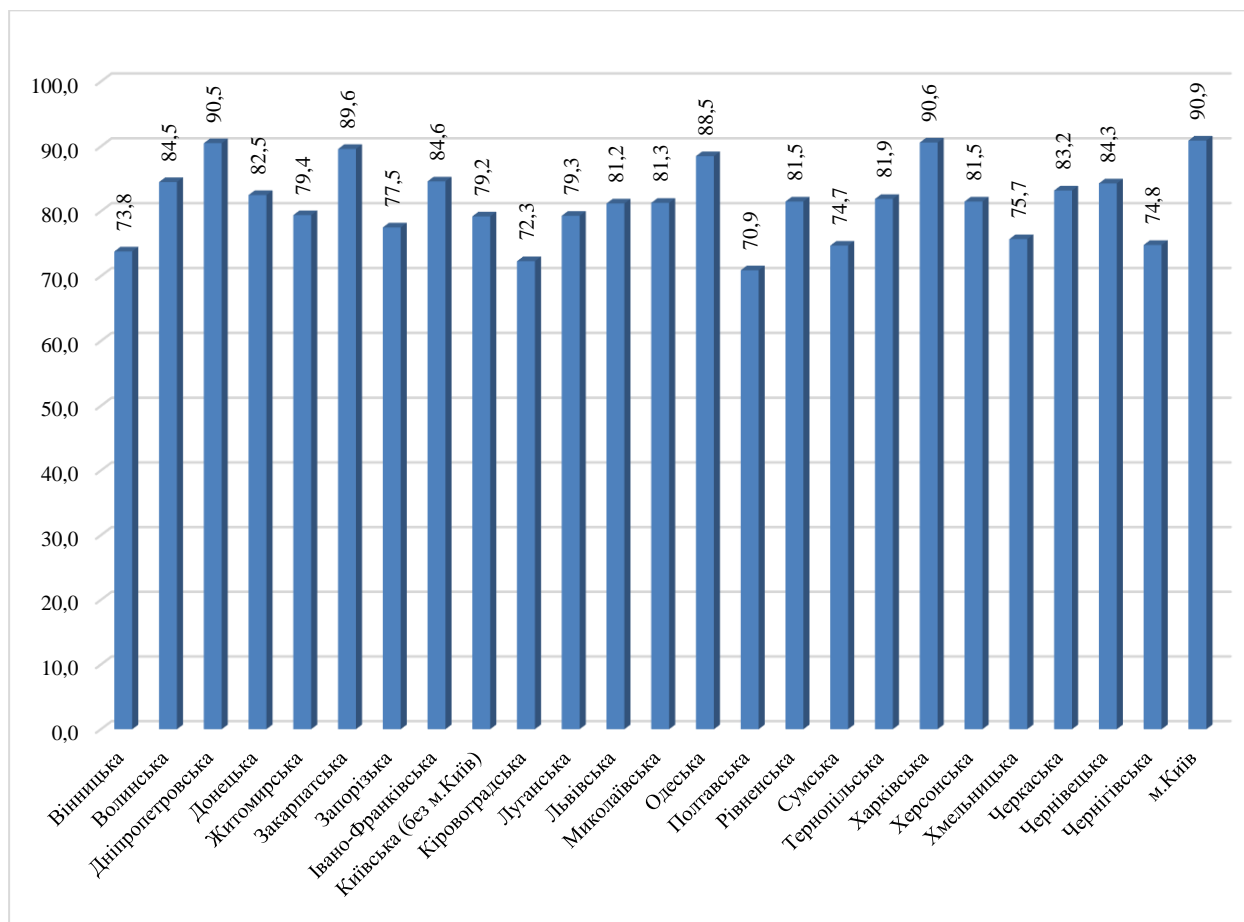

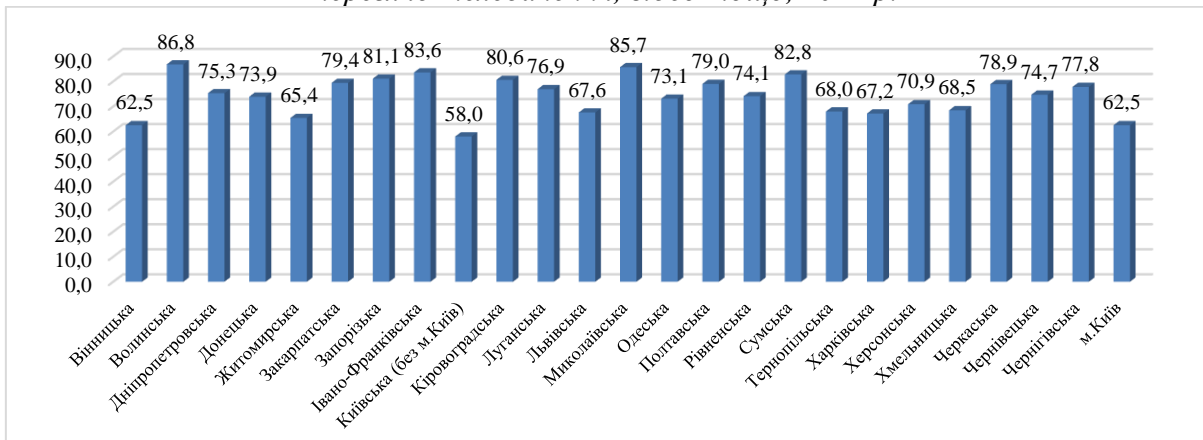
Рис. 1. Частка домогосподарств, які мають доступ до послуг Інтернету вдома у % до загальної кількості домогосподарств відповідної групи, 2021 р.
Джерело: складено авторами на основі [17].

Вивчення показника розподілу населення за метою користування послугами Інтернету показало, що найбільш поширеними по Україні є скачування фільмів, зображень, музики, перегляд телебачення чи відео тощо – 72,8 %, банківське обслуговування – 42,2 %, відправлення/отримання електронної пошти – 35,1 %, причому зазначені тенденції зберігаються і в розрізі регіонів (рис. 2).

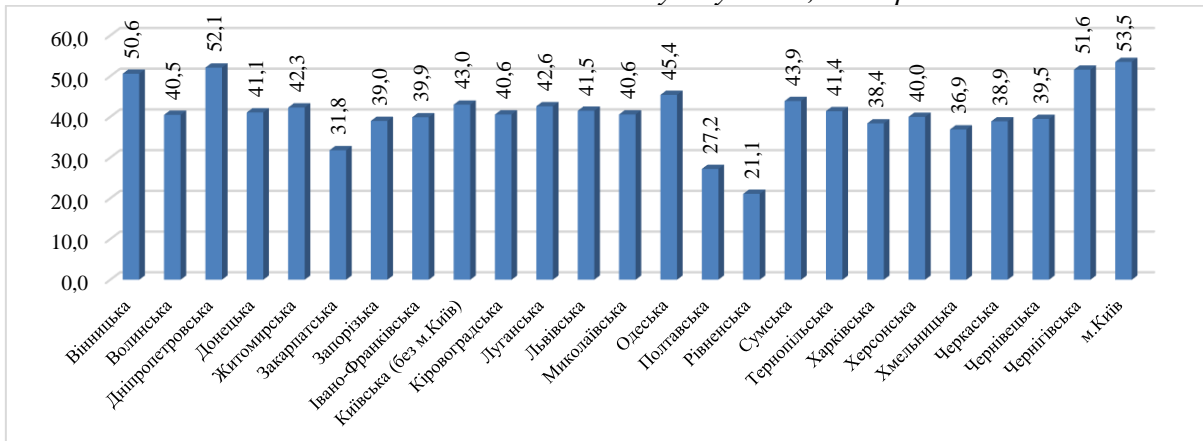
Вважаємо, що однією з першочергових задач на шляху становлення та розвитку процесів цифровізації регіональних економічних систем є вивчення інституціональних засад цифровізації регіонів, які, на наш погляд, роблять акцент на необхідності детального дослідження чинників, які впливають на інституціональне середовище в сучасних умовах. Зазначені чинники можна класифікувати за багатьма ознаками, зокрема, залежно від часових меж – це довгострокові, середньо- та короткострокові; від рівня – державні, регіональні, місцеві; від спрямованості – зовнішні та внутрішні тощо.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Розподіл населення за показником користування послугами Інтернету з метою скачування фільмів, зображень, музики, перегляд телебачення, відео тощо, 2021 р.

Розподіл населення за показником користування послугами Інтернету з метою банківського обслуговування, 2021 р.

Розподіл населення за показником користування послугами Інтернету з метою відправлення/отримання електронної пошти, 2021 р.

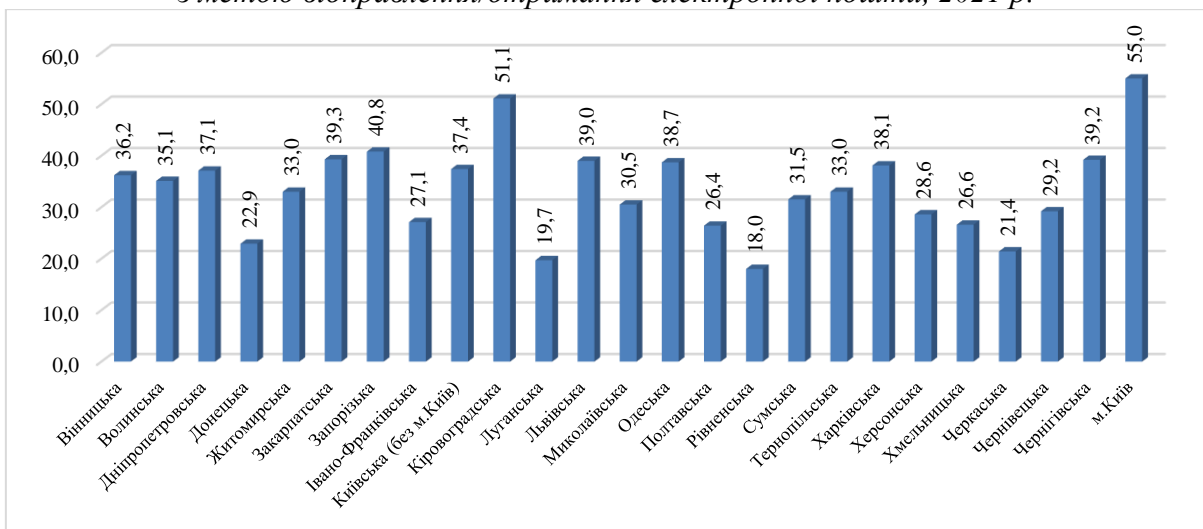

Рис. 2. Аналітична інформація про використання домогосподарствами мережі Інтернет в Україні у 2021 р.

Джерело: складено авторами на основі [17].

Щодо зовнішніх факторів, то це такі, що впливають на трансформацію інституціонального середовища цифровізації регіональних економічних систем (рис. 5).

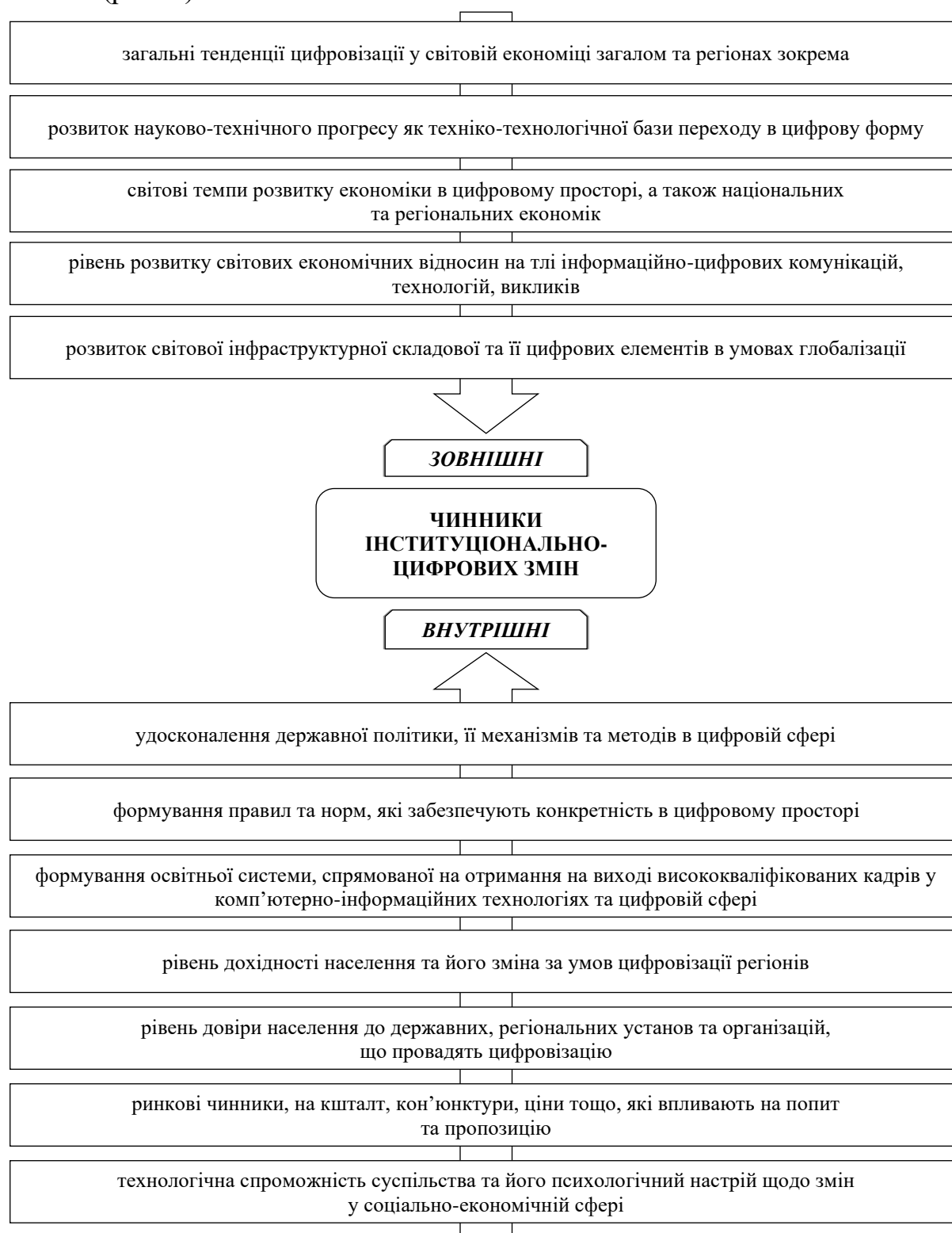

Рис. 5. Чинники інституціонально-цифрових змін цифровізації регіональних економічних систем

Джерело: систематизовано авторами на основі [11-16].

Висновки та пропозиції. Цифровізація сприяє виникненню нових можливостей регіональних економічних систем. Передбачається, що впровадження процесів цифровізації надасть можливість вирішення численних соціальних проблем, які своєю чергою призведуть до підвищення економічного, інноваційного та соціального розвитку регіональних економічних систем. Цифрові платформи та портали полегшують виконання операцій, пришвидшують процес обміну даними та інформацією, сприяють встановленню взаємозв'язків та взаємодії. Для суб'єктів господарювання регіональних економічних систем цифровізація проявляється у підвищенні якості їх продукції, товарів та послуг та зниженні рівня їх витратності, а також з'являються нові можливості для підвищення доданої вартості та інших структурних перетворень.

Таким чином, цифровізація регіональних економічних систем являє собою безперервний процес розвитку різноманітних сфер діяльності та генерування інноваційних технологій. Для досягнення успішної реалізації процесів цифровізації необхідна злагоджена робота бізнес-структур, громадян, регіональних та державних органів влади. Провідною перевагою цифровізації регіональних економічних систем є автоматизація управлінських процесів як усією зазначеною системою, так і окремих її складових, що дозволить суттєво підвищити рівень ефективності управління регіональною економічною системою.

Список використаних джерел

1. Mehdi Khosrow-Pour. Encyclopedia of Information Science and Technology, Fourth Edition (10 Volumes) / Mehdi Khosrow-Pour // IGI Global. – June, 2017. – 8104 p.
2. Jason Bloomberg. Digitization, Digitalization, And Digital Transformation: Confuse Them At Your Peril [Electronic resource] / Jason Bloomberg. – Accessed mode: <https://www.forbes.com/sites/jasonbloomberg/2018/04/29/digitization-digitalization-and-digital-transformation-confuse-them-at-your-peril>.
3. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>.
4. Antoshkin V. K. Directions of formation and implementation of the digital economy of Ukraine / V. K. Antoshkin, A. O. Popova, T. A. Brokl // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2018. – № 1. – С. 25-29.
5. Ляшенко В. І. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку : монографія / В. І. Ляшенко, О. С. Вишневський ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – К., 2018. – 252 с.
6. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі / С. В. Коляденко // Економіка. Фінанси. Менеджмент. – 2016. – № 6. – С. 105-112.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

7. Карчева Г. Т. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки / Г. Т. Карчева, Д. В. Огородня, В. А. Опенька // Фінансовий простір. – 2017. – № 3 (27). – С. 13-21.

8. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyucifrovoyeekonomikoyu.html#summary>.

9. Фіщук В. Цифрова економіка – це реально [Електронний ресурс] / В. Фіщук. – Режим доступу: <http://biz.nv.ua/ukr>.

10. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. – 2020. – Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf.

11. Інституціоналізація публічного управління в Україні : наук.-аналіт. доп. / за заг. ред. М. М. Білинської, О. М. Петрось. – К. : НАДУ, 2019. – 210 с.

12. Ляшенко В. І., Вишневський О. С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія / В. І. Ляшенко, О. С. Вишневський ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – К., 2018. – 252 с.

13. Schrage M. Rethinking the Value of Customers in a Digital Economy [Electronic resource] / M. Schrage. – 2016, April 11. – Accessed mode: sloanreview.mit.edu/article/rethinking-the-value-of-customers-in-a-digital-economy.

14. Краус Н. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку [Електронний ресурс] / Н. М. Краус, О. П. Голобородько, К. М. Краус // Ефективна економіка. – 2018. – № 1. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_-2018/8.pdf.

15. Сєнкевич О. Ф. Трансформація територіально-економічних систем в умовах розвитку цифрової економіки та суспільства : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / О. Ф. Сєнкевич ; Одеськ. нац. акад. харч. техн. – Одеса, 2020. – 198 с.

16. Фіщук В. Цифрова інфраструктура економічного зростання [Електронний ресурс] / В. Фіщук // Новое время. – 2017. – Режим доступу: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/fichuk/tsifrova-infrastrukturaekonomichnogo-zrostantnja-1408403.html>.

17. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Mehdi Khosrow-Pour. (June, 2017). Encyclopedia of Information Science and Technology. Fourth Edition (10 Volumes). IGI Global.

2. Jason Bloomberg. *Digitization, Digitalization, And Digital Transformation: Confuse Them At Your Peril*. <https://www.forbes.com/sites/jasonbloomberg/2018/04/29/digitization-digitalization-and-digital-transformation-confuse-them-at-your-peril/>.

3. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018-2020 roky ta zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo yii realizatsii [On the approval of the Concept of Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020 and the approval of the plan of measures for its implementation], Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Conception № 67-p (on January 17, 2018). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>.

4. Antoshkin, V.K., Popova, A.O., & Brokl, T.A. (2018). Directions of formation and implementation of the digital economy of Ukraine. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu – Bulletin of the Berdyan University of Management and Business*, (1), 25-29.

5. Liashenko, V.I., & Vyshnevskiy, O.S. (2018). *Tsyfrova modernizatsiia ekonomiky Ukrainy yak mozhlyvist proryvnoho rozvytku [Digital modernization of the economy of Ukraine as an opportunity for breakthrough development]*.

6. Koliadenko, S.V. (2016). Tsyfrova ekonomika: peredumovy ta etapy stanovlennia v Ukraini i u sviti [Digital economy: prerequisites and stages of development in Ukraine and the world]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment – Economics. Finances. Management*, (6), 105-112.

7. Karcheva, H.T., Ohorodnia, D.V., & Openka, V.A. (2017). Tsyfrova ekonomika ta yii vplyv na rozvytok natsionalnoi ta mizhnarodnoi ekonomiky [Digital economy and its influence on the development of the national and international economy]. *Finansovyi prostir – Financial space*, (3(27)), 13-21.

8. Ukraine 2030E – a country with a developed digital economy. <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-forovolotoyucifrovoyuekonomikoyu.html#summary>.

9. Fishchuk, V. (n.d.). *Tsyfrova ekonomika – tse realno [Digital economy is real]*. <http://biz.nv.ua/ukr>.

10. Tsyfrova ekonomika: trendy, ryzyky ta sotsialni determinanty [Digital economy: trends, risks and social determinants]. (2020). https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf.

11. Bilynskoi, M.M., & Petroie, O.M. (2019). *Instytutsionalizatsiia publichnoho upravlinnia v Ukraini [Institutionalization of public administration in Ukraine]*. NADU.

12. Liashenko, V.I., & Vyshnevskiy, O.S. (2018). *Tsyfrova modernizatsiia ekonomiky Ukrainy yak mozhlyvist proryvnoho rozvytku [Digital modernization of the economy of Ukraine as an opportunity for breakthrough development]*.

13. Schrage, M. (April 11, 2016). *Rethinking the Value of Customers in a Digital Economy [Rethinking the Value of Customers in a Digital Economy]*. sloanreview.mit.edu/article/rethinking-the-value-of-customers-in-a-digital-economy.

14. Kraus, N.M., Holoborodko, O.P., & Kraus, K.M. (2018). Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanhardnoho kharakteru rozvytku [Digital economy: trends and perspectives of the avant-garde nature of development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (1). http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_-2018/8.pdf.

15. Sienkevych, O.F. (2020). *Transformatsiia terytorialno-ekonomichnykh system v umovakh rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva [Transformation of territorial and economic systems in the conditions of development of digital economy and society]* [PhD dissertation; Odeska natsionalna akademiia kharchovykh tekhnolohii].

16. Fishchuk, V. (2017). Tsyfrova infrastruktura ekonomichnoho zrostannia [Digital infrastructure of economic growth]. *Novoe vremia – New time*. <https://biz.nv.ua/ukr/experts/fichuk/tsifrova-infrastrukturaekonomichnogo-zrostannja-1408403.html>.

Отримано 28.07.2022

UDC 332.12:004

Maksym Dubyna

Doctor of Economic, Professor, Head of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: maksim-32@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: [F-3291-2014](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815)

CURRENT TRENDS OF DIGITALIZATION OF REGIONAL ECONOMIC SYSTEMS

In the modern conditions of socio-economic development, the process of digitization, which affects various spheres of activity, is gaining more and more popularity. The experience of successful countries proves that the competitiveness of regional economic systems depends on the ability to generate, implement, and effectively and successfully apply digital technologies in all spheres of activity. Currently, the digitalization of regional economic systems is one of the main components of the strategic development of the regions of our country.

The article is devoted to the study of modern trends in digitalization of regional economic systems. The main goals are defined, the manifestations and advantages of digitalization of regional economic systems are clarified. Risks and problems associated with the formation, functioning and development of digitalization of regions have been identified. The factors of institutional and digital changes are outlined and the trends of digitalization of regional economic systems are analyzed.

It has been proven that the implementation of digitization processes will provide an opportunity to solve numerous social problems, which in turn will lead to increased economic, innovative and social development of regional economic systems. It was determined that the leading advantage of digitalization of regional economic systems is the automation of management processes, which will significantly increase the level of efficiency of regional development management.

The authors are convinced that digital platforms and portals facilitate operations, speed up the process of data and information exchange, and facilitate the establishment of relationships and interaction. For business entities of regional economic systems, digitalization manifests itself in improving the quality of their products, goods and services and reducing their cost, as well as new opportunities for increasing added value and other structural transformations.

According to the authors, digitalization of regional economic systems is a continuous process of development of various spheres of activity and generation of innovative technologies. It has been proven that in order to achieve successful implementation of digitalization processes, coordinated work of business structures, citizens, regional and state authorities is necessary.

Keywords: digitalization; digital economy; regional economic system; digital technologies; Information Technology; region.

Fig.: 5. References: 16.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-80-90

УДК 33.330.330.3

JEL Classification: P40; O14

Олена Перепелюкова

доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця (Харків, Україна)

E-mail: lena.perepelukova@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-0385-4047>

**ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ
ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ КРЕАТИВНОЇ
ЕКОНОМІКИ**

У статті досліджено особливості цифровізації регіональних економічних систем. Виокремлено напрями розвитку цифрових технологій в Україні та світі. Проаналізовано стан цифрових технологій в Україні та країнах ЄС за деякими аспектами. Визначено фактори, які стримують розвиток цифрових технологій у регіональних економічних системах. Було сформовано особливостей розвитку цифрових систем в умовах креативної економіки. Виділено особливості бізнес-процесів за умови їх цифровізації в креативній економіці. Запропоновано напрями сприяння розвитку цифрових технологій у період повоєнного відновлення економіки. Було обґрунтовано основні підходи до стимулювання цифровізації регіональних економічних систем.

Ключові слова: цифровізація; розвиток; регіональна економічні системи; креативна економіка; цифрова економіка.

Рис.: 4. Бібл.: 7.

Постановка проблеми. На сьогодні вітчизняна економіка є підґрунтям для формування інтелектуальних, креативних, нових цифрових ринків. Основна мета цифровізації економіки полягає у стимулюванні та розвитку інтелектуальних можливостей для отримання цифрової доданої вартості у виробництвах. Події, які відбуваються в останній час у світі та в Україні, спонукають до пришвидшення цифрового розвитку моделей ведення бізнесу. Саме застосування цифрових технологій дозволяє бізнес-процесам на різному рівні формувати адаптивні можливості свого функціонування, як наслідок – збереження конкурентних позицій на ринку. Розвиток економіки та суспільства в умовах цифрової економіки призводять до зростання продуктивності праці, сприяють підвищенню якості життя суспільства, такі процеси є характерними для креативної економіки, яка акцент у своєму розвитку ставить на використанні інтелектуально-інноваційних розробках. Тому питання формування цифрових регіональних економічних систем в умовах розвитку інтелектуально-інноваційних детермінант на сьогодні для України є актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розвитку креативної економіки присвячено багато праць сучасних науковців, серед яких можна виокремити Т. Манро, С. Ариеті, Ч. Лендрі, Ф. Біанчіні, Дж. Хокінса, Р. Флориди та ін. Серед вітчизняних дослідників можна виокремити праці І. Вахович, А. Пакуліної, Л. Федулової, В. Чорної та інших. Особливостями цифровізації регіональних економічних систем присвячено роботи таких учених, як О. Амоша, П. Бубенко, В. Геєць, Б. Данилишин, С. Тульчинська.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Питання цифровізації регіональних економічних систем в умовах креативної економіки для України є актуальними й на сьогодні, оскільки механізм здійснення таких перетворень та напрями розвитку регіональних економічних систем в повоєнний період відновлення не досліджено.

Метою дослідження є виокремлення особливостей цифровізації регіональних економічних систем в умовах креативної економіки як фактору загальнодержавного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Використання цифрових технологій на сьогодні є необхідним кроком для успішного ведення бізнесу, розвитку суспільства. Впровадження інтелектуально-інноваційних розробок у всіх сферах економічної діяльності є одним з елементів забезпечення конкурентоспроможності виробництва. Впровадження цифрових технологій у всі сфери суспільного життя дає змогу економити кошти, підвищує якість життя населення за рахунок надання онлайн-послуг. У світовому аспекті виокремлюють два основних підходи до ролі цифровізації в промисловому виробництві. Перший підхід заснований на розвитку цифровізації як еволюційній стратегії, другий підхід розглядає її як революційний розвиток. Другий підхід розглядає цифровізацію як елемент четвертої промислової революції, яка характеризується зміною базових технологій виробництва. Сучасна промислова революція характеризується розвитком та впровадженням комунікаційних інтернет-технологій, збільшенням використання цифрових технологій у суспільному житті. Креативна економіка істотно змінює виробничі процеси шляхом трансформації існуючих виробничо-господарських відносин, за рахунок чого відбувається об'єднання виробництв в єдиній цифровій системі. Така цифрова система характеризується наявністю певних особливостей, а саме:

- усі елементи економічної системи мають як фізичний стан, так і цифровий;
- усі такі елементи за рахунок фізичного стану та цифрового взаємодіють між собою в глобальному просторі за допомогою інтегрованої ІТ-системи;
- за рахунок цифрового виразу всі об'єкти в системі функціонують між собою в режимі реального часу, тим самим створюючи нові об'єкти та зв'язки;
- у процесі взаємодії сприяють оптимізації системи.

Найбільш активно процеси цифровізації розвиваються в таких сферах, як інфраструктура електронного бізнесу, інформаційно-комунікаційні технології, електронний бізнес, електронна торгівля, інтернет продаж. Проте існують сфери промисловості, у яких рівень цифровізації досить низький через низьку продуктивність праці в цих галузях. Розвиток цифрових технологій досить швидко відбувається в усьому світі. Так, за останні п'ять років світовий інтернет-трафік збільшився на 327,6 % у 2022 році (рис. 1).

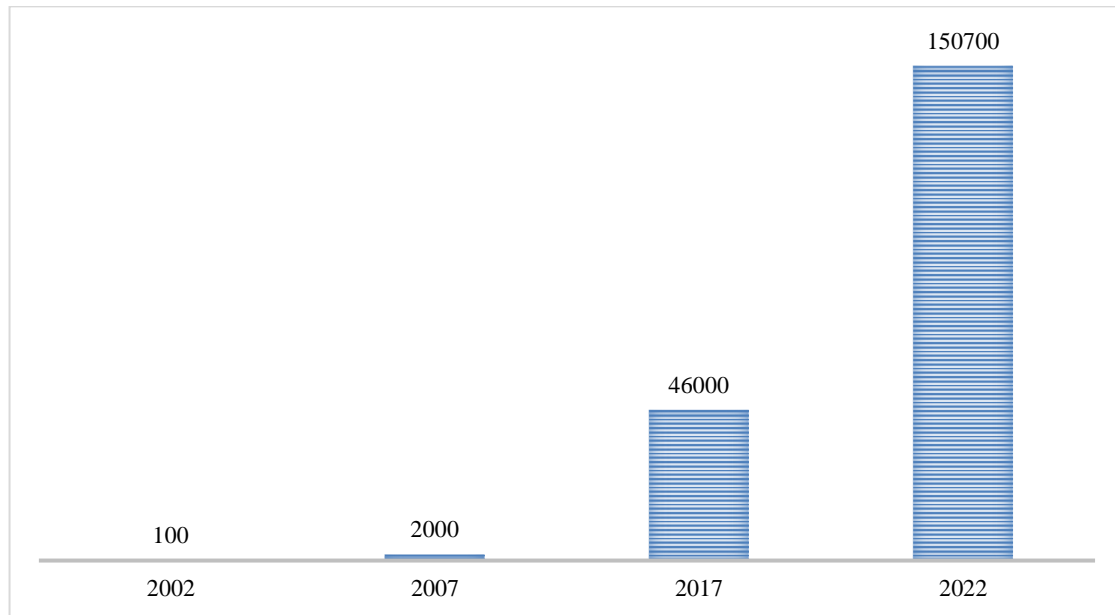

Рис. 1. Розподіл світового інтернет-трафіку за 2002-2022 рр., (ГБ/с16)
Джерело: [3].

Збільшення використання світового інтернет-трафіку пояснюється збільшенням кількості користувачів мережі Інтернет. Розвиток комунікаційної інфраструктури призводить до збільшення доступності населення до таких послуг. Розвиток електронної торгівлі став тим важливим аспектом, який сприяв цим процесам. Інтернет-технології розвиваються не тільки в сфері виробництва та побуду, сфера послуг, навчання, державних установ вимагають дедалі більшого користування трафіком. Пандемія COVID-19 сприяла жорстким обмеженням у комунікаціях людей, що призвело до адаптації нових робочих місць, які за допомогою інтернет-технологій продовжували виконувати свої функції.

Активне використання цифрових технологій у сфері торгівлі сприяло значній економії витрат та оптимізації використання виробничих площ. Так, за період 2005-2022 рр. кількість користувачів Інтернету у світі збільшилася на 530 % (рис. 2).

Так, за відповідними даними міжнародного союзу електрозв'язку (ITU) у 2019 році 53,6 % населення планети, що становить 4,1 млрд осіб, були користувачами інтернет-технологій, 2 млрд осіб з них це жителі країн, які розвиваються. У період 2000-2015 рр. відсоток інтернет-споживачів збільшився до 43 % усього населення, при цьому частка підприємств, які використовують інтернет-технології, зросла до 46 %. Серед країн лідером за користуванням мережі Інтернет є Китай (688 млн користувачів). У Європі цей показник дорівнює 75 %, Південна та Північна Америка – 66 %, Африка – 20 %, країни Азійсько-Тихоокеанського регіону – 45 %.

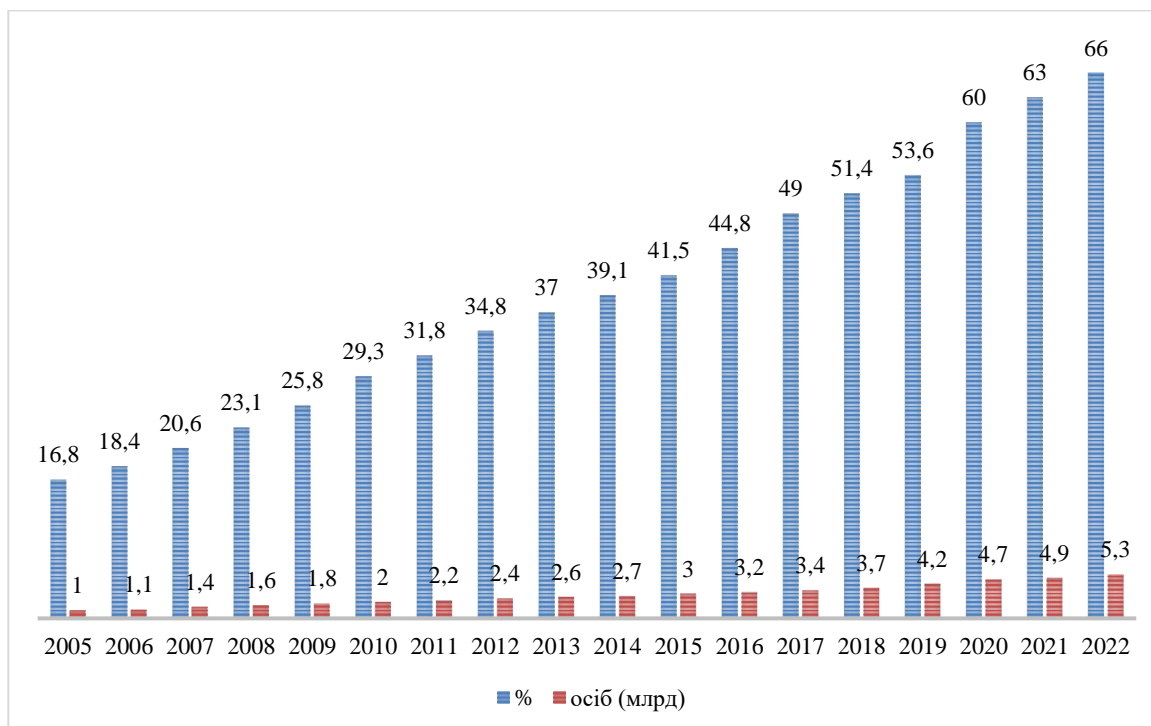

Рис. 2. Кількість інтернет-користувачів у світі за період 2005-2022 рр.

Джерело: [1].

В Україні також спостерігається розвиток цифрових технологій, проте значно нижчими темпами, ніж країни ЄС. Так, у порівнянні України з країнами ЄС у використанні частини цифрових сервісів на сьогодні лідирують країни ЄС (рис. 3).

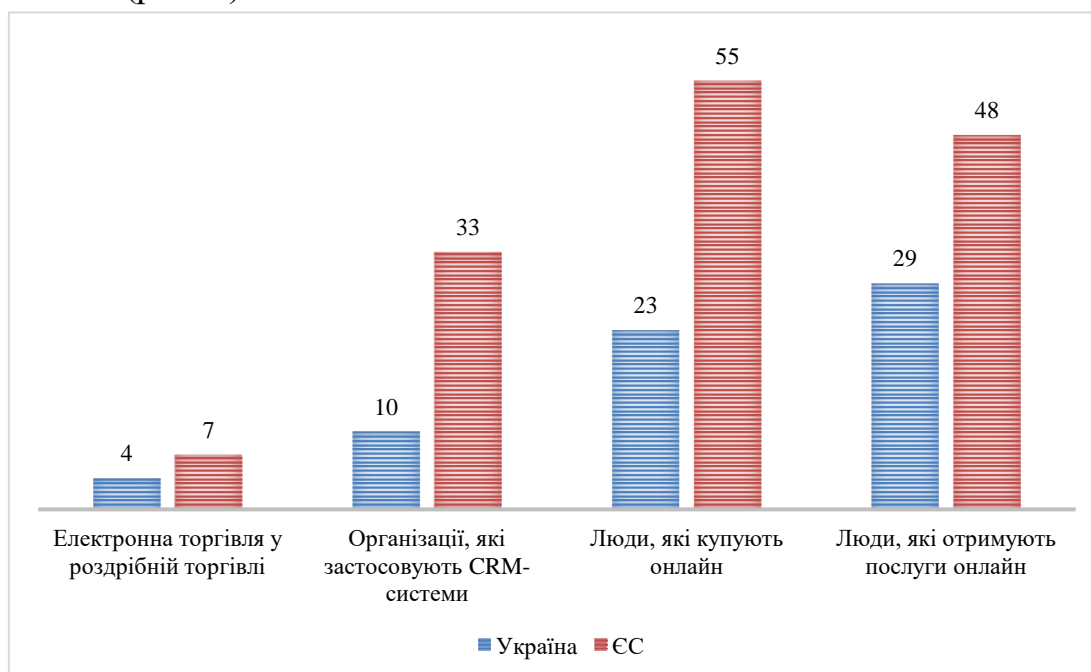

Рис. 3. Частка деяких цифрових сервісів в Україні та ЄС, (%)
Джерело: [2].

Для України на сьогодні характерним є нерівність у цифровому розвитку між центром та периферією. Так, відповідно до досліджень в Україні близько 8,3 млн осіб перебувають у стані цифрової нерівності. Усі міста України мають доступ до інтернет-покриття, що нехарактерно до малих міст та населених пунктів. Так, 4000 сіл мають одного інтернет-провайдера з наявних 23 тисяч. У розрізі населення доступ до інтернету має 6,5 млн осіб з 12,8 млн, які проживають у таких населених пунктах, що становить 50,7 %. Такий розрив пояснюється економічною недоцільністю провайдерів підключати малонаселені пункти до мережі, оскільки такі витрати не окуповуються. Важливу роль відіграє диференціація доходів населення, де в малих містах вони значно менше, ніж у великих містах. Тому така диференціація спостерігається і у цифровізації регіональних економічних систем у таких місцевостях [6].

Варто усвідомлювати, що нерівність у цифровізації регіональних економічних систем є проблемою цілої країни, оскільки населення, яке перебуває за межами цифрового простору, не бере участі в економічних відносинах, тим самим обмежуючи свій потенціал.

Для повноти оцінки використання цифрових технологій на сьогодні в Україні відсутні дані, оскільки ця сфера перебуває в процесі розвитку, тому систематизація та узагальнення таких даних на сьогодні має обмежений характер. Досвід розвинених країн в умовах цифрових трансформацій вказує на ефективність креативної економіки як на пряму адаптації суспільства до відповідних кризових коливань. Тож, наскільки суспільство та виробництво можуть швидко адаптуватися та пристосовуватися до мінливого навколишнього середовища, залежить їхній розвиток. Тому акцент повинно ставити саме на інтелектуально-інноваційні детермінанти регіональних економічних систем, оскільки саме людський потенціал на сьогодні є рушійною силою прогресу. Для відновлення України в післявоєнний період необхідно застосування новітніх технологій, які включають процеси екологізації виробництва, енергозберігаючі технології, використання виробництв, що підвищує продуктивність праці. Для економічного відродження важливим є створення виробництв, які мають високу додану вартість, що сприятиме не тільки економічному зростанню країни, але й підвищенню добробуту життя населення. Більш швидкими темпами розвиток цифровізації може відбуватися в наукомістких секторах сфери послуг та високотехнологічних галузях промисловості. Для прискорення такого розвитку важливу роль відіграють інвестиції та розбудова необхідної інфраструктури в усіх секторах економіки. За таких процесів необхідно приділяти увагу ринку праці, оскільки розвиток цифровізації потребує нових професій та відповідної кваліфікації персоналу через скорочення життєвого циклу професій, трансформацією компетентнісних навичок, появу нових процесів, збільшення вимог до адаптації персоналу. На підготовку нових кадрів потрібен час та кошти, тому необхідно заздалегідь розробляти відповідні захо-

ди щодо підготовки та перепідготовки кадрового резерву. Через неможливість або небажання навчатися новим професіям та отримувати нові компетентності частина персоналу може бути вивільнена, що призведе до збільшення рівня безробіття [3-4].

Підприємства виробничого, енергетичного, сфері торгівлі розуміють які можливості та перспективи можуть бути при використанні напрямів креативної економіки. Формування більш пов'язаних, інтелектуальних, оперативних процесів дозволить компаніям більш швидко адаптуватися до змін зовнішнього середовища та протистояти їх негативним наслідкам. Цифровізація економіки сприяє більшій розвиненості торгових зав'язків на основі зняття географічних бар'єрів та формує відкритий економічний простір для співпраці. У такій цифровій економіці важливим є наявність даних, які дають уявлення про об'єкт та процеси. В умовах високої невизначеності та високих темпів зростання цифрових технологій на перший план виходять цифрові компанії та стартап-проекти. Проте реальний сектор також змінюється під впливом цифрових змін за рахунок нових бізнес-моделей, зміни технології здійснення виробничих операцій. Найбільше ці процеси можна спостерігати у великих компаніях, які впроваджують інноваційні технології для збереження своїх конкурентних позицій на ринку.

Якщо розглядати цифровізацію за галузями економіки, то вона здійснюється не однаково, так в сфері промисловості, енергетики більшість цифрових трансформацій націлена на внутрішнє покращення компанії, тоді як сфера торгівлі, комерції, телекомунікацій націлена на зовнішнє оточення. Було обґрунтовано, що при впровадженні технологій у виробництві та в організаційному управлінні одночасно, прибуток підприємства може збільшитися на 25 %. Якщо тільки удосконалювати організаційне управління, то воно призведе до збільшення прибутку до 9 %, а якщо тільки зміни в технології – то прибуток може зменшитися на 11 %.

З розвитком цифрових технологій появи штучного інтелекту, машинного навчання свого розвитку отримали такі види бізнес-моделей [5]:

- розвиток цифрових платформ, які сприяють взаємодії суб'єктів бізнес-структур на певному інтернет-просторі, який характеризується відповідною специфікою попиту та пропозиції послуг;
- сервісні бізнес моделі, особливість яких є використання ресурсів, а не їх придбання;
- бізнес-моделі, особливість яких полягає в задоволенні потреб клієнтів з урахуванням отриманого результату та ефекту, що є основою для ціноутворення на послуги;
- розвиток краудсорсингу, за рахунок залучення зовнішніх ресурсів для реалізації своїх бізнес-процесів;
- монетизація персональних даних, сервіс який продає персональні дані клієнтів на інших споживчих сегментах.

У цей період отримала поширення технологія «цифрових двійників», яка характеризується поєднанням цифрового моделювання та промислових інтернет-речей. У розвинутих країнах така технологія отримала досить велике поширення на всіх стадіях життєвого циклу продукції. Застосування такої технології на основі використання моделювання дозволяє відстежити відповідні зміни в сценаріях розвитку та скоротити їхні негативні наслідки у виробничих процесах.

Для ефективності управління бізнес-процесами та спрощенні цифрового управління на сьогодні активно використовуються технології хмарних моделей та стандарт мережі 5G. Незважаючи на позитивні тенденції, в Україні існують певні перешкоди щодо розвитку цифрових технологій. До основних факторів можна віднести (рис. 4).

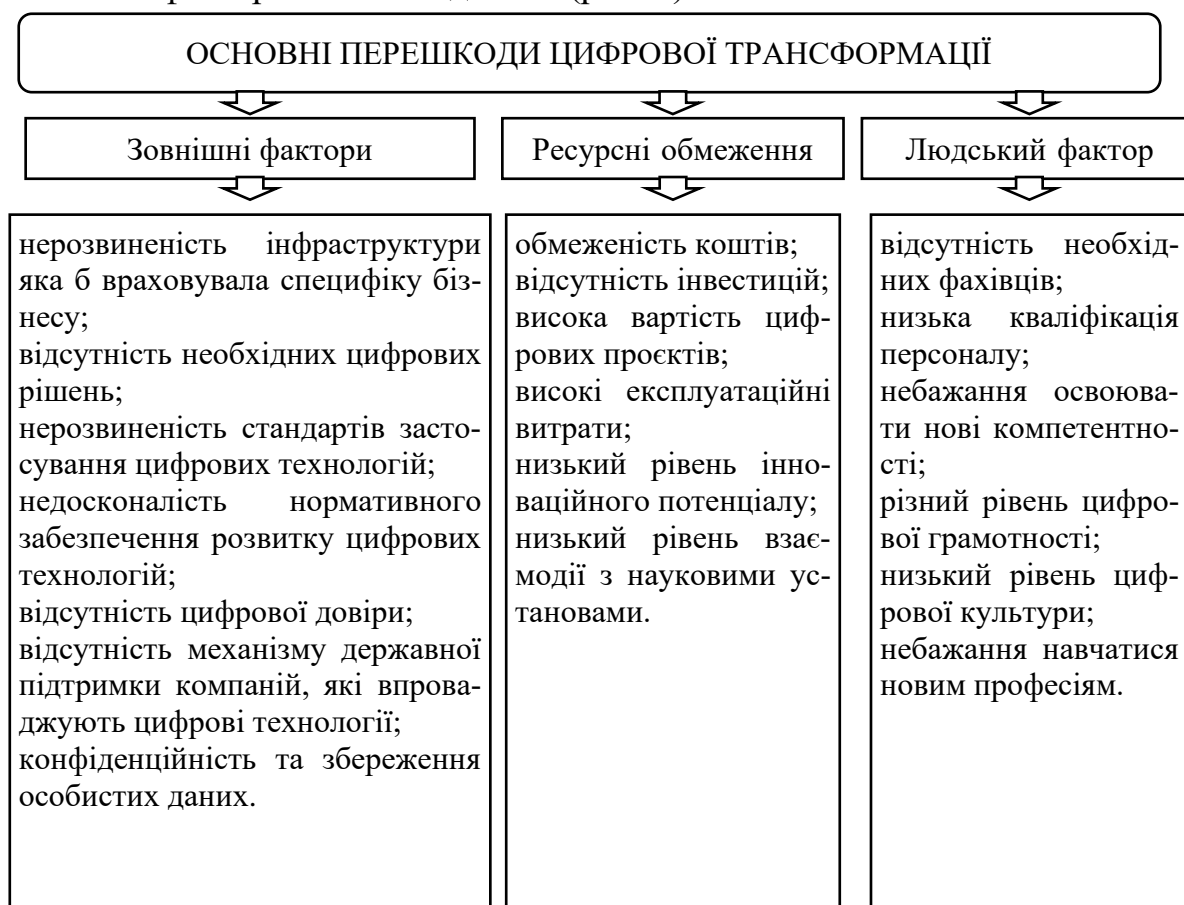

Рис. 4. Основні перешкоди розвитку цифровізації в Україні

Побудова нових бізнес-моделей які запроваджені на основі цифровізації та напрямах креативної економіки, повинні містити такі елементи:

- персоналізація послуг та продуктів, яка націлена на створення продукту під вимоги конкретного клієнта, першочерговим є аспект індивідуальності;

- замкнутий виробничий цикл, який характеризується переробкою вже використаних продуктів, що призводить до економії ресурсів;

- одночасне та сумісне використання активів, за рахунок посередницького їх використання між власниками суміжних виробництв або послуг;
- здійснення фактичної оплати, коли клієнт сплачує лише фактично використані послуги або продукти;
- ефективність співпраці за рахунок спрощення ланцюгів поставок, що дозволяє більш ефективно управляти ризиками та зменшувати витрати;
- адаптивність організаційної структури, яка передбачає швидке реагування на зміни зовнішнього середовища, що сприяє більш виважено прийняттю управлінських рішень.

Можна виокремити наступні особливості здійснення цифровізації в Україні в умовах розвитку креативної економіки:

- незважаючи на складність процесу здійснення цифровізації на сьогодні найбільш активно в цьому напрямку розвиваються такі сфери як кібербезпека, роботизація, розвиток інтернет-технологій;
- доступність цифровізації для всіх галузей економіки;
- більш сприятливо цифровізація відбувається в сферах які пов'язані з ІТ сектором та сферою комунікацій;
- найбільш повільні темпи цифровізації у виробничому секторі.

Таким чином, необхідно розробляти та запроваджувати відповідні зміни на всіх рівнях економічного розвитку з урахуванням специфіки кожного сектору. У перспективі впровадження цифрових технологій відбуватиметься не тільки на рівні глобальних мереж, але й на рівні використання штучного інтелекту в побуті та виробничих процесах. Епоха розумних будинків, виробництв та міст стане реальністю. На сьогодні такі впровадження більш зосереджені на підвищенні продуктивності праці та утримання конкурентних позицій на ринку.

Складність масштабування досвіду провідних країн полягає у необхідності поєднання в єдине ціле великої кількості систем різних постачальників, та налагодити їх роботу.

Висновки та пропозиції. На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що на сьогодні в Україні цифровізація регіональних економічних систем відбувається нерівномірно, на що впливає багато факторів. По перше, це різномірні територіального та економічного розвитку, що впливає на спроможність впроваджувати відповідні технології. По друге, відсутність належного фінансування з боку держави та інвесторів для реалізації глобальних проєктів. Нерозвиненість інфраструктури цифрових технологій. Відсутність належного кадрового забезпечення розвитку цифрових технологій. З боку держави відсутні заходи щодо адаптації нормативно-правового забезпечення впровадження цифрових технологій у виробничі та бізнес-процеси.

Сприяння фінансування суспільно важливих напрямів цифровізації міст та територій. Питання кадрового забезпечення відіграє ключову роль, оскільки підготовка до нових професій, отримання нового досвіду та компетеностей потребує часу та коштів. Розвиток нових технологій призводить до появи нових професій, що потребує навчання в більш довгий термін. За таких умов необхідно розробляти напрями підтримки працівників, чії професії не будуть мати попиту через відсутність потреби в таких. Тому для недопущення зростання рівня безробіття серед населення на регіональному та державному рівні необхідно заздалегідь враховувати такі тенденції та запроваджувати необхідні заходи.

Відновлення України необхідно здійснювати вже з урахуванням принципів цифровізації та креативної економіки для формування потужної держави та забезпечення її конкурентоспроможності на світовому ринку. Тому необхідним є використання сучасних технологій в сфері енергетики, які включають енергомісткість виробництва, екологізацію виробничих процесів, сприяють підвищенню продуктивності праці та мають високий рівень доданої вартості у виробництві. Розбудову соціальної інфраструктури доцільно здійснювати не тільки на основі інноваційних технологій, а й з урахуванням територій пріоритетного розвитку, які забезпечені належною інфраструктурою та робочими місцями. Для цього потрібно адаптувати нормативно-правове забезпечення в питаннях сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, сприяти самозайнятості населення, що дозволить в перспективі знизити навантаження на бюджет, а навпаки сприятиме збільшенню податкових надходжень.

Список використаних джерел

1. Statistics. – Official site of the International union of telecommunication (MSE, English International Telecommunication Union, ITU) [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>.
2. Данніков О. В. Концептуальні засади цифровізації економіки України [Електронний ресурс] / О. В. Данніков, К. О. Січкаренко // Інфраструктура ринку. – 2018. – Вип. 17. – Режим доступу: http://market-infr.od.ua/journals/2018/17_2018_ukr/15.pdf.
3. Доклад о цифровой экономике 2019. Конференция Организации объединенных наций по торговле и развитию [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/der2019_overview_ru.pdf.
4. Краус Н. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку / Н. Краус, О. Голобородько, К. Краус // Ефективна економіка. – 2018. – № 1. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua /pdf/1_2018/8.pdf
5. Пищуліна О. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти: доповідь [Електронний ресурс] / О. Пищуліна ; Центр Разумкова. – К., 2020. – Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf.
6. Про інвестиційну політику розвитку цифрової економіки і суспільства: світові тенденції та виклики для України. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academy.gov.ua/pages/dop/198/files/e8d8e315-e366-4105-be1ba3344df3a5da.pdf>.

7. Цифровое неравенство. Почему отсутствие интернета влияет на качество жизни и как это преодолеть в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://gadget.com/37699-tsifrovoe-neravenstvo-pochemu-otsutstvie-interneta-vliyaet-na-kachestvo-zhizni-i-kak-eto-preodolet>.

References

1. Statistics. – Official site of the International union of telecommunication (MSE, English International Telecommunication Union, ITU). <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>.

2. Dannikov, O.V., Sichkarenko, K.O.(2018). Kontseptualni zasady tsyfrovizatsii ekonomiky Ukrainy [Conceptual principles of digitization of the economy of Ukraine]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, 17. http://market-infr.od.ua/journals/2018/17_2018_ukr/15.pdf.

3. Doklad o tsyfrovoi ekonomyke. Konferentsiya Orhanyzatsyyu ob'edynennykh natsyi po torhovle y razvytyiu [Report on the digital economy 2019. Conference of the United Nations Trade and Development Organization]. (2019). https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/der2019_overview_ru.pdf.

4. Kraus, N., Holoborodko, O. (2018) Kraus K. Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanhardnoho kharakteru rozvytku [Digital economy: trends and perspectives of avant-garde development]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (1). http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.

5. Pyshchulina, O. (October 2020). *Tsyfrova ekonomika: trendy, ryzyky ta sotsialni determinanty: dopovid* [Digital economy: trends, risks and social determinants]. https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf.

6. Pro investytsiinu polityku rozvytku tsyfrovoi ekonomiky i suspilstva: svitovi tendentsii ta vyklyky dlia Ukrainy. Analychna zapyska [About the investment policy for the development of the digital economy and society: global trends and challenges for Ukraine. Analytical note]. <http://academy.gov.ua/pages/dop/198/files/e8d8e315-e366-4105-be1ba3344df3a5da.pdf>.

7. Tsyfrovoe neravenstvo. Pochemu otsutstvie ynterneta vliyaet na kachestvo zhyzny y kak eto preodolet v Ukrainy [Digital inequality. Why the lack of Internet affects the quality of life and how to overcome it in Ukraine]. <https://gadget.com/37699-tsifrovoe-neravenstvo-pochemu-otsutstvie-interneta-vliyaet-na-kachestvo-zhizni-i-kak-eto-preodolet>.

Отримано 23.07.2022

UDC 33.330.330.3

Olena Perepeliukova

Doctor of Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department International Economic Relations

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (Kharkiv, Ukraine)

E-mail: lena.perepelukova@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-0385-4047>

FEATURES OF THE DIGITALIZATION OF REGIONAL ECONOMIC SYSTEMS IN THE CONDITIONS OF THE CREATIVE ECONOMY

The article examines the peculiarities of digitalization of regional economic systems. The directions of development of digital technologies in Ukraine and the world are highlighted. The state of digital technologies in Ukraine and EU countries is analyzed in some aspects. Factors restraining the development of digital technologies in regional economic systems are identified. Features of the development of digital systems in the conditions of the creative economy were formed. It has been estab-

lished that two main approaches to the role of digitization in industrial production are distinguished in the global aspect. Certain features of digital systems were singled out. It is justified that digitalization processes are developing most actively in such areas as e-business infrastructure, information and communication technologies, e-business, e-commerce, and online sales.

It has been proven that the development of communication infrastructure leads to an increase in the population's accessibility to such services. The development of electronic commerce became the important aspect that contributed to these processes. Internet technologies are developing not only in the field of production and construction, but also in the field of services, education, and government institutions, which require more and more traffic.

Today, Ukraine is characterized by inequality in digital development between the center and the periphery. It is worth realizing that inequality in the digitalization of regional economic systems is a problem for the entire country, since the population that is outside the digital space does not participate in economic relations, thereby limiting its potential.

In the future, the introduction of digital technologies will occur not only at the level of global networks, but also at the level of the use of artificial intelligence in everyday life and production processes. The era of smart houses, industries and cities will become a reality.

The peculiarities of business processes under the condition of their digitization in the creative economy are highlighted. Directions for promoting the development of digital technologies during the period of post-war economic recovery are proposed. The main approaches to stimulating digitalization of regional economic systems were substantiated.

Keywords: digitalization; development; regional economic systems; creative economy; digital economy.

Fig.: 4. References: 6.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-91-100

УДК 330.341.1:004

JEL Classification: D20, D83

Олександр Попело

аспірант кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: alexandr.popelo@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5343-6439>

Іван Олифіренко

аспірант кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: olifirenkoivan97@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1570-7573>

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ
СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ
В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Стаття присвячена теоретичним аспектам та положенням процесу формування інноваційної стратегії розвитку підприємств в епоху цифрових технологій. Досліджено та виокремлено такі основні підходи до розуміння поняття «інноваційна стратегія». Систематизовано класифікаційні ознаки інноваційної стратегії, у межах яких виокремлено їх види та надано характеристику. З'ясовано, що інноваційну стратегію розвитку підприємства формують такі провідні фактори, як конкурентне становище підприємства, ступінь унікальності продукту, рівень інноваційного потенціалу тощо. Сформульовано основні властивості інноваційної стратегії, до яких віднесено: формування портфеля інновацій, який відповідає стратегічним цілям інноваційного розвитку підприємств, взяття до уваги стратегічного простору, відповідність портфеля інноваційних проєктів ринковим потребам, об'єднання функціональних стратегій розвитку, а також перманентна співпраця між робітниками підприємства. Окреслено процес формування інноваційної стратегії розвитку підприємства в умовах поширення цифрових технологій.

Ключові слова: цифрові технології; цифровізація; інноваційна стратегія; підприємство; цифрова економіка.

Рис.: 3. Бібл.: 15.

Постановка завдання. На сучасному етапі поширення глобалізаційних процесів економічних систем дедалі помітнішими стають відмінності між країнами, які перебувають на шляху трансформації від індустріальної епохи до інформаційної, що призводить до змін в управлінській діяльності, методах та теоретичних підходах щодо управління інноваційною діяльністю. Питання та проблеми, пов'язані з подальшим розвитком інноваційно-інформаційної економічної системи та суспільства в глобалізаційних умовах, є актуальними та важливими як для країн загалом, так і для окремих підприємств. Цифрова трансформація інноваційної діяльності розпочалася із застосування цифрових технологій у другій половині ХХ століття та полягала в автоматизації технологічних та бізнесових процесів, далі вона набула подальшого розвитку і привела до суттєвого підвищення доступності до Інтернету у світі, частого застосування цифрових технологій та формування єдиного цифрового простору. Нині зазначені процеси цифрової трансформації набули значних масштабів та привели до докорінної перебудови світу, вплинувши на парадигму економічного та інноваційного розвитку.

За сучасних умов поширення цифрових технологій та активізації цифровізаційних процесів формування інноваційної стратегії та подальша її реалізація постає пріоритетним напрямом розвитку переважної кількості підприємств. Відповідно питання, що стосуються теоретичних засад формування інноваційних стратегій розвитку підприємств, мають наразі важливий характер та є актуальними, що й зумовило мету цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням інноваційного розвитку підприємств та тематиці формування та обґрунтування інноваційної стратегії присвячені праці таких закордонних та вітчизняних науковців, як Л. Антонюк, Б. Буркинський, Г. Возняк, В. Геєць, В. Горбатенко, П. Друкер, Я. Жаліло, В. Зянько, С. Ілляшенко, О. Лайко, С. Онишко, В. Семиноженко, С. Філіппова, В. Захарченко, М. Меркулов, А. Пересада, Л. Федулова, Й. Шумпетер тощо.

Різнманітним аспектам цифровізації та цифрових технологій присвятили свої наукові роботи такі закордонні та вітчизняні вчені: Б. Ван Арк, В. Геєць, Д. Енгельбарт, М. Кастельс, Н. Краус, Дж. Ліклайдер, В. Ляшенко, Н. Міценко, Н. Негропonte, М. Руденко, Д. Тапскотт, В. Фіщук, Ж. Фурастьє, К. Шваб, І. Яненкова тощо.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак попри значну кількість досліджень із зазначеної тематики, дослідження теоретичних засад формування інноваційної стратегії розвитку підприємств в епоху цифрових технологій потребують подальших досліджень, систематизації та аналізу.

Метою цієї статті є систематизація, аналіз та поглиблення теоретичних засад процесу формування інноваційної стратегії розвитку підприємств в епоху цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу. Вплив цифрових технологій на соціально-економічні системи є помітно потужним. Проблеми, які з'являлися в період появи та становлення цифрових технологій, поступово вирішувалися та втрачали свою гостроту, при цьому переважна кількість підприємств уже активно застосовує їх з метою покращення якості своїх товарів, продуктів або послуг.

При цьому проблеми та питання інноваційного розвитку підприємств в умовах використання цифрових технологій необхідно розглядати та вирішувати за рахунок формування та реалізації ефективних інноваційних стратегій. Продуманість та обґрунтованість інноваційної стратегії, а також алгоритм її впровадження позитивно впливатиме на ефективність та конкурентоспроможність діяльності підприємства. Нині в науковій спільноті немає єдиного підходу до розуміння поняття «стратегія». У загальному сенсі під нею розуміють сукупність рішень відносно розташування ресурсів підприємства та здобутку довготривалих конкурентних ринкових переваг; складний та досить недешевий інструмент, який здатний сприяти стійкості підприємства в умовах пер-

манентних змін навколишнього середовища; ґрунтовний, детальний, сукупний, інтегративний план для досягнення реалізації місії підприємства та її цілей; вирішення питань нестачі та обмеженості ресурсів на основі застосування творчих заходів, на кшталт формування плану компетенцій (досвіду, навичок, технологій) тощо. Вивчення сучасної наукової літератури з цієї теми вказує на те, що сьогодні в ужитку застосовуються такі терміни, як «інноваційна стратегія розвитку», «стратегія інноваційного розвитку» або в загальному сенсі – «інноваційна стратегія». Відповідно до мети нашої роботи, вважаємо за потрібне ґрунтовно дослідити сутність та зміст поняття «інноваційна стратегія». Значна кількість науковців вважає інноваційну стратегію як одну зі складових конкурентних або функціональних стратегій [1]. Проте вважаємо, що згідно з концепцією системного підходу щодо інноваційного розвитку підприємства необхідно вбачати інноваційну стратегію як основну, ключову стратегію розвитку підприємства.

Отже, базуючись на вивченні вітчизняних та закордонних наукових праць стосовно розуміння категорії «інноваційна стратегія», сформовано такі підходи до її тлумачення (рис. 1).

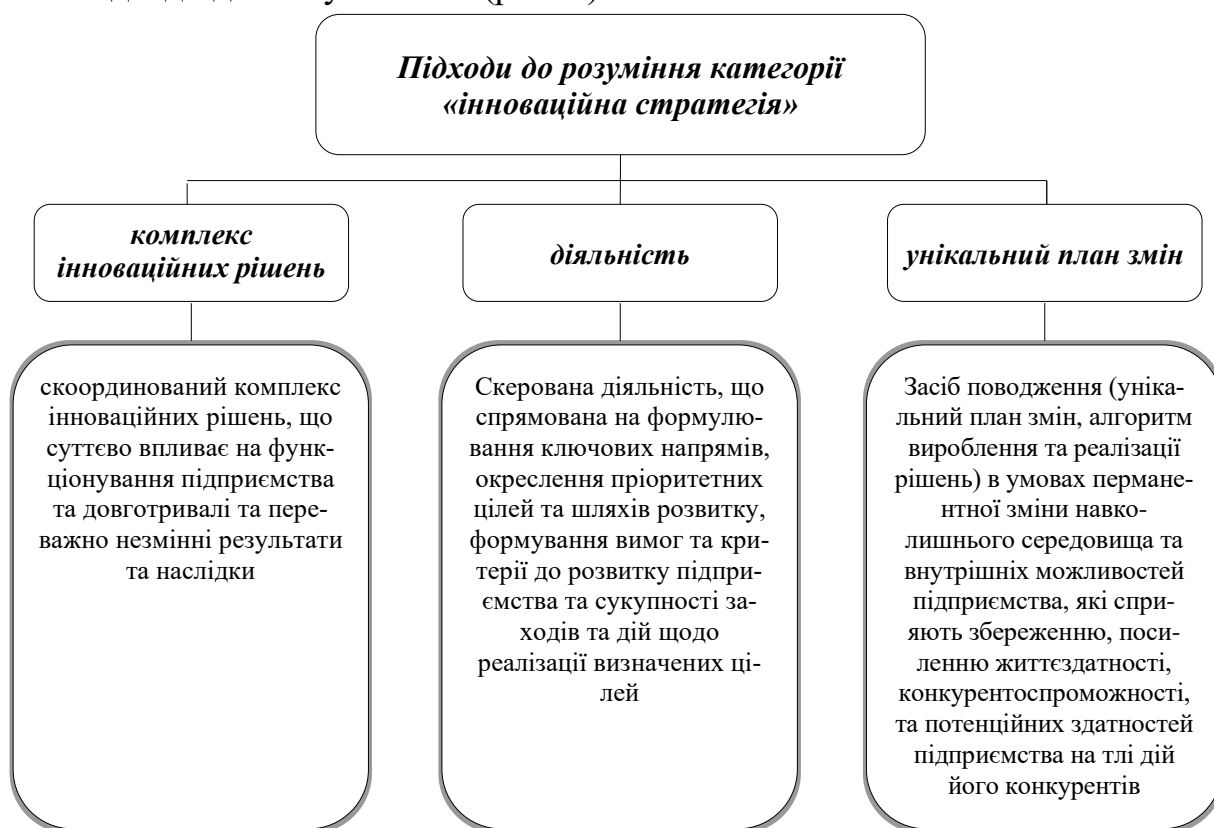

Рис. 1. Підходи до розуміння категорії «інноваційна стратегія»
Джерело: сформовано авторами на основі [2-5].

Таким чином, провідною характеристикою інноваційної стратегії можна вважати згуртування в ній двох спрямованостей впливу, по-перше, скерований на навколишнє середовище, по-друге, – на підвищення рівня

конкурентоспроможності та забезпечення ефективності та оптимізації функціонування підприємства. Інноваційна стратегія розвитку підприємства є унікальним і одним із найефективніших засобів ведення конкурентної ринкової боротьби в порівнянні з традиційними засобами, який допомагає знизити рівень конкуренції та конкурентних сил на функціонування підприємства на певний час.

Систематизуючи інформацію (рис. 1) можна говорити про те, що інноваційна стратегія розвитку підприємства – це:

- по-перше, комплекс програм розвитку, які поділяються за напрямками інноваційної діяльності підприємства;
- по-друге, інструмент управління інноваціями, який визначає критерії розподілу відповідальності;
- по-третє, унікальний план дій у сфері інновацій, який формується з метою досягнення певного рівня інноваційного розвитку підприємства;
- по-четверте, поєднання досліджень стратегічного та інноваційного управління;
- по-п'яте, вид комплексного стратегічного планування інноваційної діяльності підприємства.

Отже, інноваційна стратегія є провідною стратегією підвищення якості соціально-економічної системи, яка визначає та встановлює цілі, пріоритетні напрями розвитку та його механізми, взаємодію та відносини учасників при реалізації стратегії. Інноваційна стратегія розвитку підприємства в епоху цифрових технологій має свої особливості: її фундаментом є згуртованість із загальною стратегією компанії, рівнем її інноваційної активності, спроможності до застосування інновацій, інноваційних перетворень та подальшого розвитку. Інноваційна стратегія розвитку підприємства має властивості комплексу дій, що спрямовані на ефективність його функціонування та конкурентоспроможність. Формування інноваційної стратегії розвитку підприємства в епоху цифрових технологій та її обрання є найважливішою складовою стратегічного інноваційного циклу управління.

Для ефективного оцінювання провідних особливостей інноваційних стратегій розвитку підприємства необхідно враховувати природу реалізації інновацій, а також вплив чинників як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Процес запровадження та подальшого використання інновацій в економічній системі призводить до потреби оцінювання ефективності вивчення та реалізації інновацій окремо для кожного підприємства. Головною вимогою ефективної реалізації інновацій є відповідність інноваційної стратегії загальній управлінській системі бізнес-процесів в умовах цифровізації.

Вибір того чи іншого виду інноваційних стратегій має залежність від цілей, ресурсної складової, чинників внутрішнього та зовнішнього середовища тощо. Інноваційну стратегію розвитку підприємства передусім формують такі провідні фактори, як конкурентне становище компанії, ступінь

унікальності продукту, рівень інноваційного потенціалу тощо. На основі вищезазначених факторів формується класифікація інноваційних стратегій з метою обрання оптимального варіанта (рис. 2).

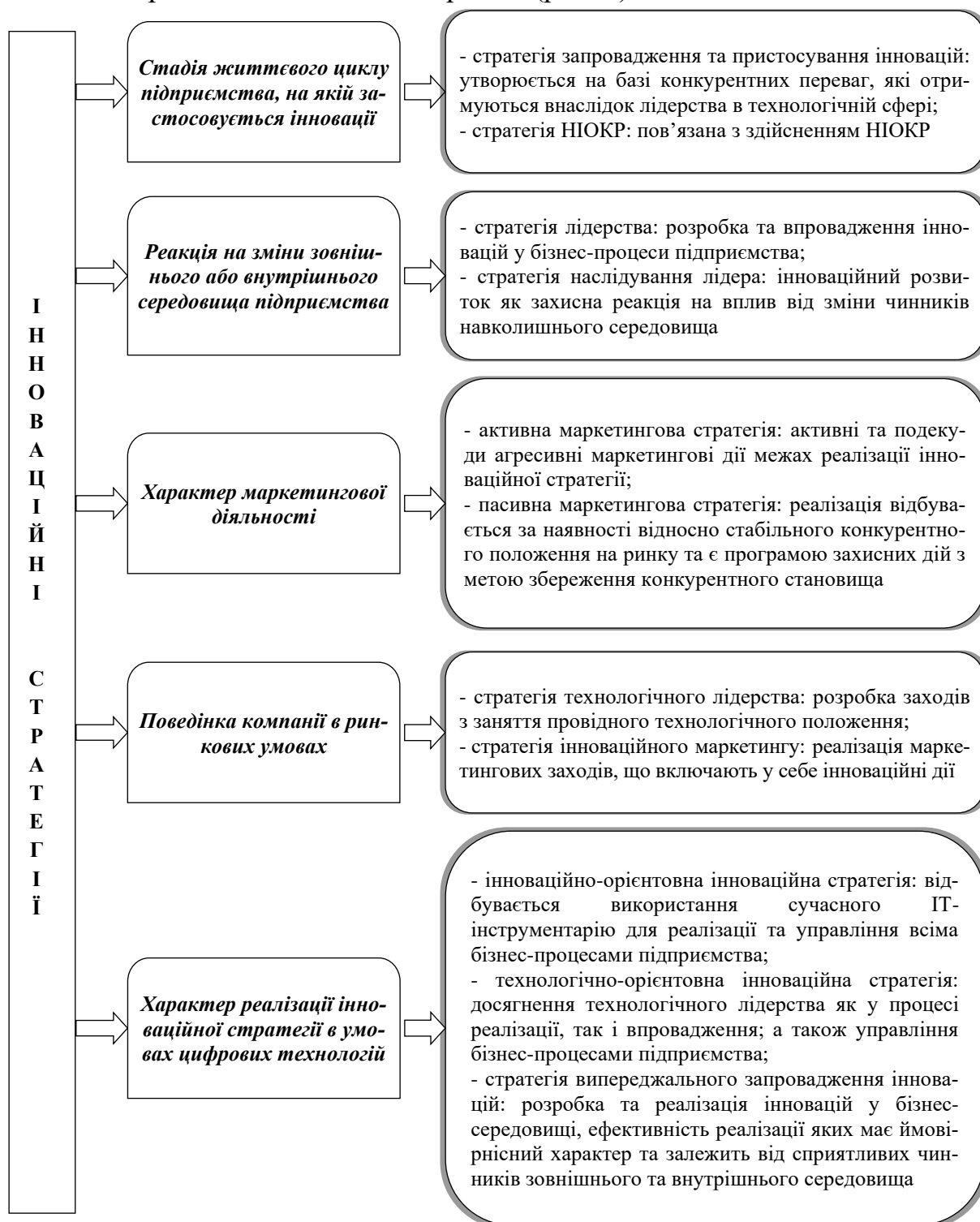

Рис. 2. Види інноваційних стратегій

Джерело: сформовано авторами на основі [6-9].

Наведені види інноваційних стратегій не є відокремленими одна від одної, вони пов'язані між собою. Підприємство, утворюючи та реалізуючи інноваційну стратегію, спирається на провідний фактор щодо її реалізації. Найсуттєвішими властивостями інноваційної стратегії можна вважати формування портфеля інновацій, який відповідає стратегічним цілям інноваційного розвитку підприємств, взяття до уваги стратегічного простору, відповідність портфеля інноваційних проектів ринковим потребам, об'єднання функціональних стратегій розвитку, а також перманентна співпраця між робітниками підприємства.

Отже, за умов поширення цифрових технологій безперервність та перманентність інноваційного процесу є одним із суттєвих факторів, який визначає рівень економічного зростання та науково-технологічного прогресу в системі соціально-економічних відносин. Базою інноваційних процесів є інноваційна діяльність, політика, співпраця та управління.

Перманентні зміни навколишнього середовища та їх динамічність вказують підприємствам на потребу в застосуванні динамічної концепції. Мотивом цього є стратегічне інноваційне мислення, що є вихідною умовою для інноваційного розвитку підприємства. Здійснення переходу від стратегічного процесу до інноваційного стратегічного мислення відбувається з паралельним формуванням майбутніх позицій, філософії та концепції інноваційного стратегічного мислення, яке характеризується потребою у визначенні майбутніх проблем та оперативної реакції на них, їх прогнозуванням. Наслідком цього є формування багатоваріантних сценаріїв, які враховують умови та ситуацію функціонування компанії. З таких позицій стає зрозумілим, що інноваційні стратегії не є тільки функціональними стратегіями, оскільки в довготривалій перспективі вони повинні бути спрямовані на опанування нового стратегічного становища учасників ринку. Стратегічність інновацій доводиться також тим, що вони розглядаються як один із найсуттєвіших елементів майбутнього бачення, на кшталт цілей, методів і засобів їх досягнення. Розуміння інноваційної стратегії розвитку підприємства як пріоритетного є суттєвим для кожного рівня стратегії підприємства. Треба вказати на панівне становище інноваційної стратегії в епоху цифрових технологій та переходу до інноваційної моделі розвитку підприємства. Процес формування інноваційного розвитку є системним, який, застосовуючи стратегічне бачення та мислення, дає можливість проаналізувати умови функціонування підприємства, визначити його місію, цілі, завдання, пріоритетні напрями розвитку з урахуванням наявних ресурсних можливостей. Формування інноваційних стратегій в епоху цифрових технологій повинно спиратися на теоретико-методологічні засади та положення, які розглядають інноваційну стратегію розвитку підприємства як складну систему з великою кількістю пов'язаних між собою компонентів (рис. 3).

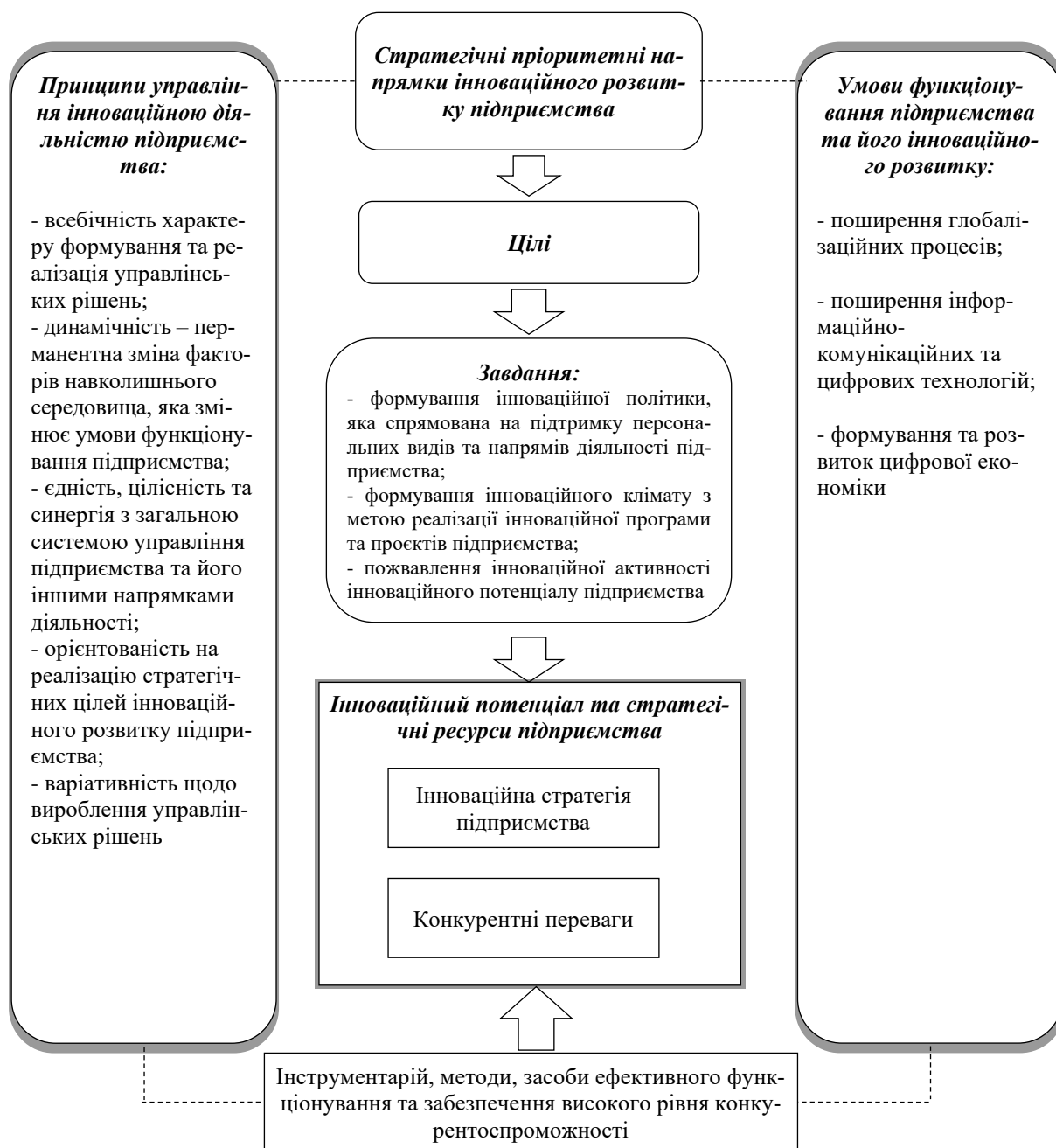

Рис. 3. Процес формування інноваційної стратегії розвитку підприємства в умовах поширення цифрових технологій

Джерело: сформовано авторами на основі [9-15].

Крім того, потрібно розуміти, що при розробці інноваційних стратегій потрібно враховувати цілі та завдання розвитку підприємства.

Висновки та пропозиції. Отже, для формування інноваційної стратегії розвитку підприємства необхідно сформулювати унікальний план дій у частині управління інноваційною діяльністю підприємства, врахувати державну та регіональну інноваційну стратегію та скоординувати ці кроки як зі стратегіями розвитку видів діяльності, так і з іншими господарюючими суб'єктами.

Крім того, необхідно враховувати те, що інтенсивний перехідний процес від традиційної до цифрової економіки вимагає ґрунтовних досліджень, а також формування новітніх управлінських підходів і рішень. За сучасних умов лише подібний формат зможе протистояти новітнім викликам у інноваційній сфері цифрової економіки. Отже, стрімка трансформація економічної системи та інтенсивність змін призводить, з одного боку, до появи нових загроз та викликів, а з іншого – до новітніх можливостей у бізнес-середовищі, що потребує дослідження нових теоретичних засад та концептуальних підходів до формування інноваційної стратегії розвитку підприємства.

Список використаних джерел

1. Хамел Р. Конкуруючи за майбутнє. Створення ринків завтрашнього дня / Р. Хамел, К. Прахалад. – К. : Ельга, 2014. – 288 с.
2. Cooke I. Introduction to Innovation and Technology Transfer. – Artech House, Inc., 1996. – 235 p.
3. Dirlwanger A. Experiment : Innovation der Innovation [Electronic resource]. – Access mode: <http://iaf.hsheilbronn.de/attach/innovation/michelin-starred/chefs.pdf>.
4. Edquist Ch. System of Innovation: Technologies, Institutions and Organizations. – London : Printer, 1997. – 345 p.
5. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення : монографія / [О. І. Амоша, В. П. Антонюк, А. І. Землянкін та ін.] ; НАН України. Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2007. – 328 с.
6. Бондар Н. М. Сучасні тенденції розвитку підприємств [Електронний ресурс] / Н. М. Бондар. – Режим доступу: <http://business-consultant.com.ua/publicaciiubl01.html>.
7. Гриньов А. В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління / А. В. Гриньов. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 308 с.
8. Коваль А. А. Методичні підходи до розробки стратегії інноваційного розвитку підприємств України (на прикладі підприємств молочної галузі) / А. А. Коваль // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 4. – С. 143-150.
9. Мельник Ю. М. Інноваційна стратегія підприємства як джерело його конкурентних переваг / Ю. М. Мельник // Економіка харчової промисловості. – 2015. – Т. 7, вип. 4. – С. 67–72.
10. Вергал К. Ю. Теоретичні підходи до класифікації інноваційних стратегій / К. Ю. Вергал // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2011. – Вип. 2. – С. 214–219.
11. Бойко І. М. Формування стратегії технічного переозброєння промислових підприємств / І. М. Бойко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 16. – Ч. 1. – С. 59-62.
12. Пуцентейло П. Р. Цифрова економіка як новітній вектор реконструкції традиційної економіки / П. Р. Пуцентейло, О. О. Гуменюк // Інноваційна економіка. – 2018. – № 5-6 (75). – С. 131-143.
13. The Resource Supply of Innovation and Investment Strategies of the Microeconomic Systems Modernization in the Conditions of Digitalization / S. Tulchynska, O. Popelo, O. Vovk, B. Dergaliuk, I. Kreidych, T. Tkachenko // WSEAS TRANSACTIONS on ENVIRONMENT and DEVELOPMENT. – 2021. – Vol. 17. – Pp. 819-828.
14. Modeling the Choice of the Innovation and Investment Strategy for the Implementation of Modernization Potential / O. Vovk, M. Kravchenko, O. Popelo, S. Tulchynska, M. Derhaliuk // WSEAS TRANSACTIONS on SYSTEMS and CONTROL. – 2021. – Vol. 16. – Pp. 430-438.

15. Innovation and investment strategies to intensify the potential modernization and to increase the competitiveness of microeconomic systems / S. Tulchynska, O. Vovk, O. Popelo, S. Saloid, O. Kostyunik // IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security. – 2021. – Vol. 21(6). – Pp. 161-168.

References

1. Khmel, R., & Prakhlad, K. (2014). *Konkuruiuchy za maibutnie. Stvorennia rynkiv zavtrashnoho dnia [Competing for the future. Creating the markets of tomorrow]*. Elha.
2. Cooke, I. (1996). *Introduction to Innovation and Technology Transfer*. Artech House, Inc.
3. Dirlewanger, A. (n.d.). *Experiment: Innovation der Innovation*. <http://iaf.hsheilbronn.de/attach/innovation/michelin-starred/chefs.pdf>.
4. Edquist, Ch. (1997). *System of Innovation: Technologies, Institutions and Organizations*. Printer.
5. Amosha, O.I., Antoniuk, V.P., & Zemliankin, A.I. (2007). *Aktyvizatsiia innovatsiinoi diialnosti : orhanizatsiino-pravove ta sotsialno-ekonomichne zabezpechennia [Activation of innovative activity: organizational, legal and socio-economic support]*. Instytut ekonomiky promyslovosti. Donetsk.
6. Bondar, N.M. (n.d.). *Suchasni tendentsii rozvytku pidpriemstv [Modern trends in the development of enterprises]*. <http://business-consultant.com.ua/publicaciubl01.html>.
7. Hrynov, A.V. (2003). *Innovatsiinyi rozvytok promyslovykh pidpriemstv: kontseptsii, metodolohiia, stratehichne upravlinnia [Innovative development of industrial enterprises: concept, methodology, strategic management]*. INZhEK.
8. Koval, A.A. (2006). *Metodychni pidkhody do rozrobky stratehii innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv Ukrainy (na prykladi pidpriemstv molochnoi haluzi) [Methodical approaches to the development of innovative development strategy of Ukrainian enterprises (on the example of dairy enterprises)]*. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 4, 143-150.
9. Melnyk, Yu.M. (2015). *Innovatsiina stratehiia pidpriemstva yak dzherelo yoho konkurentnykh perevah [Innovative strategy of the enterprise as a source of its competitive advantages]*. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti – Economics of the food industry*, 7(4), 67–72.
10. Verhal, K.Iu. (2011). *Teoretychni pidkhody do klasyfikatsii innovatsiinykh stratehii [Theoretical approaches to the classification of innovative strategies]*. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti – Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, 2, 214–219.
11. Boiko, I.M. (2016). *Formuvannia stratehii tekhnichnoho pereozbroiennia promyslovykh pidpriemstv [Formation of the strategy of technical rearmament of industrial enterprises]*. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, 16(1), 59-62.
12. Putsenteilo, P.R., & Humeniuk, O.O. (2018). *Tsyfrova ekonomika yak novitnii vektor rekonstruktsii tradytsiinoi ekonomiky [Digital economy as the newest vector of traditional economy reconstruction]*. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, 5-6(75), 131-143.
13. Tulchynska, S., Popelo, O., Vovk, O., Dergaliuk, B., Kreidych, I., & Tkachenko, T. (2021). *The Resource Supply of Innovation and Investment Strategies of the Microeconomic Systems Modernization in the Conditions of Digitalization*. *WSEAS TRANSACTIONS on ENVIRONMENT and DEVELOPMENT*, 17, 819-828.
14. Vovk, O., Kravchenko, M., Popelo, O., Tulchynska, S., & Derhaliuk, M. (2021). *Modeling the Choice of the Innovation and Investment Strategy for the Implementation of Modernization Potential*. *WSEAS TRANSACTIONS on SYSTEMS and CONTROL*, 16, 430-438.

15. Tulchynska, S., Vovk, O., Popelo, O., Saloid, S., & Kostyunik, O. (2021). Innovation and investment strategies to intensify the potential modernization and to increase the competitiveness of microeconomic systems. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 21(6), 161-168.

Отримано 30.06.2022

UDC 330.341.1:004

Oleksandr Popelo

PhD Student of the Department of Management and Civil Service
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: alexandr.popelo@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-5343-6439>

Ivan Olyfirenko

PhD Student of the Department of Management and Civil Service
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: olifirenkoivan97@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1570-7573>

THEORETICAL ASPECTS OF THE INNOVATIVE STRATEGY FORMATION FOR THE ENTERPRISES' DEVELOPMENT UNDER THE DIGITAL TECHNOLOGIES' ERA

The article is devoted to the theoretical aspects and provisions of the process of forming an innovative strategy for the development of enterprises in the era of digital technologies. The following main approaches to understanding the concept of "innovation strategy" have been studied and highlighted. The classification features of the innovation strategy are systematized, within which their types are singled out and their characteristics are provided. It was found that the innovative strategy of the enterprise's development is shaped by such leading factors as the enterprise's competitive position, the degree of product uniqueness, the level of innovation potential, etc. The main properties of the innovation strategy are formulated, which include: the formation of a portfolio of innovations that meets the strategic goals of the innovative development of enterprises, taking into account the strategic space, the correspondence of the portfolio of innovative projects to market needs, the unification of functional development strategies, as well as permanent cooperation between the employees of the enterprise. The process of forming an innovative strategy for the development of the enterprise has been developed and the consequences of its implementation in the conditions of the spread of digital technologies have been outlined.

The authors are convinced that in order to form an innovative strategy for the development of the enterprise, it is necessary to form a unique action plan in terms of managing the innovative activities of the enterprise, take into account the state and regional innovation strategy and coordinate these steps both with the strategies for the development of types of activities and with other business entities.

The article examines that the rapid transformation of the economic system and the intensity of changes leads, on the one hand, to the appearance of new threats and challenges, and on the other hand, to the newest opportunities in the business environment, which requires the study of new theoretical foundations and conceptual approaches to the formation of an innovative strategy development of the enterprise.

Keywords: digital technologies; digitization; innovative strategy; enterprises; digital economy.

Fig.: 3. **References:** 15.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-101-112

UDC 332.12:004

JEL Classification: R11, R22

Olha Popelo

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Management and Civil Service
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: popelo.olha@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

Anastasiia Samoilovych

PhD Student of the Department of Management and Civil Service
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: nastia.guz25@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1235-1882>

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ASSESSING THE LEVEL OF REGIONAL ECONOMIC SYSTEMS' DIGITALIZATION

The article is devoted to the theoretical and methodological aspects of assessing the level of digitalization of regional economic systems. The main directions, principles and patterns of digitalization of regional economic systems are outlined. The main areas of digital development of the regions are defined as: implementation of innovative technologies in the management system of urban development based on the concept of a smart city; increasing the institutional capacity in the regions regarding the implementation of digital development projects; development of IT infrastructure; creation of digital platforms and industry solutions; open data and others. The existing methods of assessing the level of digitization are analyzed. A methodology for assessing the level of digitalization of regional economic systems is proposed.

Keywords: digitalization; regional economy; regional economic system; digital economy.

Fig.: 3. References: 11.

Setting objectives. In the early 1980s, the concept of the information society of the American sociologist and futurist Alvin Toffler gained popularity, the main features of which are the dominant role of information and knowledge. The transformational processes taking place in the world economy during the last decades are rapidly changing the nature of relations between management entities. Decentralization and the right of regions to have separate socio-economic ties gradually reduces the role of the state as a closed economic space. This contributes to the fact that economic transformations shift from the national to the regional level, and the role of the state in managing the economy decreases. To assess the effectiveness of the implementation and development of the level of digitalization of the regional economy, it is necessary to develop practical methods of its assessment.

Analysis of recent research and publications. The works of such foreign and Ukrainian scientists as H. Albach, V. V. Apalkova, S. S. Apalkov, O. A. Jusov, N. Lein, S. V. Melnyk, H. Meffert, T. Mesenburg, N. Negroponte, A. Pinkquart, R. Reichwald, M. V. Rudenko, L. F. Sokolenko, G. B. Sokolova, D. Tapscot, I. V. Tokmakova, D. A. Shatokhina and others.

The following foreign and Ukrainian scientists devoted their scientific works to the study of the processes of regional development and the impact of digitalization on them: B. M. Danylyshyn, S. I. Oliferuk, T. V. Pepa, M. Porter, L. G. Chernyuk, and others.

Highlighting unexplored parts of the general problem. Despite the large number of studies on the mentioned topic, the issue of assessing the level of digitalization of the regional economic space requires further research, systematization and analysis.

Purpose. The purpose of this article is to systematize, analyze, and deepen the theoretical and methodological foundations of assessing the level of digitalization of regional economic systems.

Presenting main material. Digital transformation of regions is one of the priority goals of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027.

The main areas of digital development of the regions are defined as:

- implementation of innovative technologies in the management system of urban development based on the concept of a smart city;
- increasing the institutional capacity in the regions regarding the implementation of digital development projects;
- development of IT infrastructure;
- creation of digital platforms and industry solutions;
- open data and others.

The speed of transformations of socio-economic life of regional economic systems under the influence of information technologies requires qualitatively new approaches and principles to the assessment of the level and management of these processes [7-11].

The principles of digitalization of the regional economy are scientifically based provisions and ideas that form the basis of the process of digitalization of regional development, ensure its structural and systemic nature, contribute to the creation of jobs, increased productivity, economic growth rates, and other positive socio-economic transformations.

In our opinion, the following principles of regional economic systems' digitalization can be distinguished, the observance of which is decisive for the creation and realization of the advantages provided by digital technologies (Fig. 1):

- *the principle of equality* means ensuring equal access to digital services, information and knowledge to every citizen, regardless of their location, social status;
- *the principle of usefulness* provides for the creation of advantages for citizens in various spheres of everyday life: improving the quality of services provided in the field of health care and education, creating new jobs, developing entrepreneurship, agriculture, transport, protecting the natural environment, helping to overcome poverty, preventing disasters, guaranteeing public safety, etc.;
- *the principle of integration* envisages the orientation of the digitization process towards international, European and regional cooperation with the aim of integrating Ukraine into the EU, entering the European and world markets;

- *the principle of standardization* - the construction of digital systems, platforms and infrastructures that should be used by citizens, businesses and the state for participation, competition and success in the global economy and on open markets according to international standards;

- *the principle of trust and security* provides that information security, cyber security, protection of personal data, inviolability of personal life and rights of users of digital technologies, strengthening and protection of trust in cyberspace are a necessary condition for simultaneous digital development and corresponding prevention of accompanying risks, their elimination and management;

- *the principle of comprehensive state management of the digitization process* ensures the correction of defects in market mechanisms, overcoming institutional and legislative barriers, initiation of digital transformation projects at the national level and attracting relevant investments, stimulating the development of digital infrastructures are the main tasks of the state on the way to digitization of the country and its regions;

- *the principle of harmony* determines the need to cover all spheres of society's life with digitalization, uniformly replacing analog methods of achieving goals with digital ones;

- *the principle of purposefulness* provides that the implementation of each project of digitization of the regional economic space should have a goal, the achievement of which will positively affect social and economic life;

- *the principle of continuity* means that the management of the process of digitization of regional economic systems is not a permanent phenomenon, but must constantly develop and adapt to changes in the environment in which the organization exists;

- *the principle of synergy* implies that the digitalization of the regional economic space should take place on the basis of ensuring compliance with the law of synergy, i.e. creating conditions so that the result obtained by joint efforts is greater than the sum of the results that could be obtained by different parts of the system;

- *the principle of the scientific approach* determines the need to use scientific techniques in the implementation of digitization processes;

- *the principle of creating a legal system* emphasizes the need for the development of the state legal framework for regulating the process of building the digital economy. Issues of the development of digital technologies should be presented in state programs, especially those related to public services, small and medium-sized enterprises, the consumer market, health care, education, the creation of information and analytical systems for their support, etc.;

- *the principle of modernization of the public administration system* means the need to modernize the public administration system as a response to the technological challenge and competition that is intensifying within the framework of the digital economy, and the development of human capital must necessarily include the training of people who possess the competencies necessary in the digital economy and development of digital society;

- *the principle of individualization* - implies the need to take into account the peculiarities of the state of individual components that go through the process of digital transformation, and to adjust the digitalization process in accordance with the needs of the components [1].

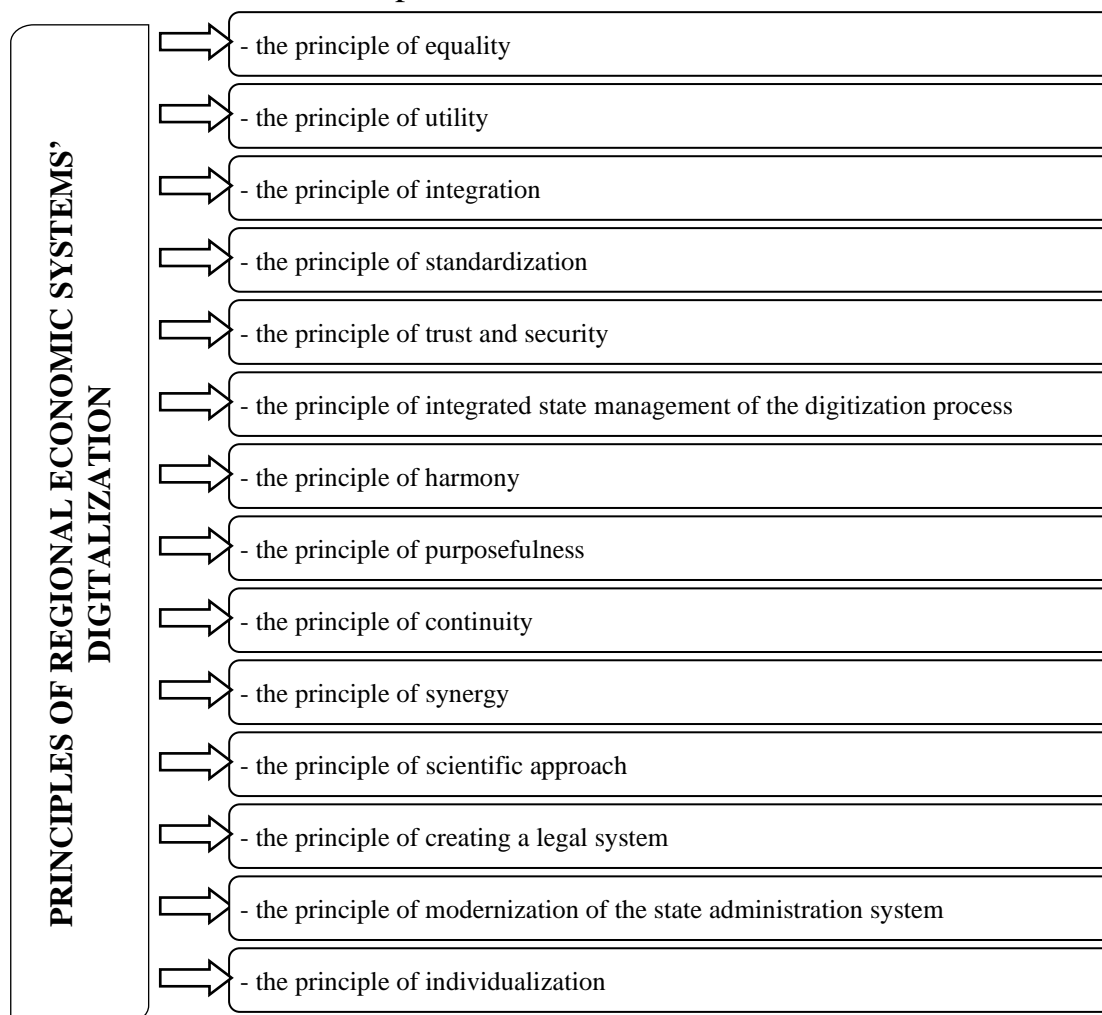

Fig. 1. Principles of regional economic systems' digitalization

Source: systematized by the authors

To achieve the goals of the regional economic systems' digitization, this process must be subject to certain laws. In our opinion, the regularities of the development of digitalization of regional economic systems are the objectively existing, constant cause-and-effect relationship between economic spheres and phenomena in the regional economic space. Among the main patterns of regional economic systems' digitalization, in our opinion, it is necessary to highlight the following (Fig. 2):

- *the regularity of planning and controllability of the digitization process* is based on the theoretical principles of development planning as a synthesis of state administration, indicative planning and economic forecasting;

- *the consistency of the development of the digitalization process with the requirements of national economic security.* The level of economic security of the state depends on the level of provision of its own needs in mineral raw materials and energy resources; sectoral and production structure of economic complexes; completeness of production technological cycles; integration into the global economic space;

- *the regularity of the harmonious development of digitalization of regions* implies uniform development and effective management of the digitalization process to achieve a competitive level of regional development. The regularity of the harmonious development of digitalization can be defined as the coordinated distribution of all elements throughout the country with the aim of ensuring the effective development of digitalization and improving the socio-economic life of society. Harmony should be aimed at economic efficiency and economic expediency;

- *the regularity of taking into account the peculiarities of the level of regional development* is based on the fact that the socio-economic development of regions, the level of infrastructure development, the level of income of the population, etc. is heterogeneous, which affects the digitalization process, its goals and objectives in different regions;

- *the pattern of proportional development of regional economic systems* follows from the economic law of concentration of production. The implementation of this regularity contributes to the uniform development of the digitalization process of regional economic systems. Taking into account the regularity of the proportional development of digitalization of regions contributes to the actual leveling of socio-economic development of regions, and also has a significant impact on the formation of territorial proportions characterizing the spatial structure of the economic complex, socio-economic relations between different regions of the country;

- *the regularity of the humanistic orientation of digitalization of regional economic systems* stems from the need for general socialization of the economic system, since it is the all-round development of man and the satisfaction of his needs that is the goal of digitalization of economic development. It is implemented by taking into account the interests of the population in relation to individual digitalization programs of the territory, prioritizing the solution of social problems and realizing the right of all citizens to freely use the advantages that digitalization provides;

- *the regularity of the integrity of the regional socio-economic system* consists in the organic unity of the natural, economic and social spheres, which are combined under the influence of certain patterns, factors and prerequisites. As a result, each region is unique. Therefore, even the most successful model of digitalization in one region cannot be mechanically transferred to another, neglecting its specificities. Each region should be defined as an independent object of socio-economic management while preserving the system of centralized and regional elements;

- *the regularity of interregional integration* involves the process of convergence and interpenetration of regional socio-economic systems in order to develop digitization processes, by establishing permanent purposeful relations between them for effective and dynamic functioning and development;

- *the regularity of digitalization of regional economic systems, taking into account the processes of globalization and European integration.* The phenomena of globalization and European integration of socio-economic processes cover almost all spheres of society. Globalization processes led to objective efforts to make the most complete use of regional digitalization prerequisites to maximize the economic effect and increase the competitiveness of regional production. In this case, the globalization of socio-economic processes is understood as a trend of ever-increasing mutual integration of territorial production and economic systems into a single global reproductive-economic and market-informational space. Globalization of development is accompanied by appropriate coordination of financial-economic, socio-economic, socio-political, military-political and other measures at the national and international levels [2, p. 233–235].

**THE MAIN PATTERNS OF REGIONAL ECONOMIC
SYSTEMS' DIGITIZATION**

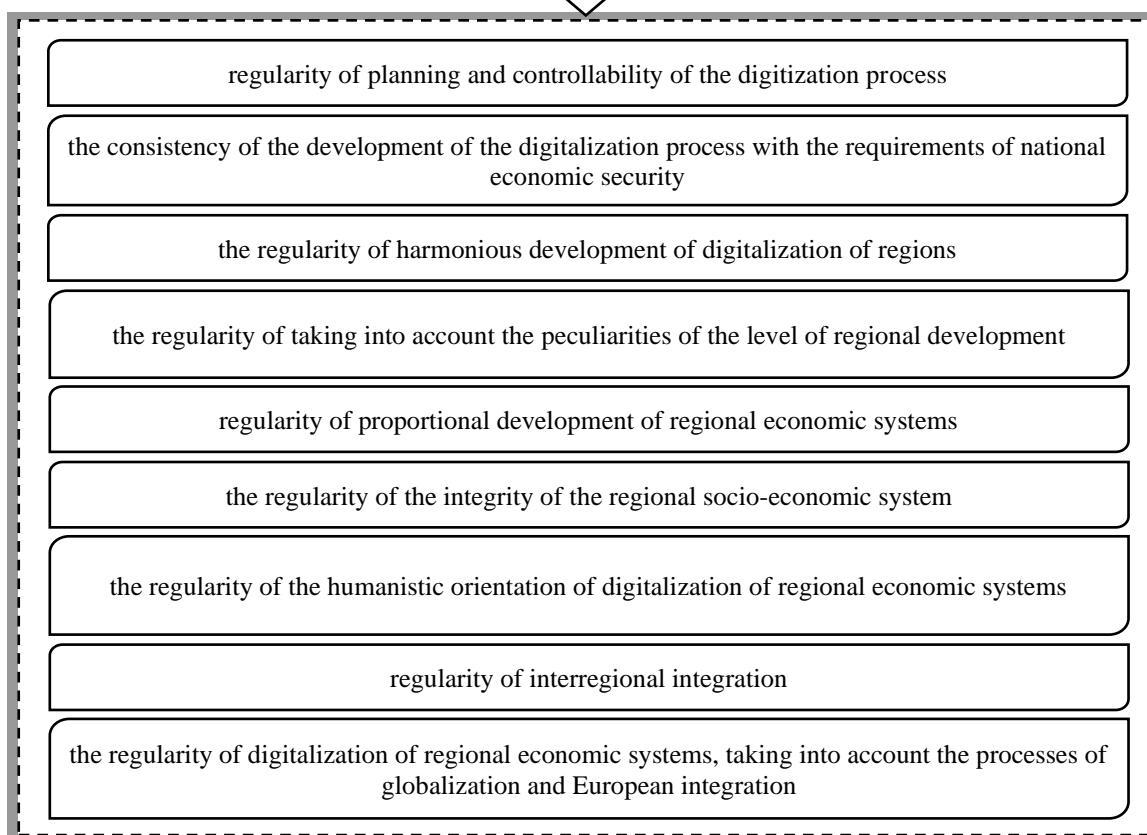

Fig. 2. The main patterns of regional economic systems' digitization
Source: systematized by the authors

The search and application of innovative approaches to regional development is a requirement of time, a condition for rational use of available resources at the local level, optimal use of the potential of the domestic market, intensive accumulation and use of intellectual capital, activation of entrepreneurial and public initiatives for effective management. Taking into account the discussed patterns of digitization of regional economic systems in the context of modern state regional policy will contribute to unlocking the processes of socio-economic growth at the regional level - the basis for achieving dynamic, balanced development of regions and increasing the level of population welfare.

To assess the level of digitalization of regional economic systems, it is necessary to develop an assessment methodology.

The International Telecommunication Union defines the index of development of information and communication technologies (IDI) as a unique benchmark of the level of ICT development in the countries of the world. This index brings together eleven indicators of ICT access, use and skills, capturing key aspects of ICT development in a single dimension that allows cross-country comparisons. The 2016 IDI, which covers 175 economies worldwide and compares with the 2015 IDI, highlights both progress and persistent disparities in the global information society.

Voskoboyeva O.V. and Romaschenko O.S. emphasize the importance of analyzing the Digitization Index (DI - Digitization index), which is "calculated as the average weighted sum of three sub-indices: infrastructure development, online spending, user activity" [3, pp. 56-61].

Kovtonyuk K.V. notes that "despite the variety of methods for calculating international indices that characterize the degree of ICT development in the countries of the world, leading countries have been identified that do not significantly change their positions within the group. Such a course of events confirms the transformational shifts in the national economies of the leading countries, which are carried out, including on the basis of ICT. Today, the international economy continues to move towards the digital future at different rates, since the activation of the involvement of national economies in the process of formation and development of the digital economy will ensure not only digital leadership, but also further economic growth" [4, pp. 29-33].

Pizhuk O.I. notes that "several internationally recognized indices are used, determined by various methods by companies, namely: the ICT Development Index calculated by the International Telecommunication Union, the Internet Development Index in the world (The Web Index); Index of network readiness - by the World Economic Forum" [5, p. 81]. However, the indexes specified by the author are not limited to the assessment of the level of digital transformation. Every year, the number of indexes increases, and their components also change.

According to Skoryk O.O. and Ryabokon N.P., "the approach based on the application of a comparative analysis of the set of existing indicator models appears to be the most rational, determining the best one (according to the selected

criteria) and refining it in order to take into account the peculiarities of the development of the digital economy in Ukraine as much as possible. In international practice, composite ICT indices (e-indices) are used as an integrated characteristic of the level of development of the digital society or its structural elements, built on the basis of sets of ICT indicators, while the specified set of indicators and the method of constructing the index largely depend on the selected priorities. World practice today includes more than twenty international e-indices" [6].

Therefore, the basis of the Digitization Index (DI - Digitization index) is the calculation of the activity of the population, companies, and state institutions regarding the use of digital technologies.

The methodology proposed by the authors for determining the level of regional economic systems' digitalization provides for the following algorithm (Fig. 3):

- formation of a system of indicators characterizing the level of regional economic systems' digitalization;
- determining the levels of development of the regions according to such indicators as: the level of network availability, the level of employment of the population in the field of ICT and the level of consumer activity;
- selection of criteria for grouping regions according to the level of regional economic systems' digitalization;
- determination of regional characteristics according to the level of regional economic systems' digitalization;
- analysis of complex indicators of regional economic systems' digitalization, identification of causes of deviations and identification of the most important problems of each region.

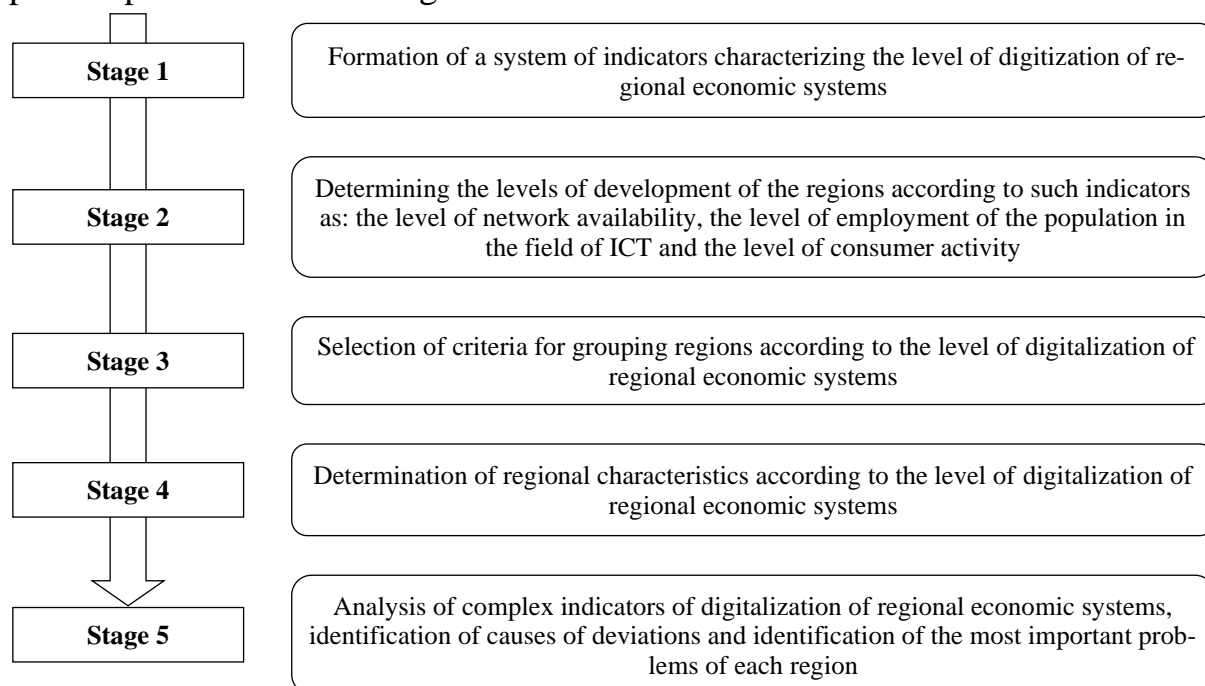

Fig. 3. Algorithm for determining the level of regional economic systems' digitalization

Source: suggested by the authors.

We propose to determine the complex index of regional economic systems' digitalization (I_D) using partial indices, namely: the infrastructure readiness index (I_{ir}), the population employment index in the field of ICT (I_e) and the index of consumer activity of Internet services (I_{ca}).

The formula for calculating the complex index of regional economic systems' digitization will have the form (1)

$$I_{D_j} = \sqrt[3]{I_{irj} \cdot I_{ej} \cdot I_{caj}} \quad (1)$$

The index of infrastructure readiness (I_{ir}) in the region characterizes the share of households that have access to Internet services at home.

The index for the indicator of infrastructure readiness is calculated according to formula (2):

$$I_{irj} = \frac{IR_j^t}{IR_j^{t-1}}, \quad (2)$$

where I_{irj} – the index of the indicator of infrastructure readiness in the j-th region for the specified period;

IR_j^t – is the share of households that have access to Internet services at home in the j-th region for a certain year;

IR_j^{t-1} – the share of households that have access to Internet services at home in the j-th region for the previous year.

The employment index of the population in the field of ICT (L_e) in the region is determined based on the share of the population employed in the field of ICT.

The index for the indicator of the share of the employed population in the field of ICT is calculated according to formula (3):

$$I_{ej} = \frac{E_j^t}{E_j^{t-1}}, \quad (3)$$

where I_{ej} – population employment index in the field of ICT in the j-th region for the specified period;

E_j^t – the share of the employed population in the field of ICT in the j-th region for a certain year;

E_j^{t-1} – is the share of the employed population in the field of ICT in the j-th region for the previous year.

The index of consumer activity of Internet services (L_{ca}) in the region characterizes the frequency of use of Internet services. For calculations, we use the indicator of the share of households that used Internet services at least once a week (in % of the population that reported using Internet services).

The index for the indicator of consumer activity of Internet services in the region is calculated according to formula (4):

$$I_{caj} = \frac{CA_j^t}{CA_j^{t-1}}, \quad (4)$$

where I_{caj} – the index of consumer activity of Internet services in the j-th region for the specified period;

CA_j^t – the share of households that used Internet services at least once a week in the j-th region for a certain year;

CA_j^{t-1} – the share of households that used Internet services at least once a week in the j-th region for the previous year.

Therefore, the final formula for calculating the complex index of regional economic systems' digitalization will have the form (5):

$$I_{D_j} = \sqrt[3]{\frac{IR_j^t}{IR_j^{t-1}} \cdot \frac{E_j^t}{E_j^{t-1}} \cdot \frac{CA_j^t}{CA_j^{t-1}}} \quad (5)$$

The proposed indices for assessing the level of regional economic systems' digitization are based on available statistical data. The development of qualitatively different methods of assessing the level of regional economic systems' digitization must be ensured by the availability of official statistical data.

Conclusion. The digital transformation of regional economic systems is the basis of successful social and economic development of society. The speed of transformations of regional economic systems under the influence of information technologies requires qualitatively new approaches, laws and principles to the assessment of the level and management of this process. The lack of a single definition of the method of assessing the level of digitalization of regional economic systems causes the emergence of a number of different approaches both among Ukrainian and foreign scientists.

The scientific novelty of the study consists in the systematization of laws and principles, as well as the development of a methodology for determining the level of regional economic systems' digitalization.

Prospects for further research consist in the study of modern trends in regions' digitalization, the calculation of comprehensive indices regional economic systems' digitalization and grouping of Ukraine's regions by the level of digitization.

References

1. Ukraina 2030E — kraina z rozvynutoiu tsyfrovou ekonomikou [Ukraine 2030E is a country with a developed digital economy]. <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyucifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-1>.
2. Butko, M.P. (2016). *Arkhitektonika konkurentospromozhnosti rehioniv Ukrainy v konteksti yevrointehratsii [Architectural competitiveness of regions of Ukraine in the context of European integration]*. AMU.
3. Voskoboieva, O.V., & Romashchenko, O.S. (2018). Indeks tsyfrovizatsii yak osnovnyi faktor rozvytku tsyfrovyykh tekhnolohii [Romaschenko O.S. Index of digitalization as the main factor in the development of digital technologies]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes – Economy. Management. Business*, (4), 56-61.
4. Kovtoniuk, K.V. (2017). Tsyfrovizatsiia svitovoï ekonomiky yak faktor ekonomichnoho zrostannia [Digitization of the world economy as a factor of economic growth]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Ser.: Economic sciences*, 27(1), 29-33.

5. Pizhuk, O.I. (2018). Tsyfrovizatsiia yak zmina paradyhmy rozvytku ekonomichnykh system [Digitization as a paradigm shift in the development of economic systems]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Ser.: Economic sciences*, 2, 84-91.

6. Skoryk, O.O., & Riabokon, N.P. (2020). *Tsyfrova transformatsiia modeli publichnoho upravlinnia: zarubizhnyi dosvid ta vitchyzniani realii [Digital transformation of the public management model: foreign experience and domestic realities]*. http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/52.pdf.

7. Samoilovych, A., Garafonova, O., Popelo, O., Marhasova, V., & Lazarenko, Yu. (2021). World experience and Ukrainian realities of digital transformation of regions in the context of the information economy development. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, (3(38)), 316–325.

8. Popelo, O., Garafonova, O., Tulchynska, S., Derhaliuk, M., & Berezovskyi, D. (2021). Functions of public management of the regional development in the conditions of digital transformation of economy. *Amazonia Investiga*, 10(43), 49-58.

9. Shkarlet, S., Dubyna, M., & Shtyrhun, K. (2020). Transformation of the Paradigm of the Economic Entities Development in Digital Economy. *WSEAS TRANSACTIONS on ENVIRONMENT and DEVELOPMENT*, 16, 413-422.

10. Shkarlet, S., Oliychenko, I., Dubyna, M., Ditkovska, M., Zhovtok, V. (2020). Comparative analysis of best practices in e-Government implementation and use of this experience by developing countries. *Administratie si Management Public*, 34, 118-136.

11. Shkarlet, S.M., Dubyna, M.V., Tarasenko, A.V. (2017). Basic descriptors of the information economy development. *Scientific bulletin of Polissia*, 1(3(11)), 8-15.

Список використаних джерел

1. Україна 2030Е — країна з розвинутою цифровою економікою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-1>.

2. Бутко М. П. Архітектура конкурентоспроможності регіонів України в контексті євроінтеграції: монографія / М. П. Бутко. – К. : АМУ, 2016. – 452 с.

3. Воскобоева О. В. Індекс цифровізації як основний фактор розвитку цифрових технологій / О. В. Воскобоева, О. С. Ромащенко // *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. – 2018. – № 4. – С. 56-61.

4. Ковтонюк К. В. Цифровізація світової економіки як фактор економічного зростання / К. В. Ковтонюк // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. – 2017. – Вип. 27(1). – С. 29-33.

5. Піжук О. І. Цифровізація як зміна парадигми розвитку економічних систем / О. І. Піжук // *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. – 2018. – Вип. 2. – С. 84-91.

6. Скорик О. О. Цифрова трансформація моделі публічного управління: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії [Електронний ресурс] / О. О. Скорик, Н. П. Рябоконт. – Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/52.pdf.

7. World experience and Ukrainian realities of digital transformation of regions in the context of the information economy development / A. Samoilovych, O. Garafonova, O. Popelo, V. Marhasova, Yu Lazarenko // *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. – 2021. – Vol. (3(38)). – Pp. 316–325.

8. Functions of public management of the regional development in the conditions of digital transformation of economy / O. Popelo, O. Garafonova, S. Tulchynska, M. Derhaliuk, D. Berezovskyi // *Amazonia Investiga*. – 2021. – Vol. 10(43). – Pp. 49-58.

9. Shkarlet S. Transformation of the Paradigm of the Economic Entities Development in Digital Economy / S. Shkarlet, M. Dubyna, K. Shtyrhun // *WSEAS TRANSACTIONS on ENVIRONMENT and DEVELOPMENT*. – 2020. – Vol. 16. – Pp. 413-422.

10. Comparative analysis of best practices in e-Government implementation and use of this experience by developing countries / S. Shkarlet, I. Oliychenko, M. Dubyna, M. Ditkovska, V. Zhovtok // *Administratie si Management Public.* – 2020. – Vol. 34. – Pp. 118-136.

11. Shkarlet S.M. Basic descriptors of the information economy development / S. M. Shkarlet, M. V. Dubyna, A. V. Tarasenko // *Scientific bulletin of Polissia.* – 2017. – № 3 (11), part 1. – Pp. 8-15.

Отримано 10.08.2022

УДК 332.12:004

Ольга Попело

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: popelo.olha@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

Анастасія Самойлович

аспірантка кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: nastia.guz25@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1235-1882>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ РІВНЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Стаття присвячена теоретичним та методологічним аспектам оцінки рівня цифровізації регіональних економічних систем. Окреслено основні напрями, принципи та закономірності цифровізації регіональних економічних систем. Основними напрямками цифрового розвитку регіонів визначено: впровадження інноваційних технологій у системі управління розвитком міст на засадах концепції smart-city; підвищення інституційної спроможності в регіонах щодо впровадження проектів цифрового розвитку; розбудова IT- інфраструктури; створення цифрових платформ та галузевих рішень; відкриті дані та інше.

Проаналізовано існуючі методи оцінки рівня цифровізації. Запропоновано методика оцінки рівня цифровізації регіональних економічних систем. Авторська методика визначення рівня цифровізації регіональних економічних систем передбачає наступний алгоритм: формування системи індикаторів, які характеризують рівень цифровізації регіональних економічних систем; визначення рівнів розвитку регіонів за такими показниками, як: як рівень мережевої доступності, рівень зайнятості населення у сфері ІКТ та рівень споживчої активності; визначення експертним шляхом вагових коефіцієнтів для кожної групи індикаторів та розрахунок інтегральних показників рівня розвитку, ранжування регіонів; виділення критеріїв для класифікації та групування регіонів за рівнем цифровізації регіональних економічних систем; визначення регіональних характеристик за рівнем цифровізації регіональних економічних систем; аналіз інтегральних цифровізації регіональних економічних систем, виявлення причин відхилень та виокремлення найважливіших проблем кожного регіону; виділення проблемних регіонів та розробка механізмів стимулювання їхнього розвитку.

У статті доведено, що пошук і застосування інноваційно-інформаційних підходів до регіонального розвитку – вимога часу, умова раціонального використання наявних на місцевому рівні ресурсів, оптимального задіяння потенціалу внутрішнього ринку, інтенсивного накопичення й використання інтелектуального капіталу, активізації ініціатив підприємництва та громадськості щодо ефективного ведення господарювання.

Ключові слова: цифровізація; регіональна економіка; регіональна економічна система; цифрова економіка.

Рис.: 3. Бібл.: 11.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-113-126

UDC 338:330.2

JEL Classification: M21, O18, O22, R58

Svitlana Kropelnytska

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance,
Director of the Project-Education Center “Agents of Changes”,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
E-mail: svitlana.kropelnytska@pnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-4992-9550>
Scopus Author ID: [36080753500](https://orcid.org/0000-0003-4992-9550)

Roman Shchur

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance,
Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
E-mail: roman.shchur@pnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-9945-3939>
Scopus Author ID: [57221913159](https://orcid.org/0000-0001-9945-3939)

Volodymyr Goshylyk

PhD in Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor
of the English Philology Department, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Director of NGO “Sustainable Development Landmarks” (Ivano-Frankivsk, Ukraine)
E-mail: volodymyr.goshylyk@pnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-7645-5966>

INSTITUTIONAL COMPONENT OF THE PROJECT MANAGEMENT OF THE TERRITORIAL COMMUNITIES' DEVELOPMENT

The article deals with the issues of the institutional support of the project management of development at the regional and local levels. The study covers the constituent elements of the institutional environment for the management of the territorial communities' development projects.

A content analysis of the issues related to the project management standardization has been conducted. Particular attention is paid to the study of the problem of the cooperation of project offices, centers, and other similar institutions dealing with the elaboration of the system of the project management of the development of territorial communities at the regional and local levels.

Generalizations and proposals have been made regarding the priority of granting powers to such regional project centers/offices in personnel training and providing methodical-consultative facilitation to the communities' project management. The possibilities of the institutional support for the project management of the development of communities in the Ivano-Frankivsk oblast through the interaction and cooperation of the Project-Education Center “Agents of Changes” of Vasyl Stefanyk Carpathian National University with the key public and commercial institutions in the region are substantiated.

Keywords: *development project; institutional support; project management; territorial communities.*
Fig.: 3. Table: 1. References: 15.

Formulation of the problem. The organization of the system of institutions that determine the relations of subjects in the process of project management affects the effectiveness of the implementation of development projects of territorial communities and their sustainability after the end of the project phase. The institutional functions of the public mechanism of the project management of economic development should ensure coordination of interests of stakehold-

ers, unification, and synchronization of documentation for development projects, mobilization of resources, organization of development projects' management, integration of information, and coordination of regional development. Projects and programs, the creation of a common communication space, and effective institutional interaction require the development of certain norms and rules for conducting project activity in the field of economic development, which, in turn, contributes to the rational organization of the institutional system, taking into account the needs and interests of the project activity subjects. However, considering the quality of the results of the implemented socio-economic development projects, it can be stated that the mechanism of public project management is not fully formed, and some of its components remain unregulated.

Analysis of recent research and publications. The features of the development and management of projects at the regional and local levels, and in particular, projects for the development of territorial communities, are the subject of scientific research by many domestic authors: D. Bezuglyi, T. Bogolib, E. Durkheim, K. Kazakova, S. Kirdina, V. Lipov, I. Parfyonov, O. Sukharyev, T. Torgalo, P. Tsegolnyk, I. Chykarenko, Yu. Sharov, O. Shekshuyev. However, the modern socio-economic development of territorial communities and the need to apply a project approach to its management to implement development strategies of the appropriate level remains topical and requires deeper research.

Highlighting the unexplored parts of the general problem. Part of the institutional support of the system of public management of the development projects is insufficiently researched. In particular, the consideration of the issues related to the development of project offices, bureaus, centers at the regional and local levels, as well as their interaction with public organizations, associations, agencies, and other institutions for the purpose of joint training of project management personnel, requires special attention.

The aim of the article is to substantiate the theoretical and organizational base and develop practical recommendations for the formation and practical application of the institutional component of the project management of the territorial communities' development.

Presentation of the main material. The research questions in the field of the project management of the development processes of territorial communities cover many aspects, such as the features of the international financing of investment projects and their impact on improving the financial support of the economy, the use of international management standards, international projects of institutional development of the state, project management in entrepreneurial activity, the mechanisms of the formation and implementation of regional development projects and their institutional support. However, the insufficient use of project management technologies by the central and local bodies of state power and local authorities necessitates a more thorough study of the institutional component of project management support in economic development [1].

The most important elements of the institutional support of project management include the institution of property, the institution of competition, the institution of contract law, the institution of entrepreneurship, state power, economic culture, and national mentality. The institutional support for the development projects management is a set of state and non-state institutions that contribute to the formation of legal, organizational, and economic conditions necessary for the implementation of project activities in the sphere of state regulation of the socio-economic development.

The main components of the institutional support for the management of the community development projects are actually characterized by four interrelated elements: regulatory and legal support; administrative support; organizational and economic regulation and functional support infrastructure (Fig. 1).

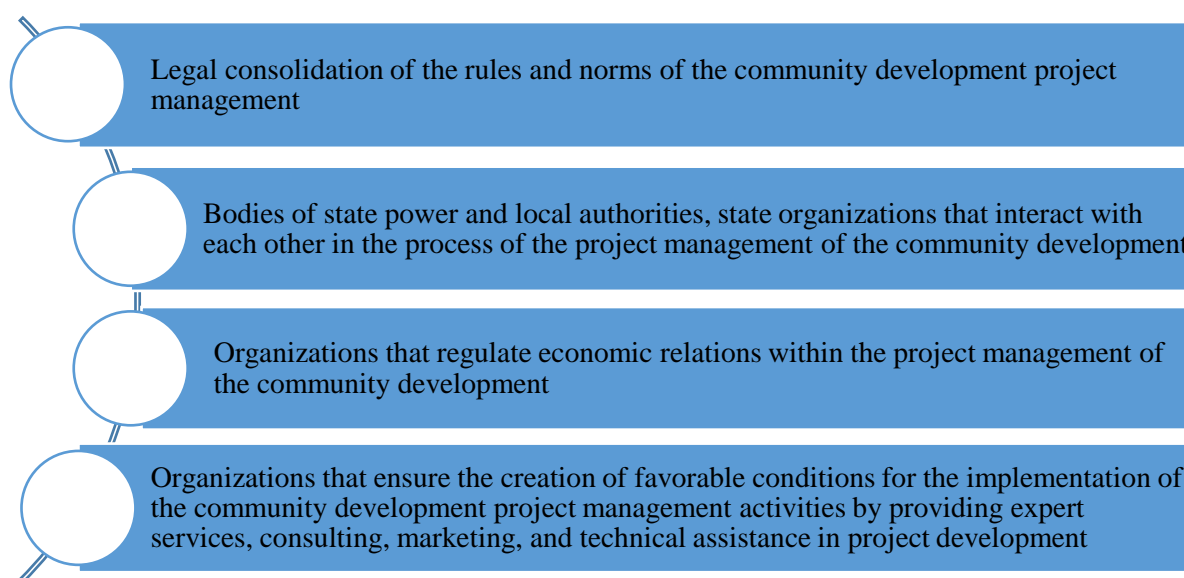

Fig. 1. Components of the institutional support for the management of the territorial communities development projects

Based on Source [2].

In accordance with the functions performed by the state bodies, local authorities, and other state organizations, administrative and management support for project management is formed. Agreeing with the opinion expressed by I. Parfyonov, it is worth understanding that the implementation of development projects involves the performance of certain works at the strategic, tactical, and operational levels [3].

The strategic level is aimed at the formulation and determination of the conceptual foundations of project implementation, and the development of strategic plans, on the basis of which the tasks of the functional level of project management are determined. Since the project is a tool for the implementation of development strategies at the state, regional, and local levels, etc., the main goal of this stage of project management is to determine the coordinator of cooperation between the state structures, state institutions, and state authorities.

The industry specifics of the “project” category dictates that the relevant responsible ministry acts as such a coordinator. The Ministry of Economy of Ukraine is the central body of the executive power, which is entrusted with the functions of the economic center and provides methodical and organizational support for the implementation of the socio-economic policy of the state. The Ministry develops drafts of state programs for the socio-economic development of Ukraine, drafts the state budget together with the Ministry of Finance, prepares drafts of state target complex programs; carries out methodical and organizational control over the development of standards.

The strategic level of project management involves the creation of a project management group, which usually includes: a project curator, a project administrator, project coordinators in key areas, and representatives of project beneficiaries. These groups can be called a project office, a project bureau, a project center, etc., and are designed to provide effective communication between the strategic and functional levels of management.

The functional level of project management accordingly determines the creation of regional working groups for the implementation of the project, which coordinate, monitor and control the execution of works. At this stage, it is important to develop and monitor the implementation of the main documents of the project, namely: the project concept or charter, competence map, communication rules, detailed project implementation plan, project control plan, budget, etc. At the operative level of the implementation of the development project, the direct implementation of project work is provided, which is preceded by the definition of responsibility and the appointment of those who will perform the work. The implementation of operational plans in accordance with the work plan, resource limitations, and established quality criteria is the main task of this stage.

Summarizing the above mentioned, for the implementation of development projects, it is necessary to create a certain organizational mechanism of interconnection between the levels of project management. Currently, agreeing with the opinion of researchers and practitioners, we state that the leading role in project management belongs to the center of planning and coordination of the project work “top-down”. This leads to the fact that the organizational mechanism ensures only the creation of the resource potential for the implementation of projects in the central bodies of executive power and, at the same time, almost completely ignores the development of project management at the local level.

Considering the research of D. Buzuglyi, 68 % of local authorities use project management in their activities [4]. However, as evidenced in Yu. Pogrebnyak’s research, the level of preparation of the functional component of the professional readiness of officials for project management is low and unsatisfactory [5].

Despite the intensification of activities related to the introduction of project management technologies into the practice of public administration and regulation of economic development, as well as the application of project management

at the local level, significant difficulties arise in these processes, which are associated with the spread of project activity regulations and the lack of external methodological support of communities for the development of high-quality projects. The project management standards, which are a generalization of best practices by tracking successfully completed projects, act as regulations.

The standards are developed by international and national standardization bodies and professional organizations in the field of project management.

The founder of project management is Henry Gantt, who became famous thanks to the World War I shipbuilding chart developed in the 1910s, consisting of segments (tasks) and dots (complete tasks, or milestones), as a means of representing the duration and sequence of the tasks in the project [6].

The German economist Roland W. Gutsch is the founder of the European theory of project management. Under his leadership in Vienna in 1967, the *International Project Management Association (IPMA)* was created by 400 participants of the First World Congress on Project Management. Since 1995, the *Association* unites 28 countries, more than 10,000 members of the Institute of Project Management (*PMI – about 26,000 people*), as well as the Australian Institute of Project Management (*AIPM*), the Engineering Advancement Association of Japan (*ENAA*), and others [7].

The most common are the PMI (Project Management Institute, USA) standards, which include:

- main standards: PMBOK® [8], OPM3, Standard for Project Management, Standard for Portfolio Management;
- practical standards – Practice Standard for Project Risk Management, Practice Standard for Earned Value Management, Practice Standard for Project Configuration Management, Practice Standard for Work Breakdown Structures, Practice Standard for Scheduling, Practice Standard for Project Estimating, Project Manager Competency Development Framework;
- structures and additional standards – Construction Extension that the PMBOK® Guide, Government Extension that the PMBOK® Guide.

Among the well-known international standards the “Guidebook of Project and Program Management for Enterprise Innovation” – “P2M”, IPMA® Standard, Standards of DSTU ISO 9001:2009 “Quality Management Systems. Requirements”, DSTU ISO 10006:2005 “Quality Management Systems. Guidelines on Projects Quality Management” were used in 2010 for the development of the national standard MFU 75.1-00013480-29.12:2010 “Management of Innovative Projects and Programs. Methodology” by the Ministry of Finance of Ukraine [9].

ISO 21500:2012, Guidance on Project Management, is an international standard developed by the International Organization for Standardization (ISO), rooting in 2007 and published in 2012. It is a general guide and basic principles of best practices in project management. The ISO Technical Committee on Project Management, ISO/PC 236, and the American National Standards Institute (ANSI) used the following materials in the development of this document: ANSI/PMI 99-001-2008; PMI BOK Guide – 4th edition.

A Guide that the Project Management Body of Knowledge (PMBOK Guide) is a guide that contains a set of processes that are generally recognized and ensure the performance of project management tasks regardless of industry and organization. PMBOK contains fundamental and basic practices that, according to PMI, provide commercial results for any organization – local, regional or global. Today, the 7th edition of 2021 is relevant. This version of the book differs from the previous ones in that it is not based on processes, but on principles. This radically changed the structure and approach to project management in general [10; 11; 12].

A comparison of the content of the PMBOK and ISO 21500 standards is presented in Table 1.

Table 1

Comparative characteristics of the structure and content of key international standards

Standards Characteristics	International Standard		
	PMBOK 6	PMBOK 7	ISO 21500:2012
1. Number of groups of PM processes / principles	5	12	5
in particular:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Initiation 2. Planning 3. Implementation 4. Monitoring and Control 5. Closing 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Administration 2. Team 3. Stakeholders 4. Value 5. System Thinking 6. Leadership 7. Adjustment 8. Quality 9. Complexity 10. Risks 11. Adaptability and Flexibility 12. Change 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Initiation 2. Planning 3. Implementation 4. Control (Verification) 5. Closing
2. Number of PM Subject Groups	10 fields of knowledge	10 fields of knowledge	10 subjects
in particular:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Integration 2. Borders 3. Human resources 4. Time 5. Cost 6. Risk 7. Quality 8. Supply 9. Communications 10. Interested Parties 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stakeholders 2. Team 3. Development Approach and Life Cycle 4. Planning 5. Project Work 6. Supply 7. Measurement 8. Uncertainty 9. Adjustment 10. Models, Methods, and Artifacts 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Integration 2. Interested Parties 3. Borders 4. Resource 5. Time 6. Cost 7. Risk 8. Quality 9. Software 10. Communications

The planned and systematic activities related to finding and attracting funding sources for the implementation of regional and local economic development projects are important for ensuring the efficiency of the project management of the community's development.

At the same time, there remains the problem of obtaining sufficient funds, which relates to the inability of local authorities to competently prepare a package of documents and present the investment, social and other projects in the field of local self-governing economic development for all stakeholders. Most employees of local authorities have insufficient or no necessary skills and knowledge in the fields of financial and project management in general, delivering presentations and conducting negotiations, especially in English, which is the professional international language of the project field. Solving this problem is possible by organizing the appropriate training of both current and potential employees of state and local authorities or by involving consulting organizations that have trained personnel specializing in project management and fundraising who can prepare them or provide consulting turnkey assistance (from project idea development to successful implementation).

Despite the existence of various approaches to project management, its distinguishing features are the determination of the scope of tasks to be solved, the allocation of resources, and the monitoring of work performance, which needs certain professional skills of the staff, their participation in project implementation, and its technical support. In addition to generally recognized limitations (quality, time, and cost of the project), managers should pay attention to the processes of the personnel, methodical and information-technical support of project implementation.

The optimal form of developing PM practical skills is the consultation of officials with highly qualified specialists in the sphere of project management (researchers, experts, and representatives of public organizations). For this purpose, reform bureaus and project offices as consultative-advisory bodies have been established in Ukraine under some ministries. The same institutions are formed at the level of territorial communities and individual institutions, associations, and agencies that should influence regional and local development. However, the activities of these bodies, institutions, and organizations do not always effectively foster the implementation of reforms, which are a number of interconnected projects of various scales and complexity [13].

The reason for this is one of the main drawbacks of the organization of the work of the created project bureaus or offices – their distance from the local authorities as the direct executors of the project activities. The solution to this problem is possible through the creation of regional project offices, the powers of which should include: the informational and methodological support of project implementation processes at the local level; the formation of the project working and expert groups in the relevant areas; the attraction of highly quali-

fied experts/consultants based on open tenders; the promotion of international cooperation – the formation of the bases of international/cross-border potential partners; the methodological and organizational and technical support for receiving international grants, and other necessary structural ways for ensuring the comprehensive and effective management of development projects at the level of territorial communities.

An example of such an office for the development projects management is the Project-Education Center for Development of Innovations and Investments in the Region “Agents of Changes” of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (hereinafter – the Center) [14]. Its activities were initially aimed at increasing the level of competencies and advising the interested personnel on project management issues.

At the same time, the Center’s activities had an applied nature and were oriented at various target groups. Figure 1 shows the composition of the local and regional development project management stakeholders, who, in our opinion, directly and indirectly, participate in the development and implementation of the projects on the territory of their community or region in general, thanks to cooperation with the Project-Education Center “Agents of Changes” of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.

The work of the Center’s specialists is aimed at consulting and providing educational support on the development projects management, as well as direct involvement in the development and implementation of the projects together with stakeholders. In this way, the interested parties are integrated into the “live” process of project management, which allows them not only to obtain certain professional knowledge and competencies but also to consolidate them on the practical experience of the implementation with the mentoring and/or facilitation support of the Center’s trainers.

Fig. 2. Target groups in the project management system of the Project-Education Center “Agents of Changes” of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

During the project phase and already the second year of its sustainability, the existence of the Center made it possible to solve a number of issues, in particular, to strengthen the institutional and personnel capacity in the region and to improve the information and educational support on the project management issues through:

- the created well-equipped office (Multitouch Table, a cloud platform based on the Cisco software product Collaboration Flex Plan, etc.),
- the implementation of educational programs for the teaching students and postgraduates of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University the subjects related to project management,
- the provision of permanent consultative and informational support to project management stakeholders, support for project development and implementation,
- the development and approval of the development strategies, programs, plans, etc. by institutions – stakeholders, etc.

In the region, at the time of the Center's creation, a few institutions were providing some services related to the application of the project approach and project management at individual stages of the project implementation and improving the knowledge and skills in this area. Within 3 years of its functioning, the Project-Education Center "Agents of Changes" has established close cooperation with them, namely: centers for professional development, consulting companies, Ivano-Frankivsk Regional Center for retraining and advanced training of employees of state authorities, local authorities, state enterprises, institutions and organizations; PC "Business Initiatives", NGO "Insha Osvita", etc.), Agency of Regional Development of the Ivano-Frankivsk oblast; Center for the Development of Local Self-Government (U-LEAD Ivano-Frankivsk Regional Office), Association of Cities of Ukraine (USAID/PULSE); Agency of the Precarpathian UTCs Development; online platforms DESPRO, PROMETHEUS; programs DOBRE, PLEDDG, GIZ, etc. [15].

The cooperation of persons interested in the development of communities increased especially during Russia's military aggression against Ukraine. In many cases, the project approach becomes the decisive tool since grants and other financial receipts to support the reconstruction and development of Ukraine have increased significantly.

Such a situation no doubt leads to the expansion of the need for specialized personnel in the field of project management from idea to successful implementation. This, in turn, determines the need for the development of project offices, bureaus, and centers at the level of communities and regions.

At this stage of ensuring the sustainability of the Project-Education Center "Agents of Changes" of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, a model of cooperation and interaction with the institutions of various organizational and legal forms is being worked out in order to strategically plan the possibility of attracting the largest possible amount of budgetary, grant, commercial and other types of resources for the implementation of the projects of regional and local development (Fig. 3).

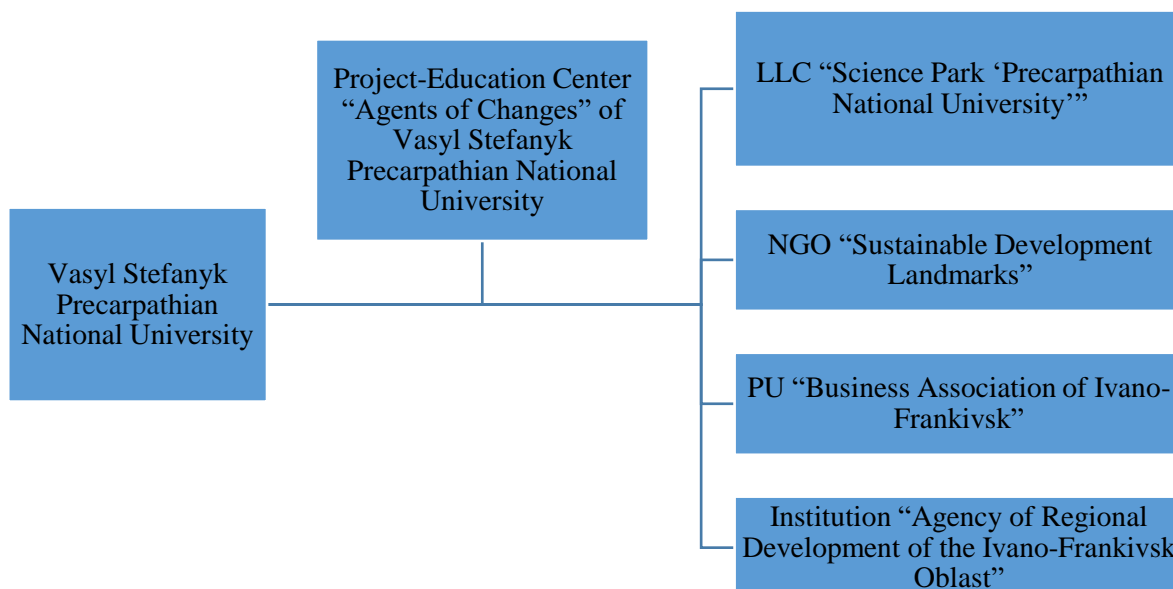

Fig. 3. Key participants of the model of cooperation and interaction of the Project-Education Center "Agents of Changes" of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University with regional institutions on project management issues

The logic of such interaction is determined by the diversification of the areas of the development projects implementation. Thus, the social projects, as well as the projects aiming at the development of the spheres of tourism, culture, ecology, etc., require cooperation in their elaboration and implementation with the NGO "Sustainable Development Landmarks" and the Institution "Agency of Regional Development of the Ivano-Frankivsk Oblast". Instead, the commercial, investment, and infrastructure projects require the participation of the LLC "Science Park 'Precarpathian National University'" and PU "Business Association of Ivano-Frankivsk".

It's all determined primarily by the need for the involvement of resources through the institutions of different organizational and legal forms. Such requirements are set for applicants by potential donors who determine the acceptable and unacceptable participants of grant competitions.

In addition, such a range of organizations through which the development, implementation, and management of territorial communities' development projects are carried out expands the priority areas of their implementation.

This allows us to cover different priorities of grant organizations, which they use as one of the criteria when choosing projects for funding. Thus, the Project-Education Center "Agents of Changes" of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University will be able to work more effectively as a platform for the coordination and management of regional and local development projects if it combines the capabilities, skills, and efforts of the mentioned institutions. At the same time, the Center will also act as a communication link with all the structural subdivisions of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, as well as

with the state and local self-government bodies. This, in turn, will ensure the more efficient management of projects, considering the possibility of building a closed model of interaction of all participants.

Conclusions and suggestions. Summing up, we should note that the research identified the main components of institutional support for the management of the territorial communities' development projects, characterized the drawbacks and problems of institutional support for project management in the public sphere, and proposed a toolkit for solving the spotted problems.

The main drawbacks of the institutional support for the management of regional and local development projects are: the insufficient expansion of the network of regional project offices; the difficulties in disseminating project activity regulations and the lack of external methodical support of communities for the development of high-quality projects; the absence of a coherent system of international project management standards, which necessitates the training of personnel of domestic organizations in the implementation of basic skills and standards in specific projects; the lack of local self-government employees of certain skills and knowledge in the field of project and financial management, conducting presentations and negotiations with the aim of obtaining sufficient grant funds for the territorial communities' development projects.

The study also offers generalizations and suggestions regarding the need to support the activities of regional project centers/offices in personnel training and methodical-consultative support on the project management issues in communities. The possibilities of institutional support for the project management of the community development in the Ivano-Frankivsk oblast are ensured through the interaction and cooperation of the Project-Education Center "Agents of Changes" of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University and key public and commercial institutions in the region. This ensures a wide diversification of project activities and management of development projects in general, thanks to covering various sectors of economic activity and their interaction.

References

1. Onyshkevych, O.V. (2016). Relevance of the Project Approach in Enterprise Management. *Economy and Society. Series: Economics and Enterprise Management*, 6, 203-207.
2. Parfyonov, I.V. (2014). Institutional Support of Project Activity in the Field of the Regional Development in Ukraine. *State and society*, 3, 199-205.
3. Parfyonov, I.V. (2014). Organizational Mechanism for Ensuring Project Activities in the Field of Regional Development. *Bulletin of the National University of Civil Defense of Ukraine. Series: Public administration*, 2, 63-70. <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol2/12.pdf>.
4. Bezuglyi, D.G. (2016). Coordination Support of Project-Oriented Management of the Development of United Territorial Communities in Ukraine. *Theory and Practice of Public administration*, 2(53), 155-160.
5. Pogrebnyak, Yu. V. (2015). *Formation of Professional Readiness of Civil Servants to Manage Social Projects*. <http://academy.gov.ua/pages/dop/137/files/6e7d1052-d8ad-4218-91fa-f81df7598c13.pdf>.
6. What is a Gantt Chart? <https://www.projectmanager.com/gantt-chart>.

7. Reschke H. (Ed.), Schelle H. (1994). *The World of Project Management: Basics, Methods, Organization, Application*. Alans Publishing House.
8. Guide on Project Management (PMBOK Guide on PM). (2010). 4th ed.
9. Guidelines for the Management of Innovative Projects and Programs of Organizations: monograph. (2010). Novyi druk.
10. Silchuk, T. (2014). International Project Management Standards in the Public Sector. *Public administration: theory and practice*, 1, 75-79. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2014_1_13.
11. PMBOK 7. URL: <https://pmiukraine.org/pmbok7>.
12. Guide on Development Project Management: Interactive Sstudy Gguide / Ed. by I.E. Tsependa, S.O. Kropelnytska. Ivano-Frankivsk: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 2021. 352 p.
13. Dovgan, L.E., Mohonko, G.A., Malyk, I.P. Project Management: A Textbook. Kyiv: Igor Sikorsky KPI, 2017. 420 p.
14. Presentation of the Project-Education Center for Development of Innovations and Investments in the Region “Agents of Changes” of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.
URL: <https://agentyzmin.pnu.edu.ua/services/%d0%b0%d0%b3%d0%b5%d0%bd%d1%82%d0%b8-%d0%b7%d0%bc%d1%96%d0%bd>.
15. Kropelnytska, S.O. (2020). Final Report on the Implementation of the Project “Creation of a Project-Educational Center for the Development of Innovations and Investments in the Region (Brand name: Project-Educational Center “Agents of Changes” of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University)” of January 01, 2021. Appendix 2 to the Agreement of June 19 No. 36-56/2020.

Список використаних джерел

1. Онишкевич О. В. Актуальність проектного підходу в управлінні підприємствами / О. В. Онишкевич // Економіка і Суспільство. Серія: Економіка та управління підприємством. – 2016. – Вип. 6. – С. 203-207.
2. Парфьонов І. В. Інституціональне забезпечення проектної діяльності у сфері регіонального розвитку в Україні / І. В. Парфьонов // Держава і суспільство. – 2014. – № 3. – С. 199-205.
3. Парфьонов І. В. Організаційний механізм забезпечення проектної діяльності у сфері регіонального розвитку [Електронний ресурс] / І. В. Парфьонов // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. – 2014. – Вип. 2. – С. 63-70. – Режим доступу: <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol2/12.pdf>.
4. Безуглий Д. Г. Координаційне забезпечення проектно орієнтованого управління розвитком об'єднаних територіальних громад в Україні / Д. Г. Безуглий // Теорія та практика державного управління. – 2016. – Вип. 2. – С. 155-160.
5. Погребняк Ю. В. Формування професійної готовності державних службовців до управління соціальними проектами. – Дніпропетровськ, 2015. – 256 с. <http://academy.gov.ua/pages/dop/137/files/6e7d1052-d8ad-4218-91fa-f81df7598c13.pdf>.
6. What is a Gantt Chart? <https://www.projectmanager.com/gantt-chart>.
7. The World of Project Management: Basics, Methods, Organization, Application / Ed. by H. Reschke, H. Schelle. – М.: Alans Publishing House, 1994. – 303 p.
8. Guide on Project Management (PMBOK Guide on PM) / 4th ed. – М., 2010. – 496 p.
9. Guidelines for the Management of Innovative Projects and Programs of Organizations: monograph. – К.: Novyi druk, 2010. 160 p.
10. Сильчук Т. В. Міжнародні стандарти управління проектами у державному секторі / Т. В. Сильчук // Публічне управління: теорія та практика. – 2014. – Вип. 1. – С. 75-79.

11. Настанова до зводу Знань з управління проектами : Настанова РМВОК. – 7-е видання та стандарт з управління проектами.

12. Керівництво з управління проектами розвитку: Interactive Sstudy Gguide / за ред. І. Є. Цепенда, С. О. Крпельницька. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. – 352 с.

13. Довгань Л. Є. Управління проектами : підручник для студентів – магістрів галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 073 «Менеджмент» / Л. Є. Довгань, Г. А. Мохонько, І. П. Малик. – К. : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. – 420 с.

14. Презентація Проектно-освітнього центру розвитку інновацій та інвестицій в регіоні «Агенти змін» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agentyzmin.pnu.edu.ua/services/%d0%b0%d0%b3%d0%b5%d0%bd%d1%82%d0%b8-%d0%b7%d0%bc%d1%96%d0%bd>.

15. Крпельницька, С.О. (2020). Заключний звіт про виконання проекту «Створення проектно-освітнього центру розвитку інновацій та інвестицій в регіоні (бренд: Проектно-освітній центр «Агенти змін» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника)» від 01 січня 2021 р. Додаток 2 до Договору від 19 червня № 36-56/2020. – 57 с.

Отримано 01.07.2022

УДК 338:330.2

Світлана Крпельницька

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів,
Директор Проектно-освітнього центру «Агенти змін»
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)

E-mail: svitlana.kropelnytska@pnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-4992-9550>

Scopus Author ID: [36080753500](https://orcid.org/0000-0003-4992-9550)

Роман Щур

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів,
академік Академії економічних наук України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)

E-mail: roman.shchur@pnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-9945-3939>

Scopus Author ID: [57221913159](https://orcid.org/0000-0001-9945-3939)

Володимир Гошилик

Кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології
Прикарпатський національний університет,
Директор ГО «Орієнтири сталого розвитку» (Івано-Франківськ, Україна)

E-mail: volodymyr.goshylyk@pnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-7645-5966>

ІНСТИТУЦІЙНА СКЛАДОВА ПРОЕКТНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Стаття присвячена дослідженню питань інституційного забезпечення проектного управління розвитком на регіональному та місцевому рівнях. Дослідженням охоплено розгляд складових елементів інституційного середовища управління проектами розвитку територіальних громад.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Проведено контентний зріз щодо питань стандартизації проектного управління. Особливу увагу приділено дослідженню проблеми взаємодії проектних офісів, центрів та інших подібних інституцій з т.з. вибудови системи проектного управління розвитком територіальних громад на регіональному та місцевому рівнях.

У процесі дослідження встановлено, що основними недоліками інституційного забезпечення управління проектами регіонального та місцевого розвитку є: недостатнє розширення мережі регіональних проектних офісів; труднощі з поширенням регламенту проектної діяльності та відсутність зовнішньої методичної підтримки громад для розробки якісних проектів; відсутність цілісної системи міжнародних стандартів управління проектами, що зумовлює необхідність навчання персоналу вітчизняних організацій впровадження базових навичок стандартів у конкретних проектах; відсутність у службовців місцевого самоврядування певних навичок та знань у сфері проектного та фінансового менеджменту, проведення презентацій та переговорів з метою отримання достатніх грантових коштів на проекти розвитку територіальних громад.

Зроблено узагальнення та пропозиції щодо пріоритетності надання повноважень таким регіональним проектним центрам/офісам у підготовці кадрів та методично-консультаційному забезпеченні проектного менеджменту у громадах. Обґрунтовано можливості інституційного забезпечення проектного управління розвитком громад в Івано-Франківській області через взаємодію та співпрацю Проектно-освітнього центру «Агенти змін» Прикарпатського університету та ключових громадських та інших суспільних і комерційних інституцій в регіоні. Це дозволяє широко диверсифікувати проектну діяльність та управління проектами розвитку загалом, завдяки охопленню різних секторів економічної діяльності та їх взаємодії.

Ключові слова: *проект розвитку, інституційне забезпечення, проектне управління, територіальні громади.*

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 15.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-127-138

УДК 330.322.5:336.73

JEL Classification: G00, G20, G31

Валерій Ільчук

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: ivp5@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-4844-1326>
ResearcherID: [F-4864-2016](https://orcid.org/0000-0003-4844-1326)

Тетяна Шпомер

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: tanya_shpomer@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-6680-5889>
ResearcherID: [L-9323-2015](https://orcid.org/0000-0001-6680-5889)

Андрій Шпомер

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: 6248747@gmail.com

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Проаналізована діяльність НФУ на фінансовому ринку України. Виявлені проблеми їхньої низької інвестиційної активності. Показана можливість активізації інвестиційної діяльності НФУ за умов формування і нароццування їх інвестиційного потенціалу. Сформульоване авторське визначення сутності поняття «інвестиційний потенціал НФУ». Розглянута структура інвестиційного потенціалу та визначені фактори макро- і мікросередовища, які негативно впливають на процес формування інвестиційного потенціалу НФУ. Залежно від величини співвідношення негативного впливу факторів макро- і мікросередовища побудована матриця стратегій протидії зазначеним факторам у процесі формування і нароццування інвестиційного потенціалу НФУ. Методика вибору відповідної стратегії протидії негативним факторам макро- і мікросередовища дозволяє приймати зважені рішення щодо їх мінімізації. Показана необхідність розробки механізму формування інвестиційного потенціалу в умовах реалізації стратегії протидії негативному впливу зазначених факторів.

Ключові слова: інвестиційна діяльність; інвестиційний потенціал; інвестиційний капітал; інвестиційні можливості; небанківські фінансові установи.

Рис.: 4. Табл.: 1. Бібл.: 10.

Постановка проблеми. Розвиток національної економіки можливий за умов активної інвестиційної діяльності, що залежить від рівня фінансового забезпечення технологічного оновлення підприємств реального сектору економіки.

Головною проблемою, що стримує інвестиційну активність, є дефіцит фінансових ресурсів. Розв'язання цієї проблеми залежить від ефективної діяльності фінансового ринку, його основних суб'єктів – банківських і небанківських фінансових установ (НФУ).

Поряд із банківськими установами, які традиційно належать до основних постачальників фінансових ресурсів на інвестиційні цілі, діяльність НФУ є на сьогодні досить обмеженою в плані інвестиційної діяльності.

Проте в період поглиблення ринкових відносин спостерігається тенденція розвитку системи НФУ, збільшення кількості реально функціонуючих їх видів та активізація їхньої діяльності.

Діяльність НФУ як вузькоспеціалізованих фінансових посередників виявляється в акумуляції, конвертації та спрямуванні вільних грошових ресурсів суб'єктів господарювання на інвестиційні цілі з метою досягнення комерційного або іншого ефекту чи збереження вартості грошей у часі [8]. Класифікація небанківських фінансових інститутів наведена на рис. 1 [3].

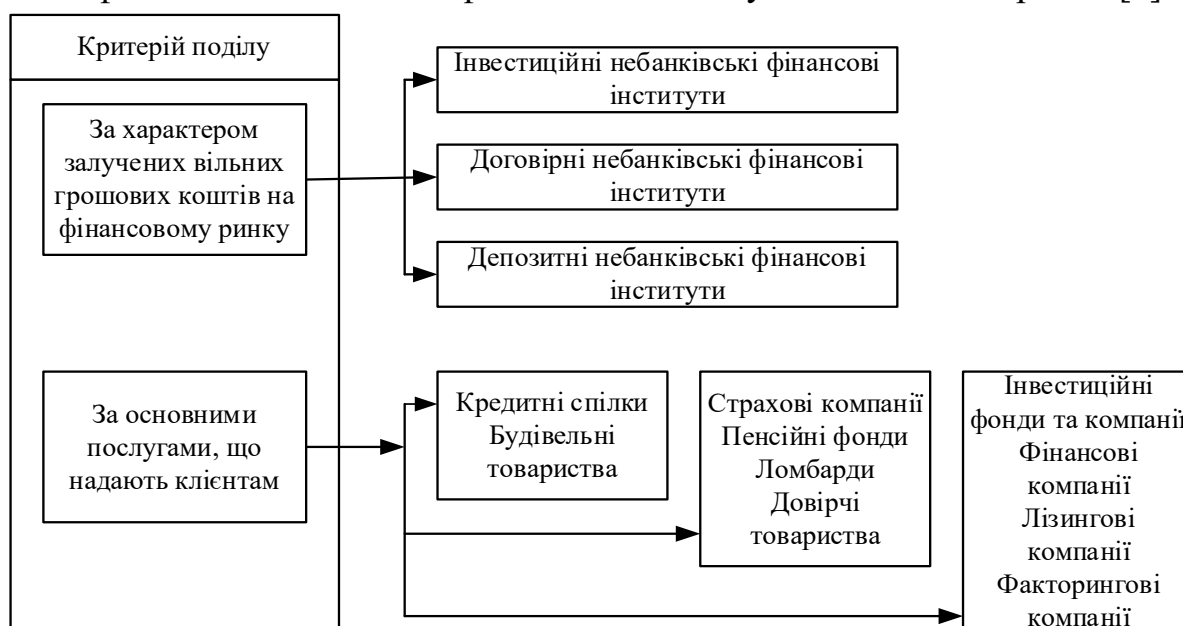

Рис. 1. Класифікація небанківських фінансових інститутів

Джерело: складено авторами за [3].

Для вирішення проблеми інвестиційного розвитку національної економіки, розширеного відтворення основних засобів виробництва вітчизняних підприємств необхідно використовувати всі можливі засоби, шляхи та схеми залучення фінансових ресурсів за посередництвом як банківських, так і небанківських фінансових установ.

Інвестиційні можливості НФУ ще недостатньо вивчені й оцінені, що потребує подальших досліджень.

На сьогодні НФУ володіють досить обмеженими фінансовими ресурсами, проте мають певні перспективи свого розвитку й у майбутньому стануть вагомим резервом постачання інвестиційного капіталу в реальний сектор економіки. Тому досить актуальними на сьогодні є дослідження перспектив розвитку НФУ як інвесторів, можливостей збільшення інвестиційної спроможності та активності на інвестиційному ринку, шляхів формування та нарощування їхнього інвестиційного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку фінансових посередників, у тому числі НФУ, їхньої інвестиційної діяльності, нарощування інвестиційних можливостей присвячена значна кількість наукових праць вітчизняних учених, таких як О. І. Винник, О. М. Гайдук, О. Л. Дорош, В. Ф. Колесніченка, О. М. Колодзієва, Т. В. Майорової, С. В. Онікієнко, К. В. Орехова та ін., серед закордонних – Г. Габбарт, Р. Бекова, Ф. Мишкіна, М. Назарова, Е. Сандоян та ін., які зробили значний внесок у розвиток теорії фінансового посередництва, у висвітлення питань інвестиційної діяльності НФУ, перспектив їхнього розвитку в умовах поглиблення ринкових відносин.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Віддаючи належне вагомим здобуткам зазначених вчених, на сьогодні невирішеними залишаються питання підвищення інвестиційної активності НФУ, формування їх інвестиційного потенціалу, створення на їх базі потужного резерву постачання фінансових ресурсів з метою задоволення нагальних потреб реального сектору економіки в інвестиціях.

На сьогодні основна увага вчених-економістів спрямована на дослідження інвестиційного потенціалу саме суб'єктів реального сектору економіки. Щодо досліджень проблем формування інвестиційного потенціалу фінансових установ, зокрема небанківських, то ці дослідження перебувають ще на початковій стадії. Розв'язання зазначеної проблеми потребує додаткового наукового пошуку з метою теоретичного обґрунтування категоріального апарату, методичних підходів до розробки схем і механізмів формування та нарощування інвестиційного потенціалу та його ефективного використання за різних умов впливу чинників макро- і мікросередовища.

Метою статті є пошук шляхів, засобів та методів підвищення ефективності діяльності НФУ як постачальників інвестиційного капіталу в реальний сектор економіки, розробка методичних підходів до формування та нарощування інвестиційного потенціалу зазначених установ і виявлення впливу факторів макро- і мікросередовища на вибір стратегії його формування.

Виклад основного матеріалу. Фінансова діяльність НФУ переважно обмежується фінансовим інвестуванням, які здійснюються в незначних обсягах. Що стосується структури фінансових інвестицій за певними видами фінансових посередників, то найбільш ризикованими інвестиційними портфелями володіють страхові компанії (близько 50 % акцій корпорацій), менш ризикованими – інститути спільного інвестування, у яких інвестиційний портфель складають більш надійні цінні папери – державні облігації і більш консервативними в плані використання ризикових цінних паперів є недержавні пенсійні фонди [10].

Відповідно до того, що НФУ – це суб'єкти фінансового ринку з обмеженими інвестиційними ресурсами й низькою інвестиційною активністю, їхній вплив на розвиток підприємств реального сектору економіки досить

незначний. Проте наявна тенденція збільшення обсягу активів та поліпшення їх структури, а також спрямування їх на інвестиційні цілі показує перспективу зростання значущості НФУ як інвесторів серед інших учасників фінансового ринку.

НФУ порівняно з банківськими мають свої особливості та специфічні функції, які в повному обсязі реалізуються в країнах із розвиненими ринковими відносинами. Особливо це стосується страхових компаній та пенсійних фондів, що володіють так званими «довгими» коштами, які можна залучати на тривалий термін як інвестиційні ресурси в реальний сектор економіки. Що стосується інститутів спільного інвестування – інвестиційних фондів та компаній, то вони мають потужні інвестиційні можливості, завдяки яким здійснюється інвестування розвитку цілих секторів економіки за вибраним ними напрямом, реалізуючи відпрацьовані схеми й механізми залучення коштів широких верств населення, так званих дрібних інвесторів.

Ситуація на фінансовому ринку України, який ще і до теперішнього часу перебуває на стадії становлення та розвитку, не дозволяє в повному обсязі реалізувати потенційні інвестиційні можливості вітчизняних НФУ, які додатково зі свого боку ускладнюють ситуацію внаслідок низької їх активності й відповідно відсутності необхідних фінансових ресурсів. Виправлення ситуації, що склалася в діяльності НФУ на фінансовому ринку України, вимагає розробки відповідних заходів щодо активізації їхніх функцій як інвесторів, створення необхідних і достатніх умов для їхньої результативної роботи на фінансовому ринку України. Тільки за умов активізації діяльності НФУ можливе накопичення інвестиційних ресурсів та створення можливостей для здійснення інвестиційної діяльності. Для досягнення НФУ статусу значущого інвестора на фінансовому ринку, здатного виконувати роль постачальника інвестиційних ресурсів, необхідно сформувати потужний інвестиційний потенціал. Розв'язання проблеми формування інвестиційного потенціалу НФУ потребує певних зусиль як теоретико-методологічного, так і прикладного характеру, спрямованих на теоретичне обґрунтування певних понять у галузі фінансових інвестицій, зокрема розкриття сутності поняття «інвестиційний потенціал» як економічної категорії, процесів залучення, акумуляції та використання фінансових ресурсів, спрямованих на технологічне оновлення реального сектору економіки.

Важливим науково-практичним завданням є пошук методичних підходів до розробки механізму формування та нарощування інвестиційного потенціалу НФУ.

Щодо розкриття сутності поняття «інвестиційний потенціал», то найбільш повно це питання вирішено стосовно виробничих підприємств [2; 4; 6; 9].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Загальний підхід до тлумачення поняття «інвестиційний потенціал» як для виробничих підприємств, так і для інших суб'єктів ринкових відносин залишається незмінним і охоплює дві його невід'ємні складові: ресурси й можливості.

Провівши аналіз літературних джерел щодо формулювання поняття «інвестиційний потенціал» [1; 2; 5; 7; 9] і виявивши найбільш суттєві ознаки, що характеризують його зміст і сутність, стало можливим запропонувати більш стисле авторське визначення цього поняття. «Інвестиційний потенціал НФУ» за авторською редакцією визначається як сукупність фінансових ресурсів (власних і залучених), які можуть бути мобілізовані на інвестиційні цілі, а також можливості їх використання для реалізації тактичних та стратегічних цілей. Основою будь-якого потенціалу є ресурси, але саме потенціал як такий є поєднанням ресурсів і можливостей їх використання на визначені суб'єктами ринку цілі. Інвестиційний потенціал є основою економічного розвитку будь-якого суб'єкта господарювання і його величина визначає темпи економічного зростання і конкурентоспроможність у ринкових умовах господарювання.

Схема складових інвестиційного потенціалу НФУ наведена на рис. 2.

Рис. 2. Складові інвестиційного потенціалу НФУ

Джерело: розроблено авторами.

Особливість інвестиційного потенціалу НФУ визначається характером їхньої діяльності, спроможністю залучати інвестиційні ресурси із зовнішніх фінансових джерел, можливістю використовувати фінансові ресурси як інвестиції на певних сегментах інвестиційного ринку і т. ін.

Що стосується ресурсної складової інвестиційного потенціалу, то доцільно виділити ресурси, які в сукупності визначають її зміст і сутність. Фінансові ресурси є основою ресурсної складової інвестиційного потенціалу і їх цілеспрямоване й ефективне використання забезпечує функціональне призначення зазначеної складової.

Ресурси фінансового менеджменту – це наявність досвіду ефективного менеджменту в управлінні фінансами НФУ.

Організаційні ресурси – це накопичений досвід, існуючі ділові зв'язки, відпрацьовані методи і механізми ефективної взаємодії з різними суб'єктами фінансового ринку з метою реалізації цілей НФУ.

Інформаційні ресурси – це наявність інформації про кон'юнктуру фінансового ринку, його учасників, джерела залучення фінансових ресурсів та споживачів фінансових послуг.

Кадрові ресурси – це наявність підготовленого персоналу, його фаховий рівень, професійні навички у сфері інвестиційної діяльності, що забезпечують належну ефективність інвестиційної діяльності НФУ.

Умови формування інвестиційного потенціалу НФУ з урахуванням факторів негативного впливу макро- і мікросередовища наведені на рис. 3. З огляду на проблеми формування інвестиційного потенціалу НФУ, які визначаються негативним впливом факторів макро- і мікросередовища, побудована матриця умов визначення стратегій формування зазначеного потенціалу залежно від співвідношення величин негативного впливу зазначених факторів (рис. 4). Сукупний негативний вплив факторів макро- і мікросередовища на процес формування інвестиційного потенціалу НФУ визначається співвідношенням величин їхніх негативних впливів, що своєю чергою відбивається на кінцевому результаті формування зазначеного потенціалу, створюючи проблеми головним чином для умов його формування. Із зазначеного співвідношення сформульовані відповідні стратегії (див. табл.), що визначають напрям організаційно-економічних рішень у розв'язанні проблем формування інвестиційного потенціалу за різних умов негативного впливу факторів макро- і мікросередовища.

Сумарний вплив факторів макро- і мікросередовища відбивається головним чином на інвестиційних можливостях НФУ як складової інвестиційного потенціалу, що і враховується при розробці й реалізації відповідної стратегії.

Інвестиційні можливості можуть бути належним чином реалізовані за умов мінімізації негативного впливу факторів макро- і мікросередовища, що за наявності необхідних ресурсів, насамперед фінансових, формують потужний інвестиційний потенціал НФУ.

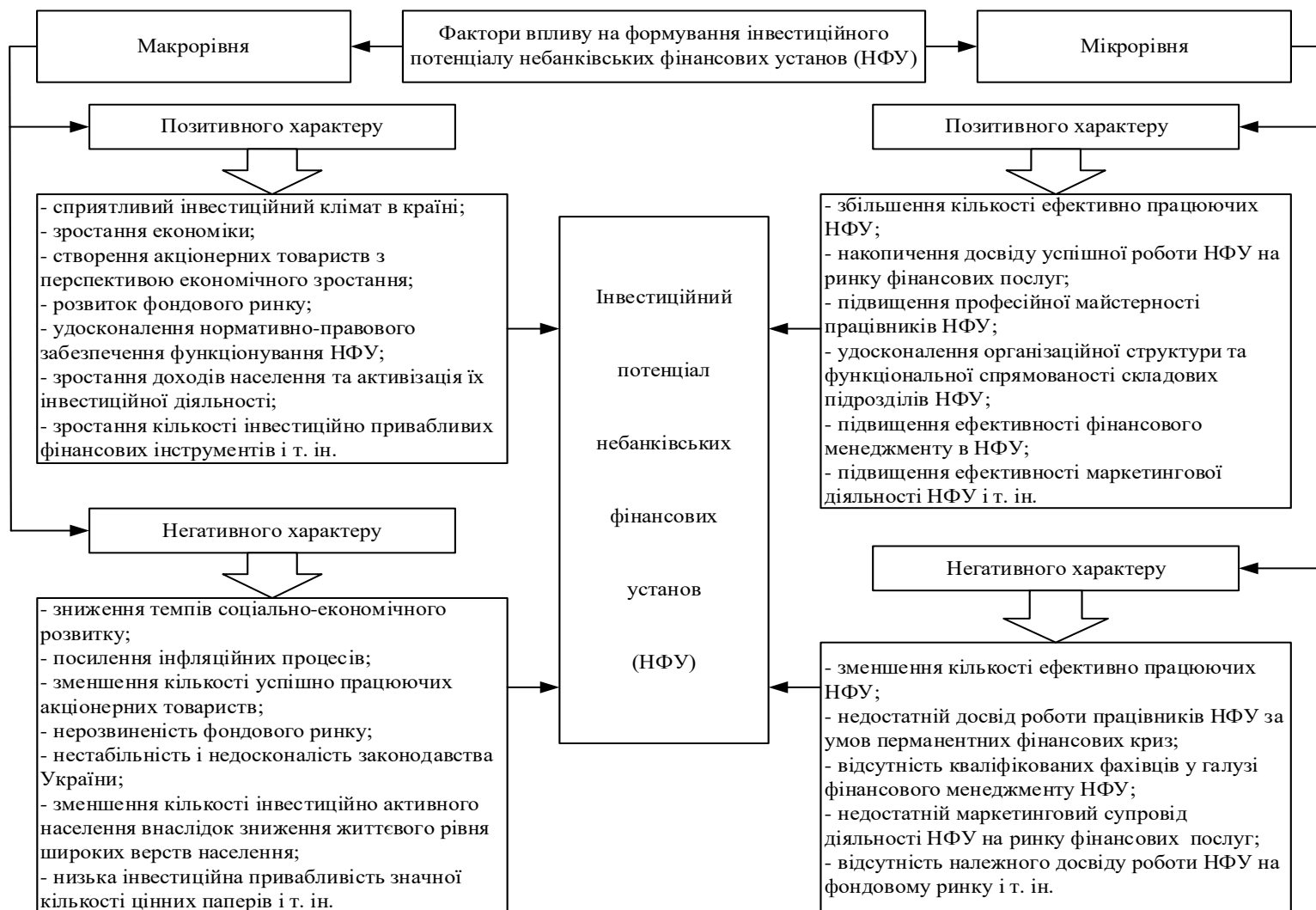

Рис. 3. Умови формування інвестиційного потенціалу НФУ

Джерело: розроблено авторами.

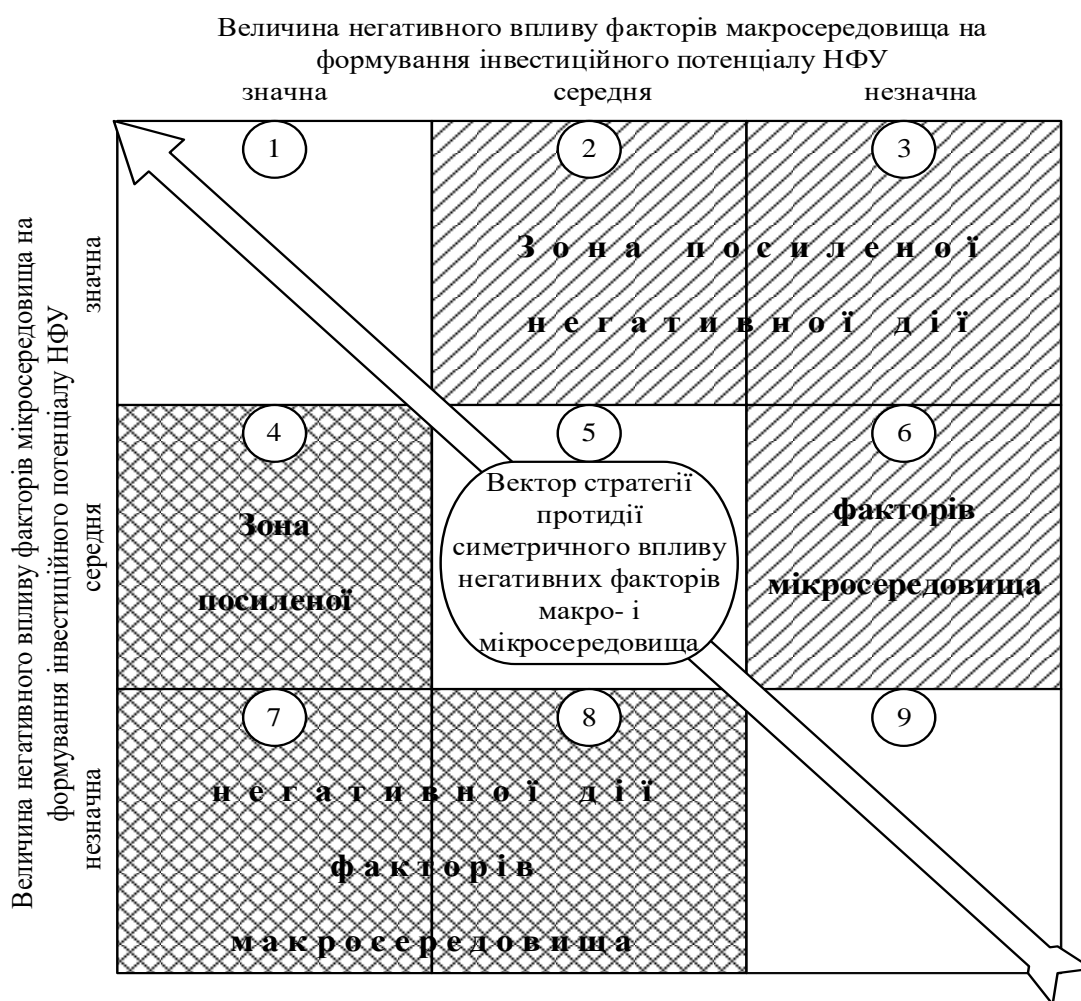

Рис. 4. Матриця умов визначення стратегій формування інвестиційного потенціалу залежно від співвідношення негативного впливу факторів макро- і мікросередовища

Джерело: розроблено авторами.

Слід зазначити, що на сьогодні рівень інвестиційного потенціалу вітчизняних НФУ досить низький, що потребує відповідних рішень стосовно вибору стратегії та механізмів його формування та нарощування.

Таблиця

Характеристика стратегій формування інвестиційного потенціалу НФУ залежно від співвідношення величини негативного впливу факторів макро- і мікросередовища

№ стратегії у матриці співвідношень величин негативного впливу факторів макро- і мікросередовища	Варіанти співвідношень величин негативного впливу факторів макро- і мікросередовища $\left(\frac{\text{макросередовища}}{\text{мікросередовища}} \right)$	Стратегії формування інвестиційного потенціалу НФУ в умовах протидії негативного впливу факторів макро- і мікросередовища
1	2	3
1	<u>значна</u> значна	Стратегія радикальних симетричних рішень

Закінчення табл.

1	2	3
2	<i>середня</i> <i>значна</i>	Стратегія відповідних рішень з урахуванням послаблення негативного впливу факторів макросередовища
3	<i>незначна</i> <i>значна</i>	Стратегія відповідних рішень спрямованих головним чином на протидію негативного впливу факторів мікросередовища
4	<i>значна</i> <i>середня</i>	Стратегія відповідних рішень спрямованих головним чином на протидію впливу негативних факторів макросередовища
5	<i>середня</i> <i>середня</i>	Стратегія помірних симетричних рішень
6	<i>незначна</i> <i>середня</i>	Стратегія відповідних рішень спрямованих переважно на протидію впливу негативних факторів мікросередовища
7	<i>значна</i> <i>незначна</i>	Стратегія відповідних рішень спрямованих головним чином на протидію впливу негативних факторів макросередовища
8	<i>середня</i> <i>незначна</i>	Стратегія відповідних рішень спрямована переважно на протидію впливу негативним факторам макросередовища
9	<i>незначна</i> <i>незначна</i>	Стратегія помірних симетричних рішень

Джерело: розроблено авторами.

Висновки і пропозиції. НФУ є перспективними суб'єктами фінансового ринку, які мають суттєві потенційні можливості наростити потужний інвестиційний потенціал і стати повноцінними учасниками в інвестуванні підприємств реального сектору економіки. Для забезпечення статусу НФУ як активних гравців на фінансовому ринку необхідно розробити механізм формування їхнього інвестиційного потенціалу.

Інвестиційний потенціал НФУ, який охоплює дві невід'ємні складові – ресурси й можливості, у процесі свого формування зазнає впливу факторів макро- і мікросередовища.

Наявність негативного впливу факторів макро- і мікросередовища на процес формування інвестиційного потенціалу НФУ, головним чином на його складову – «можливості», вимагає розробки відповідної стратегії протидії їхньому негативному впливу. Запропонована методика вибору стратегії протидії негативним факторам макро- і мікросередовища дозволяє прийняти відповідні рішення щодо їх мінімізації.

Список використаних джерел

1. Бережна І. Ю. Теоретико-економічні підходи до обґрунтування змісту інвестиційного потенціалу / І. Ю. Бережна // Держава та регіони. – 2010. – № 6. – С. 253-258.

2. Заїка С. О. Інвестиційний потенціал підприємства та варіанти його формування / С. О. Заїка // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – № 13. – С. 84-86.
3. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / за ред. З. Ватаманюка. – Львів : Новий світ–2000, 2005. – 648 с.
4. Кучерук Т. Ю. Економічне обґрунтування комплексної оцінки інвестиційного потенціалу авіапідприємства / Т. Ю. Кучерук, О. М. Вовк // Економіка. Фінанси. Право. – 2008. – № 3. – С. 11-15.
5. Макух Т. О. Інвестиційний потенціал як фактор підвищення ефективності використання фінансових ресурсів / Т. О. Макух, Т. О. Стечишин // Фінанси України. – 2009. – № 9. – С. 67-77.
6. Назарова О. Г. Вартісний підхід до управління інвестиційним потенціалом підприємства : дис. ... канд. екон. наук.: 08.00.04 / О. Г. Назарова. – Краматорськ, 2015. – 235 с.
7. Нечитайло У. П. Аналіз сучасних підходів до визначення інвестиційного потенціалу регіону / У. П. Нечитайло // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 15. – С. 25-29.
8. Поліщук Є. Класифікація небанківських фінансових установ [Електронний ресурс] / Є. Поліщук // Ринок цінних паперів України. – 2012. – № 12. – С. 3-8. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rcpu_2012_12_2.
9. Сабліна Н. В. Методичний підхід до управління інвестиційним потенціалом підприємства / Н. В. Сабліна // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – № 15.4.3. – С. 102-105.
10. Семенов А. Ю. Діяльність небанківських фінансових установ у контексті економічного зростання / А. Ю. Семенов // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 1. – С. 139-148.

References

1. Berezhna, I.Yu. (2010). Teoretyko-ekonomichni pidkhody do obgruntuvannia zmistu investytsiinoho potentsialu [Theoretical and economic approaches to the substantiation of the content of investment potential]. *Derzhava ta rehiony – State and regions*, 6, 253-258.
2. Zaika, S.O. (2015). Investytsiinyi potentsial pidpriemstva ta varianty yoho formuvannia [Investment potential of the enterprise and variants of its formation]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, 13(1), 84-86.
3. Vatamaniuk, Z. (2005). *Instytutsiini zasady formuvannia ekonomichnoi systemy Ukrainy: teoriia i praktyka [Institutional foundations of the formation of the economic system of Ukraine: theory and practice]*. Novyi svit-2000.
4. Kucheruk, T.Yu., & Vovk, O.M. (2008). Ekonomichne obhruntuvannia kompleksnoi otsinky investytsiinoho potentsialu aviapidpriemstva [Economic substantiation of the integrated assessment of the investment potential of the airline company]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economy. Finances. Right*, 3, 11-15.
5. Makukh, T.O., & Stechyshyn, T.O. (2009). Investytsiinyi potentsial yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia finansovykh resursiv [Investment potential as factor of increasing of efficiency of use of financial resources]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 9, 67-77.
6. Nazarova, O.H. (2015). *Vartisnyi pidkhid do upravlinnia investytsiinym potentsialom pidpriemstva [Costeffective approach to managing investment potential]* [PhD distrtation; Kramatorsk].

7. Nechytailo, I.P. (2010). Analiz suchasnykh pidkhodiv do vyznachennia investytsiinoho potentsialu rehionu [Analysis of modern approaches to determining the investment potential of the region]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 15, 25-29.

8. Polishchuk, Ye. (2012). Klasyfikatsiia nebankivskykh finansovykh ustanov [Classification of non-banking financial institutions]. *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy – Securities market of Ukraine*, 12, 3-8.

9. Sablina, N.V. (2015). Metodychnyi pidkhid do upravlinnia investytsiinym potentsialom pidpriemstva [Methodical approach to management of investment potential of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, 15(3), 102-105.

10. Semenoh, A.Yu. (2011). Diialnist nebankivskykh finansovykh ustanov u konteksti ekonomichnogo zrostantia [Activities of non-banking financial institutions in the context of economic growth]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnogo universytetu – Bulletin of Zaporizhzhia National University*, 1, 139-148.

Отримано 13.07.2022

UDC 330.322.5:336.73

Valerii Ilchuk

Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: ivp5@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-4844-1326>

Researcher ID: [F-4864-2016](https://orcid.org/0000-0003-4844-1326)

Tetiana Shpomer

PhD in Economics, Senior Lecturer of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: tanya_shpomer@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-6680-5889>

Researcher ID: [L-9323-2015](https://orcid.org/0000-0001-6680-5889)

Andrii Shpomer

PhD student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: 6248747@gmail.com

INVESTMENT POTENTIAL OF NON-BANKING FINANCIAL INSTITUTIONS

The activity of the NFI on the financial market of Ukraine is analyzed, which is manifested in the accumulation, conversion and direction of free monetary resources of economic entities for investment purposes in order to achieve a commercial or other effect or preserve the value of money over time. The classification of non-banking financial institutions is considered. The problems of their low investment activity have been identified. The possibility of intensifying the investment activity of NFI under the conditions of forming and increasing their investment potential is shown. Formulated author definition of the essence of the concept «investment potential of NFU». The structure of the investment potential is considered. The potential is characterized as a combination of resources and opportunities to use them for the goals determined by market subjects. The macro- and microenviron-

mental factors that negatively affect the process of formation of the investment potential of NFI have been determined. Depending on the ratio of the negative impact of macro- and microenvironmental factors, a matrix of strategies for counteracting the specified factor in the process of forming and increasing the investment potential of the NFI is built. The method of choosing the appropriate strategy for counteracting the negative factors of the macro- and microenvironment allows you to make informed decisions about their minimization. The need to develop a mechanism for the formation of investment potential in the context of the implementation of a strategy for countering the negative impact of these factors is shown. It has been proven that NFI are promising subjects of the financial market, which have significant potential opportunities to build up a powerful investment potential and become full participants in investing in enterprises of the real sector of the economy.

Keywords: investment activity; investment potential; investment capital; investment opportunities; non-bank financial institutions.

Fig.: 4. Table: 1. References: 10.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-139-149

УДК 368(477):334.722

JEL Classification: G22; G18; G28

Наталія Ткаченко

доктор економічних наук, професор

Інститут післядипломної освіти Київського національного університету
імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)E-mail: tkachenko_nt@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6312-4586>.Scopus Author ID: [57190659715](https://scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57190659715)**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
НОВАЦІЇ В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ**

Стаття присвячена розкриттю пріоритетних напрямів сучасного етапу трансформації державне регулювання страхової діяльності в Україні. До новації в системі державного регулювання страхової діяльності в Україні віднесено: принципово нову процедурність ліцензування страховиків; застосування Solvency I та Solvency II при оцінці платоспроможності; механізми виходу страховиків із ринку та нові вимоги до укладання договорів страхування. Ці новації закладають стійкий фундамент до подальших змін у страховій справі, а саме, дозволяють у подальшому посилити стандарти ліцензування, через розкриття страховиками структури власності, кінцевих бенефіціарних власників, підвищення вимог до ділової репутації акціонерів та ключових осіб; продукувати системи раннього виявлення ризиків та вчасного реагування; розробити процедурний механізм відновлення діяльності страхової компанії, реорганізації або виходу страховика з ринку; підвищити рівень відкритості та комунікаційності між регулятором та страховиками у процесі формування регуляторної політики.

Ключові слова: державне регулювання; регуляторні новації; страхова компанія; моделі державного регулювання; страхові правовідносини.

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 15.

Постановка проблеми. Держава, виконуючи різні соціально-економічні функції, не може знаходитися осторонь від страхової діяльності, інтересів населення та економіки загалом. Це пояснюється великим значенням страхування в економічному та соціальному житті суспільства. В економічній науці постійно точаться дискусії щодо доцільності розширення функціональних можливостей держави при збереженні ринкових свобод, інститутів і механізмів у сучасному суспільстві, або ж навпаки, зрушення таких функцій на фоні активного розповсюдження ринкових механізмів. І знайти оптимальне поєднання є досить непростим завданням. Так, не можна прийняти доктрину повного самоусунення держави з регулювання страхової діяльності, оскільки специфічність страхового бізнесу потребує встановлення зрозумілих підходів до його ведення. Тому широко використовуються в усіх розвинених країнах світу різноманітні форми та методи державного регулювання страхової діяльності.

Страхування є ефективним способом захисту від різного роду небажаних подій, що супроводжуються матеріальними та іншими втратами, і компенсації таких наслідків страховиками за рахунок сформованих страхових фондів. Зрозуміло, що чим ширшим є поширення страхування, тим доступнішою є участь у ньому всіх членів суспільства.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Широке коло питань, пов'язаних із державним регулюванням ринків фінансових послуг постійно розглядається як у роботах науковців, так і практиків. Серед них можна виділити праці О. Залєтова, С. Мошенського, С. Науменкової, А. Нечипоренка, Л. Нечипорук, Л. Ширінян, Т. Яворської та ін. Стосовно проблеми державного регулювання страхової діяльності, то А. Нечипоренко у своїй праці акцентує увагу на розвитку інституту саморегулювання, а також заохочення участі громадськості до державного регулювання страхової діяльності [1]. І. Тур наголошує, що державне регулювання страхової діяльності повинно обов'язково орієнтуватися на бінарність, тобто досягнення як економічної, так і соціальної мети регулювання страхового ринку державою [2]. На особливу увагу заслуговує праця О. Й. Жабинець, яка вивчає специфіку впливу сучасного інструментарію державної регуляторної політики на функціонування страхового ринку України. У цьому контексті науковець робить висновок, що нині пріоритетними завданнями державного регулятора має бути капіталізація страхових компаній та якість їхніх активів, підвищення вимогливості до вітчизняних перестраховиків і перестраховиків-нерезидентів, введення обов'язковості розміщення коштів страхових резервів у вигляді державних цінних паперів як таких, що дають високу ставку дохідності та мають високий рівень надійності [3]. Своєю чергою, Л. Морозова та О. Тимощук обґрунтували, що процес продукування та реалізації державними інституціями нормативно-правових, організаційних і регулятивно-контролюючих заходів повинен бути орієнтований на захист інтересів як страхових компаній, так споживачів страхових послуг, і саме це відповідає бажаній траєкторії розвитку страхового ринку в контексті сформованої державної політики [4; 5]. Особливості державного регулювання страхового ринку України в умовах трансформації інституційного середовища досліджуються В. Рудевською та О. Погорілою [6].

У науковому полі певною мірою вже сформований дефініційно-поняттєвий апарат та системне розуміння механізму державного регулювання страхової діяльності. Водночас точаться активні дискусії щодо змістовності різноманітних форм, методів та складових державного регулювання страхової діяльності, можливостей імплементації зарубіжного досвіду та використання кращих регуляторних практик. Це відповідно вимагає поглибленого розгляду моделі страхового ринку з позиції ефективного застосування різних підходів до особливостей державного регулювання страхової діяльності.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проблема дослідження ефективності регуляторної політики держави на страховому ринку України набуває особливої актуальності, оскільки сучасна трансформація суспільно-економічних відносин у страховому бізнесі є можливою лише на фоні підвищення результативності державного регулювання.

Впродовж останніх років регуляторне середовище страхового ринку в Україні зазнало суттєвих змін. Сучасні регуляторні заходи мають комплексний характер та відповідно формують умови для належного розвитку страховиків і створення конкурентного середовища на ринку страхових послуг. Втім, існує потреба продукування та реалізації новітніх підходів до регулювання страхової діяльності в умовах ризикового та диджиталізованого середовища, використанні інноваційного інструментарію для швидкого реагування на зміни у страховій системі.

Метою статті є окреслення пріоритетних напрямів сучасного етапу трансформації державного регулювання страхової діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі сутність дефініції «державне регулювання» подається досить неоднозначно: як система заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру; як процес створення системи норм і дотримання правил діяльності фінансових установ; як система норм та рішень, прийнятих державними органами управління; як сукупність методів та інструментів впливу держави на економічну діяльність суб'єктів ринку [7-12].

Так, державне регулювання страхової діяльності в тому чи іншому форматі має місце в усіх країнах світу. Регуляторні моделі у частині визначених параметрів є універсальними, але одночасно та значно різняться відповідно до конкретних національних систем. У чому ж проявляється універсальність та оригінальність моделей регулювання страхової діяльності? Відповідь на це питання представлено в таблиці.

Таблиця

Систематизація ознак моделей державного регулювання страхової діяльності

Універсальні ознаки	Специфічні ознаки
<ul style="list-style-type: none"> - формування галузевого страхового законодавства; - специфічність податкового регулювання; - окреслення критеріїв допуску до провадження страхової діяльності; - наявність спеціального органу страхового нагляду; - тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> - статусність та структурність органів страхового нагляду; - процедурність допуску до страхової діяльності; - активність використання специфічного інструментарію регулювання; - тощо.

Страхові правовідносини характеризуються багатьма ознаками, але основні з них такі:

- по-перше, вольове суспільне відношення;
- по-друге, завжди двосторонній зв'язок;
- по-третє, конкретизація норм страхового права в дії;
- по-четверте, страхові правовідносини реалізуються через норми страхового права.

Законодавець у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначає поняття «державне регулювання ринків фінансових послуг» як здійснення державою комплексу заходів щодо регулювання та нагляду за ринками фінансових послуг [13].

Державне регулювання у страхуванні має свою специфіку, що визначається сукупністю існуючих в цій сфері правовідносин. Так, страхові правовідносини включають складові елементи: суб'єктний склад, предмет страхування та змістовну характеристику таких відносин (рис. 1).

Рис. 1. Склад елементів страхових правовідносин

Джерело: побудовано авторкою.

Відповідно до рис. 1, можна зазначити, що в найбільш загальному представленні основною метою державного регулювання страхової діяльності є забезпечення формування та поступального розвитку страхового ринку, продукування належних умов діяльності страхових компаній різного організаційно-правового формату, захист інтересів споживачів страхових послуг, перестраховиків і страховиків, третіх осіб. При цьому, зрозуміло, що ефективність функціонування страхових компаній на ринку визначається і їх фінансовою та матеріальною основою. Тому урізноманітнення та окреслення чіткості складових державного регулювання сприятиме, з великою ймовірністю, виконанню взятих страховою компанією на себе зобов'язань.

В аналогічній траєкторії подає мету державного регулювання О. Корват [10]. Авторка розставила акценти на захисті інтересів споживачів страхових послуг та ефективному розвитку страхового ринку в рамках сформованої державної політики, що є абсолютно логічним і прийнятним. Відповідно, об'єктом державного регулювання є ринок страхових послуг та діяльність основних суб'єктів на ньому.

В Україні державне регулювання страхового ринку здійснювалося з 2003 по 2011 рр. – Держфінпослуг, а з 2011 по 2020 рр. Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг).

У вересні 2019 року ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» (так званий закон про «спліт»), відповідно до якого з 01 липня 2020 року Національний банк став регулятором та наглядовим органом на страховому ринку. Світова практика засвідчує, що функції мегарегулятора може виконувати як центробанк, так і інший орган. Наприклад, у Польщі, Австрії, Естонії, Ісландії, Латвії, Японії створено окремий орган нагляду за фінансовими ринками, до функціоналу якого входять питання нагляду за фінансовими інститутами та фінансовими послугами.

Відповідно до покладених зобов'язань, Національний банк України поступово почав запроваджувати нову модель регулювання ринку страхування, в якій імплементовано положення директив ЄС, кращі світові практики регулювання та нагляду за ринком страхування та перестраховування, а також особливості й специфіку розвитку вітчизняного страхового ринку. Чим саме вирізняється запропонована модель? За нового підходу передбачається удосконалення вимог до оцінювання ліквідності та платоспроможності, ліцензування, системи корпоративного управління, формування механізму управління ризиками, застосування ризикоорієнтованого пруденційного нагляду, а також ідентифікування процедури відновлення діяльності, реорганізації та виведення страховиків із ринку.

Так, новації у сфері регулюванні страхової діяльності насамперед обумовлені прийняттям Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [15] та Закону «Про страхування» [14], які вводяться в дію з 01.01.2024 року.

Розкриваючи більш детально сутність окремих позицій, представлених на рис. 2, варто акцентувати, що в межах блоку «процедурність ліцензування» новаціями є скасування обов'язкової форми страхування; виділення класів страхування (5 класів страхування життя, 18 класів страхування іншого, ніж страхування життя); видача ліцензій на здійснення діяльності з прямого страхування життя; прямого страхування, іншого, ніж страхування життя, за обраними класами страхування (ризиками в межах відповідного класу); вхідного перестраховування за обраними класами страхування (ризиками в межах відповідного класу).

Крім того, посилюються вимоги до стандартів ліцензування страховиків у контексті напрямів перевірки, тобто особи страховика та його керівництва, структури власності, формування системи управління, стратегії діяльності та бізнес-планування. Чітко фіксуються вимоги до ділової репутації бенефіціарів, керівників, засновників членів виконавчого органу та/або наглядової ради/власників істотної участі, організаційної структури заявника тощо.

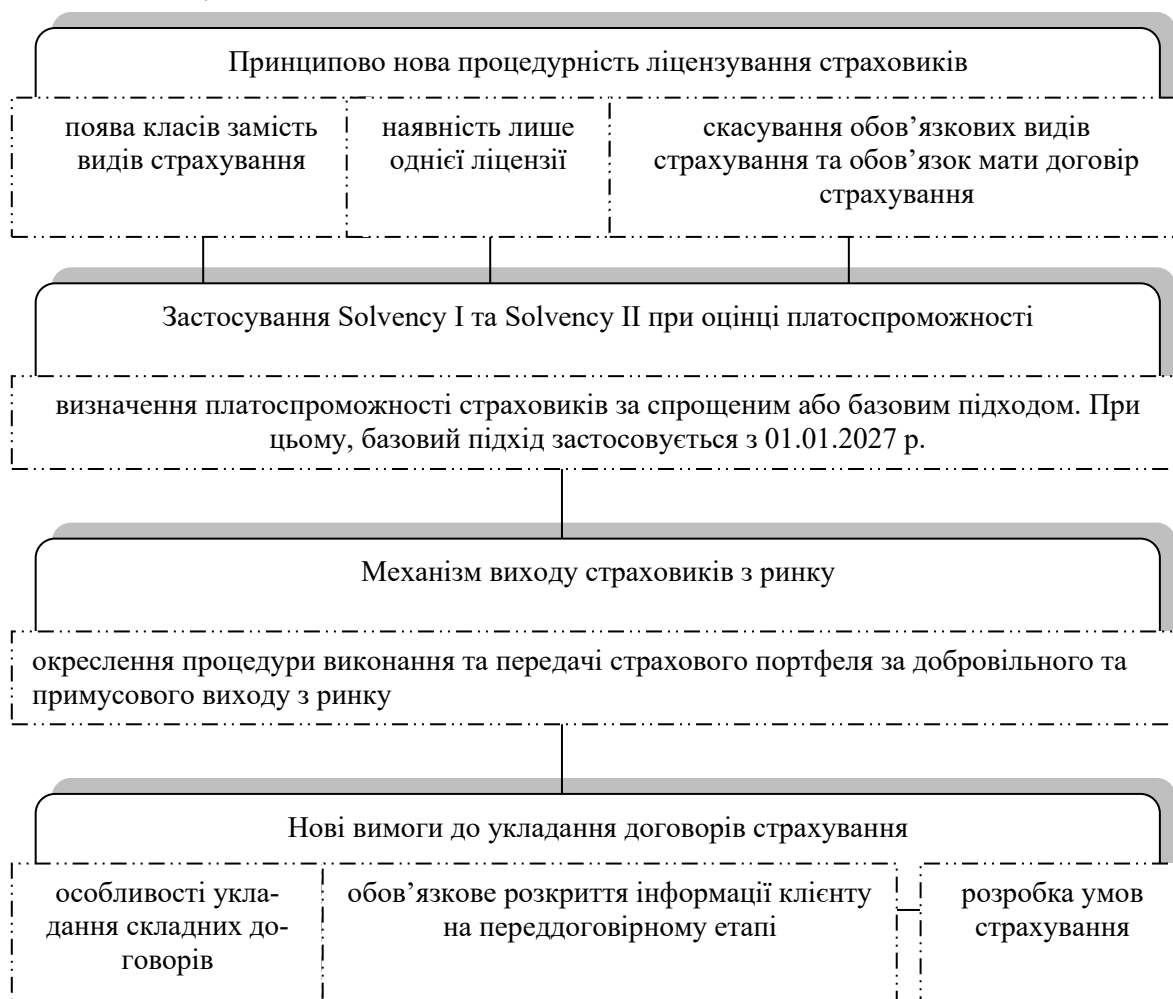

Рис. 2. Новації в системі державного регулювання відповідно до Закону України «Про страхування»

Джерело: побудовано автором на основі [14].

Удосконалення державного регулювання страхової діяльності в сучасному вимірі є запорукою фінансово стійкого функціонування страховиків. Тому застосування підходів Solvency II при оцінці платоспроможності з урахуванням спрощеного та базового сценаріїв сприяє оперативному застосуванню відповідних антикризових заходів (коригувальних заходів, заходів раннього втручання та заходів впливу), з одного боку, а з іншого – формує впевненість у клієнтів страхових компаній у достатній фінансовій спроможності страховиків.

На особливу увагу заслуговують новації в частині формалізування способів виходу з ринку страховика. Такий вихід з ринку може мати як добровільний, так і примусовий характер, ініціативність та наслідки такого виходу суттєво різняться (рис. 3).

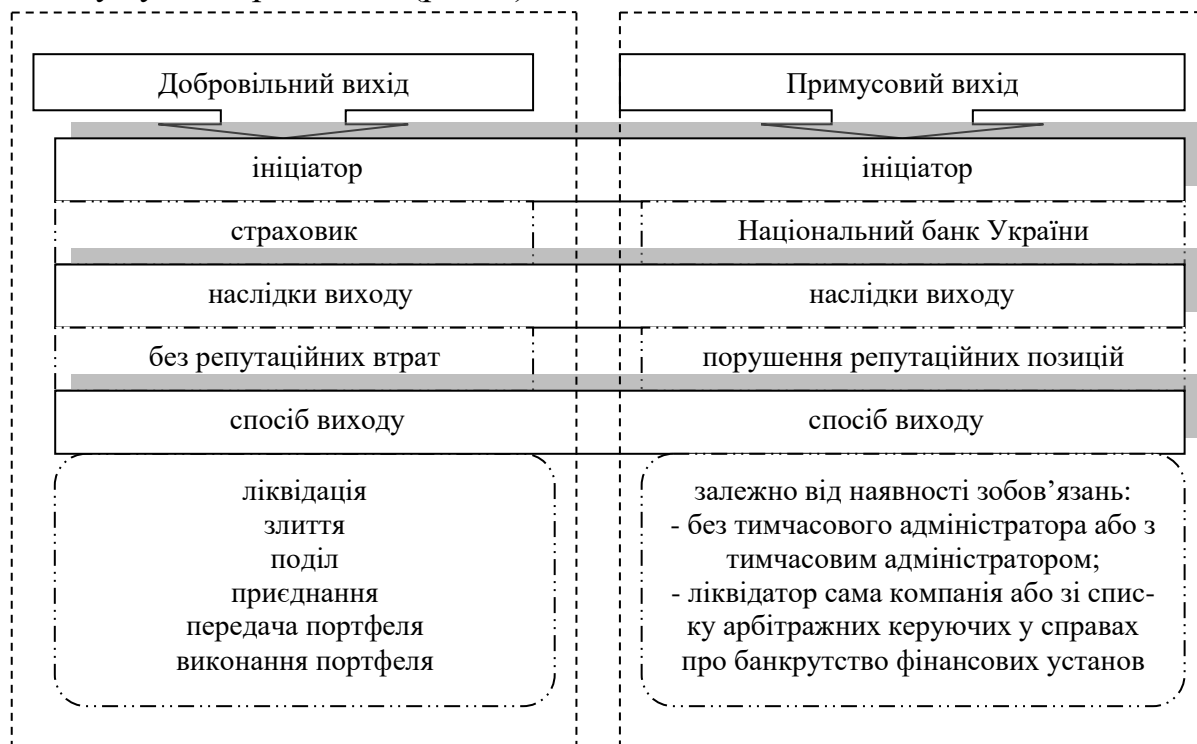

Рис. 3. Інноваційність у підходах щодо виходу з ринку страховика

Джерело: побудовано автором на основі [15].

Варто зазначити, що механізм впровадження оновленого державного регулювання страхової діяльності не буде одномоментним. Часовий лаг таких змін вже триває, але загалом становитиме 5 років – з 2022 до 2027 року.

Висновки та пропозиції. Насамкінець треба зазначити сформульовані новації державного регулювання страхової діяльності, у тому числі й за рахунок імplementування закордонного досвіду, дозволять:

- посилити стандарти ліцензування, через розкриття страховиками структури власності, кінцевих бенефіціарних власників;
- підвищити вимогливість до ділової репутації акціонерів та осіб, які займають ключові позиції та виконують основні функції в компанії;
- сформулювати вимоги до системи управління ризиками;
- продукувати системи вчасного реагування та раннього діагностування ризиків;
- встановити вимоги щодо обліку та звітності відповідно до МСФЗ;
- розробити процедурний механізм відновлення діяльності страхової компанії та/або реорганізації компанії, сформулювати прийнятні можливості та етапність виходу страховика чи перестраховика з ринку;

- посилити вимоги до оцінки резервів, прийнятності активів та оцінки їхньої якості, структури капіталу та рівня його достатності;
- підвищити рівень відкритості та комунікаційність між органом державного нагляду та страховиками;
- встановити чіткі вимоги до системи внутрішнього контролю та корпоративного управління.

Специфіка страхового ринку вимагає врахування фінансових інтересів як учасників ринку, так і держави. Тому продукування системних та обґрунтованих регуляторних заходів на державному рівні є дуже важливим задля пошуків ефективних заходів, що сприятимуть створенню прозорого конкурентоспроможного ринку страхування в Україні.

Список використаних джерел

1. Нечипоренко А. В. Державне регулювання страхової діяльності в Україні: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / А. В. Нечипоренко // Ефективна економіка. – 2021. – № 7. – Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/7_2021/96.pdf.
2. Тур І. Ю. Державне регулювання страхової діяльності в Україні: мета, соціальна складова [Електронний ресурс] / І. Ю. Тур // Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. – 2020. – № 5(11). – С. 225-232. – Режим доступу: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5\(11\)-225-232](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5(11)-225-232).
3. Жабинець О. Й. Вплив інструментів державного регулювання на фінансово-економічну безпеку страхового ринку України в сучасних економічних умовах [Електронний ресурс] / О. Й. Жабинець // Проблеми економіки. – 2015. – № 2. – С. 57-63. – Режим доступу: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2015-2_0-pages-57_63.pdf.
4. Морозова Л. С. Розвиток державного регулювання страхової діяльності в Україні / Л. С. Морозова, О. В. Тимощук // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2021. – № 2(26). – С. 134-140. – DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-134-140.
5. Тимощук О. В. Державне регулювання страхової діяльності в умовах економічних перетворень / О. В. Тимощук // Sciences of Europe. – 2021. – № 75, т. 2. – С. 9–12. – DOI: 10.24412/3162-2364-2021-75-2-9-12.
6. Рудевська В. І. Особливості державного регулювання страхового ринку України у трансформаційних умовах / В. І. Рудевська, О. В. Погоріла // Вісник Університету банківської справи. – 2020. – № 1(37). – С. 42–53. – DOI: [https://doi.org/10.18371/2221-755x1\(37\)2020208196](https://doi.org/10.18371/2221-755x1(37)2020208196).
7. Науменкова С. В. Системи регулювання ринків фінансових послуг зарубіжних країн : навчальний посібник / С. В. Науменкова, В. І. Міщенко. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, Університет банківської справи НБУ, 2010. – 170 с.
8. Яворська Т. В. Державне регулювання страхового підприємництва в Україні : монографія / Т. В. Яворська. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 420 с.
9. Яворська Т. В. Функції та види державного регулювання страхового підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / Т. В. Яворська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 8, ч. 1. – С. 181–184. – Режим доступу: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_08/44.pdf.
10. Корват О. В. Концептуалізація державного регулювання ринку страхових послуг [Електронний ресурс] / О. В. Корват // Ефективна економіка. – 2015. – № 9. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4310>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

11. Шірінян Л. В. Фінансове регулювання страхового ринку України: проблеми теорії та практики : монографія / Л. В. Шірінян. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 458 с.

12. Шірінян Л. Понятійна сутність і теоретико-концептуальні засади фінансового регулювання страхового ринку [Електронний ресурс] / Л. Шірінян // Світ фінансів. – 2012. – № 1. – С. 129–138. – Режим доступу: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/615/623>.

13. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : Закон України № 2664-III від 12.07.2001. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>.

14. Про страхування [Електронний ресурс] : Закон України № 85/96-ВР від 07.03.1996. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

15. Про фінансові послуги та фінансові компанії [Електронний ресурс] : Закон України № 1953-IX від 14.12.2021. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.

References

1. Nechyporenko, A. (2021). Derzhavne rehulyuvannya strakhovoyi diyal'nosti v Ukraini: teoretychnyy aspekt [State regulation of insurance activity in Ukraine: theoretical aspect]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 7. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2021/96.pdf.

2. Tur, I.Y. (2020). Derzhavne rehulivannia strakhovoyi diialnosti v Ukraini: meta, sotsialna skladova [State regulation of insurance activity in Ukraine: purpose, social component]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnya – Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, 5(11), 225-232. [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5\(11\)-225-232](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5(11)-225-232).

3. Zhabynets, O.Yo. (2015). Vplyv instrumentiv derzhavnoho rehulivannia na finansovo-ekonomichnu bezpeku strakhovoho rynku Ukrainy v suchasnykh ekonomichnykh umovakh [Influence of the state regulation instruments on the financial and economic security of the Ukrainian insurance market in the current business environment]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, 2, 57-63. https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2015-2_0-pages-57_63.pdf.

4. Morozova, L., & Tymoschuk, O. (2021). Rozvytok derzhavnoho rehulivannia strakhovoi diialnosti v Ukraini [Institutional support for the development of state regulation of insurance activities in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya – Problems and prospects of economics and management*, (2(26)), 134-140. doi: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-134-140. [in Ukrainian].

5. Timoshchuk, O. (2021). Derzhavne rehulivannia strakhovoyi diialnosti v umovakh ekonomichnykh peretvoren [State regulation of insurance activity in the conditions of economic transformations]. *Sciences of Europe*, 75, 2, 9–12. doi: 10.24412/3162-2364-2021-75-2-9-12.

6. Rudevskya, V., & Pohorila O. (2020). Osoblyvosti derzhavnoho rehulyuvannya strakhovoho rynku Ukrainy u transformatsiynykh umovakh [Peculiarities of state regulation of the insurance market of Ukraine in transformation conditions]. *Visnyk Universytetu bankivskoyi spravy – Bulletin of the University of Banking*, 1(37), 42–53. [https://doi.org/10.18371/2221-755x1\(37\)2020208196](https://doi.org/10.18371/2221-755x1(37)2020208196).

7. Naumenkova, S.V., & Mishchenko, V.I. (2010). *Systemy rehulyuvannya rynkiv finansovykh posluh zarubizhnykh krayin [Regulatory systems of financial services markets of foreign countries]*. Tsentru naukovykh doslidzhen NBU, Universytet bankivskoi spravy NBU.

8. Yavorska, T.V. (2012). *Derzhavne rehulyuvannya strakhovoho pidpriumnytstva v Ukraini [State regulation of insurance business in Ukraine]*. LNU imeni Ivana Franka.
9. Yavorska, T.V. (2014). Funktsii ta vydy derzhavnoho rehuliuвання strakhovoho pidpriumnytstva v Ukraini [Functions and types of state regulation insurance business in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, 8, 1, 181–184. http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_08/44.pdf.
10. Korvat, O.V. (2015). Kontseptualizatsiya derzhavnoho rehulyuvannya rynku strakhovykh posluh [Conceptualization of state insurance regulation]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 9. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4310>.
11. Shirinyan, L.V. (2014). Finansove rehulyuvannya strakhovoho rynku Ukrainy: problemy teorii ta praktyky [Financial regulation of the insurance market of Ukraine: problems of theory and practice]. Tsentр uchbovoyi literatury.
12. Shirinyan, L.V. (2012). Pomyatyna sutnist i teoretyko-kontseptual'ni zasady finansovoho rehulyuvannya strakhovoho rynku [Conceptual essence and theoretical and conceptual foundations of financial regulation of the insurance market]. *Svit finansiv – The world of finance*, 1, 129–138. <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/615/623>.
13. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання ryнкiv finansovykh posluh [On financial services and state regulation of financial services markets], Law of Ukraine № 2664-III dated July 12, 2001. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>.
14. Pro strakhuvannya [On insurance], Law of Ukraine № 85/96-VR dated 07.03.1996. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
15. Pro finansovi posluhy ta finansovi kompanii [On financial services and financial companies], Law of Ukraine № 1953-IX dated 14.12.2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.

Отримано 08.08.2022

UDC 368(477):334.722

Nataliia Tkachenko

Doctor of Economic Sciences, Professor
Institute of Continuing Education Taras Shevchenko
National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

E-mail: tkachenko_nt@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-6312-4586>

Scopus Author ID: [57190659715](https://orcid.org/57190659715)

STATE REGULATION OF INSURANCE ACTIVITIES: INNOVATIONS IN CURRENT CONDITIONS

Nowadays, any insurance company strives to be open and understandable in the context of its business culture. Constant development of technologies, insurance approaches, risks diversification, the increasing of policyholders demands to companies, all these create the basis for revising existing business models of conducting insurance business.

The purpose of the article is to study risks of insurance companies, to deepen the understanding of the concept of "risk management of the insurer's functioning" taking into account the importance of trust in this process, and on this basis to present the generalized format of the insurer's business model, taking into account the concepts of risk and trust.

It is substantiated that in the most general view, the risks of insurers include the following types: strategic, tactical and operational. The specificity of the functioning of insurance companies determines the emergence of insurance, market, credit and operational risks. It has been proven that risk is closely related to management, and the effectiveness of its management is the basis for the formation of a certain level of customer trust.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

The understanding of trust as an asset of the insurance company has been deepened. The relationship and interdependence between the riskiness of the functioning of insurers and the trust of policyholders is substantiated. The more qualitatively an insurance company manages risks and, accordingly, supports the effectiveness of its activities, fulfills its obligations to policyholders and other clients of the company, the higher the level of trust in it. Conversely, a high level of trust contributes to the formation of established partnership relations, support of a group of loyal customers, etc., which in general leads to an increase in the effectiveness of the insurer's activities.

A generalized format of the insurer's business model is presented, taking into account the concepts of riskiness and trust. It is proven that the formation of the level of trust in the insurance company makes it possible to assess the prospects of its work on the market and to identify directions that require additional attention. In the competitive struggle, the insurance company that will achieve positive financial results, increase its capitalization, achieve success in the established risk management policy, and on the basis of this will actively build trust in itself, because it is on it that the entire insurance business is built, will survive.

Keywords: risk; insurance company; risk management; trust; transaction costs; trust dominants; competitive advantage; business model.

Fig.: 3. Table: 1. References: 15.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-150-162

УДК 336.22

JEL Classification: H20

Костянтин Швабій

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фіскального адміністрування
ДВНЗ МФУ «Державний податковий університет» (Ірпінь, Україна)

E-mail: kostyaschwabiy@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4837-391X>

Олександр Чирва

аспірант кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки
ДВНЗ МФУ «Державний податковий університет» (Ірпінь, Україна)

E-mail: avchirva@ukr.net

**НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ НЕПРЯМОГО
ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ**

У статті досліджено новітні тенденції розвитку системи непрямих оподаткування в Україні. Це зумовлено тим, що в останні декілька років відбулись певні структурні зрушення в системі непрямих оподаткування та зміни податкового законодавства як реакція на зовнішні негативні шоки (пандемія COVID-19 та повномасштабна військова агресія проти України). Зроблено висновок про необхідності подальшого підвищення ефективності функціонування системи непрямих оподаткування України шляхом вдосконалення системи електронного адміністрування ПДВ та впровадження системи Track&Trace до системи контролю за сплатою акцизного податку.

Ключові слова: непрямі податки; ПДВ; акцизний податок; система непрямих оподаткування; тенденції розвитку.

Рис.: 2. Бібл.: 17.

Постановка завдання. Податок на додану вартість (далі ПДВ) та акцизний податок є податками на споживання, що в багатьох країнах формують базис системи непрямих оподаткування та значну частину податкових надходжень державного бюджету. Так, згідно зі статистичними даними в країнах-членах ЄС у 2020 році сумарні надходження від сплати податків на споживання склали 1,442,2 млрд €, що в середньому становить 26,8 % усіх податкових надходжень цих країн. При цьому найбільший у відносному вираженні обсяг надходжень було зафіксовано у Хорватії 49,2 % від загальних податкових надходжень, а найменший у Люксембурзі – 21,7 % [17]. В Україні частка податків на споживання у 2021 році становила 36 % від усіх податкових надходжень. Традиційно за рахунок сплати цих податків формувалось близько 60 % податкових надходжень державного бюджету України¹. У 2021 році загальний обсяг сплаченого ПДВ і акцизного податку становив 698,9 млрд грн, що у відсотковому вираженні становить 63 % усіх податкових надходжень державного бюджету. За підсумками 2022 року державний бюджет від сплати цих податків отримав 545,8 млрд грн [5].

¹ Згідно з міжнародними стандартами класифікації податкових надходжень, зокрема ОЕСР та ЄС, до загальних податкових надходжень належать також внески на соціальне, пенсійне страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі функціонування системи непрямого оподаткування присвячений досить значний масив наукової літератури, у якому розглядаються позитивні та негативні сторони складових системи, непрямих податків, їхнє фіскальне та регулятивне значення. В Україні ці наукові розвідки останні роки тривають у контексті підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, оскільки відтоді виникають зобов'язання України щодо гармонізації норм і положень вітчизняного податкового законодавства з Європейськими директивами. Так, у дослідженні А. Соколовської, Т. Кошук зазначено, що «європейський досвід податкових реформ (як позитивний, так і негативний) може бути корисним із погляду пошуку ефективних податкових інструментів поліпшення макроекономічної ситуації, збалансування державних фінансів та забезпечення соціальної стабільності» [8, с. 94]. У цьому ж контексті оцінка розбіжностей елементів податків та визначення напрямів гармонізації, йдеться про те, яким чином мають наблизитись до стандартів ЄС ПДВ та акцизний податок [9; 10].

Виділення недосліджених частин проблеми. Поряд із цим слід зазначити, що з'являється багато досліджень, у яких йдеться не лише про гармонізацію норм податкового законодавства, а також визначення моделі непрямих податків, які мають бути найбільш сприятливими для економічного зростання [12; 13]. Актуалізація вивчення цих аспектів проблематики не в останню чергу пов'язана з глобальними шоками, такими як пандемія COVID-19 та повномасштабна війна в Україні. Ряд країн, реагуючи на ці виклики, вдалились до певних заходів неконвенційної фіскальної політики [15; 16].

Оскільки протягом останніх декількох років вітчизняна економіка та система державних фінансів також зазнали суттєвого впливу негативних зовнішніх шоків (пандемія COVID-19 і пов'язані з нею обмежувальні заходи та військова агресія РФ в Україні), то ці екзогенні шоки суттєвим чином вплинули на стійкість системи непрямого оподаткування та доходи державного бюджету.

З огляду на це, **метою цієї роботи** є оцінка новітніх тенденцій розвитку системи непрямого оподаткування в Україні з урахуванням впливу на доходи державного бюджету й систему державних фінансів загалом таких чинників, як пандемія COVID-19 та повномасштабна військова агресія РФ в Україні, що дозволяє визначити сильні та слабкі місця вітчизняної системи непрямого оподаткування.

Виклад основного матеріалу. ПДВ та акцизний податок є базовими складовими системи непрямого оподаткування, яка, в свою чергу, є основною системою державних фінансів більшості країн світу. Як база оподаткування він охоплює досить значну частину ВВП, тому застосовуються порівняно невисокі ставки податку. Після Другої світової війни і дотепер ПДВ став важливим джерелом доходів для більше як 160 країн світу. Як частка ВВП він становить від 4 % у країнах, що розвиваються, та країнах з низькими доходами

до 7 % у країнах з розвинутою економікою. У країнах-членах ЄС у середньому частка ПДВ протягом останнього десятиріччя становить понад 10 % ВВП. Серед країн, які недавно запровадили цей податок, є такі, як Ангола, Бангладеш, Бахрейн, ОАЄ, Оман, Саудівська Аравія та Суринам.

Акцизний податок у структурі своїх податкових систем окремі країни ОЕСР мають цей податок протягом століть. На відміну від ПДВ, акцизний податок має вузьку базу оподаткування, здебільшого низьку еластичність попиту на підакцизну продукцію. Порівняно з ПДВ система адміністрування акцизного податку є нескладною, оскільки, зазвичай, кількість виробників підакцизної продукції є нечисленною.

В Україні ці податки також відіграють важливу роль у системі доходів державного бюджету та системи публічних фінансів загалом протягом тривалого періоду.

Упродовж 2000-2021 рр. частка непрямих податків у загальній структурі податкових надходжень зведеного бюджету України зросла з 27 до 36 %. Ця тенденція зростання частки непрямих податків у загальній структурі системи оподаткування протягом цього періоду часу характерна для більшості країн Європи, країн-членів ЄС і особливо для країн східноєвропейського регіону. Це зумовлено тим, що непрямі податки стали ключовим елементом фіскальної системи, оскільки протягом цього періоду часу поступово зростали ставки податків та розширювалась база оподаткування (рис. 1).

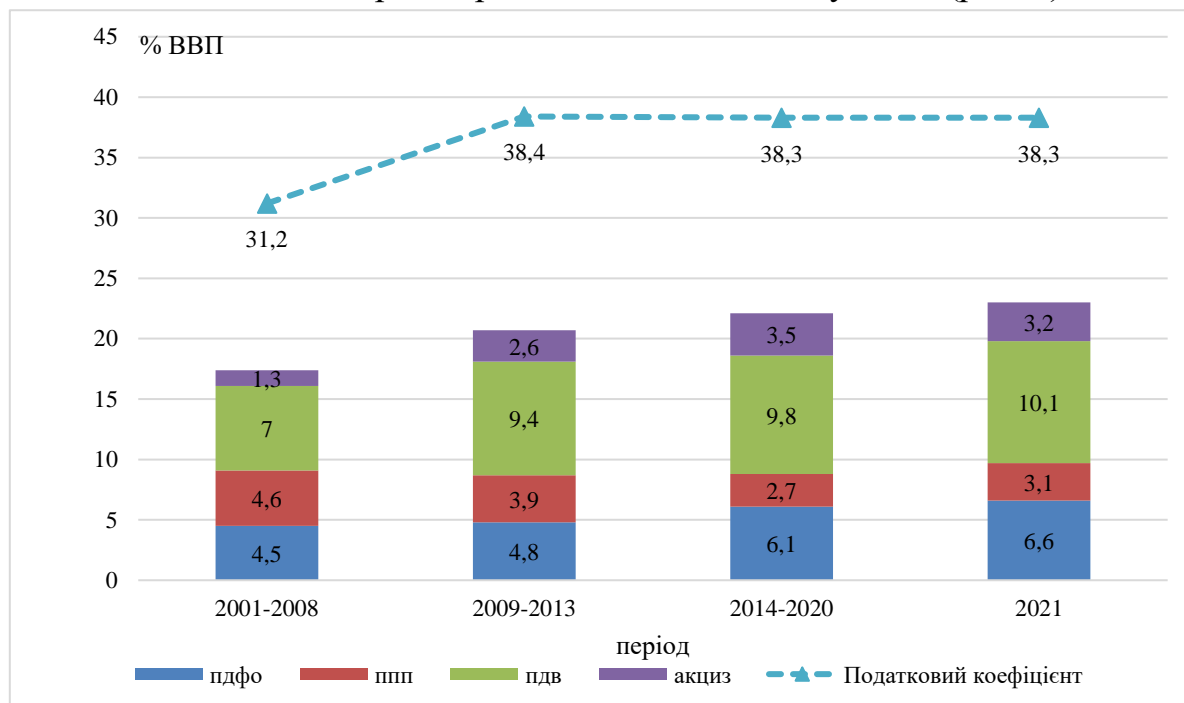

Рис. 1. Структура податкової системи України за основними складовими, % ВВП

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики та Держказначейства України.

З рис. 1 ми можемо наочно спостерігати тенденцію до зростання фіскальної значущості непрямих податків. Так, згідно з представленою періодизацією можна побачити, що в структурі податкового коефіцієнта (загального рівня податкового навантаження по економіці) частка ПДВ зросла з 7 % ВВП, що існувала в період з 2001 по 2008 рр., до 10,1 % ВВП у 2021 році. Так само ми бачимо зростання частки акцизного податку за відповідний період з 1,3 до 3,2 % ВВП. При цьому варто відзначити, що після кризи 2008-2009 рр. суттєвим чином зросла загальна величина податкового коефіцієнта в середньому на 7 % ВВП.

Розглядаючи тенденції останніх років треба зазначити таке.

У 2020 році спостерігалось суттєве перевиконання планових показників за надходженнями від сплати непрямих податків (ПДВ і акцизний податок) з вироблених в Україні товарів. Передусім цей тренд був зумовлений підвищенням ефективності адміністрування непрямих податків Державною податковою службою України. У 2020 році приріст надходжень до державного бюджету від сплати ПДВ з вироблених в Україні товарів становив +37,556 млрд грн (+42 %), а від сплати акцизного податку - +10,552 млрд грн (+15,4 %).

Паралельно з цим дещо скоротились надходження від сплати ПДВ з товарів, ввезених на митну територію України, що пов'язано з двома основними чинниками. Перший – загальне падіння торговельної активності на міжнародному рівні, пов'язане з економічним локдауном і стримуючими заходами, що вживаються різними країнами світу у зв'язку з пандемією COVID-19. Другий чинник – недостатня ефективність адміністрування митних платежів з боку Державної митної служби України. Згідно з даними НБУ імпорт товарів і послуг в Україну у 2020 році скоротився на 19 % у порівнянні з 2019 р. [7].

Незважаючи на негативний вплив заходів локдауну на економічну динаміку підсумковий приріст надходжень від сплати ПДВ у 2020 році становив 23,2 % по товарах і послугах внутрішнього виробництва та 38,9 % по імпорту. Сумарні надходження сягнули рекордного рівня 536,5 млрд грн, що в загальних податкових надходженнях державного бюджету становило 48,46 %.

Цікаві тенденції можна було спостерігати у сфері акцизного оподаткування. Так, протягом 2021 р. надходження від сплати акцизного податку до державного бюджету зросли на 24,1 млрд грн до рівня 162,4 млрд грн. У відсотках до загальної суми податкових надходжень частка акцизу протягом 2021 р. зменшилась до рівня 3,23 %. Проте між різними базами оподаткування динаміка зміни надходжень є нерівномірною, оскільки податків сплачено з товарів вітчизняного виробництва більше на 3 %, а з імпортних – на 37,6 %. Традиційно основними статтями надходжень від сплати акцизного податку за товарами вітчизняного виробництва є такі об'єкти оподаткування, як лікєро-горілчана і виноробна продукція, пиво, тютюнові вироби, електроенергія та пальне.

Як бачимо, існує довгострокова тенденція падіння співвідношення надходжень від сплати акцизного податку за товарами внутрішнього виробництва та імпортними товарами. За період з 2010 по 2021 рр. це співвідношення зменшилось у п'ятеро, а у 2021 році вперше в історії України надходження від зовнішнього акцизу до зведеного бюджету були більшими (87 млрд грн), ніж від внутрішнього (85 млрд грн).

За період з 2015 по 2021 роки сумарна частка акцизного податку, внутрішнього та імпортного, зменшилась з 4,2 % ВВП до 3,2 %. Очевидно, що триває тенденція заміщення товарів внутрішнього виробництва на зовнішні, що фактично означає втрату робочих місць, виробничих потужностей та податкового потенціалу відповідних галузей вітчизняної економіки. Свідченням цього є ситуація з тютюновою галуззю та перспективами її розвитку. Зокрема, внаслідок щорічного підвищення ставок акцизного податку на сигарети на 20 % (Закон України № 2245-VIII від 07 грудня 2017 р.) відбулося падіння податкових надходжень на 1,1 млрд грн у 2021 році порівняно з попереднім.

З огляду на це, вже протягом 2020-2021 рр. спостерігалась тенденція наростання структурних диспропорцій як у системі непрямого оподаткування, так і податкової системи взагалі. У 2022 році тенденція наростання диспропорцій у системі непрямого оподаткування посилилась ще більше у зв'язку з повномасштабною військовою агресією РФ проти України. Велика кількість населення, за оцінками експертів ООН близько 7 млн осіб [11], були вимушені виїхати за межі України, що негативним чином позначилось на скороченні сукупної купівельної спроможності. Вона впала значною мірою не лише внаслідок фізичного тимчасового скорочення споживачів, а також падіння доходів населення, зумовленого втратою робочих місць, зростанням інфляції. За попередніми даними Держстату України протягом 2022 року ВВП України скоротився на 30,4 %, інфляція склала 26,6 %, рівень безробіття за методологією МОП сягає 28,3 % [2].

Значна кількість виробничих потужностей, особливо на раніше окупованих територіях і прилеглих до зони активних бойових дій, зазнали пошкоджень, суб'єкти господарювання матеріальних збитків. У зв'язку з цими обставинами, а також необхідністю релокації зменшились обсяги виробництва товарів та послуг.

У відповідь на такі події у сфері непрямого оподаткування були реалізовані такі заходи [3]:

- Тимчасове (березень – вересень 2022 р.) зниження ставки акцизного податку в розмірі 0,00 євро за 1000 літрів для палива моторного альтернативного.

- Призупинення реєстрації платником ПДВ (не анулювання) при переході платника ПДВ на спрощену систему оподаткування на час воєнного стану.

- Мораторій на період дії воєнного стану щодо проведення документальних перевірок з питань митної справи та зупинення строків уже розпочатих документальних перевірок.

- Тимчасове звільнення від оподаткування ПДВ, акцизним податком та ввізним митом за ввезення легкових автомобілів, мотоциклів, а також інших транспортних засобів з 1 квітня 2022 року до 1 липня 2022 року.

- Приведення товарної номенклатури України у відповідність до сучасної сьомої редакції Гармонізованої системи опису та кодування товарів версії 2022 року шляхом прийняття Закону України «Про Митний тариф України».

- Звільнення від оподаткування ввізним митом імпорту в Україну мішків, рукавів, обладнання для зберігання зернових та олійних культур.

- Звільнення від сплати ПДВ, ввізного мита та акцизу товарів при ввезенні благодійними та громадськими організаціями на митну територію, що безоплатно передаються нашим захисникам.

- З метою відновлення енергетичної інфраструктури звільнення до 1 травня 2023 року від оподаткування ввізним митом та ПДВ імпорту генераторів та інших компонентів.

- Ухвалено Закон про так званий «митний безвіз», яким внесено зміни до Митного кодексу України, запроваджено європейські практики, що дало змогу здійснити підготовку національного законодавства до виконання організаційних заходів для приєднання нашої держави до Конвенції про процедуру спільного транзиту від 20 травня 1987 року.

Слід зазначити, що окремі податкові новації, пов'язані з повномасштабною військовою агресією проти України є доречними і дозволили стабілізувати ситуацію в економіці та суспільстві. Зокрема, введення на період воєнного стану ставки ПДВ у розмірі 7 % за операціями постачання на митній території України та ввезення на неї багатьох видів палива. Хоча за такими операціями не надається бюджетне відшкодування, проте сума від'ємного значення зараховується до складу податкового кредиту наступного звітного (податкового) періоду.

На цьому фоні окремі рішення у сфері податкової політики були дискусійними, зокрема, Численні зловживання у сфері імпорту транспортних засобів без сплати митних платежів стали підставою для внесення до Верховної Ради України законопроекту «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування» № 7418, яким надання пільг щодо ввезення транспортних засобів, крім потреб Збройних сил України, з 1 липня 2022 р. було скасовано.

З огляду на це, можемо погодитись із висновками науковців, які зазначають, що результати аналізу більшості податкових реформ під час воєнного стану свідчать про їх надмірну лібералізацію. Окремі з розглянутих змін

не принесли бажаного регулюючого ефекту, а натомість створили загрози фіскальній безпеці держави та передумови для зловживань недобросовісними платниками податків [4, с. 44].

На рисунку 2 представлена динаміка частки непрямих податків у загальних податкових надходженнях Зведеного бюджету України за 2019 – 11 місяців 2022 року, на якому простежується довгострокова тенденція спадання частки акцизного податку. При цьому протягом останніх двох років частка акцизного податку на товари внутрішнього виробництва та ввезені на територію України фактично зрівнялись. З об'єктивних причин протягом 2022 року суттєвим чином зменшилась частка ПДВ на імпорتنі товари і станом на поточний момент співвідношення внутрішнього ПДВ та на товари, ввезені на територію України, також є також майже рівним. Це серйозні структурні зрушення в доходах державного бюджету, оскільки до початку повномасштабної військової агресії співвідношення між внутрішнім та зовнішнім ПДВ становило в середньому 1 до 3.

Таким чином, ми можемо бачити, що система непрямих оподаткування незважаючи на певні структурні зрушення, що відбуваються в системі оподаткування загалом, продовжує відігравати значну фіскальну роль.

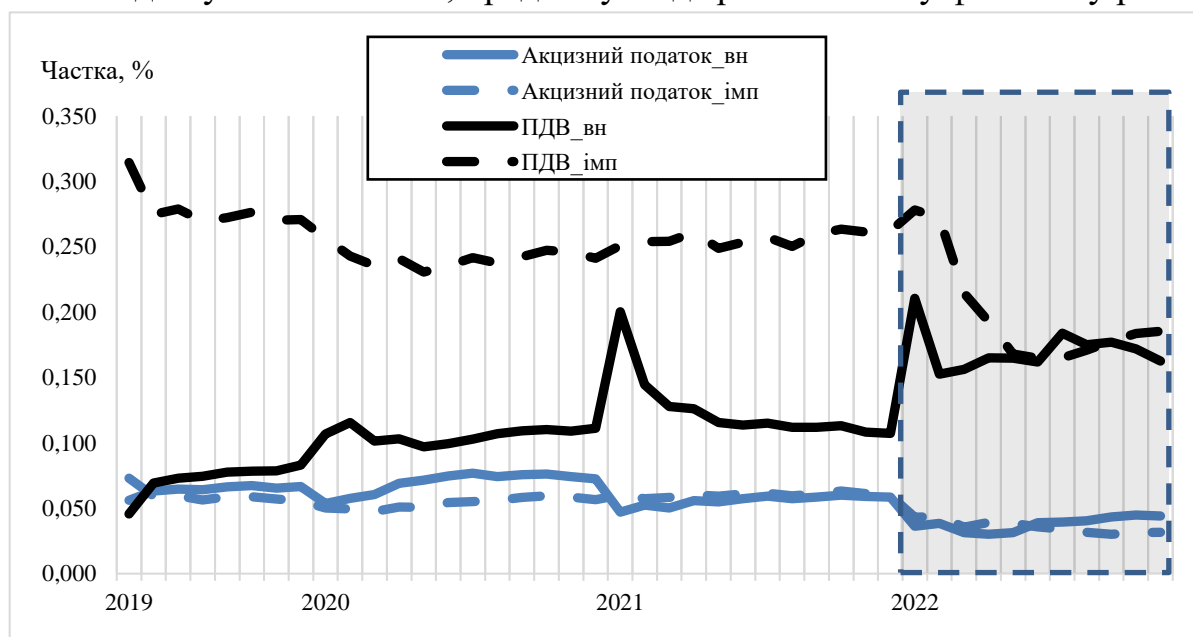

Рис. 2. Частка непрямих податків у податкових надходженнях Зведеного бюджету України за 2019 – 11 міс 2022 р., %

Джерело: складено авторами за даними Держказначейства України.

Так, незважаючи на падіння частки акцизного податку в загальних податкових надходженнях зведеного бюджету, суттєвого зменшення ПДВ, сплаченого за імпортними товарами, у загальному протягом 11 місяців 2022 року питома вага надходжень від сплати непрямих податків у середньому становила 44 %. Цілком очевидно, що система непрямих оподаткування продовжує відігравати важливу роль у системі публічних фінансів.

Останні законодавчі новації в цій сфері, очевидно, повинні сприяти зростання ролі системи непрямого оподаткування та підвищення її функціонування у найближчій перспективі. Так, наприкінці грудня минулого року були прийнята Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку зупинення реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних» [7].

Внесення змін до Порядку зупинення зумовлено необхідністю удосконалення роботи системи автоматизованого моніторингу відповідності податкових накладних критеріям оцінки ступеня ризику, спрямованого на забезпечення проведення ефективного автоматизованого моніторингу ризикових операцій для виявлення податкових ризиків, необтяжливого для сумлінних платників проходження моніторингу, без зайвого втручання в господарську діяльність, витрачання часу та додаткових ресурсів суб'єктами господарювання на подання податковим органам значної кількості підтверджувальних та уточнювальних документів.

Значні резерви існують у частині підвищення ефективності адміністрування акцизного податку, адже за даними дослідження KANTAR [1] частка нелегальної тютюнової продукції в Україні зросла до 21,9 %. При цьому обсяг недоотриманих державним бюджетом податків (у сумі як ПДВ, так і акцизного податку) становить понад 20 млрд грн.

Серед основних причин та факторів, які впливають на розширення незаконного обігу тютюнових виробів експерти виділяють такі: висока прибутковість незаконних практик ведення бізнесу в порівнянні з легальними, інституційна неспроможність та загальна слабкість нормативно-правової бази; корупційні ризики; недостатня дієвість правоохоронної і судової систем; існування прихованих збутових мереж та діяльність організованих злочинних угруповань; проведення військових дій на Сході країни, наявність кордонів із державами, що характеризуються подібними проблемами та визнані світовою спільнотою як контрабандні хаби. Крім того, питання раціонального підвищення ставок акцизного податку є ключовим економічним механізмом протидії незаконному виробництву та обігу сигарет [14].

За період впровадження восьмирічного плану підвищення акцизу на тютюнову продукцію частка нелегального ринку зросла майже в десять разів. У 2017 році, за даними того самого дослідження, вона становила лише 2,3 %.

Раціональною відповіддю на це має бути запровадження системи контролю та відстеження руху підакцизних товарів (насамперед тютюнових та алкогольних виробів) за європейськими стандартами, так звана система Track&Trace, яка може замінити звичайну (паперову) акцизну марку або ж буде запроваджена паралельно з паперовою акцизною маркою. Перевага такого підходу адміністрування акцизного податку полягає в тому, що він надає можливість відстежити, коли та ким була вироблена продукція, яким

є шлях цієї продукції від виробника до економічного оператора. Також існує можливість перевірити, чи сплачено з цієї чи іншої одиниці підакцизної продукції в повному обсязі податки.

Основне застереження, що може стосуватись цієї пропозиції полягає у тому, що вона повинна бути запроваджена згідно з усіма технічними регламентами, її імплементація має передбачати тестовий режим функціонування системи з метою усунення технічних недоліків, коригування помилок і процедур адміністрування відповідно до кращих міжнародних практик і стандартів.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволяє констатувати зміну структури податкових надходжень Зведеного бюджету України, на які вплинули зовнішні екзогенні шоки, такі як пандемія COVID-19 та повномасштабна військова агресія проти України.

Упродовж 2000-2021 рр. частка непрямих податків у загальній структурі податкових надходжень зведеного бюджету України зросла з 27 до 36 %. Ця тенденція зростання частки непрямих податків в загальній структурі системи оподаткування протягом цього періоду часу характерна для більшості країн Європи, країн-членів ЄС й особливо для країн східноєвропейського регіону. Це зумовлено тим, що непрямі податки стали ключовим елементом фіскальної системи, оскільки протягом цього періоду часу поступово зростали ставки податків та розширювалась база оподаткування.

Протягом 2022 року суттєвим чином зменшилась частка ПДВ на імпортовані товари і станом на поточний момент співвідношення внутрішнього ПДВ та на товари, ввезені на територію України, також є майже рівним. Це серйозні структурні зрушення в доходах державного бюджету, оскільки до початку повномасштабної військової агресії співвідношення між внутрішнім та зовнішнім ПДВ становило в середньому 1 до 3.

Слід відзначити довгострокову негативну тенденцію падіння співвідношення надходжень від сплати акцизного податку за товарами внутрішнього виробництва та імпортованими товарами. За період з 2010 по 2021 рік це співвідношення зменшилось вп'ятеро, а у 2021 році вперше в історії України надходження від зовнішнього акцизу до зведеного бюджету були більшими (87 млрд грн), ніж від внутрішнього (85 млрд грн).

За 2015-2021 рр. спостерігаємо тенденцію зменшення частки акцизного податку як на товари українського виробництва, так і на ввезені на територію України. Відповідне зменшення відбулось з рівня 4,2 до 3,2 % ВВП. Також можна констатувати наявність тенденції заміщення товарів внутрішнього виробництва на імпортовані товари, що фактично означає втрату виробничих потужностей, зменшення зайнятості та загалом податкового потенціалу відповідних галузей вітчизняної економіки. Протягом 2022 року ми спостерігали подальше зменшення частки акцизного податку в загальних податкових надходженнях зведеного бюджету, але воно вже було зумовлено іншим негативним чинником – введення повномасштабної військової агресії на території України.

Результати аналізу більшості податкових реформ під час воєнного стану свідчать про їх надмірну лібералізацію. Окремі з розглянутих змін не принесли бажаного регулюючого ефекту, а натомість створили загрози фінансовій безпеці держави та передумови для зловживань недобросовісними платниками податків.

Надалі з метою підвищення ефективності функціонування системи непрямого оподаткування, вважаємо за потрібне удосконалення роботи системи електронного адміністрування ПДВ, зокрема, у частині автоматизованого моніторингу відповідності податкових накладних критеріям оцінки ступеня ризику, спрямованого на забезпечення проведення ефективного автоматизованого моніторингу ризикових операцій для виявлення податкових ризиків та необтяжливого для сумлінних платників проходження моніторингу. У частині підвищення ефективності адміністрування акцизного податку необхідним є впровадження системи Track&Trace до системи контролю за його сплатою.

Список використаних джерел

1. Американська торгівельна палата. Частка нелегального обігу тютюнових виробів в Україні продовжує зростати досягнувши нового максимуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://chamber.ua/ua/news/chastka-nelehalnoho-obihu-tiutiunovykh-vyrobiv-v-ukraini-prodovzhuie-zrostaty-dosiahnuvshy-novo-ho-maksymumu>.
2. Державна служба статистики України. Національні рахунки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Звіт про роботу Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики за 2022 рік (сьому-восьму сесії) Верховної Ради України дев'ятого скликання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://komfinbank.rada.gov.ua>.
4. Крисоватий А. Новації та напрями вдосконалення податкового законодавства України в умовах воєнного стану / А. Крисоватий, В. Валігура // Фінанси України. – 2022. – № 6. – С. 33-53.
5. Міністерство фінансів України. Держбюджет-2022: до загального фонду надійшло 1,491 трлн гривень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mof.gov.ua/uk/news/derzhbiudzhiet-2022_do_zagalnogo_fondu_nadiishlo_1491_trln_griven-3790.
6. НБУ. Статистика зовнішнього сектора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/statistic>.
7. Про внесення змін до Порядку зупинення реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2022 р. № 1428. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-poriadku-zupynennia-reiestra-a1428?fbclid=IwAR0sRLKhYQJwIT23cEEjZjvKwzaEsVWwm4o0WZK-RPiTjyKT-xja-YpJ78I>.
8. Соколовська А. М. Податкова політика в Україні в контексті тенденцій реформування оподаткування в країнах ЄС / А. М. Соколовська, Т. В. Кошук // Фінанси України. – 2012. – № 1. – С. 94-115.
9. Соколовська А. М. Податкові аспекти ACQUIS ЄС як орієнтири вдосконалення акцизного податку в Україні / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2016. – № 12. – С. 21-44.

10. Соколовська А. М. Шляхи наближення розділу V Податкового кодексу України до 112-ї директиви Ради ЄС / А. М. Соколовська // *Фінанси України*. – 2016. – № 8. – С. 59-88.

11. У Радбезі ООН засудили російські фільтраційні табори та назвали кількість українських біженців. Суспільне. Новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/279443-u-radbezi-oon-zasudili-rosijski-filtracijni-tabori-ta-nazvali-kilkist-ukrainskih-bizenciv>.

12. Abdel-Kader Kh., de Mooij R. Tax Policy and Inclusive Growth. IMF Working Papers. [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2020/12/04/Tax-Policy-and-Inclusive-Growth-49902>.

13. Acosta-Ormaechea S. The Value Added Tax and Growth: Design Matters [Electronic resource] / Acosta-Ormaechea S., Morozumi A. // IMF Working Papers. – Accessed mode: <https://ideas.repec.org/p/not/notcfc/19-04.html>.

14. Growford Institute. Удосконалення політики у сфері акцизного оподаткування сигарет та протидії їх незаконному виробництву та обігу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.growford.org.ua/research/udoskonalennya-polityky-u-sferi-aktsyznogo-opodatkovannya-sygaret-ta-prydiyiyih-nezakonnomu-vyrobnyttsvu-ta-obigu-v-ukrayini>.

15. OECD. Tax and Fiscal Policy Response to the Coronavirus Crisis : Strengthening Confidence and Resilience [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.oecd.org/ctp/tax-policy/tax-and-fiscal-policy-in-response-to-the-coronavirus-crisis-strengthening-confidence-and-resilience.htm>.

16. OECD. Tax Policy Responses to COVID-19. Data [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.oecd.org/tax>.

17. Taxation Trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway. 2022 Edition [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f85da28f-f5be-11ec-b976-01aa75ed71a1/language-en>.

References

1. Amerykanska torhivelnna palata. Chastka nelehalnoho obihu tiutiunovykh vyrobiv v Ukraini prodovzhuie zrostaty dosiahnuvshy novoho maksimumu [The US Chamber of Commerce. The share of illegal circulation of tobacco products in Ukraine continues to grow, reaching a new maximum]. (n.d.). <https://chamber.ua/ua/news/chastka-nelehalnoho-obihu-tiutiunovykh-vyrobiv-v-ukraini-prodovzhuie-zrostaty-dosiahnuvshy-novoho-maksimumu>.

2. Derzhavna sluzhby statystyky Ukrainy. Natsionalni rakhunky [State Statistics Service of Ukraine. National accounts]. (n.d.). <https://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Zvit pro robotu Komitetu Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan finansiv, podatkovoi ta mytnoi polityky za 2022 rik (somu-vosmu sesii) Verkhovnoi Rady Ukrainy deviatoho sklykannia [Report on the work of the Committee on Finance, Tax and Customs Policy of the Verkhovna Rada of Ukraine for 2022 (seventh-eighth session) of the Verkhovna Rada of Ukraine of the ninth convocation]. <https://komfinbank.rada.gov.ua>.

4. Krysovatyi, A., Valihura, V. (2022). Novatsii ta napriamy vdoskonalennia podatkovoho zakonodavstva Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Innovations and directions for the improvement of tax legislation of Ukraine in the conditions of martial law]. *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine*, (6), 33-53.

5. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Derzhbiudzhiet-2022: do zahalnoho fondu nadiishlo 1,491 trln hryven [Ministry of Finance of Ukraine. The State Budget-2022: 1.491 trillion hryvnias have been added to the general fund]. (n.d.). https://mof.gov.ua/uk/news/derzhbiudzhiet-2022_do_zagalnogo_fondu_nadiishlo_1491_trln_griven-3790.

6. NBU. Statystyka zovnishnoho sektora [NBU. Statistics of the external sector]. <https://bank.gov.ua/ua/statistic>.

7. Pro vnesennia zmin do Poriadku zupynennia reiestratsii podatkovoi nakladnoi/rozrakhunku koryhuvannia v Yedynomu reiestri podatkovykh nakladnykh [On making changes to the Procedure for stopping the registration of a tax invoice/calculation of the adjustment in the Unified Register of Tax Invoices], Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 23, 2022 № 1428. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-poriadku-zupynennia-reiestra-a1428?fbclid=IwAR0sRLKhYQJwIT23cEEjZjvKwzaEsVWwm4o0WZK-RPiTjyKT-xja-YpJ78I>.

8. Sokolovska, A.M., Koshchuk, T.V. (2012). Podatkova polityka v Ukraini v konteksti tendentsii reformuvannia opodatkovannia v krainakh YeS [T Tax policy in Ukraine in the context of the tax reform trends in EU countries]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, (1), 94-115.

9. Sokolovska, A.M. (2016). Podatkovi aspekty ASQUIS YeS yak oriientyry vdoskonalennia aktsyznogo podatku v Ukraini [Tax aspects of ACQUIS EU as guidelines for improving excise tax in Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, (12), 21-44.

10. Sokolovska, A.M. (2016). Shliakhy nablyzhennia rozdilu V Podatkovoho kodeksu Ukrainy do 112-yi dyrektyvy Rady YeS [Ways of the approximation of Chapter V of the Tax Code of Ukraine to the 112th Directive of the EU Council]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, (8), 59-88.

11. U Radbezi OON zasudyly rosiiski filtratsiini tabory ta nazvaly kilnist ukrainskykh bizhentsiv. Suspilne. Novyny [The UN Security Council condemned Russian infiltration camps and named the number of Ukrainian refugees. Public. News]. (n.d.). <https://suspilne.media/279443-u-radbezi-oon-zasadili-rosijski-filtracijni-tabori-ta-nazvali-kilnist-ukrainskih-bizenciv>.

12. Abdel-Kader Kh., de Mooij R. Tax Policy and Inclusive Growth. IMF Working Papers. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2020/12/04/Tax-Policy-and-Inclusive-Growth-49902>.

13. Acosta-Ormaechea S., Morozumi A. (n.d.). The Value Added Tax and Growth: Design Matters. *IMF Working Papers*. <https://ideas.repec.org/p/not/notcfc/19-04.html>.

14. Growford Institute. Удосконалення політики у сфері акцизного оподаткування сигарет та протидії їх незаконному виробництву та обігу в Україні [Growford Institute. Improving the policy in the field of excise taxation of cigarettes and combating their illegal production and circulation in Ukraine]. <https://www.growford.org.ua/research/udokonalennya-polityky-u-sferi-aktyznogo-opodatkovannya-sygaret-ta-prydiyiyih-nezakonnomu-vyrobnnytstvu-ta-obigu-v-ukrayini>.

15. OECD. Tax and Fiscal Policy Response to the Coronavirus Crisis : Strengthening Confidence and Resilience. <https://www.oecd.org/ctp/tax-policy/tax-and-fiscal-policy-in-response-to-the-coronavirus-crisis-strengthening-confidence-and-resilience.htm>.

16. OECD. Tax Policy Responses to COVID-19. Data. <https://www.oecd.org/tax>.

17. Taxation Trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway. 2022 Edition. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f85da28f-f5be-11ec-b976-01aa75ed71a1/language-en>.

Отримано 18.07.2022

UDC 336.22

Kostiantyn ShvabiiDoctor of Economic, Professor
State Tax University (Irpın, Ukraine)**E-mail:** kostyaschwabiy@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4837-391X>***Oleksandr Chyrva***Postgraduate Student
State Tax University (Irpın, Ukraine)**E-mail:** avchirva@ukr.net**THE ACTUAL DEVELOPMENT TRENDS OF INDIRECT TAXATION'S SYSTEM IN UKRAINE**

The article examines the latest trends in the development of the indirect taxation system in Ukraine. This is due to the fact that in the last few years there have been certain structural shifts in the system of indirect taxation and changes in tax legislation as a reaction to external negative shocks (the COVID-19 pandemic and full-scale military aggression against Ukraine). In view of this, the purpose of this work is to assess the latest trends in the development of the indirect taxation system in Ukraine, taking into account the impact on the state budget revenues and the state finance system as a whole of such factors as the COVID-19 pandemic and the full-scale military aggression of the Russian Federation in Ukraine, which allows to determine the strong and weaknesses of the domestic indirect taxation system.

The conducted study testifies to the significant impact of external negative shocks on the structure of tax revenues from the payment of indirect taxes. Revenue volumes have decreased significantly, despite the fact that it is indirect taxes that act as fiscal stabilizers for the public finance system. In particular, there was a trend of increasing structural disparities both in the indirect taxation system and the tax system in general.

It is shown that some tax innovations related to the full-scale military aggression against Ukraine are appropriate and allowed to stabilize the situation in the economy and society. Meanwhile the results of the analysis of most of the tax reforms during martial law indicate their excessive liberalization. Some of the considered changes did not bring the desired regulatory effect, but instead created threats to the fiscal security of the state and prerequisites for abuse by non-compliant taxpayers.

It was concluded that it is necessary to further increase the efficiency of the functioning of the indirect taxation system of Ukraine by improving the electronic VAT administration system and implementing the Track&Trace system for the excise tax payment control system.

Key words: *indirect taxes; VAT; excise duty; system of indirect taxation; tendencies of development.*

Fig.: 2. References: 17.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-163-179

УДК 330.131.7:330.341.1

JEL Classification: O31; L16; O14

Олена Шишкіна

доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

ResearcherID: [F-3208-2014](https://orcid.org/0000-0002-8946-1027)

ІННОВАЦІЙНІ РИЗИКИ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті доведено, що соціально-економічне становище країни значним чином визначається розвитком високотехнологічних промислових підприємств. З'ясовано сутність і узагальнено ознаки, що визначають високотехнологічне промислове підприємство та виокремлено й охарактеризовано основні переваги і недоліки таких підприємств. Досліджено сутність інноваційного ризику як економічної категорії і сформульовано авторське визначення цього поняття. Розглянуто інноваційні ризики з погляду учасників інноваційного процесу й виділено такі види інноваційних ризиків, як ризики розробників інновацій, ризики виробників інновацій, ризики інвесторів, ризики постачальників, ризики посередників, ризики споживачів, ризики пов'язані з конкурентами, ризики суспільства. Щодо кожного виду інноваційних ризиків виявлено й охарактеризовано підвиди інноваційних ризиків. Сформульовано позитивні й негативні наслідки прояву інноваційних ризиків у діяльності високотехнологічних промислових підприємств.

Ключові слова: ризик; інноваційний ризик; високотехнологічні промислові підприємства; ризики розробників інновацій, ризики виробників інновацій; ризики інвесторів; ризики постачальників; ризики посередників; ризики споживачів; ризики, пов'язані з конкурентами; ризики суспільства.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 28.

Постановка проблеми. Відновлення економіки України на сьогодні та перспективи її розвитку в післявоєнний час залежать від залучення інвестиційних ресурсів у високотехнологічні галузі промисловості та формування інноваційних конкурентоспроможних промислових підприємств, здатних не тільки збільшити економічний потенціал країни, а й забезпечити зростання рівня зайнятості за рахунок створення нових робочих місць, знизити відтік кваліфікованої робочої сили, позитивно вплинути на підвищення загального рівня доходу, а отже, і споживання, що активізує діяльність у всіх суміжних галузях і видах діяльності.

Активізація інноваційного підприємництва, яке безпосередньо залежить від ходу науково-технічного прогресу й запровадження у процеси виробництва, постачання, обслуговування та збуту передових технологій і новітніх розробок, є однією з ключових передумов економічного розвитку національної економіки загалом і промислового комплексу зокрема. Впровадження в діяльність промислових підприємств інноваційних розробок сприяє підвищенню їхньої конкурентоспроможності, позитивно впливає на рівень доходу/прибутку та розмір капіталу.

Запорукою ведення промисловими підприємствами інноваційної діяльності є створення державою дієвих стимулів і належних умов у інноваційній сфері, які, на жаль, в Україні є недостатніми. Зазначені аспекти породжують численні інноваційні ризики, вплив яких у комбінації з інвестиційними, фінансовими, екологічними та іншими видами ризиків може суттєво відобразитись на результативності діяльності промислових підприємств, особливо високотехнологічних, у негативному сенсі. З огляду на це, важливим є дослідження інноваційних ризиків промислових підприємств, а отже, актуальність обраної теми дослідження не викликає сумнівів і заперечень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розробки та впровадження інновацій, які сприятимуть зростанню економічного потенціалу високотехнологічних промислових підприємств, підвищенню їхньої конкурентоспроможності в останні десятиліття перебуває в центрі уваги держави, що знаходить своє вираження в нормативних положеннях [14; 15], у затверджених міністерствами та відомствами методиках [11], а також у наукових працях вітчизняних та закордонних науковців, а саме: О. І. Амоші, Я. Б. Базилука, О. Б. Білоцерківського, В. М. Гейця [3], С. О. Іщука, В. П. Ільчука [26], Д. О. Турко, Л. І. Федулової [20] та багатьох інших.

Дослідженню інноваційних ризиків промислових підприємств присвятили свої наукові праці К. В. Балдін [1], В. В. Бугас [19], Т. А. Васильєва [16], О. М. Дериколенко [5], О. М. Діденко, А. О. Єпіфанов, О. М. Зборовська [6], С. М. Ілляшенко [8], Ю. Є. Пащенко [12], Ю. О. Швець [22] та інші. Однак попри зростання публікаційної активності науковців з цієї проблематики, теоретико-прикладне вивчення інноваційних ризиків повною мірою не відповідає вимогам сьогодення, у тому числі за тих умов, у яких опинилася економіка України під впливом наслідків військових дій.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на суттєве зростання досліджень ризиків промислових підприємств загалом і інноваційних ризиків зокрема, низка проблемних моментів досі залишається недостатньо вивченою. Зокрема, недостатньо уваги приділено ризикоформуючим факторам, які зумовлюють виникнення різних підвидів інноваційних ризиків високотехнологічних підприємств та побудові їх ієрархії.

Також достатньо вивчено вплив факторів ризику на специфічні особливості й характер інноваційних процесів у контексті здійснення цифрової модернізації високотехнологічних виробництв як необхідної і важливої умови підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Це дослідження дозволяє наблизитись до вирішення зазначених питань через вивчення сутності й систематизації факторів інноваційних ризиків промислових підприємств.

Метою статті є дослідження сутності інноваційних ризиків високотехнологічних промислових підприємств, виявлення ризикоформуючих факторів та ймовірних наслідків їхнього прояву.

Сформульована мета наукової статті дозволила визначити задачі, які потребують вирішення, а саме:

- розкрити сутність високотехнологічних промислових підприємств і сформулювати особливості їх функціонування та розвитку;

- описати спектр інноваційних ризиків, притаманних високотехнологічним підприємствам та розкрити їхню сутність, причини виникнення та ймовірні наслідки прояву.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічний розвиток країни неможливий без ефективної інноваційної діяльності суб'єктами підприємництва, серед яких ключову роль відіграють високотехнологічні промислові підприємства – суб'єкти економіки, які мають значний економічний потенціал, що постійно модернізується і зростає, і здатні виготовляти конкурентоспроможну продукцію для національного і для світового ринку.

Розробка й запровадження новацій будь-якими суб'єктами підприємництва створює для них нові конкурентні можливості й переваги, посилює їхню ринкову позицію та створює передумови для зростання їхніх прибутків/доходів/капіталу.

Високотехнологічні підприємства в зазначеному аспекті вирізняються більшою гнучкістю в прийнятті рішень і адаптивністю всіх видів капіталу (потенціалу) до перетворень, які зумовлені змінами зовнішнього і внутрішнього середовища й особливостями ринкової кон'юнктури. Вплив чинників зовнішнього і внутрішнього середовища породжує значну сукупність ризиків, серед яких вважаємо доцільним зосередити увагу саме на інноваційних ризиках.

Із цих позицій у структурі даного наукового дослідження важливо виділити кілька структурних складових, перша з яких присвячена виявленню сутності та змісту високотехнологічних промислових підприємств.

У методиці ідентифікації українських високотехнологічних промислових підприємств визначено сутність цього поняття. Високотехнологічне промислове підприємство – «це підприємство, що виробляє високотехнологічну продукцію, а також здійснює розробку, розвиток і виведення на ринок нових продуктів та/чи інноваційних виробничих процесів шляхом систематичного використання наукових та технічних знань» [11].

Цією ж методикою визначаються і основні критерії. Притаманні високотехнологічному промислому підприємству, які стосуються високотехнологічної продукції, високого розміру доданої вартості та рівня продуктивності праці, методів виробництва і високотехнологічності процесів, здійснення капіталовкладень і техніко-технологічного переозброєння, вимог до частки працівників технологоорієнтованих професій тощо. Більш повно такі критерії розкриваються у змісті рис. 1.

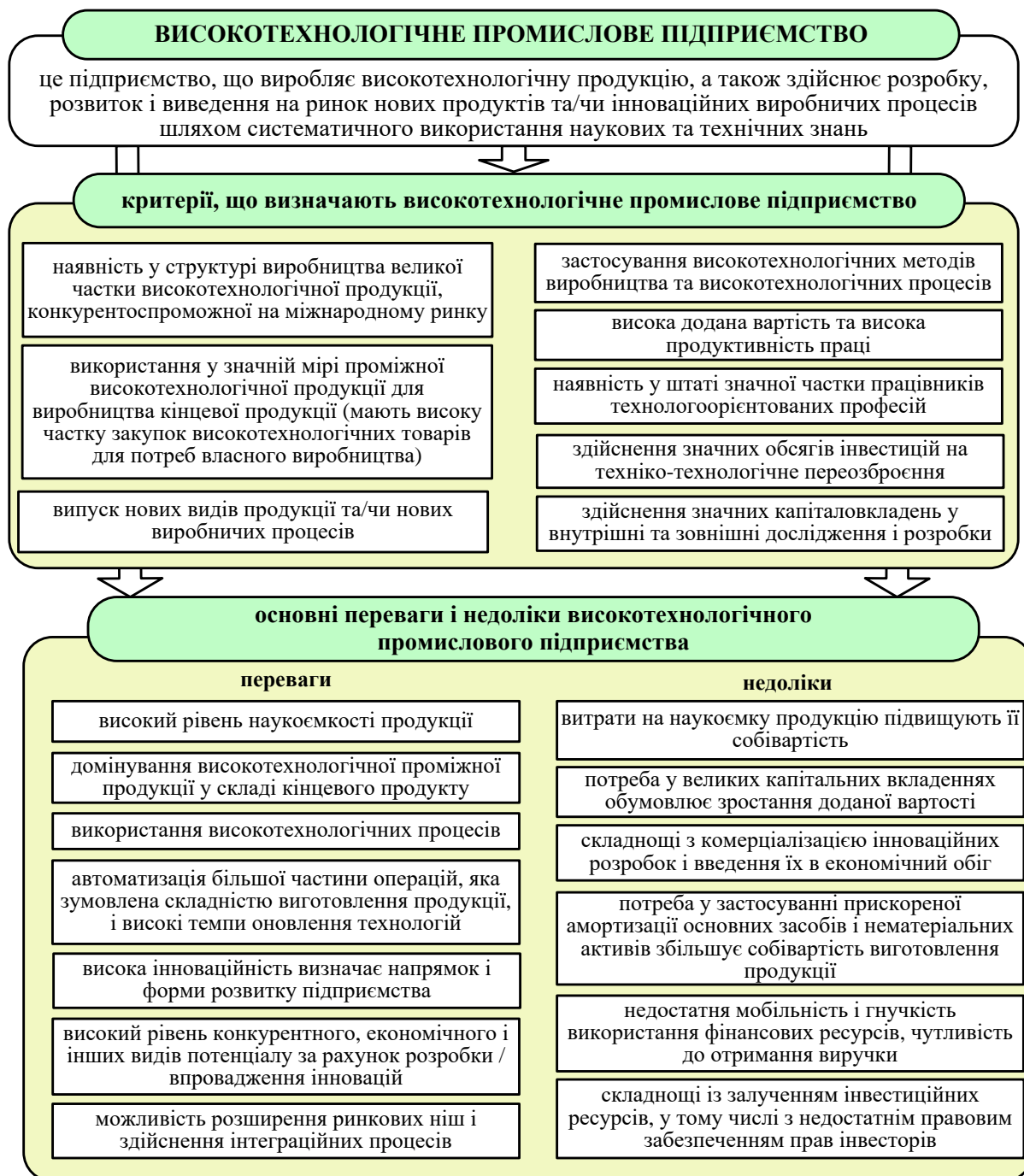

Рис. 1. Сутність, зміст та основні характеристики високотехнологічного промислового підприємства

Джерело: розроблено автором на основі [1; 2; 12; 17; 21; 22; 23; 28].

Досліджуючи сутність і зміст високотехнологічного підприємства як категорії, необхідно зупинитись на окремих властивих йому перевагах і недоліках (рис. 1).

Серед ключових переваг можна виділити *високий рівень наукоємності продукції*, яка виступає втіленням новітніх технологій і застосування висо-

котехнологічних процесів. Одночасно така перевага може зумовити й недолік, який пов'язаний з тим, що порівняно високі і стабільні витрати на наукоємну продукцію протягом тривалого часу *підвищують її собівартість*, а отже, ціну, що за умов наявних альтернатив може позначитись на рівні доходів підприємства особливо в коротко- і середньостроковій перспективі.

Домінування високотехнологічної проміжної продукції, тобто такої, яка призначена для подальшої переробки у складі кінцевого продукту, є одночасно характерною особливістю досліджуваних підприємств та їхньою перевагою, яка до того ж дозволяє отримати монопольне становище продукту за рахунок своєї унікальності. Недоліком, що пов'язаний із цією перевагою і який може зумовлюватись факторами зовнішнього і внутрішнього середовища, є зростання ризиків підвищення вартості виготовлення продукції за рахунок високовартісної складової пов'язаної з науково-дослідними роботами, залученням у процесі виробництва висококваліфікованої робочої сили та інших чинників.

Використання високотехнологічних процесів є ще однією перевагою високотехнологічного промислового підприємства, що переважно дозволяє виготовляти йому необхідну й достатню для забезпечення потреб ринку продукцію. При цьому йдеться про одиничне і дрібносерійне виробництво (наприклад, коли йдеться про авіа і космічну галузь, а об'єктами споживання є обмежена кількість юридичних осіб) або серійне й масове виробництво (наприклад, коли йдеться про приладобудування і об'єктами споживання виступають не тільки юридичні особи – суб'єкти підприємництва, а й численні фізичні особи).

Високотехнологічному промислому підприємству властива *автоматизація більшої частини операцій процесу виробництва*, яка зумовлена: складністю виготовлення продукції в контексті вимог точності та надійності, її здатності виступати як готовою, так і проміжною продукцією (комплектуючих, запасних частин, напівфабрикатів); високими темпами оновлення промислових та інших технологій, що дозволяють такому підприємству забезпечувати конкурентоспроможність кінцевого продукту. Одночасно витрати на автоматизацію вимагають додаткових витрат на створення і оснащення виробничих і обслуговуючих приміщень, розробку чи придбання технологій і навчання / перенавчання залучених у процес виробництва робітників. Однак при цьому може бути досягнення економії витрат на заробітну плату й відрахувань від неї за рахунок скорочення чисельності зайнятих, що є, по суті, неодмінним наслідком автоматизації.

Важливу перевагу на ринку промисловим підприємствам *забезпечує висока інноваційність*, яка поєднує науку і техніку, виробництво й підприємницьку діяльність, організацію та управління, фінанси і маркетинг та визначає напрямки і форми розвитку економічного суб'єкта. Високотехнологічні промислові підприємства зазвичай проводять науково-дослідні роботи

(володіючи при цьому необхідними основними засобами, відповідною виробничою базою і залучаючи потрібних фахівців) і мають дослідно-конструкторські розробки, які при запровадженні як нематеріальні активи посідають достатньо помітну частку у структурі необоротного капіталу, що, з одного боку, забезпечує підприємство від неправомірних дій конкурентів й інших осіб. Однак така значуща перевага високотехнологічних промислових підприємств постає перед певними проблемами, які пов'язані з *комерціалізацією інноваційних розробок і введення їх в економічний обіг*, оскільки це переважно потребує залучення додаткових обсягів інвестиційних ресурсів.

Властивий високотехнологічному промислового підприємству *високий рівень конкурентного, економічного й інших видів потенціалу за рахунок розробки / впровадження інновацій* також є однією з вагомих переваг зазначених економічних суб'єктів. Зростання потенціалу відбувається за рахунок змін технологій, що застосовуються для процесів виробництва і збуту, мінімізації відходів виробництва або їх повторної переробки. До того ж новочасні технології можуть створити додаткові можливості для генерування нових ідей, виробництва товарів чи надання послуг, які здатні суттєво позначитись на перспективних запитах споживачів і сформуванню новий сегмент галузі / виду діяльності. Ця обставина здатна випродукувати середньострокові перспективи для зміни спеціалізації підприємства / регіону / країни на тих чи інших видах виробництва або груп товарної продукції. Зростання потенціалу зумовлено збільшенням джерел фінансування і уособлюється у зміні розміру та структури майна промислового підприємства. Передусім це відбувається за рахунок збільшення необоротного капіталу, основна частина якого задіяна у виробничих процесах. Проте зростання цього капіталу спричинює *зниження мобільності та гнучкості використання фінансових ресурсів і підвищення чутливості до отримання виручки*, що, безумовно, можна вважати одним із недоліків такого виду підприємств, а *потреба в застосуванні прискореної амортизації основних засобів і нематеріальних активів* (з метою пришвидшення повернення інвестиційних вкладень і отримання доходів на вкладений капітал) *збільшує собівартість виготовлення продукції*.

Ще однією вагомою перевагою високотехнологічних промислових підприємств є *можливість розширення ринкових ніш за рахунок новітньої продукції і здійснення інтеграційних процесів*, наприклад, горизонтальної, вертикальної чи діагональної інтеграції. Останній вид інтеграції має переваги перед іншими, оскільки в переважній більшості випадків не є об'єктом уваги антимонопольних органів.

Щодо можливих недоліків, які властиві таким підприємствам, доцільно виділити *складнощі із залученням інвестиційних ресурсів, у тому числі з недостатнім правовим забезпеченням прав інвесторів*, що позначається на інвестиційній привабливості підприємства / галузі / країни і є основою формування інвестиційної поведінки як вітчизняних, так і іноземних інвесторів [25].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Зазначені критерії, що визначають сутність високотехнологічного промислового підприємства, їхні переваги й недоліки виступають причинами і джерелами інноваційних та інших видів ризиків. Оскільки саме інноваційні ризики є об'єктом цього дослідження, зупинимось саме на них і визначимо сутність цього термінологічного поняття на основі опрацювання досліджень вітчизняних і закордонних учених (див. табл.).

Таблиця

*Наукові погляди вітчизняних та закордонних учених
щодо сутності поняття «інноваційний ризик»*

Автори	Сутність поняття «інноваційний ризик»
1	2
Бугас В. В., Бугас В. В., Степанова І. В., Скрипка А. В. [19, с. 54]	«Під інноваційним ризиком слід розуміти ймовірність (загрозу) понесення додаткових витрат, що перевищують передбачені програмою дій, та одержання доходів нижче очікуваних у результаті настання несприятливої події»
Василенко В. О., Шматько В. Г. [2, с. 134]	Інноваційний ризик – це: - «імовірність втрат, що виникають при вкладенні підприємницькою фірмою засобів у виробництво нових товарів (послуг), які, можливо, не знайдуть очікуваного попиту на ринку»; - такий тип ризику, «який виникає при будь-яких видах діяльності, пов'язаної з інноваційними процесами, виробництвом нової продукції, товарів, послуг, їх операціями, комерцією, реалізацією соціально-економічних і науково-технічних проектів»
Геєць В. М., Кваснюк Б. Є., Семиноженко В. П. [3]	Інноваційний ризик – це «вимірна вірогідність (загроза) втрати принаймні частини своїх ресурсів, недоотримання або втрати запланованих доходів (прибутку) від інноваційного (венчурного) проекту, вартості портфеля фінансових активів інноваційної фірми (венчурної компанії загалом) чи появи додаткових видатків та/або інше – можливість одержання значних вигід (доходів) порівняно із запланованими внаслідок здійснення інноваційної діяльності в умовах невизначеності»
Грачова М. В. [4] Івченко І. Ю. [7]	Інноваційний ризик – це «імовірність втрат, що виникають при вкладенні підприємством коштів у виробництво нових товарів і послуг, що, можливо, не знайдуть очікуваного попиту на ринку»
Гуторов О. І., Михайлова Л. І., Шарко І. О., Турчина С. Г., Киричок О. В. [18, с. 189]	«Під інноваційним ризиком слід розуміти загрозу виникнення втрат суб'єктами інноваційного процесу в результаті інноваційної діяльності»
Ілляшенко С. М. [8, с. 256]	Інноваційний ризик – загроза втрати своїх ресурсів, недоотримання доходу чи появи додаткових витрат суб'єктами інноваційного процесу
Мединський В. Г. [10]	Інноваційний ризик – імовірність втрат або отримання додаткового результату, що виникають при вкладенні підприємницькою фірмою засобів у виробництво нових товарів (послуг), які, можливо, не знайдуть очікуваного попиту на ринку або перевищать значення прогнозного попиту

Закінчення табл.

1	2
Микитюк П. П., Крисько Ж. Л., Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Скочиляс С. М. [9]	Інноваційний ризик – це «можливість (загроза) втрати суб'єктом господарювання частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи виникнення додаткових витрат у результаті здійснення виробничо-збутової та фінансової діяльності, яка спирається на нові технології, нові продукти, нові способи їхньої реалізації»
Петухова О. М., Сілакова Г. В. [13]	Інноваційний ризик – це «імовірність появи втрат ресурсів і засобів, що використовуються в процесі створення та впровадження нової техніки, товарів, послуг, управлінських рішень, прогресивних матеріалів і технологій, які можуть не отримати очікуваного попиту на ринку або не принести очікуваного ефекту»
Штефанич Д. А. [27]	Інноваційний ризик – це «можливість втрати доходу, ресурсів, збільшення зобов'язань чи отримання негативних результатів від упровадження інноваційних продуктів на підприємстві»
Христенко О. В., Свистун О. М. [21, с. 74]	Інноваційний ризик розуміють як «ймовірність (загрозу) понесення додаткових витрат, що перевищують передбачені програмою дій та одержання доходів нижче очікуваних, у результаті настання несприятливої події»

Як бачимо з таблиці, розуміння науковцями поняття «інноваційний ризик» не є однозначним, а його трактування вченими насамперед визначалось об'єктом і предметом їхніх досліджень.

На нашу думку, під інноваційним ризиком високотехнологічного промислового підприємства слід розуміти ймовірність втрати підприємством прибутку / доходу / капіталу в результаті здійснення всіх видів діяльності (операційної, фінансової та інвестиційної), які спираються на розробку / залучення / використання нової техніки і технології, інноваційних продуктів та послуг, нові методи, способи та прийоми їхньої реалізації.

Інноваційні ризики притаманні всім видам діяльності високотехнологічного промислового підприємства й супроводжують усі стадії генерування, розробки та впровадження інновації. Підприємство, що прагне розвитку, повинно формувати стратегічні й тактичні інноваційні цілі розвитку, розробляти та реалізовувати відповідну інноваційну політику, яка могла б реагувати на швидкі зміни умов функціонування підприємства й ринкової кон'юнктури та реалізовувати інноваційні проєкти, зокрема з високим ступенем техніко-технологічного інвестиційного, інноваційного й фінансового ризиків.

Досліджуючи інноваційні ризики загалом, треба розуміти, що їх спектр не є однорідним, оскільки не є тотожними види діяльності підприємств, є різниця в рівні інноваційності (унікальності) продукції, що виготовляється, рівні монополізації ринку, ступені самостійності топменеджменту у прийнятті рішень тощо. З огляду на це вважаємо доцільним виявити загальні види і підвиди інноваційних ризиків та систематизувати загальні джерела їх походження.

Якщо розглядати інноваційні ризики з погляду учасників інноваційного процесу, то можна виділити таких контрагентів: розробники інновацій (науково-дослідні інститути / наукові центри / інноваційні компанії / промислові підприємства тощо), виробники інновацій (наприклад, промислові підприємства), наявні й потенційні інвестори, постачальники, споживачі, посередники, конкуренти, держава [2; 5; 17; 20; 21; 22; 23; 26].

Відповідно цього цими суб'єктами економіки можна виділити такі види інноваційних ризиків, як ризики розробників інновацій, ризики виробників інновацій, ризики інвесторів, ризики постачальників, ризики посередників, ризики споживачів, ризики пов'язані із конкурентами, ризики суспільства.

До ризиків розробників інновацій можна віднести:

- ризики незатребуваності новацій або нововведень промисловими підприємствами та потенційними інвесторами;
- ризики техніко-технологічних втрат при проведенні дослідницьких і випробувальних робіт, виготовленні експериментальних партій продукції;
- ризики невідповідності технічного рівня виробництва вимогам інновації;
- ризик витоку інформації про інноваційні розробки та їхні технічні характеристики;
- ризики, пов'язані із забезпеченням прав власності на інноваційну розробку;
- ризики втрати потенційних доходів / прибутків унаслідок промислового шпіонажу з боку конкурентів тощо.

Щодо виробників інновацій, можна виділити такі основні підвиди інноваційних ризиків:

- ризик неможливості реалізації інновацій (інноваційної продукції) в прогнозованих обсягах і за визначеними цінами;
- ризики, пов'язані з ходом виробничого процесу (поламки обладнання та устаткування, зриви в матеріально-технічному постачанні сировини, матеріалів, запасних частин тощо);
- ризики ліцензування і сертифікації;
- ризики пов'язані із недостатнім рівнем кваліфікації персоналу, задіяного у процесі виробництва новації і в процесі управління;
- ризик помилкового вибору інноваційного проєкту / інноваційної продукції внаслідок неточної оцінки економічного, фінансового, виробничого потенціалу підприємства;
- ризики завдання збитків третім особам унаслідок забруднення довкілля;
- ризики протидії впровадженню і виробництву інновації, що можуть виникати за відсутності відповідної мотивації;
- ризики виникнення форс-мажорних ситуацій за умов непередбачуваних стихійних лих, аварій, військових дій тощо.

Інвестиційні ризики пов'язані із інноваційною діяльністю високотехнологічного промислового підприємства можуть поділятися на такі підвиди:

- ризики низької прибутковості інноваційних проєктів, повної або часткової втрати інвестиційних вкладень;
- ризики фінансування інноваційного проєкту зумовлені недооцінкою проєктних витрат, збільшенням витрат унаслідок інфляційних і призових процесів;
- ризики спричинені недосконалістю / нестабільністю законодавства в інвестиційній сфері, у тому числі стосовно захисту прав інвесторів;
- ризики невизначеності умов інвестування;
- ризики непродуманості вибору інструментів інвестування тощо.

Наступною значною групою інноваційних ризиків промислових підприємств є ризики постачальників сировини, матеріалів, запасних частин, комплектуючих напівфабрикатів, техніки, технології, енергоносіїв тощо. З огляду на те, що спектр постачальників різноманітних видів ресурсів для розробки і виробництва інноваційної продукції достатньо широкий неможливо в межах цього дослідження охопити належним чином усі їхні підвиди. Зупинимось на основних з них, до яких, на нашу думку, належать:

- ризики недоодержання прибутку через невиконання умов договорів на закупку необхідних видів ресурсів, технологій, обладнання, а також через зростання витрат на виробництво проміжної інноваційної продукції;
- ризики розірвання співпраці з постачальниками за неприйнятних для них обставин;
- ризики зривів постачань, пов'язані з недобросовісними підрядниками та різного роду посередниками (наприклад, транспортними компаніями);
- ризики пов'язані із здійсненням валютних операцій і зовнішньоекономічною діяльністю, спричиненими коливанням валютного курсу, валютними обмеженнями, змінами політико-правових умов;
- форс-мажорні ризики (аварії, катастрофи, військові дії) тощо.

Ризики посередників і роботі промислових підприємств розробників і виробників інновацій також можуть здійснити суттєвий вплив на результативність діяльності таких економічних суб'єктів. У межах цієї групи інноваційних ризиків можна виділити такі основні підвиди:

- ризики зміни умов взаємодії з транспортними, торговельними і збутовими посередниками;
- ризики спричинені потребами формування принципово нової або перебудови існуючої системи збуту;
- ризики комерційних представників пов'язані із просуванням продукції на нові ринки, пошуком вигідних і надійних покупців;
- ризики можливого несприйняття нової продукції ринком тощо.

Щодо групи ризиків споживачів інноваційної продукції, то вважаємо, що особливу увагу слід приділяти:

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- ризикам несприйняття споживачами нової продукції, якщо вона різко відрізняється від тієї, яка традиційно задовольняла певні потреби споживача;

- не передбаченим маркетинговими службами ризикам зміни потреб і запитів споживачів;

- ризикам, пов'язаним із придбанням неякісної, небезпечної чи фальсифікованої продукції здатної, попри вимоги до виробників та постачальників, потрапляти на ринок;

- ризикам пов'язаним із неефективністю роботи служб захисту прав споживачів;

- інформаційним ризикам, спричиненим недостатністю / недостовірністю інформації щодо якості, надійності, безпеки, екологічності інноваційної продукції;

- ризикам несвоєчасного відшкодування збитків, завданих товарами неналежної якості;

- ризикам відсутності або низької доступності гарантійного і післягарантійного обслуговування тощо.

У групі ризиків, пов'язаних із конкурентами, на наше переконання, варто виділити:

- ризики недобросовісної поведінки конкурентів;

- ризики витоку конфіденційної інформації;

- ризики, пов'язані з намаганнями конкурентів здійснити процеси злиття чи приєднання;

- репутаційні та іміджеві ризики, спричинені недобросовісною конкуренцією тощо.

Виникненням ризиків суспільства можна пов'язати невідповідністю інновацій державним інтересам у контексті забезпечення необхідного рівня зайнятості, зростання рівня доходів тощо. У цьому контексті можна виділити такі підвиди ризиків:

- ризики зниження рівня зайнятості внаслідок зростання автоматизації виробництва, що зумовлює втрату доходів певною категорією громадян;

- ризики загрози екологічній безпеці у зв'язку з реалізацією інноваційного проєкту, який враховує інтереси бізнесу та спрямований на отримання прибутку, адже не зважає на екологічні наслідки тощо.

Отже, як бачимо з вищевикладеного, інноваційні ризики властиві будь-якому промисловому підприємству, а для підприємства, що генерує, розробляє і впроваджує новачі, є найбільш значущим, оскільки може суттєво позначитись на результатах діяльності як у позитивному, так і в негативному аспекті.

Узагальнюючи результати дослідження, можна констатувати, що безумовними перевагами підприємств, схильних до інноваційного ризику, є:

- покращення фінансової стійкості й захисту підприємство від недобросовісних конкурентів за рахунок наявних прав власності на інноваційні розробки;

- підвищення конкурентоспроможності підприємства на внутрішніх і зовнішніх ринках;

- освоєння нових ринків збуту, а отже, і зростання дохідності підприємства;

- зростання економічного (у тому числі фінансового, інноваційного, інвестиційного тощо) потенціалу підприємства;

- поліпшення репутації та іміджу підприємства в ділових колах і в суспільстві загалом;

- поліпшення рівня життя на території розміщення за рахунок податків і зборів, що сплачує таке підприємство тощо.

Можливим негативними наслідками прояву інноваційних ризиків у діяльності високотехнологічних промислових підприємств можуть стати:

- зростання витрат виготовлення інноваційної продукції, а отже її собівартості й ціни, що за умов наявності товарних альтернатив може негативно позначитись на рівні доходів підприємства;

- руйнація репутації та іміджу у наслідок «провалу» інновації;

- часткова втрата самостійності у прийнятті рішень унаслідок прорахунків у залученні фінансових ресурсів.

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи результати цього дослідження ми дійшли висновків, що кожне промислове підприємство повинно прагнути до розвитку свого інноваційного потенціалу, набуваючи ознак високотехнологічності, що дає можливість забезпечуючи виробничі процеси новою технікою і технологією, дозволяє розробляти й випускати інноваційні товари та конкурувати як на національному, так і на світових ринках. Однак у процесі свого функціонування і розвитку, при ухваленні рішень про розробку інноваційного проекту (продукту) та впровадження його у виробництво, треба враховувати численні інноваційні та інші види ризиків, які супроводжуватимуть будь-які інновації на всіх стадіях їхнього життєвого циклу. Ця обставина відкриває нові перспективи досліджень у цій сфері, які спрямовані на мінімізацію негативного впливу інноваційних ризиків на різних стадіях інноваційного процесу, що є предметом подальших наукових опрацювань.

Список використаних джерел

1. Балдин К. В. Управление рисками в инновационно-инвестиционной деятельности : учебное пособие : учеб. пособие / К. В. Балдин, И. И. Передеряев, Р. С. Голов. – М. : Дашков и К, 2017. – 418 с.

2. Василенко В. О. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. / В. О. Василенко, В. Г. Шматько ; за ред. В. О. Василенко. – К. : ЦУЛ, Феніс, 2003. – 440 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. Геєць В. М. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України : в 3 т. Т. 1: Економіка знань – модернізаційний проект України / за ред. В. М. Геєця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. – К. : Фенікс, 2007. – 544 с.
4. Грачева М. В. Управление рисками в инновационной деятельности / М. В. Грачева, С. Ю. Лямина. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 351 с.
5. Дериколенко О. М. Інноваційні ризики: сутність, класифікація / О. М. Дериколенко // Прометей. – 2012. – № 1 (37). – С. 78-81.
6. Зборовська О. М. Ризики в інноваційній діяльності: теоретичні аспекти [Електронний ресурс] / О. М. Зборовська // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 23. – С. 5-9. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_23_3.
7. Івченко І. Ю. Економічні ризики / І. Ю. Івченко. – К. : ЦНЛ, 2004. – 304 с.
8. Ілляшенко С. М. Інноваційний менеджмент : підручник / С. М. Ілляшенко. – Суми : ВТД -Університетська книга, 2010. – 334 с.
9. Інноваційний розвиток підприємства : навчальний посібник / П. П. Микитюк, Ж. Л. Крисько, О. Ф. Овсянюк-Бердадіна, С. М. Сковчиляс ; за ред. П. П. Микитюка. – Тернопіль : ПП «Принтер Інформ», 2015. – 224 с.
10. Мединський В. Г. Інноваційний менеджмент : [підручник зі спец. «менеджмент орг.»] / В. Г. Мединський. – М. : Інфра, 2004. – 293 с.
11. Методика ідентифікації українських високотехнологічних промислових підприємств : затверджена Наказом Мінпромполітики України № 80 від 08.02.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0080581-08#Text>.
12. Пащенко Ю. Є. Дослідження інноваційних ризиків на підприємствах авіабудування [Електронний ресурс] / Ю. Є. Пащенко // Ефективна економіка. – 2015. – № 10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4365>.
13. Петухова О. М. Управління ризиками інноваційної діяльності / О. М. Петухова, Г. В. Сілакова // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК» (Київ, 22-23 листопада 2012 р.). – К. : НУХТ, 2012. – С. 145-147.
14. Про інноваційну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>.
15. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>.
16. Риск-менеджмент инноваций / Т. А. Васильева, О. Н. Диденко, А. А. Елифанов и др. – Сумы : Деловые перспективы, 2005. – 260 с.
17. Управление инновационной деятельностью производственно-экономических систем: оценка, анализ, прогнозирование : монография / Е. И. Пискун [и др.]. – Бердянск : Ткачук А. В. [изд.], 2013. – 225 с.
18. Управління інноваціями : навч. посіб. / О. І. Гуторов, Л. І. Михайлова, І. О. Шарко, С. Г. Турчіна, О. В. Киричок. – Вид. 2-ге, доп. – Харків : Діса плюс, 2016. – 266 с.
19. Управління ризиками інноваційної діяльності підприємства: міжнародний досвід [Електронний ресурс] / В. В. Бугас, В. В. Бугас, І. В. Степанова, А. В. Скрипка // Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». – 2019. – Вип. 6 (55). – С. 52-57. – Режим доступу: http://business-navigator.ks.ua/journals/2019/55_2019/11.pdf.
20. Федулова Л. І. Розвиток високотехнологічного сектору промисловості як стратегічний напрям посилення соціально-економічного розвитку України / Л. І. Федулова // Економічна теорія та право. – 2019. – № 3 (38). – С. 41–61. – DOI: 10.31359/2411-5584-2019-38-3-41.

21. Христенко О. В. Особливості управління інноваційними ризиками на вітчизняних підприємствах [Електронний ресурс] / О. В. Христенко, О. М. Свистун // Економіка і регіон. – 2016. – № 5 (60), вип. 12. – С. 73-80. – Режим доступу: <http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/1987/1/%D0%A5%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>.

22. Швець Ю. О. Ризики в інвестиційно-інноваційній діяльності підприємств машинобудування [Електронний ресурс] / Ю. О. Швець, О. С. Тищенко // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2018. – Вип. 1-2. – С. 135-141. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2018_1-2_21.

23. Шишкіна О. В. Механізм управління фінансовими ризиками промислових підприємств: теорія, методологія, практика : монографія / О. В. Шишкіна. – Чернігів : ЧНТУ, 2020. – 318 с.

24. Шишкіна О. В. Ризикозалежність промислових підприємств від інвестиційної привабливості національної економіки / О. В. Шишкіна, О. М. Кальченко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 2 (18). – С. 245-260.

25. Шишкіна О. Типи і принципи поведінки інвесторів на фінансових ринках в умовах цифрової економіки / О. Шишкіна, І. Борисенко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2022. – № 2(30). – С. 101-114.

26. Шкарлет С. М. Інноваційний розвиток підприємства : навч. посіб. / С. М. Шкарлет, В. П. Ільчук. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. – 308 с.

27. Штефаніч Д. А. Управління підприємницьким ризиком / за заг. ред. Д. А. Штефаніча. – Т. : Економічна думка, 1999. – 224 с.

28. The Basics Of Innovation Risks: Make Smarter Decisions [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.acceptmission.com/blog/innovation-risk>.

References

1. Baldin, K.V. (2017). *Upravlenie riskami v innoatsyonno-investitsionnoi deiatelnosti [Management of risks in innovation-investment activity]*. Dashkov and K.
2. Vasylenko, V.O. (2003). *Innovative management [Innovative management]*. TsUL.
3. Heiets, V.M., Semynozhenko, V.P., & Kvasniuk, B.Ye. (2007). *Stratehichni vyklyky XXI stolittia suspilstvu ta ekonomitsi Ukrainy [Strategic challenges of the 21st century to the society and economy of Ukraine]* (Vols. 3. Vol. 1: Ekonomika znan – modernizatsiinyi proekt Ukrainy – Knowledge economy – the modernization project of Ukraine). Feniks.
4. Gracheva, M.V., & Lyamina, S.Yu. (2010). *Upravlenie riskami v innovacionnoj deyatelnosti [Risk management in innovation]*. YuNITI-DANA.
5. Derykolenko, O.M. (2012). Innovatsiini ryzyky: sutnist, klasyfikatsiia [Innovative risks: essence, classification]. *Prometei – Prometheus*, 1(37), 78-81.
6. Zborovska, O.M. (2016). Ryzyky v innovatsiinii diialnosti: teoretychni aspekty [Risks in innovative activity: theoretical aspects]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (23), 5-9. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_23_3.
7. Ivchenko, I.Yu. (2004). *Economic risks [Economic risks]*. TsNL.
8. Pyashenko, S.M. (2010). *Innovative management [Innovative management]*. Sumy.
9. Mykytiuk, P.P., Krysko, Zh.L., Ovsianiuk-Berdadina, O.F., & Skochylias, S.M. (2015). *Innovatsiinyi rozvytok pidpriemstva [Innovative development of the enterprise]*. Ternopil : PP «Prynter Inform».
10. Medynskiy, V.G. (2004). *Innovative management [Innovative management]*. Infra.
11. *Minprompolityky Ukrainy [Ministry of Industrial Policy of Ukraine]*. Metodyka identyfikatsii ukraïnskykh vysokotekhnolohichnykh promyslovykh pidpriemstv [Methods of identification of Ukrainian high-tech industrial enterprises] Order on February 8, 2008 № 80. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0080581-08#Text>.

12. Pashchenko, Yu.Ye. (2015). Doslidzhennia innovatsiinykh ryzykiv na pidpriemstvakh aviabuduvannia [Research of innovative risks at aircraft construction enterprises]. *Efektivna ekonomika – Effective Economy*. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4365>.

13. Pietukhova, O.M., & Silakova, H.V. (2012). Upravlinnia ryzykamy innovatsiinoi diialnosti [Management of risks of innovative activity]. *Pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pidpriemstv kharchovoi ta pererobnoi haluzei APK: Vseukr. nauk.-prakt. konf. – Improving the efficiency of the enterprises of the food and processing sectors of the agro-industrial complex: All-Ukrainian science and practice conf.* (pp. 145-147). NUXT.

14. Pro innovatsiinu diialnist [On Innovation Activity], Law of Ukraine on July 4, 2002 № 40-IV. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>.

15. Pro priorityetni napriamy innovatsiinoi diialnosti v Ukraini [On the Priority Directions of Innovation Activity in Ukraine], Law of Ukraine on September 8, 2011 № 3715-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>.

16. Vasyleva, T.A., Dydenko, O.N., & Epyfanov, A.A. (2005). *Rysk-menedzhment ynnovatsyi [Risk management of innovations]*. Delovye perspektivy.

17. Piskun, E.Y. (2013). Upravlenye ynnovatsyonnoi deiatelnosti proyzvodstvenno-ekonomicheskikh system: otsenka, analiz, prohnozyrovanye [Management of innovative activity of production-economic systems: estimation, analysis, forecasting]. Tkachuk A.V.

18. Hutorov, O.I., Mykhailova L.I., Sharko I.O., Turchina S.H. & Kyrychok O.V. (2016). *Upravlinnia innovatsiiamy [Management of innovations]*. Disa Plus.

19. Buhas, V.V., Buhas, V.V., Stepanova, I.V., & Skrypka, A.V. (2019) Upravlinnia ryzykamy innovatsiinoi diialnosti pidpriemstva: mizhnarodnyi dosvid [Risk management of innovative activity of the enterprise: international experience] *Naukovo-vyrobnychiy zhurnal «Biznes-navihator» – Scientific and industrial magazine “Business-navigator”*, 6(55), 52-57. http://business-navigator.ks.ua/journals/2019/55_2019/11.pdf.

20. Fedulova, L.I. (2019). Rozvytok vysokotekhnolohichnoho sektora promyslovosti yak stratehichniy napriam posylennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Development of high-tech industry sector as a strategic direction of strengthening of socio-economic development of Ukraine]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 3(38), 41–61. doi: 10.31359/2411-5584-2019-38-3-41.

21. Khrystenko, O.V., & Svystun, O.M. (2016). Osoblyvosti upravlinnia innovatsiinykh ryzykamy na vitchyznianskykh pidpriemstvakh [Peculiarities of innovative risk management at domestic enterprises]. *Ekonomika i rehion – Economy and the region*, (12), 73-80. <http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/1987/1/%D0%A5%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>.

22. Shvets, Yu.O., & Tyshchenko, O.S. (2018). Ryzyky v investytsiino-innovatsiinii diialnosti pidpriemstv mashynobuduvannia [Risks in the investment and innovation activity of machine-building enterprises]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute. Economic sciences*, 1-2, 135-141. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2018_1-2_21.

23. Shyshkina, O.V. (2020). *Mekhanizm upravlinnia finansovymy ryzykamy promyslovykh pidpriemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka [The mechanism of financial risk management of industrial enterprises: theory, methodology, practice]*. ChNTU.

24. Shyshkina, O., & Kalchenko, O. (2019). Ryzykozalezhnist promyslovykh pidpriemstv vid investytsiinoi pryvablyvosti natsionalnoi ekonomiky [Risk dependence of industrial enterprises on the investment attractiveness of the national economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2(18)), 245-260.

25. Shyshkina, O., & Borysenko, I. (2022). Типу і прынцыпу поведінки инвесторів на фінансових ринках в умовах цифрової економіки [Types and principles of the investors' behavior in financial markets in the conditions of the digital economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2(30)) 101-114.

26. Shkarlet, S.M., & Ilchuk, V.P. (2015). *Innovatsiyni rozvytok pidpriemstva [Innovative development of an enterprise]*. Chernih. Nats. tekhnol. un-t.

27. Shtefanych, D.A. (1999). *Upravlinnia pidpriemnytskym ryzykom [Management of entrepreneurial risk]*. Ekonomichna dumka.

28. The Basics Of Innovation Risks: Make Smarter Decisions. <https://www.acceptmission.com/blog/innovation-risk>.

Отримано 03.08.2022

UDC 330.131.7:330.341.1

Olena Shyshkina

Doctor of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance,
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine).

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

ResearcherID: [F-3208-2014](https://orcid.org/0000-0002-8946-1027)

INNOVATION RISKS OF HIGH-TECH INDUSTRIAL ENTERPRISES

The recovery of economy of Ukraine today and the prospects for its development in the post-war period depend on the attraction of investment resources in high-tech industrial enterprises, and the formation of innovative, competitive industrial enterprises capable not only of increasing economic potential of the country, but also of ensuring the increase in the employment level due to the creation of new jobs, reducing the outflow of qualified labor, having a positive effect on increasing the general level of income, and therefore consumption, which activates the activity in all related industries and types of activities. The mentioned aspects give rise to numerous innovation risks, the impact of which can significantly affect the performance of industrial enterprises, especially high-tech ones, in a negative sense. Given this, the relevance of the chosen topic of research does not cause doubt and objections.

The purpose of the article is to study the essence of innovation risks of high-tech industrial enterprises, identify risk-forming factors and probable consequences of their manifestation.

In the course of achieving the set goal, the essence and characteristics defining a high-tech industrial enterprise were clarified, and the main advantages and disadvantages of such enterprises were singled out and characterized. In our opinion, the key advantages of high-tech enterprises are: high level of knowledge-intensive products; dominance of high-tech intermediate products in the composition of the final product; use of high-tech processes; automation of most operations of the production process, high innovativeness; high level of competitive, economic and other types of potential; possibility of expanding market niches and implementing integration processes. The main disadvantages include the fact that spending on knowledge-intensive products for a long time increases its cost price; the need for large capital investments increases the value added, enterprises have difficulties in attracting investment resources, etc.

The essence of innovation risks as an economic category was investigated, and the author's definition of this concept was formulated. In our opinion, the innovation risk of a high-tech industrial enterprise should be understood as the probability of the enterprise losing profit/income/capital as a result of implementation of all types of activities (operational, financial and investment) that are based on the development/attraction/use of new equipment and technology, innovative products and services, new methods, methodics and procedures of their implementation.

Innovation risks were considered from the point of view of the participants of the innovation process, and the following types of innovation risks were highlighted, namely: risks of innovations developers, risks of innovations producers, risks of investors, risks of suppliers, risks of intermediaries, risks of consumers, risks connected with competitors, risks of society. For each type of innovation risks, the subtypes of innovation risks were identified and characterized. Positive and negative consequences of the manifestation of innovation risks in the activities of high-tech industrial enterprises were formulated.

Keywords: *risk; innovation risk; high-tech industrial enterprises; risks of innovations developers; risks of innovations producers; risks of investors; risks of suppliers; risks of intermediaries; risks of consumers; risks connected with competitors; risks of society.*

Fig.: 1. Table: 1. References: 28.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-180-189

УДК 336.717:336.27

JEL Classification: E44; G21

Марія Лапішко

кандидат економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, обліку і аналізу

Національний університет «Львівська політехніка» (Львів, Україна)

E-mail: Mariia.l.lapishko@lpnu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6690-3080>

ResearcherID: [5279-2017](https://orcid.org/5279-2017)

Анна Винник

здобувач магістерської програми

Інститут підприємництва та перспективних технологій

Національного університету «Львівська політехніка» (Львів, Україна)

E-mail: Anna.basaraba1999@ukr.net

ПРОБЛЕМИ РИНКУ КРЕДИТУВАННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглянуто проблеми ринку кредитування, які виникли через затяжні військові дії в Україні та спричинили нову економічну й фінансову кризу. Виявлено об'єктивні фактори, що погіршили якість кредитних портфелів банків та кредитоспроможність позичальників, які за останні роки оформили кредити. Досліджено причини зростання вартості нових кредитів, зниження попиту на них. Систематизовано заходи регулятора кредитного ринку щодо пом'якшення вимог до банків у системі управління кредитним ризиком. Визначено зміст та пріоритетність запровадження антикризових заходів для врегулювання інтересів кредиторів і позичальників, проаналізовано державні програми та гранти підтримки кредитування підприємництва для відновлення України.

Ключові слова: ринок кредитування; кредитори; позичальники; доступні кредити; процентна ставка; банки; кредитний ризик.

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 12.

Постановка проблеми. Війна та запроваджений в Україні воєнний стан створили 100-відсоткові форс-мажорні обставини в різних сферах життєдіяльності нашого суспільства, болюче відобразились на фінансовому секторі. До початку повномасштабного вторгнення росії в Україну вітчизняні банки активізували кредитну діяльність. З ініціативи Президента України та при підтримці Уряду реалізовувались пільгові програми кредитування «Доступні кредити 5-7-9 %», за якими частина вартості кредиту компенсувалась з державного бюджету. Війна розбалансувала відносини позичальників і кредиторів, створила кризову ситуацію на ринку кредитування і вимагає прийняття нестандартних рішень від Національного банку України (НБУ), Верховної Ради України, Уряду, комерційних банків для захисту прав кредиторів і позичальників, врегулювання ринку кредитування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку кредитного ринку в Україні періодично бувають у полі зору науковців. Б. Данилишин у своїх публікаціях розглядає причини, які стримують темпи кредитування попри достатність ліквідних коштів у банках; В. Кремень,

О. Кремень, Л. Гуляєва, порушують проблему споживчого кредитування та його ролі у розвитку економіки України; Л. Авраменко, А. Заквацький проаналізували вплив пандемії на стан банківського кредитування в Україні. У грудні 2020 року Незалежна асоціація банків України (НАБУ) опублікувала підсумковий звіт «Дослідження ринку кредитування в Україні», проведеного спільно з американським фондом USAID (у межах проєкту «Трансформація фінансового сектора»), у якому проаналізовані макроекономічні, юридичні й податкові аспекти ринку запозичень, виявлені перешкоди для запровадження нових фінансових інструментів та відновлення кредитування. На основі аналізу проблем, що заважали розвитку кредитного ринку, сформульовані експертні рекомендації для органів державної влади, для бізнесу й банків, які деталізували можливості доступного кредитування та відіграли важливу роль у поживленні кредитування малого та середнього бізнесу, іпотечного кредитування в наступні два роки [1, с. 26-27].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Введення воєнного стану створило нові виклики для кредиторів та позичальників. Верховна рада, НБУ прийняли важливі рішення щодо введення «кредитних канікул» на період воєнного стану, тимчасових пом'якшуючих особливостей оцінювання банками кредитних ризиків, які сприятимуть реструктуризації прострочених кредитів [2]. Заборонено банкам на період воєнного стану та три місяці після його припинення вимагати сплату простроченої заборгованості особливим категоріям позичальників: військовослужбовцям ЗСУ, особам інших військових формувань, що захищають країну; особам з інвалідністю, спричиненою війною; членам сімей військовослужбовців, які загинули, померли чи пропали безвісти, осіб, які перебувають у полоні, з якими втрачено зв'язок, осіб, зниклих безвісти [3, с. 1]. Недослідженою залишається проблема подальшого розвитку ринку кредитування, вирішення нагромаджених проблем у період воєнного стану та після завершення війни.

Мета. Виокремити та систематизувати проблеми ринку кредитування, які виникли через військові дії в Україні, визначити зміст та пріоритетність запровадження антикризових заходів для врегулювання інтересів кредиторів і позичальників, зниження кредитних ризиків банків.

Виклад основного матеріалу. Кредитування як необхідна умова розвитку підприємництва, модернізації основних засобів працюючого бізнесу та забезпечення споживчих потреб населення є рушійною силою економічного зростання та основним джерелом дохідності для банків і небанківських фінансових установ.

Незалежна асоціація банків України провела дослідження потреб у кредитуванні населення та бізнесу України (2020 рік) під час коронакризи шляхом опитування українців та бізнесменів і виявила причини нестачі коштів у респондентів, які підтверджують попит на кредити. Населення переважно потребує кредитних коштів для придбання дорогих споживчих товарів (64 %

респондентів), житла (59 %), для лікування (39 %), відпустки (53 %), відкриття власного бізнесу (38 %) [4, с. 20]. Середня сума кредиту – 21 тис. грн. Найпопулярніший спосіб отримання готівкових коштів – кредитний ліміт на відкритій банківській картці, яким 36 % опитаних покривають дефіцит щоденних витрат на непередбачувані ситуації [4, с. 6-9]. Часто громадяни позичають кошти в рідних і знайомих і лише для оплати дорогих споживчих товарів, іпотеки та на розвиток бізнесу оформляють кредит у банку. У ситуацію з неможливістю вчасно повернути борг попадали 53% населення з опитаної аудиторії, 15 % мали невикрашений короткостроковий кредит у банку і 10 % – невикрашений довгостроковий кредит [4, с. 6-9]. Серед бізнесменів 85 %, які тимчасово втрачали платоспроможність [4, с. 92].

Як бачимо, українці із засторогою ставляться до запозичень і основними їхніми застереженнями є: висока ціна позичок, непрозорість умов кредитування, високі комісійні витрати, складність процесу оформлення кредиту, недостатньо ліквідного майна для застави, недовіра до фінансових установ. До факторів, які впливають на вартість кредитних коштів, належать: рівень інфляції, облікова (ключова) ставка НБУ, середня ставка за строковими депозитами, сукупний ризик.

Інфляція – чи найважливіша складова ринкової процентної ставки. Високі інфляційні очікування піднімають рівень кредитних ставок і стримують зниження вартості грошей. Протягом останніх десяти років середньорічний рівень інфляції становив 12,2 %. Динаміка індексу споживчих цін (темпу інфляції) від початку воєнних дій в Україні подана на рис. 1.

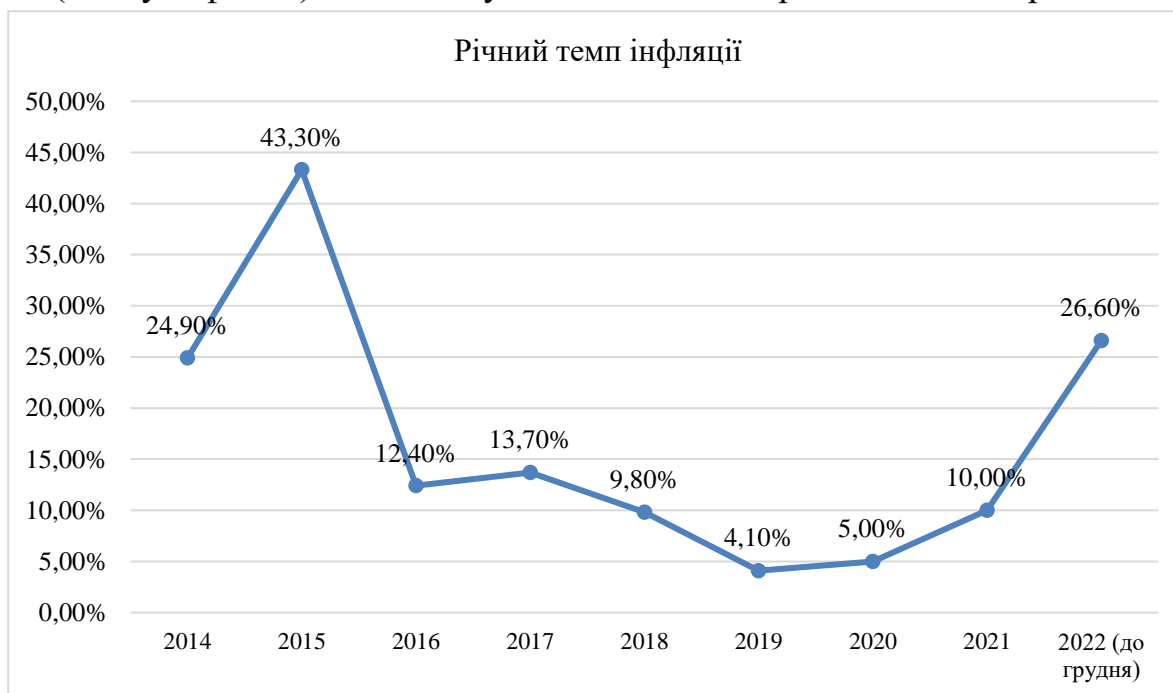

Рис. 1. Динаміка темпу інфляції в Україні (2014-2022 рр.)
Джерело: [5].

Порушення макрофінансової стабільності в країні веде до подорожчання ресурсів, що ми спостерігаємо сьогодні на фінансовому ринку. Через високі інфляційні прогнози НБУ підвищує облікову ставку, щоб стабілізувати ситуацію на фінансовому ринку, у разі покращення макроекономічного та фінансового стану в країні – знижує ключову ставку.

Попри військові дії на Сході країни, період макроекономічної стабільності розпочався після 2018 року й до початку повномасштабної військової агресії росії (рис. 1), коли інфляція була регульована НБУ і досягла мінімального рівня. Середньорічні темпи зростання ВВП за цей період становили 2,9 %, облікова ставка НБУ, як основний інструмент монетарної політики, що показує вартість грошей у державі опустилась до найнижчого рівня 6 % (рис. 2).

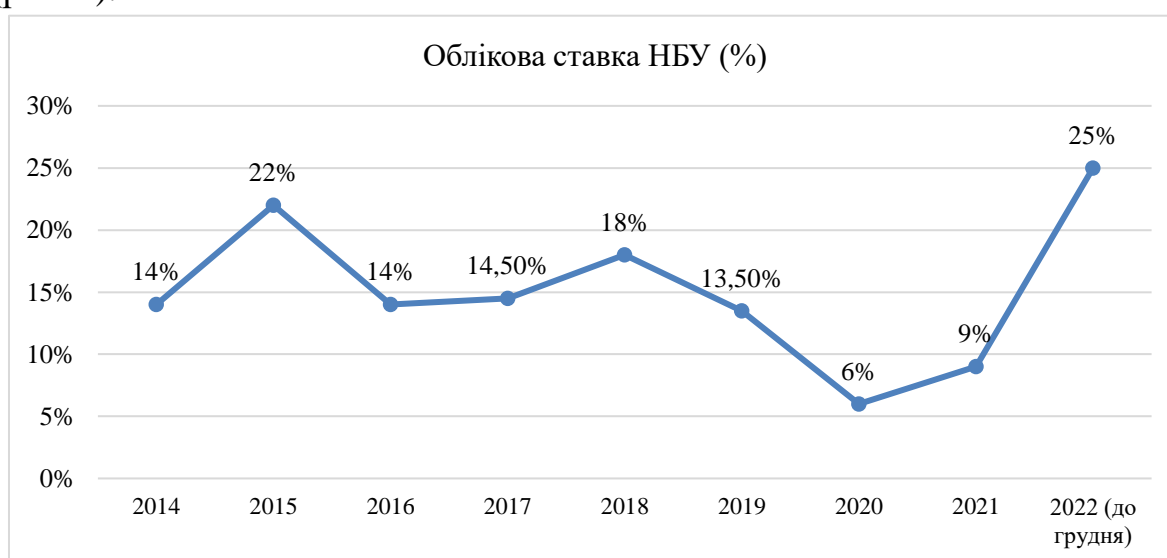

Рис. 2. Динаміка облікової ставки НБУ (2014-2022 рр.)

Джерело: [6].

Станом на 01.09.2020 р. ставка за міжбанківськими кредитами овернайт збігалася з рівнем інфляції (5 %), а у структурі сукупного кредитного портфеля обсягом 1015,4 млрд грн, частка кредитів нефінансовому корпоративному становила 77,4 %, кредитів наданих фізичним особам – 21,4 % [1, с. 8]. Якість кредитних портфелів банків на той момент суттєво покращилась. Упродовж останніх років стан фінансового ринку в Україні успішно реформувався та рухався від стабілізації до сприяння розвитку.

Війна надзвичайно швидко розбалансувала всю економіку країни, основним завданням держави став захист України та фінансування військових витрат. Відповідно банки в другому півріччі 2022 року поступово почали підвищувати ціни на залучені та кредитні кошти, а це своєю чергою знизило темпи кредитування.

Важливим фактором зростання кредитних процентних ставок є вартість банківських ресурсів і депозитів зокрема. В Україні основою для розрахунку процентної ставки за кредитами є Український індекс ставок за депозитами

фізичних осіб (англ. Ukrainian Index of Retail Deposit Rates, скор. **UIRD**), який розраховується як середня депозитна ставка 20 банків із найбільшими портфелями строкових депозитів на 3, 6, 9, 12 місяця у валютах: українська гривня, долари США, євро, і називають **індикативною ставкою**. У табл. 1 – значення на початок робочого тижня за 3 останні місяці.

Таблиця 1

Український індекс ставок за депозитами фізичних осіб у гривні (% річних)

Дата	3 місяці	6 місяців	9 місяців	12 місяців
01.09.2022 Чт	10,13	10,00	10,22	10,39
01.09.2022 Чт	10,13	10,00	10,22	10,39
03.10.2022 Пн	10,95	11,32	10,59	11,29
1.11.2022 Вт	11,09	11,43	10,72	11,68

Джерело: [7].

Індикативна ставка розраховується о 15:00 за київським часом кожного банківського дня в системі Thomson Reuters на основі номінальних ставок за строковими депозитами фізичних осіб у гривні з виплатою процентів після закінчення строку дії депозитного договору [8].

Банки також застосовують плаваючу процентну ставку, що складається зі змінної частини (FIDR – Floating Interest Deposit Rate) та фіксованого відсотка. FIDR – це процентна ставка по строкових депозитах фізичних осіб у валюті тотожній валюті кредиту, що розміщені в банку на строк в 365 днів, з виплатою процентів після закінчення строку дії депозитного договору. Залежно від зміни вартості кредитних ресурсів на фінансовому ринку України ставка FIDR може змінюватись (збільшуватись чи зменшуватись) у порядку, передбаченому сторонами у кредитному договорі. Проценти нараховуються згідно зі ставками FIDR (фактично діюча на дату корегування) + фіксований відсоток з розрахунку 360/365 календарних днів у році [9].

Номінальна процентна ставка, за якою банк нараховує проценти, має три складові:

Номінальна % ставка = базова % ставка + рівень інфляції + премія за ризик.

Базовою процентною ставкою виступає індикативна ставка (UIRD/FIDR), а інфляцію та премію за ризик банки об'єднують у твердий відсоток, який вписується у кредитний договір під час оформлення кредиту.

Проте номінальна ставка не показує всі реальні витрати боржника та вигоду кредитора. Оформляючи кредит, банки зобов'язані показати позичальнику ефективну (реальну) процентну ставку, яка враховує прямі та непрямі витрати позичальника. До прямих витрат належать номінальна процентна ставка та комісійні при оформленні кредитної угоди банком, а непрямі витрати позичальник сплачує посередникам за оцінку застави та її страхування [9].

У період воєнного стану через складну фінансову ситуацію позичальників, коли сукупний ризик неповернення кредиту суттєво зростає, банк підвищує номінальну ставку, паралельно можуть зростати й непрямі витрати, що ще більше підвищує ціну кредиту, яку показує ефективна процентна ставка. Ось чому попит на кредити під час воєнних дій різко впав і, маючи високий рівень ліквідних коштів, банки не можуть їх використати для кредитування фізичних і юридичних осіб. Станом на 01.11.2022 р. частка високоякісних ліквідних активах (ВЛА) у чистих активах банків становив 47,7 %, показник короткострокової ліквідності становить 260 %.

Водночас потреба в ресурсах для відновлення пошкодженого та відбудови зруйнованого майна, інфраструктурних об'єктів у деокупованих територіях України є величезна.

Щоб оживити кредитну діяльність, НБУ вніс зміни до Правил роботи банків у зв'язку з уведенням в Україні воєнного стану, затверджених постановою Правління Національного банку України від 25 лютого 2022 року № 23, які стосувалися особливостей кредитного ризику й були встановлені тимчасово на початку війни, щоб уникнути великої простроченої заборгованості за кредитами.

Для пом'якшення вимог до оцінювання кредитного ризику банками, внесено зміни до Положення про визначення банками розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затвердженого постановою Правління НБУ від 30.06.2016 р. № 351 (зі змінами), якими передбачені можливості банків у застосуванні спрощених підходів до оцінки кредитного ризику, зокрема: збільшено з 5 млн грн до 20 млн грн розмір кредитів юридичним особам, оцінку яких банк має право здійснювати на груповій основі; збільшено з 0,1 до 0,2 % основного капіталу банку розмір боргу за активами боржників, які банк має право оцінювати за спрощеним підходом [2].

Зміни НБУ до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженої постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368 (зі змінами), дозволяють банкам знизити зі 150% до 100% ваги ризику (RWA) за споживчими незабезпеченими кредитами. Банки зможуть використати накопичений капітал на часткове покриття збитків, спричинених військовою агресією РФ.

У складних умовах воєнної агресії росії наша держава через державні банки планує продовжувати кредитну підтримку суб'єктів господарювання.

Уже сьогодні, не чекаючи нашої перемоги на фронті, Уряд розробляє національні програми фінансування бізнесу на період відновлення української економіки (табл. 2).

Цільові програми пільгового кредитування «5-7-9 %» будуть продовжуватись для підтримки агросектору, переробки продукції, переміщення підприємств у безпечні регіони під час релокації, розширення бізнесу, поповнення обігових коштів. Для особливо важливих підприємств кредити

надаватимуться під гарантії держави (Уряду). Державна гарантія – спосіб забезпечення виконання зобов'язань позичальника за кредитом за рахунок державного бюджету.

Таблиця 2

Національні програми фінансування бізнесу та відновлення України

№	Назва програми	Позичальники	Сума кредиту	Термін кредиту	Процентна ставка
1.	Програма підтримки та активізації підприємництва «Доступні кредити -5-7-9%»	Суб'єкти господарювання	До 60 млн грн	Від 3 до 5 років	від 0 % +20 % – (UIRD _{3міс} +7/6/5 % маржі)
2.	Надання державної гарантії покриття кредиту на відновлення основних засобів	Важливі для держави підприємства (що постраждали від російської агресії)	Від 100 тис. грн до 100 млн грн	До 5 років	0 % на період воєнного стану при поєднанні 5-7-9 %
3.	Кредитування експортерів	Підприємства - експортери товарів, робіт, послуг українського походження	До 90 млн грн	До 12 місяців	5-7-9 % +0,5 % страховий тариф

Джерело: складено авторами на основі [12].

Уряд запропонував у цьому році підприємцям (юридичним особам та фізичним особам підприємцям) скористатись грантами від держави з цікавою назвою «є Робота». Грантова сума покриває витрати отримувача гранта від 100 до 50 % залежно від виду діяльності та кількості відкритих нових робочих місць. Сума грантів від 50 тис. грн до 8 млн грн. Реєстрація на отримання гранта здійснюється в застосунку «Дія». Назви грантів відповідають потребам позичальників: «є Робота: Своя справа», «є Робота: Свій сад», «є Робота: Своя теплиця», «є Робота: Новий рівень».

АТ «Ощадбанк» також пропонує кадровим військовим і правоохоронцям, вчителям і науковцям, медикам, які втратили житло, державну програму іпотечного кредитування «є Оселя» під 3 % річних.

Звичайно, що всі ці пільгові програми запрацюють за наявності коштів у Державному бюджеті та місцевих бюджетах. Україна в липні 2022 р представила в Лугано (Швейцарія) план відновлення, відбудови України після завершення війни й кошти на реалізацію цього плану логічно буде стягнути із закордонних рахунків агресора-рф, що спричинив цю розруху.

Висновки та пропозиції. Жорстокі військові дії росії в Україні, які протягом уже дев'яти місяців ми спостерігаємо, зруйнували тисячі осель мирних жителів, школи, дитячі садки і лікарні, дороги, мости, енергетичну інфраструктуру, але вони не зламали віру українців у свою державу та перемогу над агресором.

Банківська система вистояла перед викликами війни і має достатньо ліквідних коштів для кредитування проте ринок кредитування відчуває болючі наслідки воєнного стану:

- високі ризики, пов'язані з війною, інфляція та висока облікова ставка НБУ підвищили ціну на кредитні кошти;
- погіршилась якість кредитних портфелів банків через низьку платоспроможність позичальників, а кредитний ризик продовжує знижувати прибутковість банківської діяльності;
- різко впав попит на нові кредити через зупинку окремих бізнесів, порушення логістики, міграцію працівників бізнес-структур, невизначеність у майбутньому;
- частина заставного майна банківських кредитів, в тому числі іпотека, знищена і невідомо на сьогодні яким має бути механізм відшкодування збитків для банків.

Вирішення цих проблем вимагатиме втручання державних регуляторів, Уряду, Верховної Ради України з метою знаходження балансу між втратами кредиторів і позичальників та їх мінімізації. Пільгові кредити, державні гранти, рефінансування діючих прострочених кредитів, залучення міжнародних грантових програм дозволить реструктурувати накопичені борги за час війни.

Список використаних джерел

1. Підсумковий звіт «Дослідження ринку кредитування в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nabu.ua/images/uploaded/sys_media_doc/doc_51de4af05909c502efee8558d70b54b0.pdf.
2. Про внесення змін до Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [Електронний ресурс] : Постанова НБУ № 87 від 29.04.2022 р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0087500-22#Text>.
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання простроченої заборгованості у період дії воєнного стану в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 27.07.2022 № 2459-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2459-20#Text>.
4. Дослідження потреб у кредитуванні населення та бізнесу України. Аналітичний звіт НАБУ, 2020 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nabu.ua/images/uploaded/sys_media_doc/doc_1737a9619d169a68b89fec445f336505.pdf.
5. Індекс інфляції з 2000 по 2022 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bankchart.com.ua/spravochniki/indikatory_rynka/inflation_index#.
6. Облікова ставка НБУ з 2001 по 2022 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bankchart.com.ua/spravochniki/indikatory_rynka/nbu_discount_rate.
7. Український індекс ставок за депозитами фізичних осіб в гривні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/deposit/index/uah/>.
8. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/files/UIRD.xls>.
9. Ставки FIDR/UIRD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.otpbank.com.ua/privateclients/information/fidr-uidr>.

10. Ареф'єва І. З чого складається вартість кредиту і які бувають процентні ставки? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://financer.com/ua/blog/procenty-za-kreditamy/>.

11. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ від 17 червня 2022 року № 126. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_17062022_126.

12. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України [Електронний ресурс]: Постанови Правління НБУ від 17 червня 2022 року № 127. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_17062022_127.

13. Офіційний сайт АТ «Ощадбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oschadbank.ua/credits-msb>.

References

1. Pidsumkovyi zvit «Doslidzhennia rynku kredyтуvannia v Ukraini» [Final report “Lending market research in Ukraine”]. (2020). https://nabu.ua/images/uploaded/sys_media_doc/doc_51de4af05909c502efee8558d70b54b0.pdf.

2. Pro vnesennya zmin do Polozhennya pro vyznachennya bankamy Ukrayiny rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiyamy [On amendments to the Regulation on determination of credit risk by banks of Ukraine for active banking operations], Resolution of NBU № 87 (29.04.2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0087500-22#Text>.

3. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakoniv Ukrayiny shchodo vrehulyuvannya prostrochenoyi zaborhovanosti u period diyi voyennoho stanu v Ukrayini [On making changes to some laws of Ukraine regarding the settlement of overdue debts during the period of martial law in Ukraine], Law of Ukraine № 2459-IX (dated 27.07.2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2459-20#Text>.

4. Doslidzhennia potreb u kredyтуvanni naselennia ta biznesu Ukrainy. Analitychnyi zvit NABU [Study of the crediting needs of the population and business of Ukraine. Analytical report of NABU]. (2020). https://nabu.ua/images/uploaded/sys_media_doc/doc_1737a9619d169a68b89fec445f336505.pdf.

5. Indeks infliatsii z 2000 po 2022 rr. [Inflation index from 2000 to 2022]. (2022). https://bankchart.com.ua/spravochniki/indikatory_rynka/inflation_index#.

6. Oblikova stavka NBU z 2001 po 2022 rr. [The accounting rate of the NBU from 2001 to 2022]. (2022). https://bankchart.com.ua/spravochniki/indikatory_rynka/nbu_discount_rate.

7. Ukrainyskyi indeks stavok za depozytamy fizychnykh osib v hryvni [Ukrainian rate index for deposits of individuals in hryvnias]. (2022). <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/deposit/index/uah>.

8. Ofitsiynyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Official website of the National Bank of Ukraine]. (2022). <https://bank.gov.ua/files/UIRD.xls>.

9. Stavky FIDR/UIRD [FIDR/UIRD rates]. (2021). <https://www.otpbank.com.ua/privateclients/information/fidr-uird>.

10. Arefieva, I. (2021). Z choho skladaietsia vartist kredytu i yaki buvaiut protsentni stavky? [What is the cost of the loan and what are the interest rates?]. <https://financer.com/ua/blog/procenty-za-kreditamy>.

11. Pro vnesennia zmin do deiakykh normatyvno-pravovykh aktiv Natsionalnoho banku Ukrainy [On making changes to some regulatory legal acts of the National Bank of Ukraine], Resolution of the Board of the NBU № 126 (dated June 17, 2022). https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_17062022_126.

12. Pro vnesennia zmin do deiakykh normatyvno-pravovykh aktiv Natsionalnoho banku Ukrainy [On making changes to some regulatory legal acts of the National Bank of Ukraine], Resolution of the Board of the NBU № 127 (dated June 17, 2022). https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_17062022_127.

13. Ofitsiinyi sait AT «Oshchadbank» [Official website of JSC “Oshchadbank”]. (2022). <https://www.oschadbank.ua/credits-msb>.

Отримано 15.06.2022

UDC 336.717:336.27

Mariia Lapishko

PhD in Economics, Professor, Institute of Entrepreneurship and Advanced Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine)

E-mail: Mariia.l.lapishko@lpnu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-6690-3080>

ResearcherID: [5279-2017](https://orcid.org/0000-0002-6690-3080)

Anna Vynnyk

Institute of Entrepreneurship and Advanced Technologies
Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine)

E-mail: Anna.basaraba1999@ukr.net

PROBLEMS OF THE LENDING MARKET OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Before the start of russia's large-scale invasion the demand for loans in Ukraine was caused by: the improvement of the macroeconomic situation in the country, a decrease in interest rates and government programs to support entrepreneurship and mortgage lending. The insolvency of debtors during the war led to an increase in the volume of overdue loans and, as a result, a deterioration in the quality of banks' loan portfolios.

The article systematizes the problems of the lending market that arose due to the military actions in Ukraine, determines the priority of the introduction of anti-crisis measures to satisfy both the interests of creditors and borrowers.

We have identified a number of factors that have worsened the quality of banks' loan portfolios and the creditworthiness of borrowers who have issued loans in recent years. In the article were studied the reasons for the increase in the cost of new loans and the decrease in demand for them. Measures of the loan market regulator to ease requirements for banks in the credit risk management system have been systematized. The content and priority of the introduction of anti-crisis measures to settle the interests of lenders and borrowers were determined, state programs and grants to support business lending for the recovery of Ukraine were analyzed.

It was concluded that the banking system of Ukraine has enough liquid funds for lending, but the lending market is experiencing the painful consequences of the state of war: high risks associated with the war increased the price of credit funds; the quality of banks' loan portfolios deteriorated due to the low solvency of borrowers, credit risk reduced the profitability of banking activities; the demand for new loans fell sharply due to the shutdown of certain businesses, disruption of logistics, migration of employees of business structures; part of the collateral for bank loans (including mortgages) has been destroyed and it is still not solved what the mechanism of compensation for losses should be for banks.

Key words: lending market; lenders; borrowers; available loans; interest rate; banks; credit risk.

Fig.: 2. Table: 2. References: 12.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-190-200

УДК [338.22:336.76]355.01(447)

JEL Classification: E44; G21

Ірина Садчикова

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: aspirant_chstu@ukr.net, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-5144-1306>

ResearcherID: [F-4936-2014](https://orcid.org/0000-0001-5144-1306)

Віктор Садчиков

кандидат економічних наук,

головний фахівець сектору бізнесу фізичних осіб АТ ПУМБ

Національний Університет «Чернігівська Політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: victor.sadchikov@gmail.com, **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-9450-8942>

ResearcherID: [F-4249-2014](http://orcid.org/0000-0002-9450-8942)

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРЕДИТНОГО РИНКУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто основи державного регулювання кредитного ринку в умовах військового стану. Виділені умови безпечного функціонування кредитного ринку та його учасників. Розкрито основні аспекти регулятора на кредитному ринку в особі НБУ та його роль і законодавча база регулювання учасників кредитного ринку в умовах військового стану. Узагальнена роль міжнародних організацій і партнерів у підтримці кредитного ринку України та розробка основних планів його реанімації в післявоєнний період. Представлення міжнародних програм розвитку кредитних ринків країн учасників військових конфліктів та аналіз їхнього історичного розвитку та інтеграція цього досвіду в сучасних умовах в Україні.

Ключові слова: державне регулювання; кредитний ринок; військовий стан; НБУ; кредитування; кредитна історія; фінансова установа; банк; фонд; система; загроза.

Рис.: 2. Бібл.: 14.

Постановка проблеми. В умовах військового стану платоспроможність юридичних і фізичних осіб значно погіршує ситуацію на кредитному ринку України. Загальний показник частки прострочених кредитів (non-performing loans) показує різке зростання. Більша частина банків та інших фінансово-кредитних установ різних форм власності постають перед проблемами неповернення великої частки активів і змушені в короткі строки формувати резерви, що безпосередньо впливає на стійкість та їх позицію на кредитному ринку. Роль Національного банку України (НБУ), як головного регулятора, спрямована на дерегуляцію кредитного ринку, мета якої – підтримання учасників ринку та надання можливості зосередитися на підтриманні їхніх основних показників фінансової стійкості на достатньому для держави рівні. Найпроблемнішими в даному випадку, виявилися представники кредитного ринку, які надавали обмежений перелік кредитних послуг (мінімальна номенклатура) не диверсифікувавши свої ризики більш зважено.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методичні та науково-практичні аспекти кредитного ринку було вдосконалено такими дослідниками, як С. Котляров, В. Алексійчук, О. Наумов, А. Демяненко, О. Митяй, О. Гудзь, О. Гриценко, М. Дубина, О. Наумов, С. Маслова, Ф. Мишкін, І. Ракуненко, І. Лютий, П. Стецюк, С. Стоянова-Коваль, М. Фрідмен, В. Ходаківська, С. Ходакевич А Щетинін та ін. Узагальнюючи загальні твердження зазначених науковців, відзначимо осново-творчу роль кредитного ринку у фінансово-кредитних відносинах усіх його учасників, а саме, основні його складові: економічну, технічну, соціальну, інтелектуальну, ринкову, правову, інформаційну та ін. Науковці, також відзначають актуальність проблем кредитного ринку та впливом на нього глибокої економічної, військової та фінансової криз, зумовлені повномасштабною війною та очікуванням політики регуляторного послаблення НБУ щодо впровадження реалістичних графіків відновлення фінансового сектору.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Необхідною умовою безпечного функціонування кредитного ринку та його учасників є висока ліквідність їхніх активів, можливості їх раціонального розподілу як між собою, так і внутрішню спрямованість на вирішення основної проблеми кожного із них – підтримання достатності капіталу та прибутку, для реалізації загальної стратегії успішної діяльності кожного учасника ринку та фінансово-кредитної системи загалом. З огляду на це головним і необхідним є розкриття основних аспектів державного регулювання кредитного ринку в умовах військового стану.

Мета статті. Метою цього дослідження є визначення сутності державного регулювання кредитного ринку в умовах військового стану, виявлення основних факторів, проблем та перспектив розвитку кредитних відносин між учасниками ринку та залучення додаткових ресурсів для відновлення прозорості у відображенні їх фінансового стану.

Виклад основного матеріалу. Кредитний ринок в Україні представлений такими структурами, як банки, небанківські фінансові установи та інші юридичні особи, що не мають статусу фінансових установ, проте мають відповідні ліцензії. Основним регулятором на цьому ринку виступає держава – в особі НБУ, що контролює діяльність учасників ринку банківських та небанківських фінансових послуг, небанківських фінансових груп, платіжного ринку, колекторських компаній та інших юридичних осіб, що є учасниками кредитного ринку. Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» визначення «банк» можна подати як юридичну особу, яка має діючу банківську ліцензію та надає певний спектр (перелік) банківських послуг. Небанківські фінансові установи – це представники банківської групи, щодо яких Національний банк здійснює нагляд і контроль на консолідованій та субконсолідованій основі» [13; 14]. Банки є безперечним лідером на ринку кредитних послуг.

Введений 24 лютого 2022 р. військовий стан негативно позначився на економіці держави, зовнішні процеси та чинники дестабілізації фінансово-кредитного ринку спричинили інфляцію на рівні 28-30 % річних. Під час військового стану НБУ, підтримуючи діяльність всіх без винятку учасників кредитного ринку, не буде вживати заходи впливу до всіх суб'єктів ринку за недотримання певних регуляторних норм, основні з яких представлені на рис. 1.

Також для окремих учасників ринку встановлюються додаткові послаблення: до страхових компаній не будуть застосовувати різноманітні санкції за порушення нормативів платоспроможності, якості активів, прибутковості тощо; до кредитних спілок – за порушення нормативів, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами; НБУ не застосовуватиме заходи впливу за порушення строків проведення чергових загальних зборів членів кредитної спілки за підсумками 2021 року; «до небанківських фінансових груп – не застосовуватимуться заходи впливу за недотримання вимог достатності регулятивного капіталу, складання та подання консолідованої звітності та інформації» [2; 4].

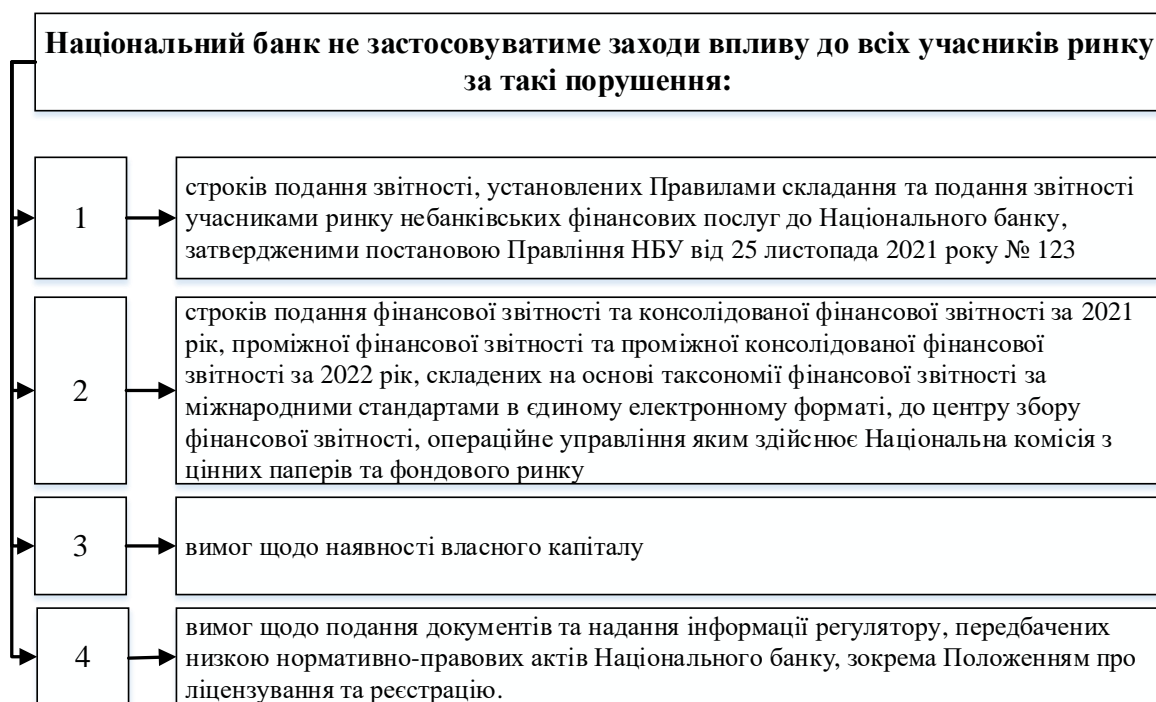

Рис. 1. Особливості регуляторного впливу НБУ під час введення воєнного стану

Джерело: згруповано автором на основі [9; 10].

Попри дію воєнного стану, учасники ринку кредитних та фінансових послуг повинні дотримуватись виконання своїх зобов'язань перед клієнтами.

18 березня 2022 р. вступив у дію Закон України № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» (далі Закон) [8], згідно з яким

змінюється ціла низка принципів роботи банків та небанківських фінансово-кредитних установ, передусім тих, що надають послуги з кредитування. Ці зміни приводять до покращення ситуації для українців-позичальників на час воєнного стану та післявоєнного відновлення економіки.

Цей Закон передбачає, що саме під час воєнного стану та протягом 30 днів після дня його припинення отримувач послуг (споживач) не несе відповідальності перед кредитором у разі прострочення виконання кредитних зобов'язань. Якщо таке прострочення відбулося – отримувач послуг (споживач) звільняється від обов'язку оплати штрафу, пені та інших платежів за прострочення виконання зобов'язань за кредитною угодою. Відповідно до цього Закону так само «забороняється збільшення процентної ставки за користування кредитом» [8]. Разом з тим «неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена договором про споживчий кредит, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання за таким договором, підлягають списанню» [7; 8].

Таким чином, ці нововведення не передбачають скасування процентних платежів за користування кредитними ресурсами. Таке нарахування з боку кредитора є правомірним.

Виходячи із основних положень даного Закону – зазначимо, що кредитні канікули – це відстрочення оплати кредитної заборгованості, а не його списання. Також «кредитні канікули» – це право вибору кожного кредитора, а не його зобов'язання. Однак, якщо позичальники мають в достатній кількості грошових ресурсів, для продовження діяльності щодо обслуговування своєї позики, варто і надалі сплачувати власні боргові зобов'язання для підвищення економічної стійкості держави.

Протягом дії воєнного стану Національний банк України реалізує комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на підтримання фінансово-кредитної стійкості кредитного ринку в державі та регулювання фінансового сектору, такими діями, а саме [1]:

1. Підтримання кредитної сфери шляхом надання її учасникам обігових коштів у вигляді кредитів з відстрочкою платежу до одного календарного року під зменшену відсоткову ставку.

2. Відновлення міжнародного кредитування (траншів) для підтримки стабільності економіки держави через міжнародні державні інституції та транснаціональні компанії для додатково залучення в подальшому в кредитний сектор України.

3. Зниження видатків обігу у сфері міжнародних розрахунків шляхом використання кредитних ресурсів (тратт, векселів, чеків, переказів та ін.).

Узагальнюючи викладене, зауважимо, що національний досвід України щодо розвитку кредитних відносин на кредитному ринку та його саморегулювання повинно спиратися на міжнародний досвід, країн, що пройшли подібний шлях, насамперед це країни Європи, США та Велика Британія.

Об'єктами купівлі та продажу на міжнародному (транснаціональному) кредитному ринку є позичковий капітал (різна номенклатура), що передається в користування юридичним або/і фізичним особам іноземних держав. До суб'єктів міжнародного кредитного ринку належать: корпорації, страхові компанії, пенсійні фонди, фінансові посередники, банки держави в особі відповідних фінансові інститутів. Проте більшість кредитних програм надають саме міжнародні банки.

Міжнародне кредитування відіграє важливу роль в економіці України, як військового періоду так і післявоєнного, зокрема через те, що [5]:

- сприяє інтернаціоналізації виробництва різних вітчизняних типів та видів продукції та популяризації попиту на неї або обміну досвідом у схожих сферах виробництва (стажування, грантова діяльність, тощо);
- сприяє стабільності міжнародних економічних зв'язків;
- посилює економічну обороноздатність країни, стимулює і пришвидшує зростання внутрішнього товарообороту;
- забезпечує безперервність міжнародних розрахунків та пришвидшує обіг кредитних коштів в фінансово-кредитній сфері економіки;
- виступає контролером та впливає на пряму на регулювання платіжних балансів всіх кредитних установ на кредитному ринку;
- посилює конкуренцію між сферами діяльності та збагачує кредитний ринок сильними учасниками з великим за обсягом та стабільним за якістю позичковим капіталом.

Важливу роль у сфері міжнародного кредитування відіграють такі фінансово-кредитні інститути, як Міжнародний Валютний Фонд, ЄБРР, МБРР та інші. Найчастіше позичальниками даних фінансово-кредитні інститутів є країни, що розвиваються.

Кредитні запозичення в таких країнах переважно спрямовані на стимулювання їхнього кредитного ринку та посилення основних сфер економічної діяльності держави – сільське господарство, металургія, видобуток корисних копалин, транзит мінеральних добрив, тощо.

Величина наданих Міжнародним валютним фондом, ЄБРР, МБРР кредитних коштів суттєво відрізняється залежно від регіону. Так, за 2015-2021 рр. країни Африки отримали допомогу у вигляді кредитних коштів в сумі 3486 млн дол. США, що становить найменшу величину в порівнянні з такими країнами, як Латинська Америка і країни Карибського басейну, де сума кредитних ресурсів склала 25 175 млн дол. США. Що стосується країн Європи та Центральної Азії, то за аналогічний період вони отримали допомогу у вигляді кредитів від міжнародних фінансових установ у сумі 25 065 млн дол. США. Сума кредитних ресурсів, яку отримали країни Східної Азії і Тихоокеанського регіону за 2015-2021 рр. становила 21 325 млн дол. США, а країни Близького Сходу та Північної Африки отримали 17 441 млн дол. США» [6; 11; 12].

Міжнародний досвід показує, що міжнародне кредитування є невід'ємною частиною кредитного ринку України, і саме кредитні та грантові програми дають можливість державі залучати додаткові готівкові та безготівкові кошти для реалізації державної та податкової програм регулювання кредитного ринку і надання пільгових кредитів та податкових канікул учасникам на індивідуальних умовах.

Виходячи із міжнародного кредитного досвіду кредитування країн у військовому та післявійськовому стані слід зазначити, що Україні потрібен «План Маршала», щоб мати можливість реалізувати всі діючі до війни програми кредитування, економічна інтеграція в європейський фінансово-кредитний ринок що дасть поштовх для будівництва, розвитку та реалізації відновлення економіки держави.

Загальні тенденції інтеграції в міжнародний кредитний ринок представлені на рис. 2.

Спираючись на досвід відбудови деяких країн після Першої та Другої світових війн, слід зазначити, що уряд європейських країн зосередив у своїх руках ефективні важелі управління, що дозволило вчасно скорегувати економічний курс. Держава підтримувала такі сфери економіки, які відчували труднощі, особливо вугільну промисловість, металургію, електроенергетику; також були застосовані певні податкові пільги та податкові кредити для інвесторів та підприємців.

Аналогічно до «Плану Маршала» було розроблену певну програму і для Японії, розробником виступив Дж. Доджем, який був радником воєначальника окупаційними військами генерала Д. Макартура. Ця програма включала в себе надання Японії кредитних коштів, що спрямовувалися на запуск механізму вільної конкуренції в різних економічних сферах та їхніх учасників та отримала назву «Зворотний курс». Завдяки цій програмі та аналогічним програмам, що були запроваджені в той час, уряд Японії зумів провести найнеобхідніші реформи, які привели до розвитку підприємницьких структур та відбудові фінансово-кредитного внутрішнього ринку, що, у свою чергу, стало вагомим внеском для успішного функціонування ринкового господарства [6].

У випадку підготовки програми відновлення післявоєнної Німеччини та її кредитного ринку – була представлена концепція економічного відродження, що базувалась на ідеї соціального ринкового господарства, засновником якої був міністр економіки Баварії професор Людвіг Ерхард. У своїх наукових працях він наполягав, що оздоровлення кредитного ринку – це базова основа й першооснова всієї економічної сфери, що здатна забезпечити мінімальні ціни при максимальній господарській продуктивності, що так само повинна була надати можливість до поштовху щодо запровадження ефективної соціальної політики [2; 7].

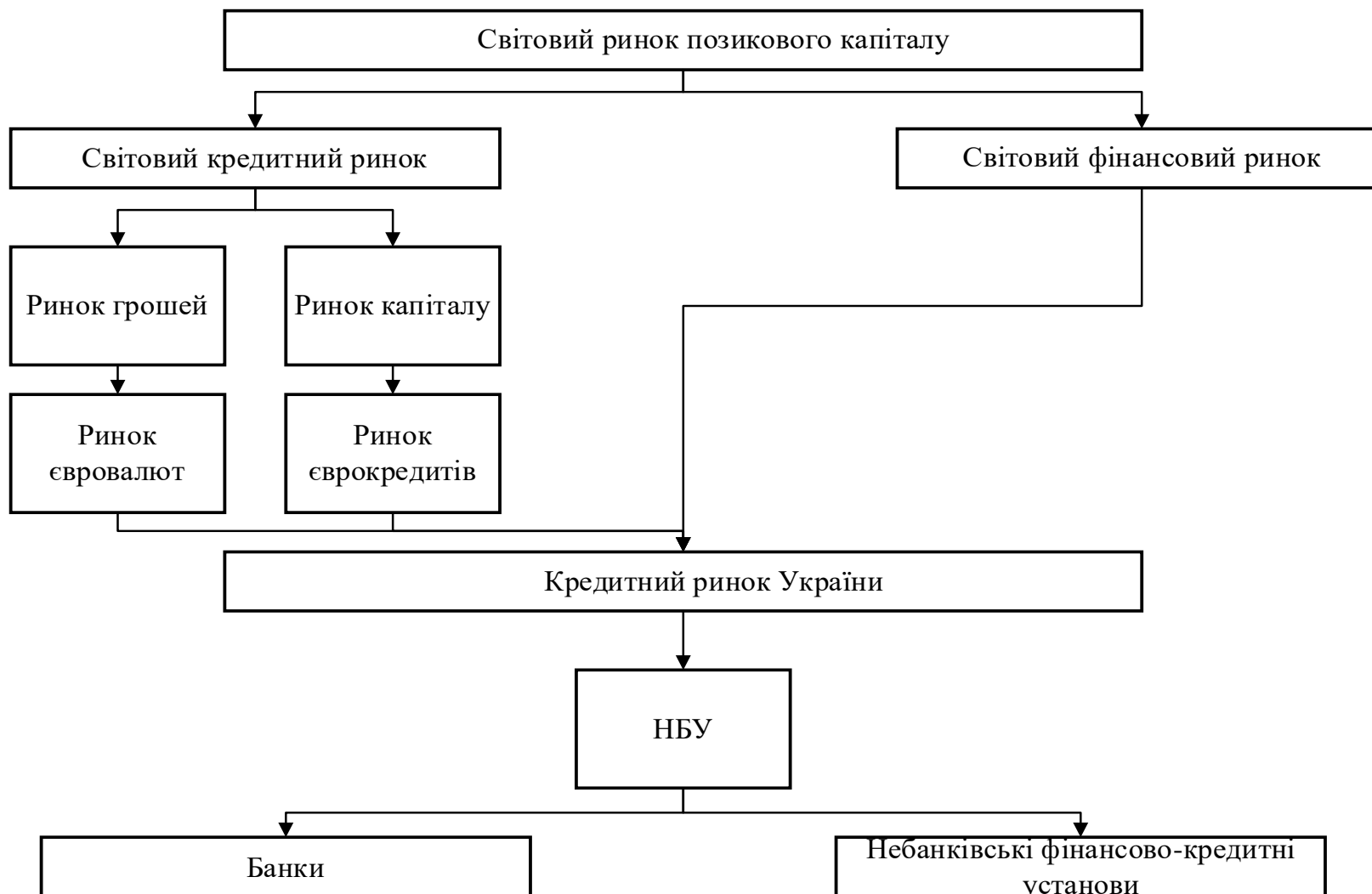

Рис. 2. Регулювання кредитного ринку в умовах військового стану в Україні

Джерело: побудовано авторами.

Проаналізувавши вищенаведене, ми бачимо, що державне регулювання кредитного ринку є основою для оздоровлення та відновлення економіки України. Це основа для майбутнього розвитку різних інвестиційних програм та пільгових кредитів на відбудову підприємств різних галузей економіки. Захист та регулювання кредитного ринку визначають на скільки стабільними та великими за розміром капіталу будуть гравці, що виступають кредитними інституціями та зможуть гарантувати економічну безпеку в довгостроковій перспективі, безпечно інтегрувавшись у світовий фінансово-кредитний простір.

Висновки і пропозиції. Відштовхуючись від досвіду України та інших розвинених країн світу та, досліджуючи проблеми розвитку кредитного ринку в Україні, основну роль у розвитку якого повинна відігравати держава, у ролі надавача ліцензійних дозволів (ліцензування) всіх видів послуг та контролера за дотриманням усіх чинних вимог, застосовуючи для цього, практично весь спектр, як економічних, так і правових важелів. Головний аспект адаптації закордонного досвіду воєнного та післявоєнного розвитку кредитного ринку полягає в запровадженні податкових пільг, знижок та субсидій для всіх учасників ринку на різних умовах з урахування групування та ранжування таких учасників, а також особливе місце в цьому процесі посідає податкове заохочування учасників кредитного ринку як найбільш платоспроможних та капіталізованих фінансових установ. Стимулювання суб'єктів кредитного ринку може відбуватись за пропорційною схемою, тобто розмір та обсяг податкової знижки може залежати від об'єму кредитування (розміру кредитного портфеля та його якості) – відповідність нормативним показникам НБУ та їх перевиконанням та від кількості укладених договорів, за якими вчасно сплачуються кредитні зобов'язання в повному обсязі або достроково.

Список використаних джерел

1. Вінокуров Я. С. Позичальники перестають платити за боргами: як це вплине на банки та економіку [Електронний ресурс] / Я. С. Вінокуров // Економічна правда. – 2022. – № 5. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/16/695956/>.
2. Гладких Д. М. Пріоритети активізації банківського кредитування в Україні [Електронний ресурс] / Д. М. Гладких. – Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-08/bankivske-kredytuvannya-1_0.pdf.
3. Данилишин Б. М. Випробування війною: ситуації в економіці та на фінансових ринках України [Електронний ресурс] / Б. М. Данилишин // Дорослий погляд на світ. – 2022. – № 3. – Режим доступу: http://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/523177_viprobuvannya_viyuoyu_situatsii.html.
4. Зав'ялов М. Б. Що відбувається з ринком кредитування під час війни [Електронний ресурс] / М. Б. Зав'ялов // Finance.ua. – 2022. – № 4. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/do-yakyh-bankiv-malyu-biznes-mozhe-zvernutysya-po-dopomohu>.

5. Костюк І. В. Розвиток міжнародного кредитного ринку [Електронний ресурс] / І. В. Костюк – Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?newsid=3877>.

6. Ларіонова К. І. Аналіз сучасного стану кредитного ринку України в умовах невизначеності [Електронний ресурс] / К. І. Ларіонова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2022. – № 4. – Режим доступу: <http://elar.khmnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10802/1/39%5B1%5D.pdf>.

7. Миськів Г. В. Функціонування та розвиток кредитного ринку в Україні : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Миськів Галина Василівна. – К. : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. – 539 с.

8. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 01 жовтня 2022 року № 2121-III. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/ed20221001#Text>.

9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану [Електронний ресурс] : Закон України від 17 березня 2022 року № 2120-IX. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.

10. Про затвердження Правил складання та подання звітності учасниками ринку небанківських фінансових послуг до Національного банку України [Електронний ресурс] : Постанова НБУ від 25 листопада 2022 року № 123. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_25112021_123.

11. Рекуненко І. І. Вплив конкуренції на стан кредитного ринку України / І. І. Рекуненко, Л. Є. Струк // Сучасні підходи до управління підприємством: збірник наукових праць IV Всеукраїнської науково-практичної конференції: у 2 т. Т. 2. – К. : НТУУ «КПІ» ВПІ ВПК «Політехніка», 2019. – С. 312–317.

12. Савченко Т. Г. Структура та інструменти грошово-кредитного ринку / Т. Г. Савченко, Я. О. Піонтковська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2020. – Вип. 37. – С. 169–180.

13. Савчук С. Є. Ринок небанківських фінансових послуг після війни [Електронний ресурс] / С. Є. Савчук // Економічна правда. – 2022. – № 4. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/25/687455/>.

14. Садчикова І. Теоретичні засади обґрунтування сутності поняття «кредитний ринок» / І. Садчикова // Науковий вісник Полісся. – 2021. – № 2(23). – С. 105-121.

References

1. Vinokurov, Ya.S. (2022). Pozychalnyky perestaiut platyty za borhamy: yak tse vplyne na banky ta ekonomiku [Borrowers stop paying their debts: how it will affect banks and economy]. *Ekonomichna pravda – Economic truth*, (5). <http://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/16/695956/>.

2. Hladkykh, D.M. (2020). Priorityty aktivizatsii bankivskoho kredytuvannia v Ukraini [Priorities of the activation of bank lending in Ukraine]. *Zvit Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen*. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-08/bankivske-kredytuvannya-1_0.pdf.

3. Danylyshyn, V.M. (2022). Vyprobuvannia viinoiu: sytuatsii v ekonomitsi ta na finansovykh rynkakh Ukrainy [T Testing by war: situations in economy and financial markets of Ukraine]. *Doroslyi pohliad na svit – Adult view of the world*, (3). http://lb.ua/blog/bogdan_danylyshyn/523177_viprobuvannya_viynoyu_sytuatsii.html.

4. Zavialov, M.B. (2022). Shcho vidbuvaetsia z rynkom kredytuvannia pid chas viiny [What happens to the lending market during the war]. *Finance.ua*, (4). <https://news.finance.ua/ua/do-yakyh-bankiv-malyu-biznes-mozhe-zvernutysya-po-dopomohu>.
5. Kostyuk, I.V. (2020). *Rozvytok mizhnarodnoho kredytnoho rynku [Development of the international credit market]*. <http://libfor.com/index.php?newsid=3877>.
6. Larionova, K.I. (2022). Analiz suchasnoho stanu kredytnoho rynku Ukrainy v umovakh nevyznachenosti [Analysis of the current state of the credit market of Ukraine in the conditions of uncertainty]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, (4). <http://elar.khmnmu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10802/1/39%5B1%5D.pdf>.
7. Myskiv, H.V. (2016). *Funktsionuvannia ta rozvytok kredytnoho rynku v Ukraini [Functioning and development of the credit market in Ukraine]* [Doctor dissertation]. DVNZ «Universytet bankivskoi spravy».
8. Pro banky i bankivsku diialnist [On Banks and Banking], Law of Ukraine on December 7, 2000 № 2121-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/ed20221001#Text>.
9. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo dii norm na period dii voiennoho stanu [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding the effect of norms during the period of martial law], Law of Ukraine on March 15, 2022 № 2120-IX. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.
10. Pro zatverdzhennia Pravyl skladannia ta podannia zvitnosti uchasnykamy rynku nebankivskykh finansovykh posluh do Natsionalnoho banku Ukrainy [On the approval of the Rules for drawing up and submitting reports by participants of the non-banking financial services market to the National Bank of Ukraine], Resolution of the NBU dated November 25, 2022 № 123. https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_25112021_123.
11. Rekunenko, I.I., Struk, L.Ye. (2019). Vplyv konkurentsii na stan kredytnoho rynku Ukrainy [The impact of the competition on the credit market state of Ukraine]. *Suchasni pidkhody do upravlinnia pidpriemstvom: zbirnyk naukovykh prats IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Modern approaches to enterprise management: collection of scientific papers of the IV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* (Vol. 2) (pp. 312–317). NTUU«KPI» VPI VPK «Politehnika».
12. Savchenko, T.H., Piontkovska, Ya.O. (2020). Struktura ta instrumenty hroshovo-kredytnoho rynku [Structure and tools of the monetary and credit market]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy – Problems and prospects of the development of the banking system of Ukraine*, 37, 169–180.
13. Savchuk, S.Ye. (2022). Rynok nebankivskykh finansovykh posluh pislia viiny [Market of non-bank financial services after the war]. *Ekonomichna pravda – Economic truth*, (4). <http://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/25/687455/>.
14. Sadchykova, I. (2021). Teoretychni zasady obgruntuvannia sutnosti poniattia «kredytnyi rynek» [Theoretical principles of substantiation on the essence concept of “credit market”]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin Polissya*, (2(23)), 105-121.

Отримано 20.08.2022

UDC [338.22:336.76]355.01(447)

Iryna Sadchykova

PhD in Economics, Associate Professor of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine).

E-mail: aspirant_chstu@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-5144-1306>

ResearcherID: [F-4936-2014](https://orcid.org/0000-0001-5144-1306)

Victor Sadchykov

PhD in Economics, Chief Specialist of the Service Sector for Individuals JSC PUMB
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine).

E-mail: victor.sadchikov@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-9450-8942>

ResearcherID: [F-4249-2014](https://orcid.org/0000-0002-9450-8942)

**GOVERNMENT REGULATION OF THE CREDIT MARKET
IN TERMS OF THE MARTIAL LAW IN UKRAINE**

In the conditions of martial law, the ability of legal entities and individual to pay their credit obligations significantly worsens the situation in the credit market of Ukraine. The overall indicator of the share of overdue loans shows a sharp increase. The majority of banks and other financial and credit institutions of various forms of ownership are faced with problems of non-return of a large share of assets, and are forced to form reserves in a short period of time, which directly affects stability and their position in the credit market. That is why government regulation of the credit market in the conditions of martial law is extremely relevant today.

The purpose of this study is to determine the essence of government regulation of the credit market under martial law, identify the main factors, problems and prospects for the development of credit relations between market participants and attract additional resources to restore transparency in the reflection of their financial status.

In the course of the study, the basics of government regulation of the credit market in the conditions of martial law are considered. The introduced changes of the regulator are considered from the position of various participants in the credit services market. The conditions for safe functioning of the credit market and its participants are highlighted. The main aspects of the regulator in the credit market in the form of the NBU and its role in the legislative framework for regulating the participants of the credit market in the conditions of martial law are revealed. The role of the international credit in the post-war economic recovery is determined, and the role of international organizations and partners in supporting the credit market of Ukraine is generalized, as well as the description and development of the main plans for its resuscitation in the post-war period are submitted. A retrospective analysis of international programs for the development of credit markets of the countries participating in military conflicts and a study of their historical development, as well as the integration of this experience in modern conditions in Ukraine, is carried out.

Key words: government regulation, credit market, martial law, NBU, crediting, credit history, financial institution, bank, fund, system, threat.

Fig.: 2. References: 14.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-201-212

УДК 657.42

JEL Classification: M 40

Олександр Сидоренко

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: sidorenko_aleks85@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5478-0688>

ResearcherID: [F-2724-2016](https://orcid.org/0000-0001-5478-0688)

Тетяна Клименко

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: klemenkov79@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5852-6350>

ResearcherID: [D-3192-2015](https://orcid.org/0000-0002-5852-6350)

Валентина Гливенко

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: glivenkovv@meta.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4590-3567>

ResearcherID: [G-1643-2016](https://orcid.org/0000-0002-4590-3567)

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ
ТА РЕЗЕРВУ СУМНІВНИХ БОРГІВ**

У статті запропоновано науковий підхід до виокремлення (виділення) видів дебіторської заборгованості, щодо яких нарахування резерву сумнівних боргів є можливим, що дозволяє забезпечити достовірну оцінку дебіторської заборгованості та надання повної, правдивої та неупередженої інформації користувачам фінансової звітності для прийняття рішень.

На основі критичного аналізу чинного нормативно-правового забезпечення виділено низку критеріїв класифікації дебіторської заборгованості, залежно від можливості нарахувати резерв сумнівних боргів, та розроблено дерево прийняття рішень щодо виокремлення (виділення) видів дебіторської заборгованості, для яких нарахування резерву сумнівних боргів є можливим. Наголошено на необхідності виділення у внутрішньому розпорядчому документі щодо облікової політики розділу, у якому мають бути передбачені підстави (умови), які можуть свідчити про наявність невпевненості щодо погашення існуючої дебіторської заборгованості, а також визначені критерії (підстави) визнання безнадійної дебіторської заборгованості. Наведені рекомендації щодо розробки робочого плану рахунків бухгалтерського обліку та запропоновано деталізацію до рахунків обліку дебіторської заборгованості та резерву сумнівних боргів, що дозволить сформувати цілісну систему бухгалтерського обліку операцій із дебіторською заборгованістю та з нарахування резерву сумнівних боргів, а саме в частині забезпечення накопичення необхідної інформації щодо видів дебіторської заборгованості, за якими формування резерву сумнівних боргів є доцільним.

Ключові слова: дебіторська заборгованість; резерв сумнівних боргів; облік; критерії; класифікація; дерево-рішень; робочий план рахунків.

Рис.: 4. Бібл.: 9.

Постановка проблеми. Функціонування вітчизняних підприємств в умовах економічної кризи, невизначеності кон'юнктури ринку зумовлює виникнення значного обсягу неплатежів, при цьому негативний вплив на платоспроможність підприємств та їхній фінансовий стан загалом має дебіторська заборгованість. Особливу увагу необхідно приділити достовірній

оцінці дебіторської заборгованості, яка залежить від правильного розрахунку резерву сумнівних боргів. У цьому контексті актуалізується питання розробки наукового підходу до класифікації (виокремлення, виділення) дебіторської заборгованості, щодо якої нарахування резерву сумнівних боргів є можливим, та розробки критеріїв ідентифікації відповідних її видів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню організації обліку дебіторської заборгованості та резерву сумнівних боргів присвячені наукові праці М. Бондаря, Ф. Бутинця, Ю. Демської, Т. Євлаш, Н. Поскуріної, В. Сопко та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значний доробок вищевказаних науковців, треба зазначити, що окремі питання обліку дебіторської заборгованості та резерву сумнівних боргів залишаються недостатньо вивченими як із теоретичного, так і з практичного погляду, зокрема, у частині виокремлення видів дебіторської заборгованості, щодо яких є можливим нарахування резерву сумнівних боргів, та відповідно до їх видів розроблення та впровадження деталізації субрахунків наступного порядку з метою накопичення інформації, достатньої як для нарахування резерву сумнівних боргів, так і забезпечення процесу управління наявною дебіторською заборгованістю та посилення контрольної функції бухгалтерського обліку. Поряд з цим, створення резерву сумнівних боргів є важливою передумовою достовірної оцінки дебіторської заборгованості, що своєю чергою дозволяє забезпечити надання повної, правдивої та неупередженої інформації користувачам фінансової звітності для прийняття рішень.

Мета статті полягає в розробці дерева прийняття рішень щодо виокремлення (виділення) видів дебіторської заборгованості, щодо яких нарахування резерву сумнівних боргів є можливим, з метою зменшення трудомісткості прийняття відповідного рішення, та методичного забезпечення процесу висловлення бухгалтерського судження. Крім цього, потребує вдосконалення система поточного обліку операцій з дебіторською заборгованістю в системі чітко деталізованих субрахунків її обліку з метою забезпечення управлінського персоналу всією необхідною інформацією загалом для управління такою дебіторською заборгованістю та, зокрема, у частині формування резерву сумнівних боргів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 7 НП(с)БО 10 «Дебіторська заборгованість», «поточна дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом (крім придбанної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу), включається до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю. Для визначення чистої реалізаційної вартості на дату балансу обчислюється величина резерву сумнівних боргів» [3].

Аналіз вищенаведеної норми національного стандарту дозволяє зробити висновок, що фактично стандарт містить критерії виокремлення (виділення) видів дебіторської заборгованості, щодо яких можливе формування резерву сумнівних боргів, проте конкретний перелік за їх видами не наведено.

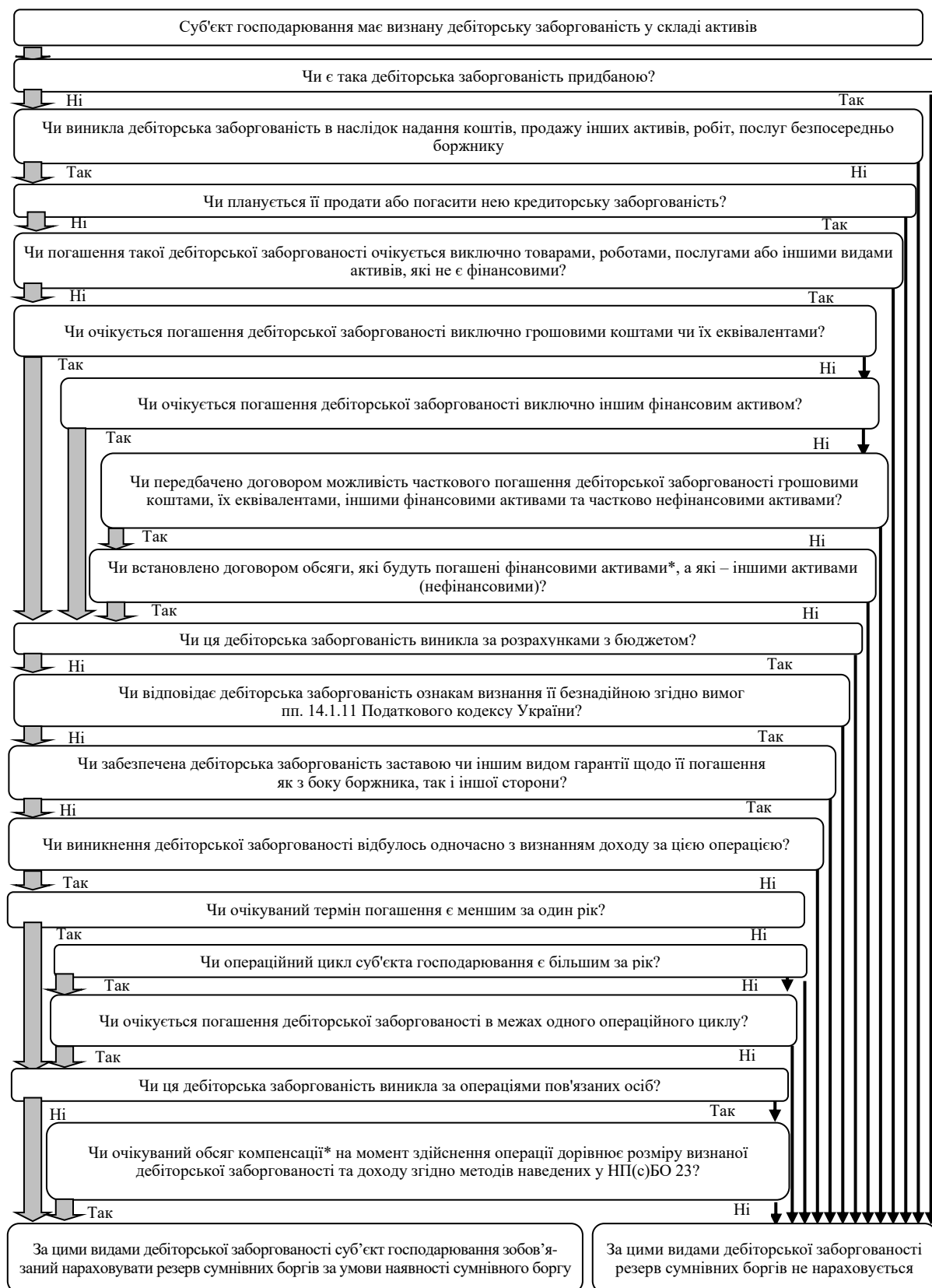
Так, до таких критеріїв віднесено: очікуваний строк погашення дебіторської заборгованості (оскільки вказується, що вона повинна бути поточною); вид дебіторської заборгованості, а саме, що вона є фінансовим активом; спосіб виникнення такої дебіторської заборгованості – має бути набутою, а не придбаною; спосіб управління дебіторською заборгованістю – має утримуватись до погашення, а не призначена для продажу. При цьому в процесі дослідження кожного з цих критеріїв необхідно враховувати вимоги не тільки НП(с)БО 10 «Дебіторська заборгованість», а й інших стандартів обліку, зокрема: НП(с)БО 13 «Фінансові інструменти» [4]; НП(с)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»[2] тощо.

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що процес виокремлення (виділення) видів дебіторської заборгованості, щодо яких є можливим нарахування резерву сумнівних боргів, є доволі трудомістким та потребує бухгалтерського судження. У зв'язку з цим нами в роботі розроблено дерево прийняття рішень щодо виокремлення (виділення) видів дебіторської заборгованості, щодо яких нарахування резерву сумнівних боргів є можливим, яке наведено на рис. 1.

Слід зауважити, що використання розробленого дерева рішень на практиці лише надає можливість виокремити види дебіторської заборгованості, щодо яких нарахування резерву сумнівних боргів є можливим, з метою подальшого включення їх до облікової політики суб'єкта господарювання як переліку видів дебіторської заборгованості, щодо яких уможлиблюється нараховування резерву сумнівних боргів. Водночас прийняття рішення щодо нарахування резерву сумнівних боргів за такими видами дебіторської заборгованості повинно ґрунтуватись виключно на підставі бухгалтерського судження, в основі якого має бути наявна облікова та необлікова інформація, що може вказувати на наявність невпевненості щодо погашення боржником дебіторської заборгованості (зокрема, наявна інформація про визнання боржника банкрутом; інформація про фізичне припинення діяльності боржником, або її консервування на невизначений час без закриття такої юридичної особи; відсутність зв'язку з боржником; результати власних досліджень і проведеного аналізу платоспроможності дебіторів; інші підстави).

На нашу думку, сукупність підстав (умов), які можуть свідчити про наявність невпевненості щодо погашення наявної дебіторської заборгованості мають бути обов'язково зазначені в обліковій політиці суб'єкта господарювання (наприклад, у розділі «Критерії (підстави) визнання дебіторської заборгованості у складі сумнівного боргу»), при цьому також в обліковій політиці має бути зазначено критерії (підстави) визнання безнадійної дебіторської заборгованості.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

*резерв сумнівних боргів може бути нарахований у межах такого обсягу

Рис. 1. Дерево рішень щодо виділення видів дебіторської заборгованості, за якими необхідно формувати резерв сумнівних боргів

Джерело: доповнено авторами за джерелом [9].

Так, для цілей оподаткування, критерії визнання безнадійної заборгованості визначені пп. 14.1.11 ПКУ [7]. При цьому, якщо критерії визнання безнадійної дебіторської заборгованості, зазначені в обліковій політиці суб'єкта господарювання, будуть ширшими (відрізнятись), ніж це передбачено (від передбачених) пп. 14.1.11 ПКУ, то суб'єкту господарюванню необхідно визначити методику обліку списання цієї безнадійної заборгованості з можливістю її відокремлення від списаної дебіторської заборгованості, що відповідає критеріям пп. 14.1.11 ПКУ, оскільки в такому разі Податковий кодекс України дозволить відкоригувати фінансовий результат до оподаткування (звісно, за умови, що суб'єкт господарювання є платником податку на прибуток та зобов'язаний застосовувати відповідні види коригування) лише за списаною безнадійною дебіторською заборгованістю, яка відповідає критеріям пп. 14.1.11 ПКУ.

У зв'язку з вищезазначеним та з урахуванням принципу превалювання сутності над формою [8], вважаємо, що суб'єкт господарювання не має право розраховувати резерв сумнівних боргів на підставі коефіцієнта сумнівності, у разі відсутності інформації щодо сумнівної заборгованості.

При цьому, на нашу думку, розрахункове значення коефіцієнта сумнівності відмінне від нуля не є умовою, що вказує на наявність обставин, які засвідчують невпевненість отримання дебіторської заборгованості.

Аналіз нормативно-правових актів, проведений в роботі, в тому числі з урахуванням розробленого дерева прийняття рішень, дозволив виокремити види дебіторської заборгованості, за якими нарахування резерву сумнівних боргів є необхідним у разі наявності за ними інформації щодо сумнівних боргів, а саме, з урахуванням [1; 6] дебіторська заборгованість, що відображається на субрахунках: 341 «Короткострокові векселі, одержані в національній валюті»; 342 «Короткострокові векселі, одержані в іноземній валюті»; 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»; 362 «Розрахунки з іноземними покупцями»; 373 «Розрахунки за нарахованими доходами» в частині дебіторської заборгованості, яка виникла у кореспонденції з рахунками 73 «Інші фінансові доходи» та 71 «Інший операційний дохід»; 374 «Розрахунки за претензіями» у частині пред'явлених претензій та визнаними за ними штрафами, пенею, неустойками; 377 «Розрахунки з іншими дебіторами».

Водночас для забезпечення облікового працівника інформацією, якої буде достатньо для нарахування резерву сумнівних боргів, використання вище наведених субрахунків буде недостатньо. У зв'язку з цим, на нашу думку, суб'єкт господарювання повинен розробити робочий план рахунків і максимально деталізувати рахунки обліку дебіторської заборгованості та резерву сумнівних боргів відповідно до потреб інформаційного забезпечення процесу нарахування резерву сумнівних боргів і потреб управління. Приклади деталізації наведено на рис. 2-4.

Деталізація субрахунків 341, 342

341 «Короткострокові векселі, одержані в національній валюті»:

- 341.1 «Короткострокові векселі, одержані в національній валюті, які очікують свого погашення грошовими коштами» з подальшою деталізацією за строками непогашення;
- 341.2 «Короткострокові векселі, одержані в національній валюті, які утримуються з метою передачі їх у рахунок погашення кредиторської заборгованості»;
- 341.3 «Короткострокові векселі, одержані в національній валюті, які утримуються з метою продажу».

342 «Короткострокові векселі, одержані в іноземній валюті»:

- 342.1 «Короткострокові векселі, одержані в іноземній валюті, які очікують свого погашення грошовими коштами» з подальшою деталізацією за видами іноземних валют, країнами реєстрації нерезидентів і строками непогашення;
- 342.2 «Короткострокові векселі, одержані в іноземній валюті, які утримуються з метою передачі їх у рахунок погашення кредиторської заборгованості»;
- 342.3 «Короткострокові векселі, одержані в іноземній валюті, які утримуються з метою продажу».

Рис. 2. Деталізація субрахунків 341-342 до рахунку 34 «Короткострокові векселі одержані»

Джерело: власна розробка авторів.

Деталізація субрахунків 361, 362

361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»:

- 361.1 «Розрахунки з вітчизняними покупцями за операціями неподібного обміну»;
- 361.2 «Розрахунки з вітчизняними покупцями в частині дебіторської заборгованості, яку планують продати або відступити права вимоги»;
- 361.3 «Розрахунки з вітчизняними покупцями в частині дебіторської заборгованості, яка буде погашена грошовими коштами, їх еквівалентами чи іншим фінансовим активом»;
- 361.4 «Розрахунки з вітчизняними покупцями в частині дебіторської заборгованості, яка забезпечена заставою чи іншим видом гарантії її погашення»;
- 361.5 «Розрахунки з вітчизняними покупцями в частині дебіторської заборгованості, яка виникла між пов'язаними особами»:
- 361.5.1 «Розрахунки з вітчизняними покупцями в частині дебіторської заборгованості, яка виникла між пов'язаними особами та очікуваний обсяг компенсації на момент здійснення операції дорівнює розміру визнаної дебіторської заборгованості та доходу згідно методів наведених у НП(с)БО 23»;
- 361.5.2 «Розрахунки з вітчизняними покупцями в частині дебіторської заборгованості, яка виникла між пов'язаними особами та очікуваний обсяг компенсації на момент здійснення операції не дорівнює розміру визнаної дебіторської заборгованості та доходу згідно методів наведених у НП(с)БО 23»; Наприклад: визнаний дохід складає 1000 грн, а фактично очікуваний рівень компенсації 1 грн.
- 361.6 «Розрахунки з вітчизняними покупцями в частині дебіторської заборгованості, щодо якої існує можливість часткового погашення дебіторської заборгованості грошовими коштами, їх еквівалентами, іншими фінансовими активами та частково нефінансовими активами»:
- 361.6.1 «Розрахунки з вітчизняними покупцями в частині дебіторської заборгованості, щодо якої існує можливість часткового погашення дебіторської заборгованості грошовими коштами, їх еквівалентами, іншими фінансовими активами в межах встановленого договором такого обсягу»;
- 361.6.2 «Розрахунки з вітчизняними покупцями в частині дебіторської заборгованості, щодо якої існує можливість її часткового погашення нефінансовими активами в межах встановленого договором такого обсягу»;
- 361.6.3 «Розрахунки з вітчизняними покупцями в частині дебіторської заборгованості, щодо якої існує можливість часткового погашення дебіторської заборгованості грошовими коштами, їх еквівалентами, іншими фінансовими активами та частково нефінансовими активами за умови, що договором не передбачено відповідні обсяги».

Деталізація субрахунку 362 «Розрахунки з іноземними покупцями» є аналогічною до деталізації субрахунку 361, з подальшою їх деталізацією за видами іноземних валют, країнами реєстрації нерезидентів, строками непогашення.

Рис. 3. Деталізація субрахунків 361-362

до рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»

Джерело: власна розробка авторів.

Наведемо деталізацію субрахунку 374.

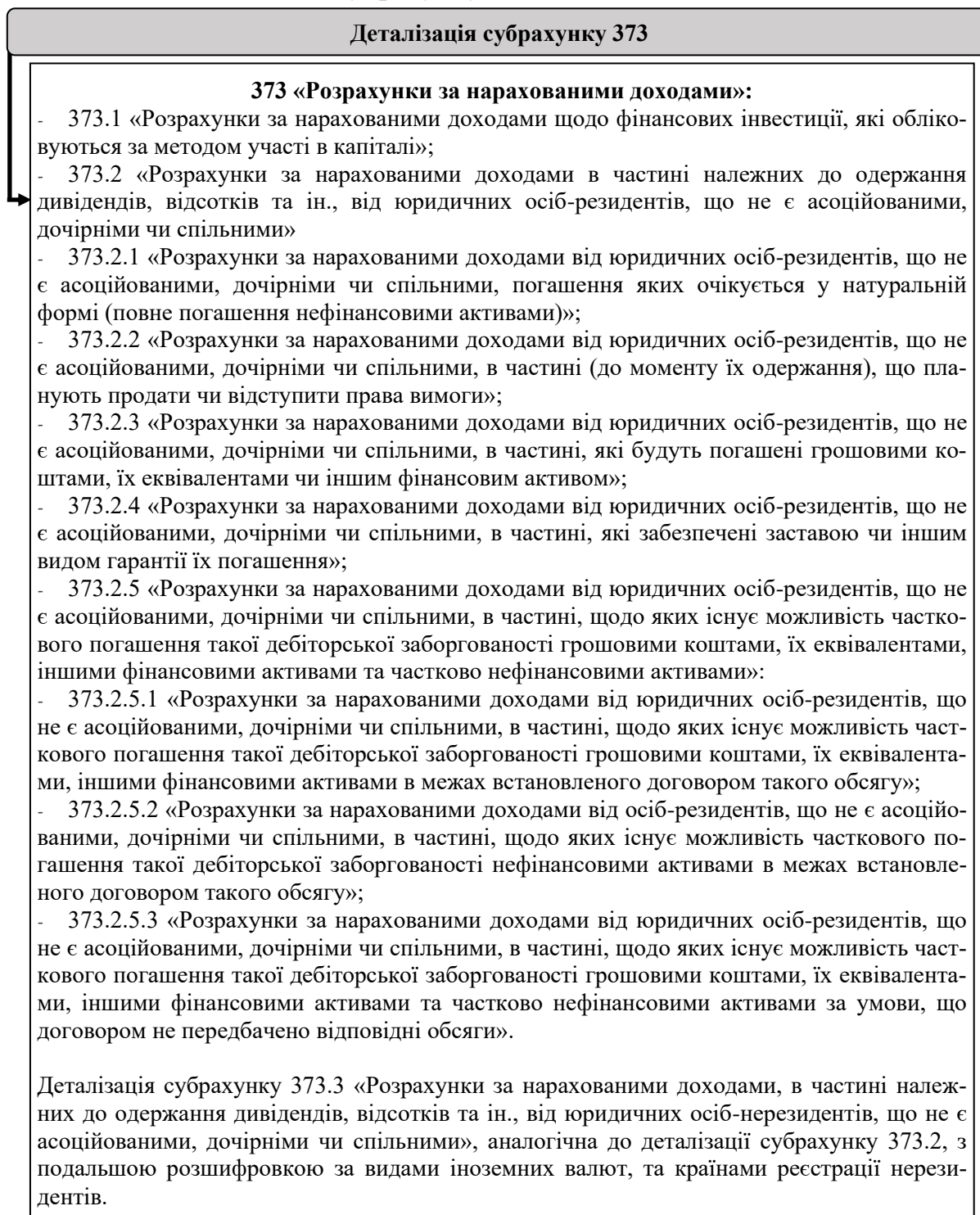

Рис. 4. Деталізація субрахунку 373 «Розрахунки за нарахованими доходами»

Джерело: власна розробка авторів.

374 «Розрахунки за претензіями»:

– 374.1 «Розрахунки за пред'явленими претензіями резидентам та визнаними за ними штрафами, пенею, неустойкою у складі доходів»;

– 374.1.1 «Розрахунки за пред'явленими претензіями резидентам та визнаними за ними штрафами, пенею, неустойкою у складі доходів, погашення яких очікується у натуральній формі (повне погашення нефінансовими активами)»;

– 374.1.2 «Розрахунки за пред'явленими претензіями резидентам та визнаними за ними штрафами, пенею, неустойкою у складі доходів, за якими до моменту їх одержання планують продати чи відступити права вимоги»;

– 374.1.3 «Розрахунки за пред'явленими претензіями резидентам та визнаними за ними штрафами, пенею, неустойкою у складі доходів, які будуть погашені грошовими коштами, їх еквівалентами чи іншим фінансовим активом»;

– 374.1.4 «Розрахунки за пред'явленими претензіями резидентам та визнаними за ними штрафами, пенею, неустойкою у складі доходів, які забезпечені заставою чи іншим видом гарантії їх погашення»;

– 374.1.5 «Розрахунки за пред'явленими претензіями резидентам та визнаними за ними штрафами, пенею, неустойкою у складі доходів, щодо яких існує можливість часткового погашення такої дебіторської заборгованості грошовими коштами, їхніми еквівалентами, іншими фінансовими активами та частково нефінансовими активами»:

✓ 374.1.5.1 «Розрахунки за пред'явленими претензіями резидентам та визнаними за ними штрафами, пенею, неустойкою у складі доходів, щодо яких існує можливість часткового погашення такої дебіторської заборгованості грошовими коштами, їх еквівалентами, іншими фінансовими активами в межах встановленого договором такого обсягу»;

✓ 374.1.5.2 «Розрахунки за пред'явленими претензіями резидентам та визнаними за ними штрафами, пенею, неустойкою у складі доходів, щодо яких існує можливість часткового погашення такої дебіторської заборгованості нефінансовими активами в межах встановленого договором такого обсягу»;

✓ 374.1.5.3 «Розрахунки за нарахованими доходами в частині належних до одержання дивідендів, відсотків та ін., від юридичних осіб-резидентів, що не є асоційованими, дочірніми чи спільними, щодо яких існує можливість часткового погашення такої дебіторської заборгованості грошовими коштами, їх еквівалентами, іншими фінансовими активами та частково нефінансовими активами за умови, що договором не передбачено відповідні обсяги».

– 374.2 «Розрахунки за пред'явленими претензіями нерезидентам та визнаними за ними штрафами, пенею, неустойкою у складі доходів».

Деталізацію субрахунків 374.2 «Розрахунки за пред'явленими претензіями нерезидентам та визнаними за ними штрафами, пенею, неустойкою у складі доходів» здійснюємо аналогічно до субрахунку 374.1 з подальшою деталізацією за видами іноземної валюти, країнами реєстрації нерезидента та строками непогашення.

Деталізацію до субрахунку 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» здійснюємо аналогічно деталізації до субрахунку 374 з подальшою деталізацією за видами іноземної валюти, країнами реєстрації нерезидента та строками непогашення.

При застосуванні наведеної в роботі деталізації, резерв сумнівних боргів можна нараховувати за дебіторською заборгованістю, що знаходить своє відображення на таких субрахунках: 341.1; 342.1; 361.3; 361.5.1; 361.6.1; 362.3; 362.5.1; 362.6.1; 373.2.3; 373.2.5.1; 373.3.3; 373.3.5.1; 374.1.3; 374.1.5.1; 374.2.3; 374.2.5.1; 377.1.3; 377.1.5.1; 377.2.3; 377.2.5.1. При цьому, рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів» доцільно також деталізувати за видами дебіторської заборгованості:

381 «Резерв сумнівних боргів в частині дебіторської заборгованості за короткостроковими векселями одержаними»;

382 «Резерв сумнівних боргів в частині дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями»;

383 «Резерв сумнівних боргів в частині дебіторської заборгованості за розрахунками за нарахованими доходами»;

384 «Резерв сумнівних боргів в частині дебіторської заборгованості за розрахунками за претензіями»;

385 «Резерв сумнівних боргів в частині дебіторської заборгованості за розрахунками з іншими дебіторами».

При цьому, у випадку нарахування резерву сумнівних боргів за дебіторською заборгованістю, вираженою в іноземній валюті, слід також додатково враховувати вимоги НП(с)БО 21 «Вплив зміни валютних курсів» [5] в частині застосування валютних курсів на дату балансу.

Усе це в сукупності сприятиме наданню користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан та результати діяльності такого суб'єкта господарювання.

Висновки і пропозиції. У результаті проведеного дослідження виявлено, що питання класифікації (виокремлення, виділення) дебіторської заборгованості, щодо якої нарахування резерву сумнівних боргів є можливим, залишається недостатньо дослідженим.

У зв'язку з цим у роботі проаналізовано нормативно-правове забезпечення процесів обліку дебіторської заборгованості та резерву сумнівних боргів, що дозволило виокремити низку критеріїв, при застосуванні яких, дебіторську заборгованість можна класифікувати як таку, за якою можна нарахувати резерв сумнівних боргів. Проте, прийняття рішення на підставі цих критеріїв, на нашу думку, є доволі трудомістким та потребує бухгалтерського судження. Тому в роботі розроблено дерево прийняття рішень, що дозволяє виокремлювати (виділяти) види дебіторської заборгованості,

щодо яких нарахування резерву сумнівних боргів є можливим, а також запропоновано приклад деталізації до рахунків обліку дебіторської заборгованості та резерву сумнівних боргів.

Використання на практиці запропонованих нами в роботі субрахунків наступних порядків до рахунків обліку дебіторської заборгованості дозволить суб'єкту господарювання сформувати цілісну систему бухгалтерського обліку операцій щодо дебіторської заборгованості та нарахування резерву сумнівних боргів, а саме у частині забезпечення накопичення необхідної інформації щодо видів дебіторської заборгованості, за якими формування резерву сумнівних боргів є доцільним (звісно за умови наявності невпевненості в її погашенні).

У цілому, наведені в роботі пропозиції, за умови їх врахування на практиці суб'єктами господарювання, сприятимуть наданню користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан та результати діяльності такого суб'єкта господарювання в частині достовірної оцінки дебіторської заборгованості.

Список використаних джерел

1. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text>.
2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>.
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 08.10.1999 № 237. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0725%2D99&p=1154500791191400#Text>.
4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.2001 № 559. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01#Text>.
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 10.08.2000 № 193. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00#Text>.
6. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291 у редакції Наказу від 09.12.2011 № 1591. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99#Text>.
7. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 №2755-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
8. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.

9. Сидоренко О. О. Особливості виділення видів дебіторської заборгованості, за якими нарахування резерву сумнівних боргів є необхідним / О. О. Сидоренко // Бухгалтерський облік, оподаткування, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : VIII Міжнародна науково-практична конференція (м. Чернігів, 25 листопада 2022 р.) : тези доповідей. – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2022. – С. 13-14.

References

1. Instruksiia pro zastosuvannia Planu rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpriemstv i orhanizatsii [Instructions on the application of the Plan of accounts of assets, capital, commitments and business operations of enterprises and organizations], Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated November 30, 1999 № 291. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text>.

2. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti [National regulation (standard) of accounting 1 «General requirements for financial reporting»], Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated February 7, 2013 № 73. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>.

3. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 10 «Debitorska zaborhovanist» [National regulation (standard) of accounting 10 «Receivables»], Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated October 8, 1999 № 237. <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0725%2D99&p=1154500791191400#Text>.

4. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 13 «Finansovi instrumenty» [National regulation (standard) of accounting 13 «Financial instruments»], Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated November 30, 2001 № 559. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01#Text>.

5. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 21 «Vplyv zmin valiutnykh kursiv» [National regulation (standard) of accounting 21 «Effect of changes in exchange rates»], Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated August 10, 2000 № 193. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00#Text>.

6. Plan rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpriemstv i orhanizatsii [The Plan of accounts of assets, capital, commitments and business operations of enterprises and organizations], Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated November 30, 1999 № 291 (in the edition of the Order dated December 9, 2011 № 1591). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99#Text>.

7. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine] (dated December 02, 2010 № 2755-VI). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

8. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine], Law № 996-XIV (July 16, 1999). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.

9. Sidorenko, O. (2022). Osoblyvosti vydivleniia vydiv debitorskoi zaborhovanosti za yakymy narakhuvannia rezervu sumnivnykh borhiv ye neobkhidnym [The peculiarities of the selection of types of receivables for which accrual of a reserve for doubtful debts is necessary]. *Bukhhalterskyi oblik, opodatkovannia, analiz i audyt: suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku: VIII Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia – Accounting, taxation, analysis and audit: current state, problems and development prospects: VIII International Scientific and Practical Conference* (pp. 13-14). Chernihiv Polytechnic National University.

Отримано 03.09.2022

UDC 657.42

Oleksandr Sidorenko

PhD of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics, Accounting and Taxation
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: sidorenko_aleks85@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-5478-0688> **Re-
searcherID:** [F-2724-2016](https://orcid.org/0000-0001-5478-0688)

Tetiana Klymenko

PhD of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics, Accounting and Taxation
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: klemenkotv79@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5852-6350>
ResearcherID: [D-3192-2015](https://orcid.org/0000-0002-5852-6350)

Valentina Glivenko

PhD of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics, Accounting and Taxation
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: glivenkovv@meta.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4590-3567>
ResearcherID: [G-1643-2016](https://orcid.org/0000-0002-4590-3567)

**SEPARATE ASPECTS OF ACCOUNTING OF THE RECEIVABLES
AND DOUBTFUL DEBTS RESERVE**

In the article, a scientific approach to distinguishing (highlighting) the types of receivables for which accrual of the reserve for doubtful debts is possible, that allows for a reliable assessment of receivables and the provision of complete, true and unbiased information to users of financial statements for decision-making is proposed.

The relevance of the issue of distinguishing the types of receivables for which it is possible to accrue a reserve for doubtful debts is justified, and the need to develop and implement the detailing of the relevant sub-accounts of the next order to accumulate information sufficient both for calculating the reserve of doubtful debts and ensuring management of receivables and strengthening the control function of accounting is proved. In particular, based on the critical analysis of the current legal framework, a number of criteria for the classification of receivables were identified, according to which the reserve for doubtful debts can be calculated. It is proposed to carry out such identification using the decision-making tree developed by the authors regarding the selection (allocation) of the types of receivables for which accrual of the reserve for doubtful debts is possible. The need to allocate a section in the internal regulatory document regarding the accounting policy is emphasized, which should provide a set of grounds (conditions) that may indicate the presence of uncertainty regarding the repayment of existing receivables, as well as the criteria (grounds) for recognizing bad receivables were defined. Recommendations are given for the development of a work plan of accounting and detailing of accounts receivable and the reserve for doubtful debts is proposed, which will provide for the formation of a complete accounting system for transactions with receivables and from the accrual from the reserve for doubtful debts, namely, in terms of ensuring the accumulation of necessary information about the types of receivables for which the formation of the reserve for doubtful debts is appropriate.

Keywords: receivable; doubtful debts reserve; accounting; criteria; classification; decision tree; working chart of accounts.

Fig.: 4. References: 9.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-213-223

УДК 336:368

JEL Classification: G10; G22

Тетяна Лека

аспірантка

Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

E-mail: vasylshena1997@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6477-8095>

РИЗИКОВІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРАХОВИКІВ ТА ДОВІРА СТРАХУВАЛЬНИКІВ У СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

У статті поглиблено розуміння взаємообумовленості ризиків страхових компаній. Обґрунтовано, що в найбільш загальному уявленні ризики страховиків включають такі види: стратегічні, тактичні та операційні. Специфічність функціонування страхових компаній зумовлює появу страхового, ринкового, кредитного та операційного ризиків. Доведено, що ризик тісно пов'язаний із менеджментом, а результативність управління ним є базисом формування певного рівня довіри клієнтів. Поглиблено розуміння довіри як активу страхової компанії. Обґрунтовано взаємозв'язок та взаємообумовленість між ризиковістю функціонування страховиків і довірою страхувальників. Подано узагальнений формат бізнес-моделі страховика з урахуванням концептів ризиковості та довіри.

Ключові слова: ризик; страхова компанія; управління ризиковістю; довіра; транзакційні витрати; домінуючі довіри; конкурентна перевага; бізнес-модель.

Рис.: 2. Бібл.: 17.

Постановка проблеми. У сучасних умовах будь-яка страхова компанія прагне бути відкритою та зрозумілою в контексті бізнес-культури. Постійний розвиток технологій, підходів до страхування, урізноманітнення ризиків, на які наражається компанія у процесі своєї діяльності, підвищенні вимоги страхувальників до компаній загалом створюють підґрунтя для перегляду наявних бізнес-моделей ведення страхового бізнесу. До того ж пандемія коронавірусу прискорила інноваційні розробки у страховій сфері та їх впровадження, зокрема завдяки активній реалізації цифрових трансформацій різного формату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження страхової компанії, як і будь-якого іншого різновиду фінансової установи, зазвичай здійснюється з позиції природи їхніх ризиків та особливостей управління. Стосовно структуризації ризиків страхової компанії, то, на нашу думку, концептуальна основа була закладена Підкомітетом Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю (IAIS) з платоспроможності та актуарних питань пропонує поділяти ризики страховиків на такі групи [1, с. 170]. У науковій спільноті ризики страхових компаній досліджують М. О. Житар [2, с. 14], А. Л. Баранов [3, с. 24], О. О. Гаманкова [4], І. М. Кривцун [5], О. Г. Кузьменко [6]. На особливу увагу заслуговують напрацювання О. В. Корвата, який розвинув деталізовану карту ризиків діяльності страхової компанії; побудував схему розподілу внутрішніх ризиків

управління та ризиків негативних результатів за видами діяльності страховика; удосконалив класифікацію складових сукупного ризику діяльності страховика [7, с. 13-16]. Водночас науковці особливу увагу приділяють вивченню фінансових ризиків страхових компаній, у тому числі методології управління ними, що знаходимо у працях Л. Клапків, Ю. Клапківа, В. Свірського [8], Р. Пікус [9], Н. Приказюк [10].

Незважаючи на достатньо комплексне вивчення проблеми ризиків страхових компаній, водночас не можна оминати того факту, що на рівень ризиковості функціонування страховиків у сучасних умовах суттєво впливають процеси цифровізації. Інше, що видається нам важливим для дослідження – це взаємообумовленість між ризиком діяльності страхової компанії та довірою до неї. Вважаємо це архіважливим, оскільки саме рівень довіри до страхової компанії суттєво впливає і на її ринкові позиції, і на ефективність функціонування. Усе це й зумовило вибір предмета дослідження.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Діяльність будь-яких суб'єктів господарювання є пов'язаною з ризиками, які обумовлюють та формують вектори їх подальшого функціонування. Так, ризики є присутніми і в діяльності страхових компаній. Це є зрозумілим та беззаперечним. При цьому кількісний та видовий вимір таких ризиків постійно зростає та урізноманітнюється. Особливістю для страховиків є те, що реалізація одного ризику може спровокувати появу інших або вплинути на глибину їхнього прояву. Зазвичай ризики страховиків між собою взаємопов'язані та взаємообумовлені. Досить часто сутність, класифікацію та управління ризиками розглядають з позиції впливу на фінансові результати діяльності страховика. Це дійсно є логічним. Водночас неабияку значущість має дослідження впливу ризиковості функціонування страховиків на формування довіри страхувальників, і навпаки. Сучасність вимагає побудови бізнес-моделей із метою підвищення капіталізації та забезпечення конкурентних переваг компанії на фінансовому ринку. Тому поглиблення взаємообумовленості цих понять є своєчасним і актуальним.

Метою статті є дослідження ризиків у діяльності страхових компаній, поглиблення розуміння поняття «управління ризиковістю функціонування страховика» з урахуванням значущості довіри в цьому процесі, та на цій підставі представлення узагальненого формату бізнес-моделі страховика з урахуванням концептів ризиковості та довіри.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, ключовими функціями страхування є запобігання та нівелювання можливих збитків страхувальників від різноманітних ризиків і небезпек. При цьому базисом успішної діяльності страхової компанії є вмiле управління будь-якими ризиками, оскільки і страховик, і страхувальник, зацікавлені в ефективній діяльності компанії, забезпеченні її платоспроможності та фінансової стійкості.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Тлумачення змістовності того чи іншого ризику, варіантизація його прояву, формування класифікаційних підходів, оцінювання ступеня ризику та визначення процедурності відбору значною мірою відображають методи і форми страхового захисту, можливі траєкторії прийняття рішень у страховій компанії. Останні насамперед балансують між «надійністю» страхового захисту та «дохідністю» з метою забезпечення і підтримання фінансової стійкості, тобто страхові компанії оцінюють ризиковість свого функціонування, обираючи із широко розмаїття ризиків лише так звані «хороші» з огляду на «надійність-дохідність».

Крім ідентифікування та управління страховими ризиками, діяльність страховиків зумовлюється і впливом великої кількості ризикуотворюючих факторів, які сприяють виникненню та реалізації інших ризиків.

Вважаємо, що під ризиковістю функціонування страховиків слід розуміти ймовірність виникнення фінансових втрат внаслідок реалізації несприятливих подій, що зумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Тобто на противагу, наприклад, банкам, ризик діяльності яких характеризується двовекторним тлумаченням (і як ймовірність фінансових втрат, так і ймовірність позитивних ринкових можливостей), у випадку страхових компаній ризик доречно тлумачити лише з позиції ймовірності втрат.

Класифікацій ризиків існує велика кількість. У найбільш загальному структуруванні доречно виокремити три великі групи ризиків, що супроводжують діяльність страхових компаній: стратегічний, тактичний та операційний ризики (рис. 1).

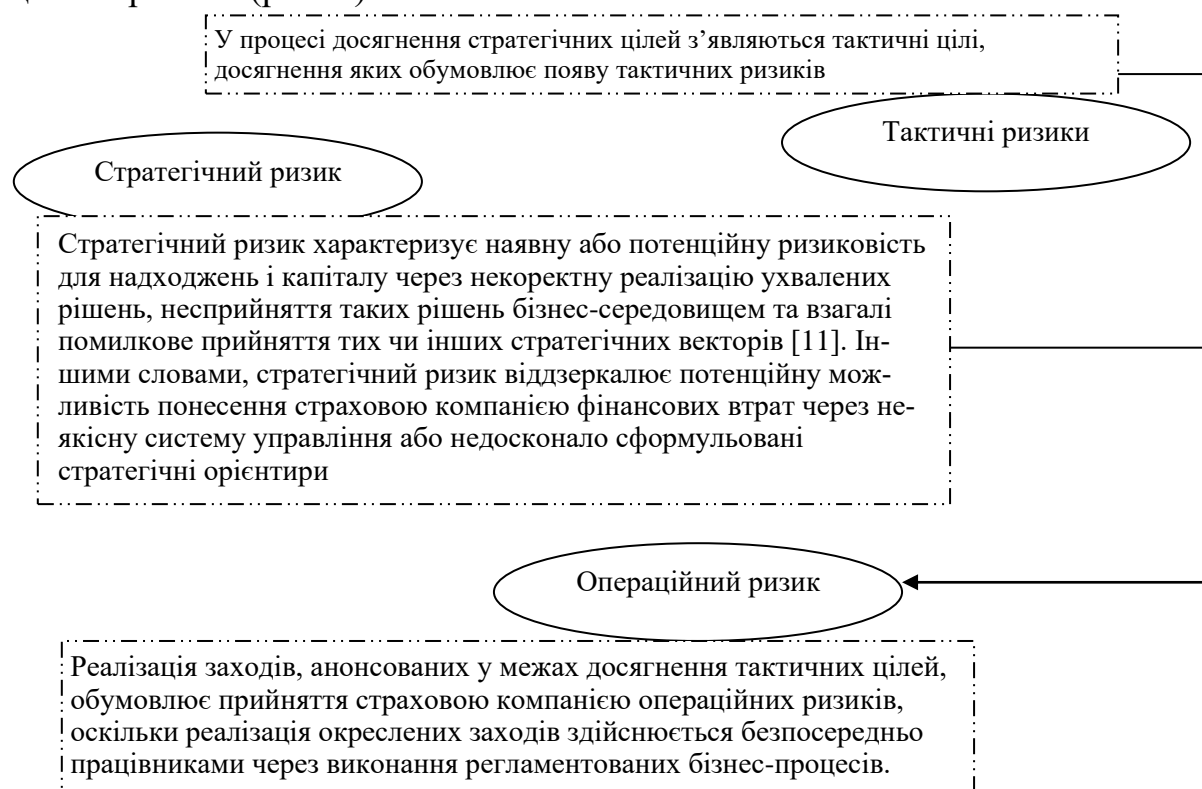

Рис. 1. Узагальнене групування ризиків компаній

Джерело: побудовано автором.

На нашу думку, представлене на рисунку 1 групування ризиків не відображає специфічності ризикового наповнення саме для діяльності страхових компаній. Дещо інший погляд, але так само досить узагальнений на нашу думку, до класифікування ризиків страхових компаній пропонує А. Л. Баранов [3]. За ним варто виділяти дві групи ризиків: ризики внутрішнього середовища та ризики зовнішнього середовища.

Більш глибокий поділ подають Н. О. Дорошенко, Д. М. Загорська, І. Суй, виділяючи ризик випадкової небезпеки, фінансовий ризик; операційний ризик та стратегічний ризик [12, с. 86]. Але повністю погодитися з наведеною класифікацією не можна, оскільки вона не відображає специфічність усього розмаїття ризиків, притаманних страховикам. Зокрема, нівелювання перестраховування не дозволяє сформувати всю палітру представлених ризиків. Цей недолік звичайно усувається в наукових доробках інших учених-дослідників.

Зокрема, з огляду на зазначене вважаємо, що детальна структуризація основних ризиків страхового бізнесу представлена Н. В. Ткаченко [13, с. 215], а саме:

- страховий ризик (ризик зумовлений помилками у визначенні страхових тарифів і страхових резервів);
- ринковий ризик (ризик невідповідності активів та пасивів);
- кредитний ризик (ризик, зумовлений перестраховуванням і пов'язаний із виплатою по страхових випадках від перестраховиків);
- операційний ризик – це ймовірність появи збитків з огляду на збої в роботі внутрішніх систем, некоректної роботи персоналу або під впливом зовнішніх чинників.

Структуризація та видове групування ризиків не є сталими. Ризики постійно модифікуються, змінюються та з'являються нові, зокрема і зважаючи на активне впровадження в повсякденне життя та практичну діяльність інноваційних інформаційних і телекомунікаційних технологій. Слід зазначити, що в сучасних умовах рівень впливу ризику від використання таких технологій на сукупний рівень операційного ризику не поступається масштабності впливу ризику персоналу та процесного ризику. Звідси можна зробити висновок, що рівень використання інформаційних і телекомунікаційних технологій в умовах інформаційної економіки є основним видом операційного ризику, системне управління яким є однією зі складових ефективного управління ризиковістю функціонування страхових компаній.

Повністю передбачити появу невизначеності, яка в подальшому може спровокувати реалізацію ризику, практично неможливо. Тому страховики активно застосовують різноманітний інструментарій, щоб прогнозувати та вчасно ідентифікувати настання ризикової події та оперативно застосовувати заходи з мінімізації її наслідків. Так, ризик – це ймовірнісна категорія, яку треба розуміти як ймовірність появи певного рівня втрат. Звідси, оцінка ризику включає як вимірювання можливого рівня втрат, так і ймовірності їх виникнення.

Переконані, що ключовим завданням комплексної системи управління ризиковістю функціонування страхової компанії є ідентифікування ступеня допустимості та виправданості того чи іншого ризику та продукування ефективних рішень, спрямованих або на використання ризикових ситуацій, або на вироблення системи превентивних заходів із метою забезпечення належного рівня фінансової стійкості й конкурентоспроможності компанії, а також підтримання бажаного рівня довіри з боку страхувальників. Звідси можна зробити висновок, що: по-перше, ризик тісно пов'язаний із менеджментом; по-друге, результативність управління ризиками страхової компанії є базисом формування певного рівня довіри клієнтів, що в подальшому віддзеркалюються на показниках фінансової стійкості, платоспроможності та конкурентній позиції компанії на ринку страхових послуг.

Правомірним є акцентування уваги на розгляді довіри як активу страхової компанії, розглядаючи її у форматі довіри безпосередньо до компанії. Не варто також і нівелювати підхід, за яким побудова та зміцнення довірливих відносин між страхувальниками і страховиками зменшують рівень трансакційних витрат, що позитивно відображається на результативності діяльності страховика.

Р. Флін наголошував на розумінні інтегративної концепції довіри, оскільки вважав довіру соціальним капіталом, що впливає на загальні економічні результати компанії [14]. Така результативність забезпечується як за рахунок економії на витратах, так і через формування внутрішніх і зовнішніх комунікаційних механізмів.

Погоджуємося з думкою М. Ендресса, що довіра – це «правило наступної зустрічі», яке реалізує бажання та готовність сторін до взаємодії [15, с. 21]. Науковець акцентує увагу на єдності двох аспектів – когнітивному та емоційному. У свою чергу, А. Сміт виділяє сукупність взаємопов'язаних елементів, кожний з яких можна характеризувати окремо, але в цілому вони формують цілісне уявлення про довіру як соціальний капітал компанії. До таких елементів довіри відносяться: характеристичність; компонентність; умови довіри; рівневість прояву; атрибутивність та позиціонування довіри на ринку [16, с. 213]. Імпонує також позиція Х. Макнайта і Н. Шервані, за якою довіра формується на підставі характеристик процесу взаємодії сторін, зокрема, добропорядності та компетентності [17].

Отже, на нашу думку, логічним і зрозумілим є взаємозв'язок та взаємообумовленість між ризиковістю функціонування страховиків і довірою страхувальників. Страхові компанії, акумулюючи страхові внески, повинні формувати та підтримувати довіру своїх потенційних страхувальників та інших суб'єктів фінансового ринку. У сучасних умовах вітчизняні страховики працюють в умовах зростання невизначеності та асиметричності інформації, тому важливим завданням для подальшого розвитку страхового бізнесу є забезпечення відкритості та довіри.

До того ж часто страхування в Україні сприймається як щось непотрібне та дороге. Для порівняння із сусідніми країнами, можна розглянути, наприклад, Словаччину, де за статистичними даними нараховується близько 5,5 млн мешканців, але страховий ринок цієї країни більший за український. Як можна це пояснити?

Насамперед рівнем страхової культури або ставленням людей до страхування. В Україні воно не є пріоритетним, тому й витрати на цей вид забезпечення не є високими. До того ж, враховуючи середній рівень заробітної плати та фінансові можливості домогосподарств і підприємницьких структур, ситуація ще більш ускладнюється. З розвитком страхового ринку здебільшого позиційність страховиків і ставлення до них з боку потенційних страхувальників змінюється, але рівень довіри до страхових компаній досі залишається на низькій позиції.

Варто лише наголосити також і на низькій фінансовій грамотності потенційних споживачів страхових послуг, нерозумінні переваг від використання такого інструментарію та іноді й ризиків, які покриває страховий поліс. Проте спостерігаємо позитивну тенденцію покращення цієї ситуації. Наприклад, переважна більшість компаній тривалий час на страховому ринку України працювала за принципом «Named perils» (*пойменовані ризики*). Іншими словами, покриття збитків відбувалося лише за тими подіями, які чітко потрапляли в одну з пойменованих категорій. Звичайно, це не було зручним для страхувальників.

Сьогодні дедалі частіше можна бачити страхові продукти з категорії «All risks», тобто продукти, які орієнтовані на клієнта. За такої траєкторії діяльності страхова компанія покриває практично всі ризики, які є чітко зрозумілими та прописаними. Варто зауважити, що виключення все ж таки передбачаються, але за досить обмеженим переліком. Якщо у страхувальника чи застрахованого відбувся страховий випадок, то в переважній більшості здійснюється страхова виплата. І навіть тоді, коли випадок потрапляє до категорії виключень, страхова компанія має спершу довести цей факт і вже на цій підставі відмовляти у страховій виплаті.

Такий підхід упродовж багатьох років залишався незвичним для України, але сьогодні дедалі більше страхових компаній працює за принципом «All risks», тобто більше концентруються на потребах споживачів.

Швидко підвищується сервіс на страховому ринку з огляду на процеси диджиталізації. Відповідно більшість компаній намагаються перетворити свої страхові продукти у цифрові, при цьому не лише зберігають наповнення продукту, але й ураховують очікування клієнтів. Варто визнати, що наразі по-справжньому цифрових продуктів у страховій сфері небагато. Навряд чи можна здивувати клієнтів такими елементами, як наявність на сайті компанії калькулятора для розрахунку вартості страховки; можливість підписання договору страхування дистанційно (зокрема за допомогою SMS-коду); існування різноманітних чат-ботів і застосунків; придбання електронного страхового поліса тощо.

Саме довіра є індикатором як розвитку культури страхування в Україні, так і уособленням ефективності функціонування страховиків у ризиковому середовищі. Страхові компанії активно працюють над підвищенням довіри людей насамперед через формування фінансово стійких, конкурентних та іміджевих власних маркерів на основі ефективного управління ризиковістю функціонування окремої компанії та забезпечення поступального її розвитку.

Варто зазначити, що рівень довіри до страхових компаній у сучасному вимірі формують мотиви як страховиків, так і клієнтів. Так, мотиви страховика, оцінювання його конкурентних позицій і переваг, мають більшу значущість. Ключовими індикаторами, що є визначальними при виборі конкретного страховика та його послуг, є його бренд та впізнаваність. Зрозумілим та абсолютно логічним є розуміння того, що підвищення довіри до страхової компанії та якісного її обслуговування зумовлює зниження відтоку клієнтів та зростання привабливості для потенційних страхувальників.

Які ж домінанти формування довіри з боку страховика? На нашу думку, це власне політика страхової компанії, рейтинг, бренд, імідж та реклама. При цьому, неправильним буде нівелювання аспекту інформаційної прозорості, платоспроможності, асортиментності пропонованих послуг та їхньої доступності. До речі, останнє набуло особливої актуальності в умовах пандемії COVID-2019, а з широкомасштабною військовою агресією РФ ще більш підвищилось.

Своєю чергою, мотиви клієнтів – це потреби, що спонукають потенційного клієнта до звернення на страховий ринок для їх повного або часткового задоволення. На вибір страхових послуг впливають особистісні вподобання клієнтів (наприклад, професійна діяльність, рівень доходів, вік клієнта, досвід роботи зі страховиками та ін.). Пропоновані страховиком послуги повинні відповідати уявленням та очікуванням потенційних клієнтів, при цьому умови їх реалізації повинні бути зрозумілими та доступними для споживачів.

Зазвичай, при виборі страховика потенційні клієнти орієнтуються не на фінансові індикатори, а на емоційне сприйняття компанії, яке формується під впливом різноманітних факторів, що визначають ступінь довіри до страхової компанії. Тому власне потрібно акцентувати увагу на формуванні довірливого образу конкретного бренду та особливостях його сприйняття різними групами споживачів. Це відповідно є запорукою правильного позиціонування страховика серед його конкурентів.

Тому звичайно сучасність вимагає створення новітніх архітектурних бізнес-моделей до забезпечення конкурентних переваг та зростання капіталізаційної вартості компанії.

На рис. 2 подано узагальнений формат бізнес-моделі страховика з урахуванням концептів ризиковості та довіри.

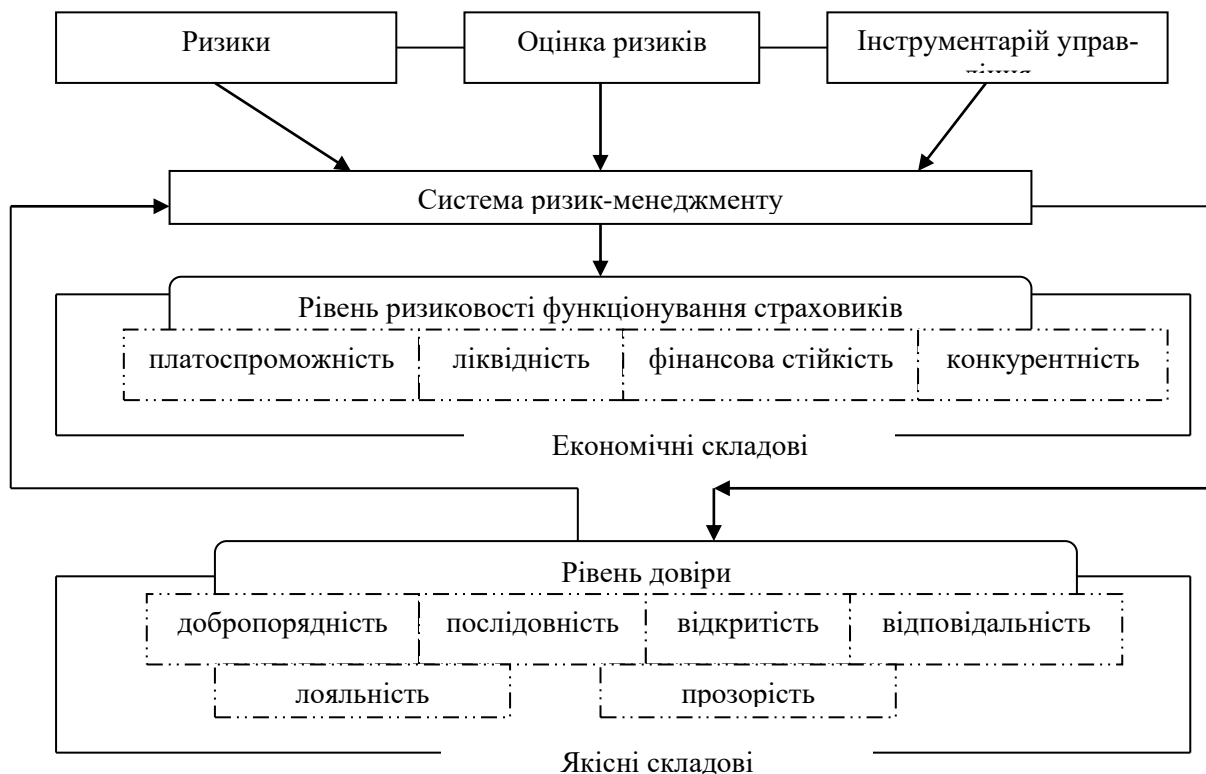

Рис. 2. Узагальнений формат бізнес-моделі страховика з урахуванням концептів ризиковості та довіри

Джерело: побудовано автором.

На підставі рис. 2 можна зробити висновок, що чим якісніше страхова компанія управляє ризиками та відповідно підтримує результативність своєї діяльності, виконує своє зобов'язання перед страхувальниками та іншими клієнтами компанії, тим більшим є рівень довіри до неї. І навпаки, високий рівень довіри сприяє формуванню усталених партнерських відносин, підтриманню сукупності лояльних клієнтів тощо, що загалом приводить до підвищення ефективності діяльності страховика.

Висновки. Отже, формування рівня довіри до страхової компанії дозволяє оцінити перспективи її роботи на ринку та ідентифікувати напрями, що потребують додаткової уваги. У конкурентній боротьбі виживатиме та страхова компанія, яка досягатиме позитивних фінансових результатів, підвищуватиме свою капіталізацію, досягатиме успіху в побудованій політиці ризик-менеджменту, і на підставі цього активно формуватиме довіру до себе, оскільки саме на ній і будується весь страховий бізнес.

Список використаних джерел

1. Міжнародна асоціація страхових наглядачів. Основні принципи страхування. Оновлена редакція [Електронний ресурс]. – 2015. – 411 с. – Режим доступу: <https://nasu.com.ua/>.
2. Житар М. Методичні аспекти управління ризиками страхових компаній / М. Житар // Схід. – 2016. – № 1. – С. 13-17. – Режим доступу: [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2016.1\(141\).64114](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2016.1(141).64114).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. Баранов А. Л. Методологічні основи управління ризиками страхової компанії [Електронний ресурс] / А. Л. Баранов // *Фінанси, облік і аудит*. – 2014. – № 1. – С. 22-34. Режим доступу: <https://kneu.edu.ua/userfiles/arch/14-4873.pdf>.
4. Гаманкова О. О. Фінанси страхових організацій: навч. посіб. / О. О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2007. – 328 с.
5. Кривцун І. М. Ризики страхових компаній: оцінка та захист [Електронний ресурс] / І. М. Кривцун // *Приазовський економічний вісник*. – 2018. – Вип. 6(11). – С. 456-459. – Режим доступу: http://rev.kpu.zp.ua/journals/2018/6_11_uk/82.pdf.
6. Кузьменко О. Г. Інвестиційна діяльність страхових компаній [Електронний ресурс] / О. Г. Кузьменко // *Фінансовий простір*. – 2013. – № 3 (11). – С. 159–163. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2013_3_23.
7. Корват О. В. Ризики діяльності страховика / О. В. Корват. – Х. : ХДТУБА, 2008. – 20 с.
8. Клапків Л. Фінансові ризики в діяльності страхових компаній: теоретичні засади, сучасні реалії та прагматизм управління [Електронний ресурс]: монографія / Л. Клапків, Ю. Клапків, В. Свірський. – Івано-Франківськ, 2020. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/338801115_Finansovi_riziki_v_dialnosti_strahovih_kompanij_teoreticni_zasadi_sucasni_realii_ta_pragmatizm_upravlinna_monografia.
9. Пікус Р.В. Класифікація фінансових ризиків страхових компаній – основа ефективного ризик-менеджменту / Р. В. Пікус // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. – 2006. – № 81-82. – С. 108–113.
10. Верхуша Н. П. Методичне забезпечення управління стратегічним ризиком банку [Електронний ресурс] / Н. П. Верхуша // *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. – 2014. – Вип. 40. – С. 76–81. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pprbsu_2014_40_10.
11. Приказюк Н. В. Теоретичне упорядкування методів та інструментів фінансового ризик-менеджменту страхових компаній [Електронний ресурс] / Н. В. Приказюк, Л. О. Білокінь // *Економічний аналіз: збірник наукових праць*. Тернопіль, 2017. – Т. 27(1). – С. 139-149. – Режим доступу: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/1290/1023>.
12. Дорошенко Н. О. Ризики страхової компанії: класифікація та методи аналізу / Н. О. Дорошенко, Д. М. Загорська, І. Суй // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. – 2018. – Вип. 94. – С. 82–89. – DOI: <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2018-94-08>.
13. Ткаченко Н. В. Забезпечення фінансової стійкості страхових компаній: теорія, методологія та практика : монографія / Н. В. Ткаченко. – Черкаси : Черкаський ЦНТЕІ, 2009. – 570 с.
14. Flin R. The Role of Trust in Safety Management [Electronic resource] / R. Flin, C. Burns // *Human Factors and Aerospace Safety*. – 2004. – Vol. 4, № 4. – Pp. 277–287. – Accessed mode: https://www.researchgate.net/publication/288194938_The_role_of_trust_in_safety_management.
15. Endress M. Foundation of Trust. Introductory Remarks on the Sociology of Trust / M. Endress // *Trust and Social Transformation. Theoretical Approaches and Empirical Findings from Russia* / Ed. by H. Schrader. – Münster : Lit Verlag, 2004.
16. Smyth H. J. Trust in the Design Team [Electronic resource] / H. J. Smyth // *Architectural Engineering and Design Management*. – 2005. – Vol. 1. – Pp. 211–223. – Accessed mode: https://www.researchgate.net/publication/32886332_Trust_in_the_Design_Team#fullTextFileContent.

17. Mcknight D. H. The Meanings of Trust [Електронний ресурс] / Mcknight D. H., Chervany N. L. // Technical Report. – Hubert H. Humphrey Center, Minneapolis: Carlson School of Management, 1996. – Accessed mode: <https://home.nr.no/~abie/Papers/TheMeaningOfTrust.pdf>.

References

1. International Association of Insurance Supervisors. (2015). *Osnovni pryntsyypy strakhuvannya [Basic principles of insurance]*. Updated edition. <https://nasu.com.ua>.

2. Zhytar, M. (2016). Metodichni aspekty upravlinnya ryzykamy strakhovykh kompaniy [Methodical aspects of risk management of insurance companies]. *Skhid – East, 1*, 13-17. [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2016.1\(141\).64114](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2016.1(141).64114).

3. Baranov, A.L. (2014). Metodolohichni osnovy upravlinnya ryzykamy strakhovoyi kompaniyi [Methodological foundations of insurance company risk management]. *Finansy, oblik i audyt – Finance, accounting and auditing, 1*, 22-34. <https://kneu.edu.ua/userfiles/arch/14-4873.pdf>.

4. Hamankova, O.O. (2007). *Finansy strakhovykh orhanizatsiy [Finances of insurance organizations]*. KNEU.

5. Kryvtsun, I.M. (2018). Ryzyky strakhovykh kompaniy: otsinka ta zakhyst [Risks of insurance companies: assessment and protection]. *Pryazovskyy ekonomichnyy visnyk – Pryazovsky Economic Bulletin, 6(11)*, 456-459. http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/6_11_uk/82.pdf.

6. Kuzmenko, O.H. (2013). Investytsiyna diyal'nist' strakhovykh kompaniy [Investment activity of insurance companies]. *Finansovyy prostir – Financial space, 3 (11)*, 159–163.

7. Korvat, O.V. (2008). *Ryzyky diyalnosti strakhovyka [Risks of the insurer's activity]*. KHDTUBA.

8. Klapkiv, L., Klapkiv, YU., & Svirskyy, V. (2020). Finansovi ryzyky v diyal'nosti strakhovykh kompaniy: teoretychni zasady, suchasni realiyi ta prahmatyzm upravlinnya [Financial risks in the activity of insurance companies: theoretical foundations, modern realities and management pragmatism]. https://www.researchgate.net/publication/338801115_Finansovi_riziki_v_dialnosti_strahovih_kompanij_teoreticni_zasadi_sucasni_realii_ta_pragmatyzm_upravlinna_monografia.

9. Pikus, R.V. (2006). Klasyfikatsiya finansovykh ryzykiv strakhovykh kompaniy – osnova efektyvnoho ryzyk-menedzhmentu [Classification of financial risks of insurance companies is the basis of effective risk management]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University, 81-82*, 108–113.

10. Verkhusha, N.P. (2014). Metodichne zabezpechennya upravlinnya stratehichnym ryzykom banku [Methodical provision of strategic risk management of the bank]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivs'koyi systemy Ukrayiny – Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine, 40*, 76–81. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pprbsu_2014_40_10.

11. Prykazyuk, N.V., & Bilokin, L.O. (2017). Teoretychne uporyadkuvannya metodiv ta instrumentiv finansovoho ryzyk-menedzhmentu strakhovykh kompaniy [Theoretical arrangement of methods and tools of financial risk management of insurance companies]. *Ekonomichnyy analiz: zbirnyk naukovykh prats – Economic analysis: collection of scientific papers, 27(1)*, 139-149. <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/1290/1023>.

12. Doroshenko, N.O., Zahorska, D.M., & Suy, I. (2018). Ryzyky strakhovoyi kompaniyi: klasyfikatsiya ta metody analizu [Insurance company risks: classification and methods of analysis]. *Visnyk Kharkivskoho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Ekonomichna» – Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. “Economic series”, 94*, 82–89. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2018-94-08>.

13. Tkachenko, N.V. (2009). Zabezpechennya finansovoyi stiykosti strakhovykh kompaniy: teoriya, metodolohiya ta praktyka [Ensuring the financial stability of insurance companies: theory, methodology and practice]. Cherkaskyy TSNTEI.

14. Flin, R., & Burns, C. (2004). The Role of Trust in Safety Management. *Human Factors and Aerospace Safety*, 4(4), 277–287. https://www.researchgate.net/publication/288194938_The_role_of_trust_in_safety_management.

15. Endress, M. (2004). Foundation of Trust. Introductory Remarks on the Sociology of Trust. In H. Schrader (Ed.), *Trust and Social Transformation. Theoretical Approaches and Empirical Findings from Russia*. Münster: Lit Verlag.

16. Smyth, H.J. (2005). Trust in the Design Team. *Architectural Engineering and Design Management*, 1, 211–223. https://www.researchgate.net/publication/32886332_Trust_in_the_Design_Team#fullTextFileContent.

17. Mcknight, D.H., & Chervany, N.L. (1996). The Meanings of Trust. *Technical Report*. Hubert H. Humphrey Center, Minneapolis: Carlson School of Management. <https://home.nr.no/~abie/Papers/TheMeaningOfTrust.pdf>.

Отримано 06.07.2022

UDC 336:368

Tetiana Lieka

PhD student

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Kyiv, Ukraine)

E-mail: vasylshena1997@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-6477-8095>

THE RISK OF THE FUNCTIONING OF INSURERS AND THE TRUST OF INSURERS IN THE CURRENT MEASURE

The article deepens the understanding of the interdependence of the risks of insurance companies. It is substantiated that in the most general view, the risks of insurers include the following types: strategic, tactical and operational. The specificity of the functioning of insurance companies leads to the emergence of insurance, market, credit and operational risks. It has been proven that risk is closely related to management, and the effectiveness of its management is the basis for the formation of a certain level of customer trust. The understanding of trust as an asset of the insurance company has been deepened. The relationship and interdependence between the riskiness of the functioning of insurers and the trust of policyholders is substantiated. A generalized format of the insurer's business model is presented, taking into account the concepts of riskiness and trust.

Keywords: risk; Insurance Company; risk management; trust; transaction costs; trust dominants; competitive advantage; business model.

Fig.: 2. References: 17.

DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-224-234

УДК 334.722:364(477)

JEL Classification: M14

Наталія Іванова

доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри підприємництва і торгівлі Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: ivanova.nat.vlad@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-6622-7310>

ResearcherID: [I-3574-2016](https://orcid.org/0000-0001-6622-7310)

Крістіна Коваль

доктор філософії, асистент кафедри підприємництва і торгівлі Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: kristy80kv@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-3796-6653>

ResearcherID: [AAI-2121-2019](https://orcid.org/0000-0003-3796-6653)

Владислав Коваль

здобувач вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: vladyslav.koval14@gmail.com

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНИ

Акцентовано увагу на ефективності соціального підприємництва щодо вирішення економічних та соціальних проблем на підставі відмінностей між соціальним підприємництвом і традиційним бізнесом. Визначено умови щодо віднесення суб'єктів господарської діяльності до соціальних підприємств. Окреслено критерії визначення соціального підприємництва та фактори що чинять вплив на розподіл прибутку соціального підприємства. Наведено приклади щодо успішного провадження соціального підприємництва різних типів соціальних підприємств. Проаналізовано склад соціальних підприємств України за такими критеріями: тип соціального підприємства, регіон провадження діяльності, організаційна форма діяльності, розподілення прибутку підприємства.

Ключові слова: соціальне підприємництво; підприємницька діяльність; соціальна цінність; соціальний ефект; реінвестування прибутку.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 9.

Постановка проблеми. Світовий досвід доводить, що найкращою альтернативою щодо вирішення соціальних проблем є підприємницький підхід як такий, що забезпечує подвійний ефект – підвищення рівня та якості життя суспільства й забезпечення життєдіяльності підприємств унаслідок мінімізації залежності від сторонньої фінансової допомоги.

Відмінністю соціального підприємництва від традиційного бізнесу є наявність соціального ефекту, тоді як під час діяльності традиційних підприємницьких структур він здебільшого є лише можливим, другорядним за значущістю результатом діяльності.

Водночас суттєвою відмінністю діяльності соціальних підприємців є й особливості розподілу прибутку – підприємство створюється не для власного збагачення, а для вирішення соціальних завдань.

Актуалізація розвитку соціального підприємництва в Україні посилюється в контексті повномасштабного воєнного конфлікту в Україні, що супроводжується зростанням економічних проблем та недостатністю державних коштів, що мають спрямовуватися на відновлення інфраструктури й соціальні заходи. За цих умов саме соціальне підприємництво спроможне створити сприятливе бізнес-середовище, підтримувати впровадження інновації, суспільну солідарність, що допоможе забезпечити більш ефективний вихід з кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних науковців, праці яких присвячені соціальному підприємництву, можна виділити Л. Долуду, В. Назарука, Ю. Кірсанова, А. Бочарнікову, В. Гейця та ін.; серед закордонних авторів – Е. Шоу, Г. Морт, А. Фоулер, А. Макміллан, Дж. Робінсон, Я. Рогалін та інші.

Виділення недосліджених частини загальної проблеми. Розвиток соціального підприємництва в Україні набуває дедалі більшої актуалізації в умовах повномасштабного збройного конфлікту та необхідності адаптації до викликів відбудови повоєнного періоду, оскільки саме такий вид підприємництва дозволяє поєднати в одному виді діяльності вирішення проблем соціального характеру та отримання економічної вигоди від цього, що передбачає інтеграцію зусиль усіх основних учасників суспільного процесу.

Саме соціальне підприємництво виступає дієвим способом впливу на суспільство, а соціальні підприємці, зі свого боку, не лише розвивають економіку, сплачують податки, а ще й сприяють задоволенню соціальних потреб громади, зокрема через працевлаштування, створення умов для людей з обмеженими можливостями та інших незахищених верств населення. Тобто спрямоване на таку підтримку, яку на сьогодні не може забезпечити достатньою мірою державний сектор, а традиційний бізнес ігнорує.

Зростання кількості соціальних викликів – внутрішньо переміщені особи; особи, які втратили роботу або житло внаслідок військових дій; зниження рівня та якості життя населення країни тощо – змушує звертатися до нових та інноваційні підходів щодо їх подолання.

Використання комерційних підходів у соціальній сфері, зважаючи на досягнення фінансової стійкості та значний соціальний ефект, дозволить ефективно адаптуватися до викликів сьогодення.

Метою статті є дослідження та аналіз теоретичних і практичних аспектів соціального підприємництва в Україні як ефективного інструменту подолання соціальних викликів сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Соціальним підприємництвом є активна підприємницька діяльність, повноцінний бізнес, що вирішує соціальні проблеми і створює стабільну соціальну цінність [1].

До того ж до соціальних підприємства належать суб'єкти господарської діяльності, що відповідають таким умовам [2]:

- підприємство, що створене для працевлаштування вразливих верств населення та має належні умови для соціального включення в суспільні процеси зазначеної категорії;

- громадська організація, яка здійснює соціальні зміни за рахунок поєднання підприємництва та інновацій;

- компанія, що здійснює реінвестування прибутку у здійснення своєї соціальної місії;

- організація, що здійснює вироблення соціально значущих продуктів або надання соціально значущих послуг.

Провадити соціальне підприємництво можуть як окремі групи людей (команди), громадські організації, так і діючий комерційний бізнес, що бажає інтегрувати соціальну складову у свою бізнес модель.

Критерії визначення соціального підприємництва, наведено на рис. 1 [1; 3].

Рис. 1. Критерії визначення соціального підприємництва

Головним критерієм визначення діяльності бізнесу як такого є те, що він має бути рентабельним. Саме критерій рентабельності пояснює слово «підприємництво» і є ключовим у розумінні його як явища.

Під час провадження соціального підприємництва соціальний ефект виступає прямим результатом діяльності на противагу побічному продукту діяльності, що може бути включений під час здійснення інших видів підприємницької діяльності. Тобто соціальні цілі діяльності підприємства мають бути визначені в установчих документах, що є обов'язковими до виконання.

Спрямування прибутку на соціальні цілі безпосередньо пов'язане із двома першими критеріями визначення соціального підприємництва – вираженої підприємницької діяльності та наявності чітко визначеної цілі, оскільки вказує саме на те, як прибуток від комерційної діяльності розподіляється відповідно до соціальних цілей.

Ще одним фактором, що чинить вплив на розподіл прибутку, є організаційно-правова форма соціального підприємства. Приклади щодо впливу цього фактору наведено на рис. 2.

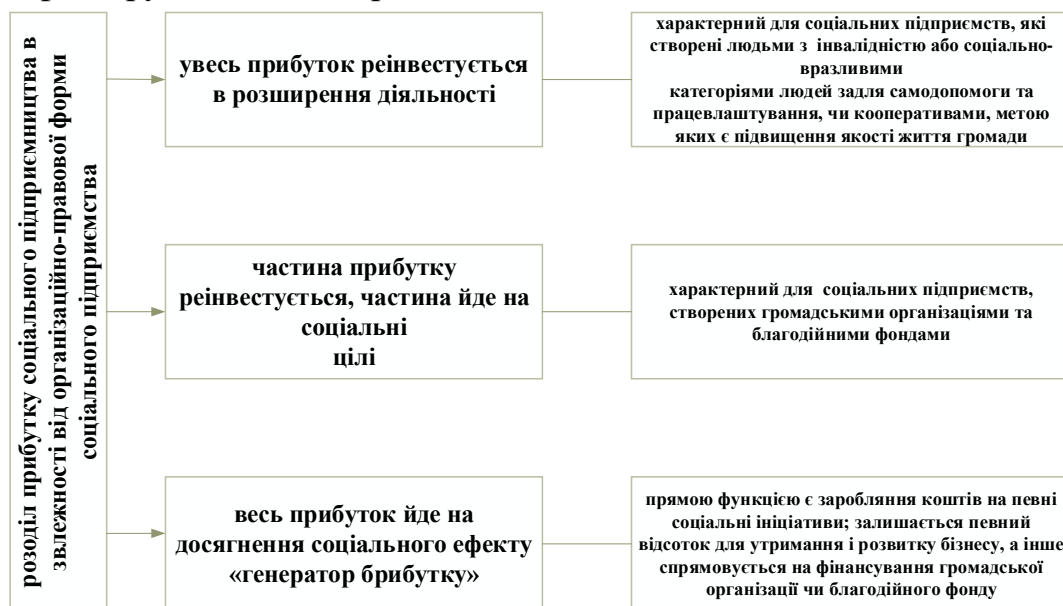

Рис. 2. Варіанти розподілу прибутку соціального підприємництва

Встановлення ж чітких соціальних цілей діяльності та узгодження розподілу прибутку підприємства між реінвестуванням та соціальними цілями можливе лише за умови демократичного управління, що також виступає критерієм визначення соціального підприємництва.

Багато країн використовує соціальне підприємництво у якості ефективного інструменту розв'язання нагальних екологічних та соціальних проблем. Здебільшого це стосується саме тих проблем, що не можуть бути вирішені державою повною мірою та ігноруються комерційним бізнесом унаслідок низької прибутковості [4].

Для прикладу, діяльність у сфері соціального підприємництва Польщі заснована на підходах ЄС до типів соціальних підприємств: ядро соціального підприємництва – це соціальні кооперативи та підприємницькі некомерційні організації. На території держави функціонують також і заклади професійної освіти та неприбуткові компанії, проте вони є менш популярними, порівняно з першими двома типами соціальних підприємств.

Діяльність соціальних підприємств Польщі регулюється окремими нормативно-правовими актами щодо кожного типу соціального підприємства, оскільки узгоджене загальноприйнятне юридичне визначення соціального підприємництва було відсутнє.

Аналіз, проведений Європейською комісією, показав, що в Польщі існувало 29 535 соціальних підприємств. Найчисельнішими з них є підприємницькі некомерційні організації – 27 600 підприємств; наступними за кількістю є соціальні кооперативи (1600 підприємств); неприбуткові компанії

(226 підприємств) та заклади професійної освіти (109 підприємств). Також на момент дослідження встановлено, що на соціальних підприємства працювало 428 700 осіб, проте потенціал зайнятості соціальних підприємств, вимірний у еквіваленті повної зайнятості, є значно меншим [5].

Прикладами провадження соціального підприємництва у світі можуть слугувати:

- Kuchnia Konflikту «Кухня конфлікту» у Варшаві (Польща) – ресторан, працівниками якого є люди, які вимушені були покинути рідні країни внаслідок військових дій. Метою діяльності закладу є ознайомлення громадськості із країнами, де ведуться бойові дії та їх культурами, а також допомога в адаптації та самореалізації вимушеним переселенцям;

- Caritas Alba Iulia (Румунія) – некомерційна благодійна організація, що надає акредитовані соціальні послуги, зокрема реалізація програм у сфері соціальної та медичної допомоги для всіх вікових груп та соціальних верств;

- Фонд Nea hoog (Естонія) – забезпечує працевлаштування людей з особливими потребами (основна цільова аудиторія – люди з вадами інтелекту та люди з психічними проблемами) з подальшою реалізацією виробів, що виготовляються її учасниками (в центрах, на ярмарках та через електронні магазини) та наданням послуг з обслуговування. Метою діяльності є допомога людям з особливими потребами домогтися особистого благополуччя через оплачувану роботу;

- Сільськогосподарсько-соціальний кооператив «Нова перспектива» (Сербія) – поєднує в собі ефективне використання наявних місцевих ресурсів із посиленою активністю – створений 10 сім'ями дрібних фермерів та безробітних, які мали у володінні невеликі ділянки землі. Метою діяльності кооперативу є зменшення безробіття та бідності у регіоні. Основним джерелом фінансування кооперативу є доходи від сільськогосподарської діяльності з одночасним отриманням грантового фінансування тощо;

- VoxPower (США) – виробляє мобільні енергосистеми з сонячними панелями, які можна швидко розгорнути за потреби громади. Кожен блок можна зібрати без спеціалізованого обладнання чи технічних працівників за п'ять годин – і так забезпечити екологічною енергією до шести будинків. Соціальною складовою діяльності підприємства є забезпечення енергією віддалених регіонів. VoxPower використовують у зонах катастроф і природних лих.

Досвід застосування соціального підприємництва у світі доволі багатий. Проте навіть наведені поодинокі приклади, дозволяють зробити висновки, що для вирішення нагальних проблем, які нині вже постали перед Україною – необхідність адаптування внутрішньо-переміщених осіб; працевлаштування людей з особливими потребами; зростання кількості осіб, які потребують надання соціальних послуг; зайнятість населення з використанням і подальшим розвитком наявних ресурсів; порушення енергосис-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

теми країни, і надалі будуть загострюватися, враховуючи збройний конфлікт на території нашої держави, як ефективний інструмент може бути застосоване саме соціальне підприємництво.

Визначити точну кількість суб'єктів соціального підприємництва в Україні практично неможливо. Існують окремі оціночні припущення дослідників соціального підприємництва, за якими кількість суб'єктів соціального підприємництва в Україні може сягати близько однієї тисячі [6].

Каталог соціальних підприємств України, що його видано в рамках проекту «Соціальні підприємства в Україні», містить систематизовану інформацію щодо 150 соціальних підприємств України, зібрану на підставі проведеного анкетування.

До каталогу було включено соціальні підприємства (незалежно від організаційно-правової форми), які вирішують соціальні та/або екологічні проблеми й організації, що відповідають хоча б одному з критеріїв:

- здійснюється працевлаштування вразливих груп населення;
- весь прибуток від провадження діяльності або його частина спрямовується на підтримання статутної діяльності громадських об'єднань, благодійних фондів тощо;
- весь прибуток від провадження діяльності або його частина спрямовується на фінансування окремих видів послуг для соціально вразливих верст населення, підтримки соціальних, культурних чи спортивних заходів, проектів.

Аналіз складу соціальних підприємств України наведено в таблиці.

Таблиця

Аналіз складу соціальних підприємств України [7]

Види соціальних підприємств за соціальним призначенням	Охоплення	Організаційна форма діяльності, у % до загальної кількості підприємств	Яким чином розподіляється прибуток (в середньому, у %)	
			рефінансування	соціальні цілі
1	2	3	4	5
Працевлаштування вразливих верств населення	Усі регіони, окрім: Волинської та Рівненської областей	БО – 5 ФОП – 26 ТОВ – 11 ГО – 30 Ферм. господарство – 1 ПП – 16 с/г кооператив – 10 інші - 1	78	34
Генерування прибутку для підтримки діяльності організації	Усі регіони, крім: Вінницької, Одеської, Рівненської та Сумської областей	БО – 6 ФОП – 26 ТОВ – 13 ГО – 34 Ферм.господарство – 12 ПП - 9	73	27

Закінчення табл.

1	2	3	4	5
Генерування прибутку для підтримки послуг окремим групам населення	Усі регіони, окрім: Волинської, Кіровоградської та Рівненської областей	БО – 9 ФОП – 26 ТОВ – 14 ГО – 27 с/г кооператив - 10 ПП - 14	75	35
Генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг	Усі регіони, окрім: Волинської, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Одеської, Рівненської, Сумської та Чернівецької областей	БО – 10 ФОП – 28 ТОВ – 18 ГО – 23 с/г кооператив - 8 ПП - 13	69	37
Вирішення екологічних проблем, захист довкілля	Донецька обл., Закарпатська обл., Львівська обл., Херсонська обл., м. Київ	ФОП – 20 ТОВ – 20 ГО – 20 ПП - 40	65	44
Інші види діяльності	Вінницька обл., Житомирська обл., Івано-Франківська обл., Київська обл., Луганська обл., Миколаївська обл., Полтавська обл., Харківська обл., Херсонська обл., м. Київ	БО - 6 ФОП – 38 ГО – 28 ПП – 22 Ферм. господарство – 6	57	32

Аналізуючи дані, наведені в таблиці, можна зробити висновок, що соціальним підприємництвом, на момент проведення анкетування, була охоплена майже вся територія України. Лише на території Рівненської області жодне соціальне підприємство не здійснює своєї діяльності. Серед лідерів за діяльністю соціальних підприємств можна виокремити м. Київ (30 підприємств), Львівську (15 підприємств) та Полтавську (9 підприємств) області.

Найбільша увага соціального підприємництва прикута до працевлаштування вразливих верств населення (90 підприємств), на другому місці генерування прибутку для підтримки діяльності організації (77 підприємств), далі - генерування прибутку для підтримки послуг окремим групам населення (58 підприємств), генерування прибутку для фінансування окремих видів послуг (39 підприємств) та інші види діяльності – стажування та перепрофілювання дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; підтримка діяльності інших громадських об'єднань; реабілітація учасників АТО; створення кластеру розвитку; реалізація соціальних проектів; розробка програм соціального маркетингу; проведення спортивних змагань; пошук кадрів і т.і. - (18 підприємств). Найменша кількість соціальних підприємств бере участь у вирішенні екологічних проблем, захисті довкілля (5 підприємств). Варто зазначити, що одне соціальне підприємство може здійснювати свою діяльність щодо декількох напрямів.

Найпопулярнішими організаційними формами діяльності визначено ФОП – близько 25 % від загальної кількості підприємств та ГО – близько 27 % від загальної кількості підприємств [6; 8].

Інформація про чисельність зайнятих на соціальних підприємствах в Україні не обліковується. Проте, за наявною інформацією, за розміром соціальні підприємства розподілилися таким чином: до 5 осіб – 56 %; 6-10 осіб – 19 %; 11-50 осіб – 16 %; понад 50 осіб – 9 %. Лише в чотирьох соціальних підприємствах з аналізованих працювало понад 100 працівників, 10 підприємств працювали виключно завдяки волонтерам [8].

Щодо розподілення прибутку, то найбільша частка прибутку (78 %) рефінансується під час здійснення діяльності щодо працевлаштування вразливих верств населення, найменша (57 %) під час здійснення інших видів діяльності.

Щодо спрямування прибутку на соціальні цілі, то найбільшою часткою (44 %) виявилася частка прибутку під час вирішення екологічних проблем, захисту довкілля, а найменшою (27 %) під час здійснення діяльності щодо генерування прибутку для підтримки діяльності організації. Варто зазначити, що під час проведення анкетування не всі соціальні підприємства надали інформацію щодо розподілу свого прибутку. Серед причин ненадання такої інформації були: неотримання прибутку (неприбутковість організації, щойно розпочата діяльність) та інші – згідно з дослідженням фонду «Євразія», близько 30 % українських соціальних підприємств є бізнес-організаціями, 60 % – неприбуткові організації і приблизно 10 % є поєднаннями неприбуткової організації і підприємства [9].

Враховуючи, що частина соціальних підприємств на момент анкетування здійснювала свою діяльність на територіях, де нині ведуться (або у 2022 році велися) активні бойові дії, інформація щодо аналізу складу соціальних підприємств України потребує уточнення.

Основними перешкодами щодо розвитку соціального підприємства є концептуальна плутанина щодо визначення поняття «соціальне підприємництво», неоднозначність у розумінні ролі соціальних підприємств та відсутність консенсусу щодо необхідності створення спеціальної правової бази для соціальних підприємств. До того ж спостерігається небажання розпочинати та здійснювати економічну діяльність серед неприбуткових організацій; обмежений попит на товари та послуги, що надаються соціальними підприємствами з боку органів державної влади, ринкових підприємств тощо; низькі управлінські навички у керівників соціальних підприємств; незадовільний економічний стан соціальних підприємств; неефективні посередницькі структури та мережі, що представляють соціальні підприємства, і негативне сприйняття соціальних підприємств громадськістю.

Поряд із тим, серед позитивних аспектів діяльності у сфері соціального підприємництва варто згадати про міцну добровільну традицію; наявність підтримки європейських фондів щодо діяльності соціальних підприємств; зростання уваги до діяльності соціальних підприємств як ефективного інструменту вирішення нагальних соціальних та економічних проблем [5].

Висновки та пропозиції. Соціальне підприємництво як активна підприємницька діяльність і повноцінний бізнес покликано вирішувати соціальні проблеми зі створенням стабільної соціальної цінності, може стати дієвим інструментом під час відбудови країни в повоєнний період, оскільки у фокусі перебуває досягнення економічного й соціального ефекту одночасно.

Відсутність законодавчого визнання поняття «соціальне підприємництво» в Україні, підміна його поняттями «благодійна організація» або «соціальна інтеграція вразливих категорій населення», відсутність ідентифікації цього виду діяльності саме з підприємництвом, не сприяє розвитку екосистеми соціальних підприємств.

В умовах сьогодення, коли держава не може повною мірою реагувати на соціальні та економічні виклики, що пов'язані з військовими діями на території країни, саме визнання та подальший розвиток соціального підприємництва може стати альтернативним інструментом вирішення нагальних проблем за рахунок таких складових:

- кожне соціальне підприємство може вирішувати соціальну проблему на рівні громади, долучаючись тим самим до вирішення глобальних проблем;
- соціальні підприємці прагнуть адаптувати методи ведення свого бізнесу до створення (або підвищення) соціального ефекту, що буде приносити прибуток як на користь самого підприємства, так і соціальної справи;
- соціальні підприємства реінвестують свої прибутки у вирішення соціальних проблем – відрахування певного відсотка від прибутку на підтримку благодійних фондів; вкладання коштів у розвиток самого підприємства (у разі працевлаштування вразливих верств населення) тощо.

До того ж не менш важливим є і соціальний вплив соціального підприємства, який може вимірюватися як кількісними (обсяг виробництва та реалізації продукції; кількість працевлаштованих осіб; кількість прибутків за певний період тощо), так і якісними (самоокупність; продуктивність праці; зміна психологічного стану і т. ін.) показниками.

Список використаних джерел

1. Навчальний посібник з соціального підприємництва [Електронний ресурс] / Українська соціальна академія. – 2021. – Режим доступу: https://siplatform-live.s3.eu-central-1.amazonaws.com/files/helper_usa_1.pdf.
2. Соціальне підприємництво. Дія. Бізнес [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://business.diia.gov.ua/social-entrepreneurship>.
3. Долуда Л. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування. / Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. – К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2017. – 92 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

4. Кокоть В., Регелюк С., Бочарнікова А. Розвиток соціального підприємництва в Україні. Біла книга / за заг. ред. Валерія Кокотя. – К., 2020. – 98 с.

5. Ciepielewska-Kowalik A. European Commission (2020). Social enterprises and their ecosystems in Europe. Updated country report: Poland [Electronic resource] / Anna Ciepielewska-Kowalik. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. – 114 p. – Accessed mode: <https://europa.eu/!Qq64ny>.

6. Кокотя В. Соціальне підприємництво в Україні. Зелена книга / В. Кокотя. – К., 2020. – 89 с.

7. Каталог соціальних підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1511NaCLownZVph-lAgcZpk3Esp79sicw/view>.

8. Екосистема соціального підприємництва в Україні: виклики та можливості (2018) [Електронний ресурс] / ПАКТ. – Режим доступу: https://pactukraine.org.ua/sites/default/files/2018-06/APEA_REPORT_ukr.pdf.

9. Розвиток соціального підприємництва в Україні та його роль у реінтеграції Донбасу. Резюме [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-01/111Zapiska-Hodgson-Sots-p_dpri_mnitstvo-zatverdzhene-4cef0.pdf.

References

1. Ukrainska sotsialna akademiia [Ukrainian Social Academy]. (2021). *Navchalnyi posibnyk z sotsialnoho pidpriemnytstva [Educational manual on social entrepreneurship]*. https://siplatform-live.s3.eu-central-1.amazonaws.com/files/helper_usa_1.pdf.

2. Sotsialne pidpriemnytstvo. Diia. Biznes [Social entrepreneurship. Action. Business]. <https://business.diia.gov.ua/social-entrepreneurship>.

3. Doluda, L., Nazaruk, V., & Kirsanova, Yu. (2017). Sotsialne pidpriemnytstvo. Biznes-model. Reiestratsiia. Opodatkovannia [Social entrepreneurship. Business model. Registration. Taxation]. TOV «Ahentstvo «Ukraina».

4. Kokot, V. (Ed.), Reheliuk, S., Bocharnikova, A. (2020). *Rozvytok sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini. Bila knyha [Development of social entrepreneurship in Ukraine. White book]*.

5. Ciepielewska-Kowalik A. (2020). *European Commission (2020). Social enterprises and their ecosystems in Europe. Updated country report: Poland*. Publications Office of the European Union. <https://europa.eu/!Qq64ny>.

6. Kokotia, V. (Ed.). (2020). *Sotsialne pidpriemnytstvo v Ukraini. Zelena knyha [Social entrepreneurship in Ukraine. Green book]*.

7. Kataloh sotsialnykh pidpriemstv [Catalog of social enterprises]. <https://drive.google.com/file/d/1511NaCLownZVph-lAgcZpk3Esp79sicw/view>.

8. Ekosystema sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini: vyklyky ta mozhlyvosti [Ecosystem of social entrepreneurship in Ukraine: challenges and opportunities]. (2018). https://pactukraine.org.ua/sites/default/files/2018-06/APEA_REPORT_ukr.pdf.

9. Rozvytok sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini ta yoho rol u reintehratsii Donbasu [The development of social entrepreneurship in Ukraine and its role in the reintegration of Donbass]. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-01/111Zapiska-Hodgson-Sots-p_dpri_mnitstvo-zatverdzhene-4cef0.pdf.

Отримано 15.08.2022

UDC 334.722:364(477)

Nataliia Ivanova

Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Entrepreneurship and Trade
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: ivanova.nat.vlad@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-6622-7310>

ResearcherID: [I-3574-2016](https://orcid.org/0000-0001-6622-7310)

Kristina Koval

PhD, Assistant of Department of Entrepreneurship and Trade
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: kristy80kv@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-3796-6653>

ResearcherID: [AAI-2121-2019](https://orcid.org/0000-0003-3796-6653)

Vladyslav Koval

Applicant of Higher Education
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: vladyslav.koval14@gmail.com

**THE ROLE OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP
IN TODAY'S CONDITIONS OF UKRAINE**

Attention is focused on the effectiveness of social entrepreneurship in solving economic and social problems based on the differences between social entrepreneurship and traditional business - the social effect is a direct result of the activity of a social enterprise as opposed to a by-product of activity that can be included during the implementation of other types of entrepreneurial activity. It was determined that social entrepreneurship is an active entrepreneurial activity, a full-fledged business that solves social problems and creates stable social value, and the conditions for classifying business entities as social enterprises were analyzed.

The criteria on the basis of which entrepreneurship is defined as social are outlined - pronounced entrepreneurial activity, clear definition of goals, directing profit to achieve defined goals, social impact, innovations and systemic changes - and factors influencing the distribution of the profit of such an enterprise.

The state of development of social entrepreneurship in Poland is analyzed and examples of the successful functioning of various types of social enterprises are given in order to solve the urgent problems currently facing Ukraine - the need to adapt internally displaced persons; employment of people with special needs; an increase in the number of people who need social services; employment of the population with the use and further development of available resources; disruption of the country's energy system.

The composition of social enterprises of Ukraine was analyzed according to the following criteria: type of social enterprise, region of activity, organizational form of activity, distribution of enterprise profit.

The main obstacles to the development of social entrepreneurship are identified - confusion regarding the definition of the concept of "social entrepreneurship", ambiguity in the understanding of the role of social enterprises, reluctance to start and carry out economic activities among non-profit organizations, poor economic condition of social enterprises, etc. – and positive aspects of activity in the field of social entrepreneurship - the presence of support from European funds for the activity of social enterprises; growing attention to the activities of social enterprises as an effective tool for solving urgent social and economic problems.

Key words: *social entrepreneurship; entrepreneurship; social value; social effect; reinvestment of profit.*

Fig.: 2. Table: 1. References: 9.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено в таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Процедура подачі рукописів:

1. Для публікації статті в науковому виданні «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно спочатку в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б).

Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) подаються повністю.

2. Розгляд статті складається з **таких етапів:**

- технічна перевірка статті на відповідність основним вимогам щодо її оформлення;

Зверніть увагу: у кінці статті обов'язково подається інформація про ID автора (у системі наукової ідентифікації) у ORCID, ResearcherID або у SCOPUS.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

- наукове рецензування статті;
- перевірка статті на відсутність плагіату.

У разі позитивного висновку стаття приймається до друку.

3. Після прийняття статті до друку автор повинен:

- надіслати згоду на обробку персональних даних (Додаток В)
- надіслати розширену структуровану анотацію (вимоги наведені нижче);
- підготувати проект рецензії на статтю (без підписів рецензентів у довільній формі);
- сплатити вартість публікації.

Основні вимоги до оформлення рукописів:

1. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати двома мовами: українська, англійська.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 7 сторінок, максимум – 15 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на $\frac{3}{4}$).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **maksim-32@ukr.net**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

За потреби редакція надає послуги з **перекладу анотацій, статей.**

2. **Вимоги до анотації та ключових слів**

Стаття повинна містити анотацію мовою статті (обсягом не менше 600 знаків), а також розширену анотацію англійською (якщо мова статті українська) або українською (якщо мова статті англійська) мовою, обсягом не менше 1800 знаків (з пробілами).

Ключових слів та словосполучень має бути не менше п'яти.

3. **Параметри сторінки повинні бути такими:**

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ В РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.

4.1. УДК – шрифт Times New Roman (кегель 14), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 14), вирівнювання по ширині, без абзацного відступу, одинарний інтервал. За необхідності редакція може самостійно визначати JEL Classification.

4.3. Ім'я та прізвище автора (ів) – шрифт Times New Roman (кегель 14), напівжирний, курсив, розміщення по центру, без абзацного відступу.

Після ім'я та прізвище автора (з нового рядка) подаються такі дані:

- науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 12;
- місце роботи автора (ів) – кегель 12;
- електронна адреса автора (ів) – кегель 12.
- ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearchID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearchID:

Scopus Author ID:

Після відомостей про першого автора аналогічно подаються дані про співавторів.

4.4. Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 14). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу.

4.5. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 11), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг не менше 600 знаків з пробілами**).

4.6. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 11), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. Кількість ключових слів – не менше п'яти, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 14), абзац 0,75 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 14, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення недосліджених частин загальної проблеми (**обов'язково!!!**).
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio. За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Назва рисунку – шрифт Times New Roman, кегель 14, курсив, вирівнювання по центру без абзацу. Пояснювальні підписи (експлікація) – шрифт Times New Roman, кегель 12, курсив, вирівнювання по центру без абзацу.

Наприклад:

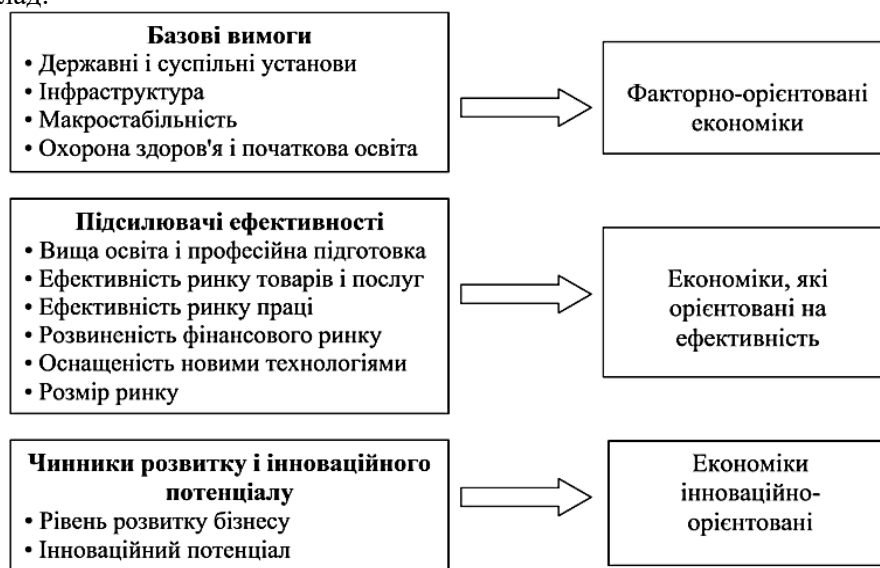

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 14) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 14, курсив). **Усі графи таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі й нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримують інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ДСТУ ГОСТ 7.1:2006, розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи в послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті. Список літератури повинен містити не менше 7 джерел.

Посилання на матеріали з інтернет-енциклопедії Вікіпедія не прийнятне для наукових статей, оскільки це джерело неперевірене і не має наукового підґрунтя.

Зверніть увагу! Посилання на власні статті дозволяється в кількості не більше 15–20 % від загальної сукупності найменувань літературних джерел (1-2 з 10 джерел)!!!

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Примітка. Після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою в квадратних дужках. Назви журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) також у перекладі англ. мовою.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися онлайн-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliterations> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://www.transliterations.ru/transliterations-imeni-i-familii-dlya-zagranpasporta>.

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Г.

У разі необхідності редакція **надає послуги з підготовки References**.

4.10. У кінці статті необхідно подати **англійською мовою** такі дані:

- **ім'я та прізвище автора (ів)** – шрифт Times New Roman (кегель 14), напівжирний, курсив, розміщення по центру, без абзацного відступу.

Після ім'я та прізвище автора (з нового рядка) подаються такі дані:

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 12;

– місце роботи автора (ів) – кегель 12;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 12.

– ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID**, **ResearcherID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

- **назва статті** – шрифт Times New Roman (кегель 14). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу.

- **анотація** – шрифт Times New Roman (кегель 11), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг не менше 1800 знаків з пробілами**).

- **ключові слова** – шрифт Times New Roman (кегель 11), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. Кількість ключових слів – не менше п'яти, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

5. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **60 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією.

Реквізити для оплати можна знайти за посиланням:

<https://www.stu.cn.ua/staticpages/fahovividannya>

Реквізити для оплати:

14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Національний університет «Чернігівська політехніка».

банк ДКСУ у м. Київ, МФО 820172.

Код ЗКПО: 05460798.

Номер рахунку: UA728201720313271002201006996

Призначення платежу: за публікацію статті в журналі _____ автор _____ ПІБ

До переліку документів додати квитанцію

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-32@ukr.net**

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: +38 (099) 376-32-87

Viber: +38 (099) 376-32-87

*Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління»
розміщено на сайті Національного університету «Чернігівська політехніка»,
де можна переглянути останні номери видання:*

<http://ppeu.stu.cn.ua>

**Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.
Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи,
що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.**

Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).

Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження в електронній або паперовій формах журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому, без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно із Законами України «Про інформацію» № 2657-XI та «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XII.

Примітка. Редакція може не поділяти світоглядних переконань і концептуальних позицій авторів. Відповідальність за зміст статті покладається на автора.

Редакція залишає за собою право:

- вносити редакційні правки, які не впливають на зміст статті (узгоджуються з автором);
- повертати матеріали авторам на доопрацювання.

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 332.12

JEL Classification: G00

Максим Дубинадоктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: maksim-32@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>**ResearcherID:** [F-3291-2014](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815)**СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД
ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Не менше
600 знаків із
пробілами!!!

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

Постановка проблеми. ...**Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...****Виділення недосліджених частин загальної проблеми. ... (обов'язково!)****Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...****Виклад основного матеріалу. ...****Висновки і пропозиції. ...****Список використаних джерел**

1. Дерій Ж. В. Роль домашніх господарств у циркулярній економіці / Ж. В. Дерій // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал. – 2017. – № 3. – С. 39–45.
2. Малярєнко Т. А. Економічна безпека : навчально-методичний посібник / Т. А. Малярєнко. – Донецьк : ДонДУУ, 2009. – 129 с.
3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
4. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / С. В. Науменко ; Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2007. – 21 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

5. Про транскордонне співробітництво [Електронний ресурс]: Закон України від 24 червня 2004 року № 1861–IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

6. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки / Г. О. Пухтаєвич. – К.: КНЕУ, 2005. 254 с.

7. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / В. Є. Реутов // Ефективна економіка. 2011. № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.

8. Старостенко Г. Г. Національна економіка: навчальний посібник / Г. Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова. – К.: Ліра-К, 2011. – 432 с.

9. Чучка І. М. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України / І. М. Чучка, Р. І. Молдавчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9 (111). – С. 92–98.

References

1. Derii, Zh.V. (2017). Rol domashnikh gospodarstv u tsyrkuliarnii ekonomitsi [Households role in the circular economy]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, (3), 39–45.

2. Maliarenko, T.A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. DonDUU.

3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. IRD NAN Ukraine.

4. Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]* [Abstract PhD dissertation, National Institute for Strategic Studies].

5. Pro transkordonne spivrobitnytstvo [On Cross-Border Cooperation], Law № 1861–IV (June 24, 2004). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

6. Pukhtaievych, H.O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.

7. Reutov, V.Ye. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4, 55–66. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.

8. Starostenko, H.H., Onyshko, S.V., & Posnova, T.V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Lira-K.

9. Chuchka, I.M., & Moldavchuk, R.I. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 9(111), 92–98.

UDC 332.12

Maksym DubynaDoctor of Economics, Professor, Head of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)**E-mail:** maksim-32@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>**ResearcherID:** F-3291-2014**ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION
OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY**

Credit by its nature is a classic economic category which has been already researched in considerable number of scientific works. However, multi aspects character of credit and credit relations in general, its constant transformation in society lead to increased interest concerning cognition of this definition by scientists, Credit relations, as well as money relations, as of today penetrate the whole society and its economic sphere. Actually, credit is one of the movable forces of the country's economic development. Importance of money-credit relations within economic system of the state and its further functioning stipulates increase of scientific interest of peculiarities arise study and credit development as an economic category. Objective of the article is defining types of credits, their systematization and classification by definite peculiarities. Within the article, main types of credits were analyzed, which can be defined as of today by analyzing of the peculiarities of credit relation functioning and development. Classification of all types of credits was implemented on account of the main peculiarities identification, to the number of which the following were related: under the order of provision, under creditor character, or by the character of the borrowers and by the terms depending on the crediting object, under percentage rate, by means of funds issue and by branch direction of credit, under risk level, by means of credit remuneration and credit payment, at presence of collateral. Combined, all defined peculiarities and relevant types of credit, shall create integrated system of credits classification, which at the present moment comprises the most known and distributed their types. As any other object, system of credits types is constantly in the process of its dynamic development. Transformation of the state's economic state, change of political configuration of the society development and other exogenous factors stipulate as well continuous change of credit system itself, search and creation of new mechanisms of credits submission by different types of credit institutions, etc. As it is presented by experience of credit market development of Ukraine, it is in continuous state of its dynamic development, and difficulties arise in development of some financial institutions is being changed by activation and rapid development of other credit institutions. Thus, system of credits types classification is constantly being added by new types of credits and relevant peculiarities, under which they can be studied and separated as a single group.

1800 знаків із
пробілами!!!

Keywords: credit; classification; bank; credit institution; credit company; financial intermediary; financial institution; borrower; creditor.

Fig.: 2. Table: 1. References: 8.

Додаток Б
Бланк для оформлення
довідки про автора

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Наукові профілі	ORCID		
	ResearcherID		
	Scopus Author ID		
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Ми (Я), _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

Автор (и) наукової статті « _____

_____ ».
(назва статті)

у журналі:
«Проблеми і перспективи економіки та управління» № _____ за 20 _____ р.

ознайомлені з:

- організацією збору, обліку, обробки та захисту персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»;
- законодавчим актом України щодо відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних».

З умовами та вартістю оплати за публікацію ознайомлений (на)

« _____ » _____ 2020 р.

(підпис)

(підпис)

(підпис)

Додаток Г

Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерелПриклади оформлення бібліографічних посилань
у списку використаних джерел згідно з АРА (7th ed.)**Книга**

Не наводять у бібліографічному посиланні такі параметри:

- кількість сторінок;
- місто видання;
- номер ISBN.

Книга з автором (авторами)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Кормишкін, Ю. А. (2018). *Бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва*. МНАУ.

Врублевська, О. О., Катеруша, Г. П., & Гончарова, Л. Д. (2013). *Кліматологія*. Екологія.

Книга з автором (авторами) і редактором

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані редактора, Ред.). Видавництво.

Приклади оформлення:

Вихованець, І. Р., & Городенська, К. Г. (2004). *Теоретична морфологія української мови* (І. Р. Вихованець, Ред.). Університетське видавництво «Пульсари».

Книга без автора (з редактором)

Базовий шаблон оформлення:

Дані редактора (редакторів) (Ред.). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Роговий, Ю. А. (Ред.). (2014). *Енциклопедія українознавства*. Проспект-К.

Перекладена книга

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані перекладача, Пер.). Видавництво.
(Оригінал опубліковано рік опублікування оригіналу)

Приклади оформлення:

Мандзоні, А. (2009). *Заручені* (П. Соколовський, Пер.). Фоліо. (Оригінал опубліковано 1823 р.)

Перевидання книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (номер видання). Видавництво.

Приклади оформлення:

Лукашевич, В. М. (2007). *Глобалістика* (2-ге вид.). Новий Світ-2000.

Книга – частина багатотомного видання

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Т. номер тому). Видавництво.

Приклади оформлення:

Комарницька, Т. К., & Комісаров, К. Ю. (2012). *Сучасна японська літературна мова* (Т. 2). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Частина книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). Назва частини книги. В Дані редактора, Ред., *Назва книги* (сторінки). Видавництво.

Приклади оформлення

Іваненко, О. М. (2016). Особливості міжнародного морського права. В О. Г. Артюх, Ред., *Міжнародне право* (с. 24–26). Правничча спілка.

Woll, B., & Adam, R. (2012). Sign language and the politics of deafness. In M. Martin-Jones, A. Blackledge, & A. Creese, Eds., *The Routledge Handbook of Multilingualism* (pp. 100–115). Routledge.

Сайт

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Дата опублікування). *Назва матеріалу або сторінки*. Назва сайту. Адреса URL

Зверніть увагу: якщо дані автора та назва сайту збігаються, у позатекстовому посиланні наводять лише дані автора.

Якщо на сайті не зазначений автор матеріалу, оформлювати посилання слід за таким шаблоном:

Назва матеріалу або сторінки. (Дата опублікування). Назва сайту. Взято дата звернення з Адреса URL

Приклади оформлення

Kyiv Dictionary. (2020, 10 березня). «Міккі Маус» чи «Мікі Маус»? <https://www.kyivdictionary.com/uk/grammar/uk/consulenza-linguistica/vypusk3/mickey-mouse/>

Ben Khemis, S. (2020, June 1). *Is Deno the Node.JS killer?* Medium. <https://medium.com/javascript-in-plain-english/is-deno-the-nodejs-killer-5fdf903191f7>

Наукова робота. (б. д.). Бердянський державний педагогічний університет. Взято 11 червня 2020 р. з <http://bdpu.org/naukova-robota/>

Стаття в журналі

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва статті. *Назва журналу, номер тому* (номер випуску), с. сторінки. Адреса DOI або URL.

Зверніть увагу: номер тому й номер випуску наводять без пропуску між ними.

Приклади оформлення

Повх, В. Л., Черешнюк, І. Л., Ходаківський, О. А., & Ходаківський, М. А. (2016). Аналіз впливу деяких модуляторів активності NMDA-рецепторів: мемантину, амантадину або магнію сульфату та адемолу на коливання внутрішньоочного тиску в нормі, за умов гострої модельної офтальмогіпертензії та конзузійної травми зорового аналізатора. *Вісник Вінницького національного медичного університету*, 20(2), с. 352–357.

Харченко, С. В. (2019). Мовне оформлення реєстрів зелених насаджень (цінних рослин) парків і скверів як різновиду довідкових видань. *Міжнародний філологічний часопис*, 10(3), с. 52–60. <https://doi.org/10.31548/philolog2019.03.052>

Стародубцев, А. А., & Стебелев, А. М. (2019). Теоретико-правовий аналіз етичних засад адвокатської діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*, (28), с. 90–96. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-28-11>

Стаття в газеті

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік, дата випуску). Назва статті. *Назва газети*, (номер випуску), сторінки.

Приклади оформлення

Мороз, В. (2017, 21 лютого). Закрите небо, або чому в Україні не розвивається ринок авіаперевезень. *Юридична газета*, (8), 18–19.

Чорний, А., & Бурнацький, М. (2016, 11 березня). До роковин смерті Тарас Шевченка. *Канівська газета*, (16), 2.

Матеріали конференцій (тези)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва доповіді. В Дані редактора (Ред.), *Назва збірника конференції* (сторінки). Видавництво. Адреса URL

Приклади оформлення

Кінджибала, О. С. (2018). Сучасний стан дослідження корейської міфології, її мовне відображення. В *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (с. 103–107). Класичний приватний університет.

Мартинюк, Д. (2020). Вихід біетанолу з урожаю зерна сортів пшениці озимої залежно від видів, норм і строків застосування азотних добрив. В П. Ясній, Б. Андрушків, О. Ляшук, І. Стадник, А. Довгань, А. Криськов, В. Андрійчук, А. Лупенко, С. Лупенко, І. Луців, М. Михайлишин, М. Пилипець, В. Ніконенко, Р. Рогатинський, П. Стухляк, М. Паламар, Н. Кирич, М. Підгурський, М. Приймак, . . . М. Петрик, Ред., *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання: матеріали міжнародної студентської науково-практичної конференції* (с. 67–68). Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя. http://tntu.edu.ua/storage/pages/00000808/zbirnyk_2020.pdf

Дисертація

Опублікована дисертація або дипломна робота

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Тип роботи, Університет]. База даних. Адреса URL

Зверніть увагу: для параметра «Тип роботи» слід зазначати назву типу й ступінь (наприклад, «Doctoral Dissertation», «Master's Thesis»); для українських дисертацій слід наводити скорочено ступінь і галузь наук (наприклад, «Дис. канд. фіз.-мат. наук»).

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Неопублікована тип роботи]. Університет. База даних. Адреса URL

Приклади оформлення

Опублікована дисертація або дипломна робота

Місячна, Н. М. (2019). *Соціально-психологічні чинники готовності безробітних до зміни професії та перенавчання* [Дис. канд. психол. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка].

Назаренко, К. Г. (2016). *Циклічні амідини, енаміни та похідні 2-хлор-1,4-бензотіазин-3-ону в синтезі поліядерних гетероциклічних систем і ω -гетероарилалкіламінів* [Дис. д-ра хім. наук, Інститут органічної хімії Національної академії наук України].

Moss, C. L. (2015). *Expanded Internet Art and the Informational Milieu* [PhD dissertation, New York University]. ProQuest. <https://pqdtopen.proquest.com/doc/1753118023.html?FMT=AI>

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Lowly, J. (2018). *Hibernation of Mammals in Botanical Gardens* [Unpublished doctoral thesis]. University of Missouri.

Автореферат

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Автореф. тип роботи, Університет]. База даних.
Адреса URL

Зверніть увагу: в параметрі «тип роботи», якщо йдеться про український автореферат, слід зазначати скорочено ступінь і галузь знань.

Приклади оформлення

Заїнчківська, І. П. (2020). *Етнорелігійні виміри творчої спадщини І. Огієнка* [Автореф. дис. канд. філос. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова].

Зварич, І. Я. (2020). *Парадигма глобальної інклюзивної циркулярної економіки* [Автореф. дис. д-ра екон. наук, Тернопільський національний економічний університет]. <https://www.tneu.edu.ua/index.php?do=download&id=8737>

Стандарт

Базовий шаблон оформлення:

Організація, що розробила стандарт. (Рік). *Назва стандарту* (Код і номер стандарту).
Видавництво (організація, що видала стандарт).

Зверніть увагу: якщо назва організації, що видала стандарт, та видавництва, у якому відповідний стандарт надруковано, збігаються, в бібліографічному записі назви видавництва не наводять.

Приклади оформлення

НВФ «Інпроект». (2013). *Настанова щодо визначення загальнопромислових і адміністративних витрат та прибутку у вартості будівництва* (ДСТУ-Н Б Д.1.1-3:2013). Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

International Organization for Standardization. (2013). *Information technology — Security techniques — Information security management systems — Requirements* (ISO/IEC 27001:2013).

Закон (акт)

Базовий шаблон оформлення з урахування вимог «The Bluebook»:

Назва акта, тип акта № номер акта (Рік) (Країна або юрисдикція). Реквізити джерела, в якому опубліковано акт.

Приклади оформлення

Про відпустки, Закон України № 504/96-ВР (2020) (Україна).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою підвищення спроможності системи охорони здоров'я України протидіяти поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), Закон України № 587-IX (2020) (Україна). *Відомості Верховної Ради України*, (22), с. 19.

Патент

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва патенту* (Країна патент № номер патенту). Орган, що видав патент.

Приклади оформлення

Васильєв, О. М., Поважний, В. А., & Хан, В. Є.-І. (2018). *Адсорбент для видалення цезію з води* (Український патент № 122396). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Осипенко, В. І., Некоз, О. І., Хандюк, М. В., & Батраченко, О. В. (2015). *Вузол екструдера для нагрівання сировини* (Український патент № 116022). Державна служба інтелектуальної власності України. <http://uapatents.com/5-101661-vuzol-ekstrudera-dlya-nagrivannya-sirovini.html>

Примітки:

1. Не наводять у бібліографічному посиланні таких параметрів:
 - загальну кількість сторінок;
 - місто видання;
 - номер ISBN.
2. Назви книг, журналів зазначаються без скорочень.
3. Назви книги, статті, журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) у перекладі англійською мовою.

Звертаємо Вашу увагу!

Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів англійською мовою категорично заборонено!!!

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3(31)

Відповідальні за випуск
Редактор

М. П. Бутко, В. П. Ільчук
О. С. Смілова

Підписано до друку 27.09.2022. Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 29,06.
Тираж 100 пр. Замовлення № 21/22.

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.